S. ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERA OMNIA

VOLUMEN TERTIUM

Cod. Londiniensis Mus. Brit. Cotton. Nero A. VII, fol. 93v et 94r. (Ad pag. 212 et 213)

S. ANSELMI

OPERA OMNIA

S. ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERA OMNIA

VOLUMEN TERTIUM

CONTINENS ORATIONES SIVE MEDITATIONES

NECNON EPISTOLARUM LIBRUM PRIMUM

AD FIDEM CODICUM RECENSUIT

FRANCISCUS SALESIUS SCHMITT

MONACHUS GRISSOVIENSIS

O. S. B.

APUD THOMAM NELSON ET FILIOS

EDINBURGI

MDCCCCXLVI

THOMAS NELSON & SONS LTD
Parkside Works, Edinburgh 9
3 Henrietta Street, London WC 2

312 Flinders Street, Melbourne C 1
91-93 Wellington Street, Toronto 1

THOMAS NELSON & SONS
385 Madison Avenue, New York 17
SOCIÉTÉ FRANÇAISE D'ÉDITIONS NELSON
25 rue Denfert-Rochereau, Paris V^e

MEMORIAE DOMNI ANDREAE WILMART

Imprimatur.
Ex Vicariatu Urbis, die 20. Maii 1943.
† Aloysius Traglia, Archiepiscopus Caesariensis,
Vicesgerens.

Cum Superiorum permissu.

Ex officina Sansaini et Soc., Romae.

Ad lectorem.

In primo huius editionis volumine Domnum ANDREAM WILMART recensionem Orationum sive Meditationum *curaturum esse annuntiavimus. At – proh dolor! – ante duos annos praematura morte nobis ereptus est, et quidem in ipsa die transitus sancti ANSELMI, in cuius opusculis asceticis emendandis per multos annos desudaverat.*

Manuscriptum quidem recensionis Orationum sive Meditationum, *ut in hac editione imprimerentur, ipse iam paraverat. Sed cum id in multis a ratione huius editionis discreparet neque nobis cum eo de hac re conferendi opportunitas fuisset, eius recensionem prout videbatur eo consilio aptavimus, ut ratio editionis una esset atque eadem. Tam multa vero ea de causa mutari necesse erat, ut longum sit omnia singula enumerare, eaque tum in aliis rebus tum in ordine, inscriptionibus et – rarius – in textu recensito* Orationum sive Meditationum *tanti momenti erant, ut recensionem ipsam nobis praestandam esse putaremus.*

Multum vero abest, ut hac re merito et labori Domni WILMART detrectare velimus. Ipse – ut quaedam enumerem – maxima cum diligentia collegit locos sacrae Scripturae, quibus nos locos ex aliis fontibus sumptos addidimus. Ei porro ascribendus est delectus codicum adhibitorum cum eorum lectionibus variis anxiose notatis. Adiunximus eis praeter M *et* I *imprimis codicem Oxon. Bodl. Rawlinson A 392* (=T), *qui non solum ob vetustatem et raram lectionis fidem, sed etiam pro constituenda* Orationum *recensione prima singularis momenti est. Fere omnino deinde in determinandis prioribus recensionibus cum Domno WILMART consentimus.*

De Orationum *et* Meditationum *per codicem manu exaratos traditione idem WILMART plures libellos in diversis commentariis periodicis scripsit, ex quibus in libro suo, qui inscribitur* Auteurs spirituels et textes dévots du Moyen âge latin *(1932) hos collegit:*

Une prière au saint patron attribuée à saint Anselme (*p. 147* ss.).

Le recueil de prières adressé par saint Anselme à la comtesse Mathilde (*p. 162* ss.).

Les méditations réunies sous le nom de saint Anselme (*p. 173* ss.).

Prières à sainte Anne, à saint Michel, à saint Martin censées de saint Anselme (*p. 202* ss.)

La prière O intemerata (*p. 474* ss).

Quibus accedunt :

Le recueil des prières de saint Anselme ; *préface à la traduction de D. A. CASTEL:* Méditations et prières de saint Anselme, *Maredsous (1923), collection* Pax, *vol. XI, p. I-LXII.*

Les éditions anciennes et modernes des prières de saint Anselme: *pages présentées à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres,* Comptes rendus des séances de l'année 1923, *p. 152-162.*

La tradition des prières de saint Anselme. Tables et notes ; Revue Bénédictine, *1924, p. 52-71.*

Les propres corrections de saint Anselme dan sa grande prière à la Vierge Marie; Recherches de théologie ancienne et médiévale, *II (1930), p. 189-204.*

D. WILMART etiam de traditione Epistolarum *s. ANSELMI, quarum pars prima hoc volumine continetur, commentationem fecit, cuius titulum suo loco afferemus.*

Cuius igitur memoriae tertium Operum omnium sancti ANSELMI *volumen dedicemus nisi illius, quem supra iterum atque iterum laudavimus ?*

Romae, in Collegio s. ANSELMI, in eiusdem festo a. 1943.

Index operum

quae hoc volumine continentur.

Index nominum
eorum, ad quos Epistolae libri primi scriptae sunt.

ORATIONES SIVE MEDITATIONES

INDEX SIGLORUM.

A = Metensis 245 (olim S. Arnulphi), s. XI. exeuntis.
T = Oxoniensis Bodleianus Rawlinson A 392 (olim Troarnensis, S. Martini), circa a. 1085.
P = Parisinus lat. 2881, s. XII.
D = Parisinus lat. 2882, s. XII.
C = Trecensis 1304 (olim Claraevallensis), s. XII.
G = Berolinensis Goerres 105 (olim Himmerodensis), s. XII.-XIII.
L = Londiniensis Mus. Brit., Addit. 18318 (olim Altenbergensis), s. XIV.
B = Oxoniensis Bodleianus (n. 1938) Bodley 271 (olim Cantuariensis, Ecclesiae Christi), s. XII. ineuntis.
M = Monacensis lat. 21248 (olim Ulmensis), s. XII. ineuntis (pro sola Medit. III).
V = Parisinus lat. 15045 (olim S. Victoris), s. XII. exeuntis.
I = Vaticanus Rossianus 343, s. XII. ineuntis.

Codicis *L* eas tantum lectiones, quae ei communes sunt cum cod. *G*, qui archetypum saepius depravare videtur, collegi. Codicis vero *C* eas solummodo lectiones, in quibus cum uno aut pluribus aliis codicibus congruit, excepi, nisi ubi de titulis aut de prioribus recensionibus res est; neque divisiones sermonis, quas saepe solus aut aliis in locis habet, adnotavi.

Excepto codice *M*, qui Medit. III tantum inter cetera s. Anselmi opera insertam habet, ceteri codices omnes corpus Orationum continent, numero et ordine — interpolationibus quibusdam neglectis — quo sequitur:

A: (praemissa separate Or. XIV inter alia opuscula) Or. VI, II, XV, VII-IX, XI.
T: Or. II, V-VII, IX, XI-XIII, XIV-XVII, X, XVIII-XIX, Medit. I-III.
P: Medit. I, Or. V-XV, XVII, XVI, XVIII, XIX, Medit. II.
D: Prologus, Or. II, Medit. I-II, Or. I, IV, III, XVIII, XIX, V-XV, XVII, XVI, Medit. III.
C: Prologus, Or. I, Medit. III, Or. II, IV-XIII, XV, XIV, XVII, XVI, XVIII-XIX, Medit. II.
G et *L:* Or. I, Medit. III, Or. III, II, IV-XIX, Medit. I-II.
B: Primo inter cetera opuscula Medit. III; post *De concordia:* Prologus, Or. II, IV-XIX, Medit. I-II, Or. I, et — interiecto *De grammatico* — Or. III.
V: Prologus, Or. II, V-XIX, Med. I-II, Or. I, Medit. III, Or. III-IV.
I: Codex in hac parte mutilus continet solummodo Or. II, Medit. III, Or. V, VII, et partem Or. VIII; et alio loco separate Or. I.

Prologus.

Orationes sive meditationes quae subscriptae sunt, quoniam ad excitandam legentis mentem ad dei amorem vel timorem, seu ad suimet discussionem editae sunt, non sunt legendae in tumultu, sed in quiete, nec cursim et velociter, sed paulatim cum intenta et morosa meditatione. Nec debet intendere lector ut quamlibet earum totam perlegat, sed quantum sentit sibi deo adiuvante valere ad accendendum affectum orandi, vel quantum illum delectat. Nec necesse habet aliquam semper a principio incipere, sed ubi magis illi placuerit. Ad hoc enim ipsum paragraphis sunt distinctae per partes, ut ubi elegerit incipiat aut desinat, ne prolixitas aut frequens eiusdem loci repetitio generet fastidium, sed potius aliquem inde colligat lector propter quod factae sunt pietatis affectum.

Ad. Prol.: 2-3 ad excit. legentis mentem] Cf. *Proslogion*, inscript. cap. I (Vol. I, p. 95, 2): Excitatio mentis ad contemplandum deum. 4 in tumultu] Cf. ibid., c. I (p. 97, 4-5): absconde te modicum a tumultuosis cogitationibus tuis. 5-8 delectat] Cf. *Ep.* 28 (prius I, 20): Et utinam ita sint longae, ut, antequam ad finem cuiuslibet earum legendo vel potius meditando perveniatur, id ad quod factae sunt, compunctio scilicet contritionis vel dilectionis, in eis per supernum respectum inveniatur. 8-12 affectum] Cf. ibidem: Denique idcirco volui eas ipsas orationes per sententias paragraphis distinguere, ut anticipando longitudinis fastidium, ubi volueris, possis eas legendo incidere.

ad prolog.: *prologum om. ATPGL* 1 *sic B* INCIPIT PROLOGUS SEQUENTIS OPERIS *D* PROLOGUS LIBRI SEQUENTIS *C* 9 paragraphis] *quas in editione nostra maioribus litteris initialibus indicavimus* 12 affectum] EXPLICIT PROLOGUS *add. C*

Alia recensio: In nonnullis ex iis codicibus, qui corpus Orationum ab ANSELMO comitissae MATHILDI de Toscana transmissum continent – ut in cod. Stuttgartensi Theol. 4⁰ 234 (olim Zwiefaltensi), s. XII (= S),

cod. Admontensi (7) 289, s. XII medii (= N), cod. Bibl. Universitatis Lipsianae 369, s. XIII, cod. Erlangensi (olim Heilbronnensi), s. XIII-XIV – loco Prologi quaedam epistola s. ANSELMI habetur, quae cum eo maximam ad partem congruit (cf. A. WILMART, Auteurs spirituels et textes dévots du Moyen âge latin [1932], p. 165 ss. [= w]):

ANSELMUS, indignus Cantuariensis ecclesiae episcopus: reverendae comitissae MATHILDI salutem.

Placuit celsitudini vestrae ut *Orationes*, quas diversis fratribus secundum singulorum petitionem edidi, sibi mitterem. In quibus quamvis quaedam sint quae ad vestram personam non pertinent, omnes tamen volui mittere, ut, si cui placuerint, de hoc exemplari eas possit accipere. Quae quoniam ad excitandam legentis mentem ad dei amorem vel timorem seu ad suimet discussionem sunt editae, non sunt legendae cursim vel velociter, sed paulatim cum intenta et morosa meditatione. Nec debet intendere lector quamlibet earum totam legere, sed tantum quantum ad excitandum affectum orandi, ad quod factae sunt, sentit sibi sufficere.

1 Anshelmus *mss.* Cant. eccl. *om. S*; *cod. Erlang.* 2 Mathilde *N* N. *S*
4 edidi sibi mitterem] *sic cod. Erlang.* mitterem edidi *N* edidi sibi mitterentur *S*
edidi vobis mitterem *w* 5 pertineant *Nw* 6 placuerit *Nw* quoniam]
quomodo *S* 7 mentem legentis *N* ad dei] et ad dei *N* 8 vel] nec *S*

Orationes sive Meditationes.

A. Orationes.

I.

Oratio ad deum.

Omnipotens deus et misericors pater et bone domine, miserere mihi peccatori. Da mihi veniam peccatorum meorum. Cavere, vincere omnes insidias et tentationes et delectationes noxias; perfecte mente et actu vitare quae prohibes, facere et servare quae iubes. Credere, sperare, amare, vivere quod et quantum et ut scis et vis. Compunctionem pietatis et humilitatis, discretam abstinentiam et carnis mortificationem. Ad te amandum, orandum, laudandum, meditandum. Ad omnem secundum te actum et cogitatum puram, sobriam, devotam, veracem mentem et efficacem; mandatorum tuorum notitiam, di-

Ad. Or. I: 3-4 peccatori] Cf. Luc. 18,13. 8 carnis mortificationem] Cf. Rom. 8, 13.

ad inscriptionem: ORATIONES SIVE MEDITATIONES EDITAE AB ANSELMO CANTUARIENSI ARCHIEPISCOPO *B* INCIPIT LIBER ORATIONUM REVERENDI PATRIS ANSELMI ABBATIS BECCENSIS ET ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS *P* INCIPIUNT MEDITATIONES SEU ORATIONES DOMNI ANSELMI CANT. ARCH. *D* INC. ORATIONES SIVE MEDITATIONES DOMNI ANS. CANT. ARCH. *C* INC. MEDITATIONES (BEATI *L*) ANSHELMI CANT. EPISCOPI (ARCHIEP. *L*) *GL* Orationes anselmi cantuarie episcopi *I* *inscriptio deest in TE* **ad Or. I (prius IX)**: *Orationem om. ATP* 2 *sic C* ORATIO AD DOMINUM *D* ITEM ALIA ORATIO *V* *inscriptio in marg. abscis. I* *sine inscriptione GLB* 8 orandum, amandum *GL*

lectionem, delectationem, facilitatem et effectum. Semper, domine, ad meliora cum humilitate proficere, et numquam deficere.

Ne committas me, domine, meae nec humanae ignorantiae aut infirmitati, neque meis meritis, nec alii quam tuae piae dispositioni; sed tu ipse clementer dispone me et omnes cogitatus et actus meos in beneplacito tuo, ut fiat a me et in me et de me tua semper solum voluntas. Libera me ab omni malo, et perduc me ad vitam aeternam, per dominum.

II.

Oratio ad Christum cum mens vult eius amore fervere.

Domine IESU Christe, redemptio mea, misericordia mea, salus mea: te laudo, tibi gratias ago. Quamvis valde impares tuis beneficiis, quamvis multum expertes dignae devotionis, quamvis nimis macras a desiderata pinguedine dulcissimi tui affectus: tamen qualescumque laudes, qualescumque gratias, non quales scio me debere, sed sicut potest conari, tibi persolvit anima mea.

Spes cordis mei, virtus animae meae, auxilium infirmitatis meae, compleat tua potentissima benignitas quod conatur mea tepidissima imbecillitas. Vita mea, finis intentionis meae, etsi nondum merui te tantum quantum debitor sum amare, utique saltem desidero te tantum quantum debeo amare. Illuminatio mea, tu vides conscientiam meam, quia »domine, ante te omne desiderium meum«; et tu donas si quid bene vult anima mea. Si bonum est, domine, quod inspiras, immo quia bonum est, ut te velim amare, da quod me facis velle, da ut quantum iubes tantum te merear amare. Laudes

16 voluntas] Cf. Matth. 6,10. 16-17 ab omni malo] Cf. ibid., v. 13. **Ad Or. II**: 14-15 desid. meum] Ps. 37,10.

11-12 cum hum. ad meliora *G* 17 per dominum] nostrum *add. I* nostrum Iesum Christum *add. V* **ad Or. II (prius XX)**: 2-3 *sic T* OR. AD DOMINUM IES. CHRISTUM DESIDERANTIS IN SE ACCENDERE AMOREM EIUS *P* ORATIO *A* MEDITATIO AD ACCENDENDUM IN SE AMOREM DEI *DC* AD CHRISTUM *V* ad salvatorem .I. *I* ITEM ALIA (DE PASSIONE CHRISTI *add. L*) *GL* *sine inscriptione B* 15 vult bene *P* 16 domine *om. D* 17 merear te amare *P* te amare merear *G*

et gratias tibi ago pro desiderio quod inspirasti; laudes et preces offero, ne sit mihi donum tuum infructuosum, quod tua sponte dedisti. Perfice quod incepisti, dona quod me benigne praeveniendo immeritum desiderare fecisti.

Converte, misericordissime, meum teporem in ferventissimum tui amorem. Ad hoc, clementissime, tendit haec oratio mea, haec memoria et meditatio beneficiorum tuorum, ut accendam in me tuum amorem. Tua me, domine, bonitas creavit; tua misericordia creatum ab originali peccato mundavit; tua patientia post illam emundationem baptismi in aliis peccatorum sordibus volutatum hactenus toleravit, nutrivit, expectavit. Expectas tu, bone domine, meam correctionem; expectat anima mea ad sufficienter paenitendum, ad bene vivendum tuae gratiae inspirationem.

Domine meus, creator meus, tolerator et nutritor meus, esto adiutor meus. Te sitio, te esurio, te desidero, ad te suspiro, te concupisco. Et sicut pupillus benignissimi patris orbatus praesentia, flens et eiulans, incessanter eius dilectam faciem toto corde amplectitur: sic et ego non quantum debeo, sed quantum queo, memor passionis tuae, memor alaparum tuarum, memor flagellorum, memor crucis, memor vulnerum tuorum, memor qualiter pro me occisus es, qualiter conditus, qualiter sepultus, simul memor gloriosae tuae resurrectionis et admirabilis ascensionis: haec indubitata fide teneo, exilii mei aerumnas defleo, spero tui adventus solam consolationem, ardeo tui vultus gloriosam contemplationem. Heu mihi, qui videre non potui dominum angelorum humiliatum ad conversationem hominum, ut homines exaltaret ad conversationem angelorum! Cum deus offensus sponte moriebatur ut peccator viveret, heu qui tam admirabili, tam inaestimabili pietate praesens obstupescere non merui! Cur, o anima mea, te praesentem non transfixit gladius doloris acutissimi, cum ferre non posses vulnerari lancea latus tui salvatoris? Cum videre nequires violari clavis manus et pedes tui plasmatoris? Cum horreres effundi sanguinem tui redemptoris? Cur non es inebriata lacrimarum amaritu-

33 memor passionis tuae] Cf. Orationem in Canone Actionis: Unde et memores etc. 35-36 ascensionis] Cf. ibidem. 39 hominum] Cf. Bar. 3,38. 43 latus] Cf. Ioh. 19,34.

18 ago tibi *TC* 20 immeritum *om. A* 22 memoria] mea *add. G* 22-23 benef. tuorum meditatio *A* 25-26 voluptatum *T* 26 bone *om. A* 27 correctionem] correptionum *P* 29 tolerator] meus *add. A* 34 memor[1] *om. I* 35 tuae *om. G* 37 ardeo] audeo *G* 38-79 Heu mihi — a me *om. I* 42-43 acutissimi doloris *A*

dine, cum ille potaretur amaritudine fellis? Cur non es compassa castissimae virgini, dignissimae matri eius, benignissimae dominae tuae?

Domina mea misericordissima, quos fontes dicam erupisse de pudicissimis oculis, cum attenderes unicum filium tuum innocentem coram te ligari, flagellari, mactari? Quos fluctus credam perfudisse piissimum vultum, cum suspiceres eundem filium et deum et dominum tuum in cruce sine culpa extendi et carnem de carne tua ab impiis crudeliter dissecari? Quibus singultibus aestimabo purissimum pectus vexatum esse, cum tu audires: »mulier, ecce filius tuus«, et discipulus: »ecce mater tua«? Cum acciperes in filium discipulum pro magistro, servum pro domino?

Utinam cum felice IOSEPH dominum meum de cruce deposuissem, aromatibus condissem, in sepulchro collocassem, aut saltem prosecutus essem, ut tanto funeri non deesset aliquid mei obsequii! Utinam cum beatis mulieribus chorusca visione angelorum essem territus et audissem nuntium dominicae resurrectionis, nuntium meae consolationis, nuntium tam expectatum, nuntium tam desideratum! Utinam, inquam, audissem ex ore angeli: »nolite timere vos, IESUM quaeritis crucifixum, surrexit, non est hic«!

Benignissime, suavissime, serenissime: quando restaurabis mihi quia non vidi illam beatam tuae carnis incorruptionem? Quia non sum deosculatus loca vulnerum, fixuras clavorum? Quia non respersi lacrimis gaudii cicatrices testes veri corporis? Admirabilis, inaestimabilis, incomparabilis: »quando consolaberis me« et compesces me a dolore meo? Non enim capit in me dolor meus, quamdiu peregrinus sum a domino meo. Heu mihi, domine, heu animae meae! recessisti, consolator vitae meae, nec valedixisti mihi. Ingrediens vias tuas benedixisti tuis, nec affui. »Elevatis manibus« a nube susceptus es in caelum, nec vidi. Angeli promiserunt te rediturum, nec audivi.

46 fellis] Cf. Matth. 27,34. 53-54 tuus] Ioh. 19,27. 54 tua] Ibidem. 56 IOSEPH] Cf. Matth. 27,57 s. 59 angelorum] Cf. Luc. 24,23. 61-62 hic] Matth. 28, 5; Marc. 16,6. 65 clavorum] Cf. Ioh. 20,25. 66-67 consolaberis me] Ps. 118,82. 68 peregrinus sum] Cf. Ps. 38,13. 70 manibus] Cf. Luc. 24,50. 70-71 in caelum] Cf. Act. 1,9. 71 rediturum] Cf. ibid., v. 11.

46 castissimae] sanctissime *GL* 47 dignissimae *om. G* 50 flagellari] ligari *P* fluctus] fletus *D* credam] dicam *AC* profudisse *P* vultum] tuum *add. D* 51 filium *om. A* dominum et deum *G* 57 aromatibus — collocassem *om. A* 59 territus] perterritus *A* audivissem *G* 59-60 nuntium dom. resurr. *om. A* 61 tam desid. nuntium *A* 65 gaudii *om. A* 68 peregrinatus *A* 71 rediturum] venturum *G*

Quid dicam? Quid faciam? Quo vadam? Ubi eum quaeram? Ubi vel quando inveniam? Quem rogabo? Quis nuntiabit dilecto »quia amore langueo«? »Defecit gaudium cordis« mei, »versus est in luctum« risus meus. »Defecit caro mea et cor meum, deus cordis mei et pars mea deus in aeternum«. »Renuit consolari anima mea« nisi de te, dulcedo mea. »Quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram?« Te volo, te spero, te quaero. »Tibi dixit cor meum: quaesivi vultum tuum, vultum tuum, domine, requiram; ne avertas faciem tuam a me«.

Amator hominum benignissime, »tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor«. Mi advocate tutissime, miserere orphani derelicti. Pupillus factus sum absque patre, anima mea quasi vidua. Respice orbitatis et viduitatis meae lacrimas, quas tibi offero donec redeas. Age iam, domine, appare mihi, et consolatus ero. Ostende mihi faciem tuam, et salvus ero. Exhibe praesentiam tuam, et consecutus ero desiderium meum. Revela gloriam tuam, et erit perfectum gaudium meum. »Sitivit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea«. »Sitivit anima mea ad deum fontem vivum. Quando veniam et parebo ante faciem dei« mei? Quando venies consolator meus quem expecto? O si quando videbo gaudium meum quod desidero! O si »satiabor cum apparuerit gloria tua« quam esurio! O si inebriabor »ab ubertate domus tuae« ad quam suspiro! Si potabis me »torrente voluptatis tuae« quam sitio!

Sint mihi, domine, interim »lacrimae meae panes die ac nocte«, donec dicatur mihi: ‚ecce deus tuus'; donec audiam: ‚anima, ecce sponsus tuus'. Pasce me interim singultibus meis, pota me interim fletibus meis, refocila me doloribus meis. Veniet interea fortasse redemptor meus, quoniam bonus est; nec tardabit, quia pius est; »ipsi gloria in saecula« saeculorum, amen.

73-74 langueo] Cant. 2,5. 74 risus meus] Cf. Thren. 5,15. 75-76 in aeternum] Ps. 72,26. 76 anima mea] Ps. 76,3. 77 super terram] Ps. 72,25. 78-79 a me] Ps. 26,8 s. (e Psalterio Romano, seu potius ex Antiphonario; Vulg.: exquisivit te facies mea; faciem tuam, domine, requiram). 80-81 adiutor] Ps. 9^{II},14. 81-82 vidua] Cf. Thren. 5,3. 84 salvus ero] Cf. Ps. 79,4,8,20. 86-87 caro mea] Ps. 62,2. 87-88 dei] Ps. 41,3 (Vulg.: fortem; appar.). 89-90 gloria tua] Ps. 16,15. 90-91 voluptatis tuae] Cf. Ps. 35,9. 93 nocte] Ps. 41,4. 93-94 deus tuus] Cf. ibidem. 97 nec tardabit] Cf. Hebr. 10,37. in saecula] Rom. 11,36.

72 eum quaeram] exquiram *G* 86-87 Sitivit — caro mea *in marg. insert. G* 88 parebo] apparebo *GL* 90 inebriabo *D* 93 interim domine *A* 95 interim[1] *om. G* 97 quia] quoniam *GL*

III.

Oratio ad accipiendum corpus domini et sanguinem.

Domine IESU Christe, qui patre disponente, spiritu sancto cooperante, per mortem tuam spontanea voluntate misericorditer a peccato et morte aeterna mundum redemisti, adoro et veneror, eo quo possum quamvis tepido affectu et humili devotione, gratias agens tanto beneficio, hoc sanctum corpus tuum et hunc sanctum sanguinem tuum, quae ad emundationem et defensionem a peccatis accipere desidero.

Confiteor, domine, quia nimis sum indignus ad eorum tactum accedere; sed confidens de illa clementia qua pro peccatoribus, ut iusti fierent, animam tuam ponens ea dedisti, et pia hostia patri mactari voluisti: illa praesumo ego peccator, ut per illa iustificer, accipere. Supplex ergo te, pie miserator hominum, obsecro, ut quae ad delendum peccata dedisti, non mihi sint ad peccatorum augmentum, sed ad indulgentiam et tuitionem.

Fac me, domine, ita ea ore et corde percipere atque fide et affectu sentire, ut per eorum virtutem sic merear complantari similitudini mortis et resurrectionis tuae per veteris hominis mortificationem et novitatem iustae vitae, ut dignus sim corpori tuo, »quod est ecclesia«, incorporari, et sim membrum tuum et tu caput meum, et maneam in te et tu in me: quatenus in resurrectione reformes »corpus humilitatis« meae »configuratum corpori claritatis« tuae, secundum promissionem apostoli tui, et in te in aeternum gaudeam de gloria tua: qui cum patre et spiritu sancto vivis et regnas deus per omnia saecula saeculorum, amen.

Ad. Or. III: 7-8 a peccatis] Cf. I Ioh. 1,7. 9 indignus] Cf. Luc. 7,6. 10 11 ponens] Cf. Ioh. 10,15,17,18; et passim. 13-14 tuitionem] Cf. Orat. ante communionem in Ordine Missae Romanae: Perceptio etc. 16-17 resurrectionis tuae] Cf. Rom. 6,5. 17 veteris hominis] Cf. ibidem, v. 6. 17-18 vitae] Cf. ibidem, v. 4. 18 ecclesia] Cf. Col. 1,24. 18-19 caput meum] Cf. Eph. 4,15. 19 in me] Cf. Ioh. 15,4 s. 20-21 claritatis tuae] Cf. Phil. 3,21.

ad Or. III (prius XXXIV): *Orationem om. ATPCI* 2 *sic B* et sanguinem *om. D* OR. AD CORPUS ET SANGU. DOMINI SUMENDUM *G* MEDITACIO AD SUSCIPIENDUM CORPUS CHRISTI *L* OR. ANTE PERCEPTIONEM SACRIFICII *V* 7 quae] quem *G; in B corr. ex* quem 19 capud *V* 22 cum patre et] eodem *add. GL* 22-23 vivis — amen] *om. G* et cetera *L*

IV.

Oratio ad sanctam crucem.

Sancta crux, per quam nobis ad memoriam crux illa reducitur, in qua dominus noster IESUS Christus nos per mortem suam a morte aeterna, in quam omnes misere tendebamus, ad vitam aeternam, quam peccando perdideramus, resuscitavit: adoro, veneror et glorifico in te crucem illam quam nobis repraesentas, et in illa eundem miseratorem ac dominum nostrum, et quae per illam misericorditer operatus est. O crux amabilis, in qua est salus, vita et resurrectio nostra! O lignum pretiosum, per quod salvati et liberati sumus! O signum venerandum, per quod deo signati sumus! O crux gloriosa, in qua sola nos gloriari oportet!

Non enim es suscipienda secundum crudelium qui te mitissimo paraverunt insipientissimam impietatem, sed secundum eius qui te sponte suscepit sapientissimam pietatem. Nam illi non potuerunt aliquid nisi illo sapienter permittente, nec ipse quicquam sustinuit nisi se misericorditer volente. Illi te elegerunt, ut per te scelus impietatis suae perpetrarent; ille te elegit, ut per te opus pietatis suae consummaret. Illi ut per te iustum morti traderent, ille ut per te peccatores a morte erueret. Illi ut vitam interficerent, ille ut mortem perimeret. Illi ut salvatorem damnarent, ille ut damnatos salvaret. Illi ut vivificantem mortificarent, ille ut mortuos vivificaret. Illi insipienter et crudeliter, ille sapienter et misericorditer. Non ergo es, o crux admirabilis, aestimanda secundum intentionem crudelis insipientiae, sed secundum effectum misericordis sapientiae.

Quomodo igitur te laudabo, qualiter te exaltabo, quo affectu te orabo, qua iucunditate in te gloriabor? Per te infernus spoliatur et omnibus per te

Ad Or. IV: 8-9 resurrectio nostra] Cf. Introitum Missae s. Crucis. 9 liberati sumus] Cf. ibidem. 10-11 oportet] Cf. Gal. 6,14 et supradictum Introitum. 18 interficerent] Cf. Act. 3,15. 20 vivificaret] Cf. Rom. 4,17.

ad Or. IV (prius XLI): *Orationem om. ATPI* 2 *sic CGV* ORATIO *om. L* OR. DE SANCTA CRUCE *BD* 4 in quam] *in qua* (*cor. ex* in quam) *DC* 5 tenebamur *corr. ex* tendebamus *DC* aeternam *om. DB* (*Recensio alia?*) 8 amabilis] admirabilis *GL* 10 signum] lignum *DB* (*Rec. alia?*) 12 es enim *C* 13 insipientissimam] insipientem *DB* (*Rec. alia?*) 18 erueret] liberaret *G* 24 igitur] ergo *D*

redemptis obturatur. Per te daemones terrentur, comprimuntur, vincuntur, conculcantur. Per te mundus renovatur atque veritate in illo lucente et iustitia regnante decoratur. Per te humana natura peccatrix est iustificata, damnata salvata, ancilla peccati et tartari liberata, mortua resuscitata. Per te civitas illa beata in caelis restauratur et perficitur. Per te deus dei filius pro nobis voluit »oboediens« esse patri »usque ad mortem«, »propter quod« exaltatus accepit »nomen quod est super omne nomen«. Per te »paravit« »thronum suum« et instauravit regnum suum.

O crux, quae ad tam ineffabilia bona es electa et praeparata, laudant et exaltant te non tam humana sive angelica mens aut lingua, quam opera quae per te sunt facta. O tu, in qua et per quam est salus et vita mea; o tu, in qua et per quam est totum et omne bonum meum: »absit mihi gloriari nisi« in te. Nam quid mihi concipi, nasci, vivere et omnibus huius vitae bonis frui, et postea in infernum descendere? Utique si sic mihi esset, melius mihi erat, si nec conceptus fuissem. Et certe sic essem, si per te redemptus non essem.

Quo ergo affectu gloriabor in te, sine qua non solum nulla mihi esset gloria, sed insuper aeterne me possideret infernalis luctus et miseria? Qua delectatione iucundabor in te, per quam pro servitute tartarorum haereditas mihi data est regni caelorum? Quo gaudio gratulabor in te, sine qua futurum erat ut horrerem me vel ad momentum esse, et per quam expecto quia gaudebo me in aeternum esse? Nam etsi adhuc inter spem et metum deo serviam, certus tamen sum quia ad haec bona, si gratias agendo, amando, vivendo in te gloriabor, per te perveniam.

Sit itaque per te et in te gloria mea, sit per te et in te vera spes mea. Per te peccata mea deleantur, per te anima mea a vita veteri mortificetur et in novam vitam iustitiae resuscitetur. Fac obsecro, fac ut, sicut me in baptismo mundasti a peccatis, in quibus sum conceptus et natus, ita me remundes ab eis quae contraxi, postquam sum renatus, ut per te ad ea bona perveniam, ad quae homo est creatus, praestante eodem domino nostro IESU Christo, »qui« sit »benedictus in saecula. Amen«.

30-32 nomen] Cf. Phil. 2,8-9. 32-33 thronum suum] Cf. Ps. 9,8. 37-38 in te] Cf. Gal. 6,14. 40 fuissem] Cf. Matth. 26,24. 53 sum conceptus] Cf. Ps. 50,7. 56 Amen] Cf. Rom. 1,25.

27 in illo] in eo *GL* 31 oboediens voluit *GL* 35 non te *G* 36 facta sunt *GL* 42 sine] nisi *G* 43 aeterna *GL* 45 in te *om. G* 47 etsi] si *V* 49 perveniam] veniam *V* 55 est homo *G* 56 qui — Amen *om. G*

V.

Oratio ad sanctam MARIAM cum mens gravatur torpore.

Sancta et inter sanctos post deum singulariter sancta MARIA, mater admirabilis virginitatis, virgo amabilis foecunditatis, quae filium altissimi genuisti, quae perdito humano generi salvatorem peperisti, domina praefulgens tanta sanctitate, supereminens tanta dignitate, quam utique certum est non minori praeditam esse potentia et pietate: tibi, o genitrix vitae, o mater salutis, o templum pietatis et misericordiae, tibi sese conatur praesentare miserabilis anima mea, morbis vitiorum languida, vulneribus facinorum scissa, ulceribus flagitiorum putrida. Tibi nititur quantum moribunda valet supplicare, ut potentibus tuis meritis et piis tuis precibus digneris eam sanare. Sic enim, pia domina, alienata est a se immanitate stuporis, ut vix sensum habeat enormis languoris. Sic sordibus et foetore foedatur, ut timeat ne ab ipsa misericors vultus tuus avertatur. Sic tabescit desperando respectus tui conversionem, ut etiam os obmutescat ad orationem.

Peccata mea, nequitiae meae, si habetis animam meam vestro veneno peremptam: vel cur sic facitis eam vestra foeditate horrendam, ut miseratio non possit aspicere illam? Si obruitis ei spem exauditionis vestra mole: vel cur obstruitis illi vocem orationis vestri pudore? Si mentem eius vestri fecistis amore dementem: vel cur sensum eius vestro redditis torpore non sentientem? Heu pudor sordentis iniquitatis, in praesentia nitentis sanctitatis! Heu confusio immundae conscientiae, in conspectu fulgentis munditiae!

O tu benedicta super mulieres, quae angelos vincis puritate, sanctos superas pietate, anhelat moribundus spiritus meus ad tantae benignitatis re-

Ad Or. V: 5 filium altissimi] Cf. Luc. 1,32. 24 super mulieres] Cf. ibidem, v. 42.

ad Or. V (prius L): 2-3 *sic TD* Oratio *om. B* OR. AD S. M. TORPENTIS IN PECCATIS *P* OR. AD DOMINAM NOSTRAM S. M. *C* OR. AD S. M. *AGLI* AD S. M. DEI GENITRICEM *V* *DC epistolam ad GUNDULPHUM de tribus Orationibus quae sequuntur praeponunt* (= *Ep. 28* [*prius I, 20*]) 4 MARIA *om. A* 6 peperisti salvat. *A* 7 super omnes eminens *DC* 10-11 ulceribus fac. scissa vulneribus flag. *DC* 11 valet moribunda *D* 13 alienata est] anima mea *add. D* 14 ab ipsa] ab ipsis *A* ab illa *D* 16 os *om. D* 17 si] cur sic *D* 20-21 amore fecistis *G* 21 torpore] stupore *D* 24 O tu] *cum signo divisionis P* 25 spir. m. morib. *A*

spectum, sed erubescit ad tanti nitoris conspectum. Rogare enim te, domina, desidero, ut miserationis tuae respectu cures plagas et ulcera peccatorum meorum, sed confundor coram te ob foetorem et sordes eorum. Horreo, domina, parere tibi in immunditiis et horroribus meis, ne tu horreas me pro eis, et non possum – vae mihi! – videri sine eis.

O perturbata, o confusa peccandi conditio! En quippe vos, peccata mea, quomodo discerpendo distrahitis, distrahendo corroditis, corrodendo torquetis praecordia mea. Eadem enim peccata mea, o domina, cognosci a te cupiunt propter curationem, parere tibi fugiunt propter execrationem. Non sanantur sine confessione, nec produntur sine confusione. Si celantur, sunt insanabilia; si videntur, sunt detestabilia. Urunt me dolore, terrent me timore. Mole me obruunt, pondere me premunt, pudore me confundunt.

O tu illa pie potens et potenter pia MARIA, de qua fons est ortus misericordiae, ne contineas precor tam veram misericordiam, ubi tam veram agnoscis miseriam. Si enim ego confundor in obscoenitate iniquitatis meae ad fulgorem tuae sanctitatis: tune, domina, erubesces erga miserum affectum insitae pietatis? Si ego confiteor nequitiam meam: tune abnegabis benignitatem tuam? Si maior est miseria mea quam mihi expediat: eritne minor misericordia tua quam te deceat? Quanto enim, domina, magis delicta mea in conspectu dei et tuo sordent, tanto magis eius curatione et tua subventione egent. Sana ergo, clementissima, infirmitatem, et delebis quae te offendit foeditatem. Aufer, benignissima, languorem, et non senties quem horres foetorem. Fac, piissima, ut non sit quod dolet, et non erit quod sinceritati tuae sordet. Fac, domina, exaudi me, domina, sana animam peccatoris servi tui per virtutem benedicti fructus ventris tui, qui sedet in dextera omnipotentis patris sui, »superlaudabilis et supergloriosus in saecula«. Amen.

50 ventris tui] Cf. ibidem. 50-51 patris] Cf. Symbolum Apostolorum. 51 in saecula] Dan. 3,53.

31 vos quippe *G* 33 enim *om.* *A* a te cognosci *GL* 34 Non] enim *add.* *D* 35 confusione] Si produntur sunt sanabilia *add.* *A* (*Recensio prior?*) 36 si vid. sunt detestabilia *om.* *A* (*Recensio prior?*) videntur] produntur *D* 37 me pudore *D* 38 pie potens] potens pie *A* ortus est *DGL* 39 misericordiae] pietatis *D* 40 confundor ego *A* 41 tuae] tantae *D* domina *om.* *G* 44 doceat *P* Quanto] Quando *I* domina] *om.* *V*; *erasum in G*; o *praemittit DC* 46 delebis] debilis *I* 48 piissima] benignissima *D* dolet] deleat *DC* olet (d *eras.*) *B* 49 sordeat *DC* sordes *A* me *om.* *G* 49-50 servi tui peccatoris *P* 50 ad dexteram *G* 50-51 patris sui omnipotentis *D*

VI.

Oratio ad sanctam MARIAM cum mens est sollicita timore.

Virgo mundo venerabilis, mater humano generi amabilis, femina angelis mirabilis, MARIA sanctissima, cuius beata virginitate omnis sacratur integritas, cuius glorioso partu omnis salvatur foecunditas; domina magna, cui gratias agit contio laeta iustorum, ad quam territa fugit turba reorum: ad te, praepotens et misericors domina, ego peccator et utique nimis peccator anxius confugio.

Videns enim me, domina, ante districti iudicis omnipotentem iustitiam, et considerans irae eius intolerabilem vehementiam, perpendo peccatorum meorum enormitatem et condignam tormentorum immanitatem. Tanto igitur, domina clementissima, horrore turbatus, tanto pavore perterritus: cuius enixius implorabo interventionem, quam cuius uterus mundi fovit reconciliationem? Unde securius velocem in necessitate subventionem sperabo, quam unde mundo processisse propitiationem scio? Aut cuius intercessio facilius reo veniam impetrabit, quam quae illum generalem et singularem iustum ultorem et misericordem indultorem lactavit? Sicut namque, beatissima, impossibile est ut haec merita tibi tam singularia, nobis tam necessaria obliviscaris: sic, mitissima, incredibile est ut supplicantibus miseris non miserearis. Bene quippe novit mundus, nec nos mundi peccatores ullatenus dissimulari patimur; satis, inquam, o domina, satis novimus, quis »filius hominis« vel cuius hominis filius »venit« »salvum facere quod perierat«. Numquid ergo tu, domina mea,

Ad Or. VI: 14 reconciliationem] Cf. Rom. 11,15. 16 propitiationem] Cf. Rom. 3,25; 1 Ioh. 4,10. 22-23 perierat] Cf. Luc. 19,10.

ad Or. VI (prius LI): *Orationem om. I* 2-3 *sic T* OR. AD EANDEM TIMENTIS PRO PECCATIS *P* ITEM AD DOMINAM NOSTRAM *C* AD SANCTAM MARIAM OR. *A* ITEM (ALIA *L*) AD SANCT. MARIAM *GL* ITEM ALIA *V* 3 est sollicita] SOLLICITATUR *D* *sine inscriptione B* 5 mirabilis] ammirabilis *A* 7 contio] conditio *D* fugit territa *TC* (*Recensio prior?*) 8 misericors et praepotens *A* 12-13 clem. domina *GL* 15-16 processisse mundo *DC* 21 dissimulare *DC* 22-23 hominis filius] filius hominis *AD*

mater spei meae, numquid oblivisceris tu odio mei quod mundo tam misericorditer est intimatum, tam feliciter divulgatum, tam amanter amplexatum? Ille bonus filius hominis venit perditum sponte salvare, et mater dei poterit perditum clamantem non curare? Bonus ille filius hominis venit »vocare« peccantem »ad paenitentiam«, et mater dei contemnet precantem in paenitentia? Ille, inquam, bonus deus, mitis homo, misericors filius dei, pius filius hominis venit quaerere peccatorem errantem, et tu, bona mater eius, potens mater dei, repelles miserum orantem?

Ecce enim, o virgo homo, de qua natus est deus homo, ut salvaretur peccator homo: ecce coram bono filio tuo et coram bona matre eius paenitet et confitetur, gemit et orat peccator homo. Obsecro ergo vos, bone domine et bona domina, obsecro vos, pie fili et pia mater, obsecro vos per hanc ipsam veritatem, per hanc singularem spem peccatorum, ut sicut vere tu es filius eius et tu mater eius ut salvetur peccator: sic, sic absolvatur et curetur, sanetur et salvetur hic peccator. Probet in se, probet hic vester peccator quia vere estis, sentiat in se quia propter salutem peccatorum estis tu filius et tu mater. Vester certe amborum peccator.

Cum enim peccavi in filium, irritavi matrem, nec offendi matrem sine iniuria filii. Quid ergo facies, peccator? Quo igitur fugies, peccator? Quis enim me reconciliabit filio inimica matre? Quis mihi placabit matrem irato filio? Sed etsi pariter ambo offensi estis: nonne et ambo clementes estis? Fugiat ergo reus iusti dei ad piam matrem misericordis dei. Refugiat reus offensae matris ad pium filium benignae matris. Ingerat se reus utriusque inter utrumque. Iniciat se inter pium filium et piam matrem.

Pie domine, parce servo matris tuae. Pia domina, parce servo filii tui. Bone fili, placa matrem tuam servo tuo. Bona mater, reconcilia servum tuum filio tuo. Qui me inicio inter duas tam immensas pietates, non incidam in duas tam potentes severitates. Bone fili, bona mater, non sit mihi frustra quod confiteor de vobis hanc veritatem, nec erubescam quod spero in vobis

27-28 ad paenitentiam] Cf. Luc. 5, 32.

27 perditum clamantem] perditum *om. D* 28 et mater] et bona mater *D* 37 vere tu es] tu vere es *DC* tu es vere *V* 41 in filium peccavi *A* 42 facies] o *add. A* Quo — peccator *om. A* 43 me] te *DC* mihi] tibi *DC* irato] irritato *A* inimico *D* 44 nonne et] et *om. AD* 48 parce pia domina *D* 50 initio *T* 52 in vobis] de vobis *D*

hanc pietatem. Amo enim veritatem quam confiteor de vobis, et deprecor pietatem quam spero in vobis.

Dic, mundi iudex, cui parces, dic, mundi reconciliatrix, quem reconciliabis, si tu, domine, damnas et tu, domina, averteris homunculum bona vestra cum amore, mala sua cum maerore confitentem. Salvator singularis, dic quem salvabis, salutis mater, dic pro quo orabis, si te, domine, praecipiente et te, domina, consentiente tormenta vexant peccatorem se execrantem, vos obsecrantem. Si infernus absorbet reum se accusantem, vos deprecantem. Si tartara devorant pauperem in se desperantem, in vobis sperantem.

Deus, qui factus es filius feminae propter misericordiam, femina, quae facta es mater dei propter misericordiam: aut misereminі miseri, tu parcendo, tu interveniendo, aut ostendite ad quos tutius fugiam misericordiores, et monstrate in quibus certius confidam potentiores. Si enim est, immo quia est tam magna mea iniquitas et tam modica fides mea, tam tepida caritas mea, tam fatua mea oratio, tam imperfecta mea satisfactio, ut nec merear delictorum veniam nec salutis gratiam: hoc est, hoc est ipsum quod supplico, ut in quo merita mea mihi videtis non sufficere, in eo misericordiae vestrae non dignentur deficere. Precor itaque, precor exaudite me, sed propter vos, non propter me, per pietatem qua exundatis, per potestatem qua abundatis, ut evadam meritos dolores damnatorum et intrem in gaudia beatorum, te deum laudaturus, qui es benedictus et superlaudabilis in saecula saeculorum. Amen.

66 modica fides] Cf. Matth. 14,31. 72 intrem in gaudia] Cf. Matth. 25,21.23. 73 ben. et superlaud. in saecula] Cf. Dan. 3,53 s.

55 dic mundi[2]] dic mihi *A* 59 vexabunt *G* 60 vos obsecrantem — se accusantem *om. V* accusantem] et *add. D* 63 misereamini *P* miseri] misero *T* 67 oratio mea *ADCGL* (*Rec. prior?*) satisfactio mea *ACG* nec merear] non merear *DC* 68 hoc est *secundo loco om. ADC* 69 ut] in eo *add. D* 70 dedignentur *P* 71 exundatis] habundatis *G* abundatis] exundatis *G* 72 et intrem] ut intrem *D*

VII.

Oratio ad sanctam MARIAM pro impetrando eius et Christi amore.

MARIA, tu illa magna MARIA, tu illa maior beatarum MARIARUM, tu illa maxima feminarum: te, domina magna et valde magna, te vult cor meum amare, te cupit os meum laudare, te desiderat venerari mens mea, te affectat exorare anima mea, quia tuitioni tuae se commendat tota substantia mea.

Enitimini, viscera animae meae, enitimini quantum potestis – si quid potestis – omnia interiora mea, ut eius merita laudetis, ut eius beatitudinem ametis, ut eius celsitudinem admiremini, ut eius benignitatem deprecemini, cuius patrocinio cotidie indigetis, indigendo desideratis, desiderando imploratis, implorando impetratis, et si non secundum desiderium vestrum, tamen supra vel certe contra meritum vestrum.

Regina angelorum, domina mundi, mater eius qui mundat mundum, confiteor quia cor meum nimis est immundum, ut merito erubescat in tam mundam intendere nec digne possit tam mundam intendendo contingere. Te igitur, mater illuminationis cordis mei, te nutrix salutis mentis meae, te obsecrant quantum possunt cuncta praecordia mea. Exaudi, domina, adesto pro-

Ad Or. VII: 18 illuminationis] Cf. Ps. 26,1. salutis] Cf. ibidem.

ad Or. VII (prius LII): *huius Orationis quattuor recensiones distinguuntur, quarum primam codices ATPD, secundam cod. C, tertiam cod. GL, quartam et ultimam, quae in textu sermonis recepta est, cod. BI; insuper exstant nonnullae recensiones mixtae, quarum unam codex V repraesentat* (*Cf. A WILMART, Les propres corrections de S. Anselme dans sa grande prière à la Vièrge Marie; in: Recherches de Théol. anc. et médiévale, t. II* [*1930*], *p. 189-204*). 2-3 *sic D* OR. AD S. MARIAM *T* OR. AD S. MAR. DESIDERANTIS ACCENDERE IN SE AMOREM DEI ET EIUSDEM BEATAE GENITRICIS IPSIUS *P* ITEM AD VIRGINEM MATREM *C* ALIA AD S. M. *A* ITEM *G* ITEM AD S. M. *L* ITEM AD EANDEM *V* Alia *I* *sine inscriptione B* 5 et valde magna *om. D* magna valde *I* 7 te affectat exorare anima mea *om. A* tuitioni] miserationi *I* 12 desideretis (*ab alia manu super lin. corr.*) *G* 15 angelorum *om. A* 17 mundam[1]] dignam *A* 19 praec. mea cuncta *A*

pitia, adiuva potentissima, ut mundentur sordes mentis meae, ut illuminentur tenebrae meae, ut accendatur tepor meus, ut expergiscatur torpor meus, quatenus sicut tua beata sanctitas super omnia post summum omnium, filium tuum, per omnipotentem filium tuum, ob gloriosum filium tuum, a benedicto filio tuo est exaltata: sic super omnia post dominum et deum meum et omnium, filium tuum, te cor meum intelligat et veneretur, amet et deprecetur eo affectu, non quo desidero imperfectus, sed quo debet a filio tuo factus et salvatus, redemptus et resuscitatus.

Genitrix vitae animae meae, altrix reparatoris carnis meae, lactatrix salvatoris totius substantiae meae! Sed quid dicam? Lingua mihi deficit, quia mens non sufficit. Domina, domina, omnia intima mea sollicita sunt, ut tantorum beneficiorum tibi gratias exsolvant, sed nec cogitare possunt dignas, et pudet proferre non dignas. Quid enim digne dicam matri creatoris et salvatoris mei, per cuius sanctitatem peccata mea purgantur, per cuius integritatem mihi incorruptibilitas donatur, per cuius virginitatem anima mea adamatur a domino suo et desponsatur deo suo? Quid, inquam, digne referam genitrici dei et domini mei, per cuius foecunditatem captivus sum redemptus, per cuius partum de morte aeterna sum exemptus, per cuius prolem perditus sum restitutus et de exilio miseriae in patriam beatitudinis reductus?

»Benedicta« »in mulieribus«, haec omnia mihi dedit »benedictus fructus ventris tui« in regeneratione baptismatis sui, alia in spe, alia in re; quamquam haec omnia ego ipse mihi sic peccando abstulerim, ut nec rem habeam et spem vix teneam. Quid enim? Si mea culpa evanuerunt, numquid ingratus ero illi, per quam mihi tanta bona gratis evenerunt? Absit, ne addam hanc iniquitatem super iniquitatem. Immo gratias ago quia habui, doleo quia non habeo, oro ut habeam. Certus enim sum quia sicut per filii gratiam ea potui accipere: sic eadem per matris merita possum recipere. Ergo

20-21 tenebrae meae] Cf. Ps. 17,29. 39 in mulieribus] Cf. Luc. 1,42. 39-40 ventris tui] Ibidem. 40 baptismatis] Cf. Tit. 3,5. 43-44 super iniquitatem] Cf. Is. 30,1.

20 sordes mentis meae mundentur *A* 21 ut experg. torpor meus *om. D* 28 *divisio Orationis in partes deest in A* alitrix *GL* 29 mihi] mea *D* 32 pudet *P* non dignas] indignas *DC* 33 per cuius — purgantur *om. A* 35 desponsatur] a *add. AC* 38 restitutus] restauratus *G* in patria *T* 39 dedit mihi *G* benedictus *om. D* 40 baptismi *DC* 41 peccando sic *DC* 42 vix spem *PGLVI* (*Rec. alia?*) 43 per quam] per quem *D* gratis tanta bona mihi *D* mihi gratis tanta bona *TC*

domina, porta vitae, ianua salutis, via reconciliationis, aditus recuperationis, obsecro te per salvatricem tuam foecunditatem, fac ut et peccatorum meorum mihi venia et bene vivendi gratia concedatur, et usque in finem hic servus tuus sub tua protectione custodiatur.

Aula universalis propitiationis, causa generalis reconciliationis, vas et templum vitae et salutis universorum, nimium contraho merita tua, cum in me homunculo vili singulariter recenseo beneficia tua, quae mundus amans gaudet, gaudens clamat esse sua. Tu namque, domina admirabilis singulari virginitate, amabilis salutari foecunditate, venerabilis inaestimabili sanctitate, tu ostendisti mundo dominum suum et deum suum quem nesciebat, tu visibilem exhibuisti mundo creatorem suum quem prius non videbat, tu genuisti mundo restauratorem quo perditus indigebat, tu peperisti mundo reconciliatorem quem reus non habebat. Per foecunditatem tuam, domina, mundus peccator est iustificatus, damnatus salvatus, exul reductus. Partus tuus, domina, mundum captivum redemit, aegrum sanavit, mortuum resuscitavit. Insidiis et oppressionibus daemonum tenebris obvolutus mundus subiacebat, sed sole de te orto illuminatus eorum et laqueos devitat et vires conculcat.

Caelum, sidera, terra, flumina, dies, nox et quaecumque humanae potestati vel utilitati sunt obnoxia: in amissum decus sese gratulantur, domina, per te quodam modo resuscitata, et nova quadam ineffabili gratia donata. Quasi enim omnia mortua erant: cum amissa congenita dignitate favendi dominatui vel usibus deum laudantium, ad quod facta erant, obruebantur oppressione et decolorabantur ab usu idolis servientium, propter quos facta non erant. Quasi vero eadem resuscitata laetantur: cum iam deum confitentium et dominatu reguntur et usu decorantur. Nova autem et inaestima-

47 domina] o *praemitt.* *DC* 48 foecund. tuam *G* ut et] et *om.* *GL* 54 gaudens] et amens *G* 55 sanctitate] pietate *A* 56 et deum suum *om.* *A* 57 prius non] nequaquam *D* 58 peperisti mundo] mundo *om.* *P* 63 illuminatus] est *add.* *G* eorum]eorumque *L* et vires concultat *om.* *I* 65 sunt obnoxia vel utilitati *GL* domina *om.* *DC* 66 resusc. quodam modo per te *A* 68 erant] fuerant *A* 70 deum] dominum *T*

Recensiones priores: 51 propitiationis] pietatis *ATPDCGLV* (= *Rec.I-III*) 61-63 Insidiis – concultat *om.* *ATPD* (= *Rec. I*) 62 tenebris *om.* *C* (= *Rec. II*) 63 et laqueos] et *om.* *CG* (= *Rec. II*)

bili gratia quasi exultaverunt: cum ipsum deum, ipsum creatorem suum non solum invisibiliter supra se illa regentem senserunt, sed etiam visibiliter intra se eisdem utendo sanctificantem viderunt. Haec tanta bona per benedictum fructum benedicti ventris benedictae MARIAE mundo provenerunt.

Sed cur solum loquor, domina, beneficiis tuis plenum esse mundum? Inferna penetrant, caelos superant. Per plenitudinem enim gratiae tuae et quae in inferno erant se laetantur liberata, et quae supra mundum sunt se gaudent restaurata. Per eundem quippe gloriosum filium gloriosae virginitatis tuae, omnes iusti qui obierunt ante vitalem eius mortem exultant diruptione captivitatis suae, et angeli gratulantur restitutione semirutae civitatis suae.

O femina mirabiliter singularis et singulariter mirabilis, per quam elementa renovantur, inferna remediantur, daemones conculcantur, homines salvantur, angeli redintegrantur! O femina plena et superplena gratia, de cuius plenitudinis exundantia respersa sic revirescit omnis creatura! O virgo benedicta et superbenedicta, per cuius benedictionem benedicitur omnis natura, non solum creata a creatore, sed et creator a creatura! O nimis exaltata, quam sequi conatur affectus animae meae, quo aufugis aciem mentis meae? O pulchra ad intuendum, amabilis ad contemplandum, delectabilis ad amandum, quo evadis capacitatem cordis mei? Praestolare, domina, infirmam animam te sequentem. Ne abscondas te, domina, parum videnti animae te quaerenti. Miserare, domina, animam post te anhelando languentem.

Mira res, in quam sublimi contemplor MARIAM locatam! Nihil aequale MARIAE, nihil nisi deus maius MARIA. Deus filium suum, quem solum de

74-75 benedictae] Cf. Luc. 1,42. 84 gratia] Cf. Luc. 1,28. 91-92 animae te quaerenti] Cf. Thren. 3,25.

73 supra] super *D* 76 loquar *D* tuis *om. D* 77 penetrant] superant *A* 78 liberata] lib (*cetera abscisa sunt*) *T* 79 virginis *D* 80 obierunt] obediunt (*ab alia manu in marg. corr.*) *G* 84 et superplena *om. A* (*Rec. prior?*) 86 et superbenedicta *om. A* (*Rec. prior?*) 87 creata] creatura *IV* (*ab altera manu*) 90-91 animam] meam *add. G* 91 animae] meae *add. D* 92 Miserere *ADI* post te] currentem post te *add. G* anhelando *om. A* 93 contemplor] loco *add. G* 93-94 MARIAE aequale *G* 94 maius] maior *G*

Recensiones priores: 75 mundo *om. ATPDC* (= *Rec. I-III*) 83 daemones conculcantur *om. ATPDC* (= *Rec. I et II*) 93-97 Nihil – MARIAE *om. ATPD* (= *Rec. I*) 93 Nihil] Nil *C* (= *Rec. II*) 94 nihil] nil *C* (= *Rec. II*)

corde suo aequalem sibi genitum tamquam se ipsum diligebat, ipsum dedit MARIAE, et ex MARIA fecit sibi filium, non alium, sed eundem ipsum, ut naturaliter esset unus idemque communis filius dei et MARIAE. Omnis natura a deo est creata, et deus ex MARIA est natus. Deus omnia creavit, et MARIA deum generavit. Deus qui omnia fecit: ipse se ex MARIA fecit, et sic omnia quae fecerat refecit. Qui potuit omnia de nihilo facere: noluit ea violata, nisi prius fieret MARIAE filius, reficere. Deus igitur est pater rerum creatarum, et MARIA mater rerum recreatarum. Deus est pater constitutionis omnium, et MARIA est mater restitutionis omnium. Deus enim genuit illum per quem omnia sunt facta, et MARIA peperit illum per quem cuncta sunt salvata. Deus genuit illum sine quo penitus nihil est, et MARIA peperit illum sine quo nihil omnino bene est. O vere »dominus tecum«, cui dedit dominus, ut omnis natura tantum tibi deberet secum.

MARIA, obsecro te per gratiam qua sic dominus esse tecum et te voluit esse secum: fac propter ipsam, secundum eandem ipsam gratiam, misericordiam tuam mecum. Fac ut amor tui semper sit mecum, et cura mei semper sit tecum. Fac ut clamor necessitatis meae – quamdiu ipsa persistit – sit tecum, et respectus pietatis tuae – quamdiu ego subsisto – sit mecum. Fac ut congratulatio beatitudinis tuae semper sit mecum, et compassio miseriae meae – quantum mihi expedit – sit tecum.

Sicut enim, o beatissima, omnis a te aversus et a te despectus necesse est ut intereat: ita omnis ad te conversus et a te respectus impossibile est ut pereat. Sicut enim, domina, deus genuit illum in quo omnia vivunt: sic

95 aequalem sibi] Cf. Phil. 2,6. 104 sunt facta] Cf. Symbolum quod Nicaenum vocatur. 106 tecum] Luc. 1,28.

97 filius communis *I* 98 est creata] est *om. D* est ex MARIA *G* 99 fecit omnia *I* 101 est igitur *D* 102 pater est *GL* 103 mater est *G* 104 omnia facta sunt *A* facta sunt omnia *DC* 105 salvata sunt *D* nihil penitus *A* 106 omnino nihil (nil *D*) *TPDCGVI* (*recensio prior?*) bene est] est bene *G* est benedictum *L* 107 deberet tant. tibi *G* 109 secundum *om. GL* eandem ipsam] ipsam *om. DGL* 110 et 113 sit semper *A* 115 enim *om. P* 117 domina *om. G*

Recensiones priores: 96 et ex MARIA – eundem ipsum *om. C* (= *Rec. II*) 98 et deus – natus] et dei natura ex MARIA est nata *ATPDC* (= *Rec. I et II*) 101 nisi prius fieret MARIAE filius] sine MARIA *ATPDC GLV* (= *Rec. I-III et mixta*)

o tu flos virginitatis, genuisti eum per quem mortua revivunt. Et sicut deus per filium suum beatos angelos a peccato servavit: ita, o tu decus puritatis, per filium tuum miseros homines ex peccato salvavit. Quemadmodum enim dei filius est beatitudo iustorum: sic, o tu salus foecunditatis, filius tuus est reconciliatio peccatorum. Non est enim reconciliatio nisi quam tu casta concepisti, non est iustificatio nisi quam tu integra in utero fovisti, non est salus nisi quam tu virgo peperisti. Ergo o domina, mater es iustificationis et iustificatorum, genitrix es reconciliationis et reconcialiatorum, parens es salutis et salvatorum.

O beata fiducia, o tutum refugium! Mater dei est mater nostra. Mater eius, in quo solo speramus et quem solum timemus, est mater nostra. Mater, inquam, eius qui solus salvat, solus damnat, est mater nostra.

Sed o benedicta et exaltata non tibi soli sed et nobis, quid est, quam magnum, quam amabile est quod video per te evenire nobis, quod videns gaudeo, quod gaudens dicere non audeo? Si enim tu, domina, es mater eius, nonne et alii filii tui sunt fratres eius? Sed qui fratres, et cuius eius? Loquar unde iucundatur cor meum, an silebo ne elatione arguatur os meum? Sed quod credo amando, cur non confiteor laudando? Dicam igitur, non superbiendo sed gratias agendo.

Qui enim fecit ut ipse per maternam generationem esset naturae nostrae, et nos per vitae restitutionem essemus filii matris eius: ipse nos invitat ut confiteamur nos fratres eius. Ergo iudex noster est frater noster. Salvator mundi est frater noster. Denique deus noster est factus per MARIAM frater noster. Qua igitur certitudine debemus sperare, qua consolatione possumus timere, quorum sive salus sive damnatio de boni fratris et de piae matris pendet arbitrio? Quo etiam affectu hunc fratrem et hanc matrem amare debemus? Qua familiaritate nos illis committemus? Qua securitate ad illos confugiemus? Qua dulcedine fugientes suscipiemur? Bonus igitur

139 fratres eius] Cf. Matth. 12,49. 140 Salvator mundi] Cf. 1 Ioh. 4,14.

118 eum] illum *DC* per quem] et *add.* *ADCGI* 119 angelos beatos *D* 121 filius tuus est] *corr. in* per filium tuum es *I* 122 enim est reconc. *DC* enim reconc. est *V* 126 salvatorum] salvatoris *A* 130 Sed] *sine incisione* *P* Sed et *V* 130-131 quam magnum, quam amabile] *corr. in* tam magnum, tam admirabile *I* 132 dicere] indicere *A* 134 ne] de *add.* *V* 135 igitur] ergo *V* 137 esset] particeps *add.* *CV* 139 frater noster est *DC* 140 Salvator — frater noster *om.* *D* 143 etiam] etenim *GL*

frater nobis dimittat quod deliquimus, ipse avertat quod delinquentes meruimus, ipse donet quod paenitentes petimus. Bona mater oret et exoret pro nobis, ipsa postulet et impetret quod expedit nobis. Ipsa roget filium pro filiis, unigenitum pro adoptatis, dominum pro servis. Bonus filius audiat matrem pro fratribus, unigenitus pro iis quos adoptavit, dominus pro iis quos liberavit.

MARIA, quantum tibi debemus! Domina mater, per quam talem fratrem habemus, quid gratiarum, quid laudis tibi retribuemus?

Magne domine, tu noster maior frater, magna domina, tu nostra melior mater, docete cor meum qua reverentia vos debeat cogitare. Bone tu et bona tu, dulcis tu et dulcis tu, dicite et date animae meae, quo affectu vos memorando de vobis delectetur, delectando iucundetur, iucundando impinguetur. Impinguate et succendite eam vestra dilectione. Vestro continuo amore langueat cor meum, liquefiat anima mea, deficiat caro mea. Utinam sic viscera animae meae dulci fervore vestrae dilectionis exardescant, ut viscera carnis meae exarescant! Utinam sic intima spiritus mei dulcedine vestri affectus impinguentur, ut medullae corporis mei exsiccentur!

Domine, fili dominae meae, domina, mater domini mei, si ego non sum dignus qui sic debeam vestro amore beatificari, certe vos non estis indigni qui sic, immo plus debeatis amari. Ergo benignissimi, ne sic denegetis mihi petenti id quo me confiteor indignum, ut auferatur vobis id quo certe vos negare non potestis dignos. Date itaque, piissimi, date obsecro supplicanti animae meae, non propter meritum meum sed propter meritum vestrum, date illi quanto digni estis amorem vestrum. Date, inquam, mihi quo sum indignus, ut reddatur vobis quo estis digni. Si enim non vultis dare ut habeam quod desidero: saltem nolite negare ut reddam vobis quod debeo.

Forsan praesumendo loquar, sed utique bonitas vestra facit me audacem. Loquar ergo adhuc ad dominum meum et dominam meam, »cum

150 adoptavit] Cf. Gal. 4,5; Eph. 1,5. 154 frater] Cf. Rom. 8,29. 159 amore langueat] Cf. Cant. 2,5. anima mea] Cf. ibidem, 5,6. caro mea] Cf. Ps. 72,26.

146 dimittat nobis *G* 149 pro adopt.] pro filiis et adoptatis *A* 150 iis (*bis*)] his *APDCG* 152 MARIA] Beata o sancta *praemitt. D* 152-153 habemus fratrem *A* 155 debeat vos *D* 165 immo] in me *G* plus *om. G* 167 obsecro] petenti et *add. G* 169 mihi *om. D* 171 quod debeo] quo debeo *A* 172-195 Forsan — impetrare *om. I* 172 facit me] me fecit *D* 173 ergo *om. G*

sim pulvis et cinis«. Domine et domina, nonne multo melius est, cum vos gratis donatis petenti quod ipse non meretur, quam cum vobis subtrahitur quod vobis iuste debetur ? Illud quippe est praedicandae misericordiae, istud est nefandae iniustitiae. Impendite igitur, piissimi, gratiam, ut recipiatis debitum. Facite vos mihi misericordiam vestram quae mihi expedit et vos decet : ne faciam ego vobis iniustitiam meam quae nulli expedit et nullum decet. Estote vos mihi misericordes, quod obsecro : ne sim ego vobis iniustus, quod execror. Date, benigne et benigna, nec sitis exoratu difficiles ; date animae meae amorem vestri, quem ipsa non iniuste petit et vos iuste exigitis : ne ipsa bonis vestris sit ingrata, quod ipsa iuste horret et vos non iniuste punitis.

Certe, IESU fili dei et tu MARIA mater eius, et vos vultis et aequum est, ut quidquid vos diligitis diligatur a nobis. Ergo bone fili, rogo te per dilectionem qua diligis matrem tuam, ut sicut tu vere diligis et diligi vis eam : ita mihi des ut vere diligam eum. Bona mater, rogo te per dilectionem qua diligis filium tuum, ut sicut tu vere diligis et diligi vis eum : ita mihi impetres ut vere diligam eum. Ecce enim peto, quod ut fiat vere est in vestra voluntate ; cur ergo propter peccata mea non fiet, cum sit et in vestra potestate ? Amator et miserator hominum, tu potuisti reos tuos et usque ad mortem amare, et poteris te roganti amorem tui et matris tuae negare ? Mater huius amatoris nostri, quae illum in ventre portare et in sinu meruisti lactare, an tu non poteris aut non voles poscenti amorem eius et tuum impetrare ?

Veneretur igitur vos sicut digni estis mens mea, amet vos sicut aequum est cor meum, diligat vos sicut sibi expedit anima mea, serviat vobis sicut debet caro mea, et in hoc consummetur vita mea, ut in aeternum psallat tota substantia mea: »Benedictus dominus in aeternum, fiat, fiat«.

173-174 cinis] Gen. 18,27. 192 usque ad mortem] Cf. Phil. 2,8. 194 lactare] Cf. Luc. 11,27. 199 fiat] Ps. 88,53.

175 donatis] datis *D* 177 igitur] ergo *CG; om. D* 180 mihi misericordes vos *V* 181 nec] ne *DCGV* 182 quem] quam *AGL* 187 Rogo te bona mater *A* 189 impetres mihi*G* 190 cur] Cur *T* 191 potuisti] posuisti *G* reos *om. A* 198 caro] anima *A* 199 Bened.] benedictus *I*

Recensiores priores; 193-195 Mater – impetrare *om. ATPD* (= *Rec. I*) 194 eius amorem *CG* (= *Rec. II et III*)

VIII.

Oratio ad sanctum IOHANNEM Baptistam.

Sancte IOHANNES, tu ille IOHANNES qui deum baptizasti, tu prius ab archangelo laudatus quam genitus a patre, prius plenus deo quam natus ex matre, prius noscens deum quam notus in mundo; tu ante monstrans matri gravidam matrem dei quam gravida mater te diei; tu de quo dixit deus: »Inter natos mulierum non surrexit maior«: ad te, domine, tam magnum, tam sanctum, tam beatum, ad te venit scelerosus vermis, aerumnosus homuncio, iam emortuo sensu vix se dolens, sed mortua anima sibi nimis dolendus peccator. Ad te, tam magne amice dei, valde timens venit dubius de salute sua, quia certus de magna culpa sua, sed sperans de maiori gratia tua. Maior enim est, domine, gratia tua quam culpa mea, quia plus potes apud deum, quam delere scelera mea. Ad te, ergo, domine, quem gratia fecit tam amicum dei, ad te fugit anxius, quem iniquitas fecit tam reum dei; ad te quem tam beatum fecit gratia, ego quem tam miserum fecit nequitia. Vere, domine, fateor: iniquitas mea me fecit talem, sed te talem non tu, sed gratia dei tecum. Memento ergo, domine, ut sicut gratia dei te sic sublimavit, sic misericordia tua erigat quem culpa sua sic humiliavit.

Heu me, qualum me feci! Qualis eram, deus; qualem me fecisti, et qualem me iterum feci! In peccatis eram conceptus et natus, sed abluisti me, sed sanctificasti me; et ego peioribus sordidavi me. In necessariis enim tunc natus, nunc sum in spontaneis volutatus. In illis nesciens conceptus, istis volens plenus et opertus. Ex illis misericorditer a te eductus, in haec misere a me inductus. Ab illis pie redemptus, in istis impie peremptus. Sanaveras,

Ad Or. VIII: 3-4 laudatus] Cf. Luc. 1,15 ss. 5 noscens deum] Cf. Luc. 1, 41,44. 5-6 diei] Cf. ibidem. 7 maior] Matth. 11,11 (secundum Antiphonam ad festum s. IOHANNIS Baptistae; Vulg.: non surr. inter natos mul. maior). 10 amice dei] Cf. Ioh. 3,29. 20 conceptus] Cf. Ps. 50,7. 20-21 sed abluisti me, sed sanctificasti me] Cf. 1 Cor. 6,11.

ad Or. VIII (prius LXIII): 2 *sic ATDCG* Oratio *om. PV* or. de s. ioh. bapt. *I* *sine inscriptione B* 3 deum] dominum *A* 6 diei] dei *AC* 12 dominae *sic G* quia] qui *G* 13 scelera] peccata *A* 15 ad te — nequitia *om. I* ego] fugio *in marg. add. G* 17 sed gratia] nisi gratia *G* 19 Heu me] me *om. V* 23 operatus *I* a te] at *I*

pie deus, animam a parentibus vulneratam, ego impius interfeci sanatam. Exueras, misericors domine, vetustis pannis originalis peccati et indueras me veste innocentiae, promittens alteram incorruptibilitatis; et ego, illa reiecta quam dedisti, operui me sordibus nequitiae; illa despecta quam promisisti, plus elegi dolores aeternae miseriae. Filium irae tuae fecisti filium gratiae tuae; et ego, illa contempta, feci me filium odii tui. Reformasti in me amabilem imaginem tuam, et ego superimpressi odibilem imaginem, heu, heu, cuius! Cuius, miser et demens homuncio, cuius imaginem superimpressisti super imaginem dei?

O cur non vel puduit facere, quod sic expavesco dicere! O cur non odi eius imitationem, cuius sic horreo nomen! Ille sponte cecidit, ego volens sordui. Sed ille, nulla praecedente delicti vindicta, superbiens peccavit; ego, visa eius poena, contemnens ad peccatum properavi. Ille semel in innocentia constitutus, ego restitutus. Ille contra eum qui se fecit, ego contra eum qui me fecit et refecit. Ille dereliquit deum permittentem, ego fugi deum prosequentem. Ille perstat in malitia deo reprobante, ego in illam cucurri deo revocante. Ille obduratus ad punientem, ego obturatus ad blandientem. Etsi ambo contra deum: ille contra nec requirentem se, ego contra morientem pro me. O infelix et nimis infelix homuncio, si tamen non omnis recessit humanitas, ubi tanta malitiae incessit immanitas. Ecce, cuius imaginis horrebam horrorem, in multis aspicio me horribiliorem.

Fuge, fuge, tu horribilis nescio quae substantia, fuge te ipsam, exterrita a te ipsa. Sed vae! fugere te non potes. Ne ergo aspicias te, quia non toleras te. Nam si tolerare potes sine doloris horrore, hoc ipsum ne toleres quia tolerare potes. Quanto enim hoc potes, tanto primo peccatori similior et deo es intolerabilior. Non enim est fortitudo, sed mortis hebitudo. Non est sanitas, sed obdurata iniquitas. Non est ex consolatione, sed ex damna-

27 incorruptibilitatis] Cf. 1 Cor. 15,53. 29 Filium irae] Cf. Eph. 2,3. 31 imaginem tuam] Cf. Gen. 1,26; 1 Cor 11,7; Col. 3,10.

25 interfeci] eam *add.* *G* 26 panis *sic* *G* 27 vestem *G* alteram] aliam *T* (*Rec. prior?*) 29 elegi plus *G* 34 vel non *D* expavesco] erubesco *A* 35 horreo] horresco *GL* 37 eius *om.* *I* 41 cucurri] incurri *D* obturatus] obduratus *ACG* opturatus *VI* 42 nec] non *D* ego] autem *add.* *A* 44 cuius] unius *D* 45 me aspicio *G* 47 Ne] Non *G* 48 tolerare] non *add.* *V* 49 similior] sullimior *D* 50 deo] ideo *A*

tione. Ne ergo sine immani rugitu cordis tui toleres horrorem interioris vultus tui. Quia ergo fugere te non potes, vel non te aspicias, quia non te toleras.

Sed ecce peius, si non aspicio me. Nam egomet fallo me. O nimis gravis angustia! Si me inspicio, non tolero me ipsum; si non inspicio, nescio me ipsum. Si me considero, terret me facies mea; si non considero, fallit me damnatio mea. Si me video, horror est intolerabilis; si non video, mors est inevitabilis. Malum hinc, peius inde, malum undique. Sed nimis malum hinc, nimis peius inde, et nimis malum undique. Nimis enim miser quem torquet conscientia sua, quam fugere non potest; nimis miserior quem expectat damnatio sua, quam vitare non potest. Nimis infelix qui ipse sibi est horribilis; nimis infelicior cui mors erit aeterna sensibilis. Nimis aerumnosus quem terrent continui de sua foeditate horrores; nimis aerumnosior quem torquebunt aeterni pro sua iniquitate dolores. Malum hoc et malum hoc. Sed nimis hoc et nimis hoc.

Peccare, quam mala et quam amara res est! Peccata, quam faciles aditus, quam difficiles exitus habetis! Peccatores, quo vos inducitis, intra quos vectes vos includitis! Intelligite, intelligite quia malum et amarum est reliquisse dominum! Qui peccastis redite, volentes peccare nolite! Nolite, inquam, nolite! Malum et amarum est, nolite!

Vere malum et amarum est; expertus sum, in hoc ipso sum. Aut enim continui dolores torquebunt paenitentem vitam meam, aut aeterni cruciatus vexabunt puniendam animam meam. Utique malum et amarum est utrumque. Et certe iuste angitur reus dei inter malum et peius, nimis malus inter nimis malum et nimis malum. Iuste fit, recte fit, iuste iudex meus; sed utique tu es ipse deus et dominus et creator meus.

Tolle ergo, creator, tolle tantum malum de creatura tua, si gratias agit quia est factura tua. Erue, domine, erue de tantis malis servum tuum, si gaudet fateri te dominum suum. Parce, deus, parce peccatori tuo, si non

52 cordis tui] Cf. Ps. 37,9.

52 Ne] Non *V* Ne *corr. ex* Non *I* 58-59 Sed — undique *om. I* 59 et *om. G* enim] est *add. G* 61 vitare] evitare *D* 62 aeterna erit *GH* aerumnosus] criminosus *V* 63 aerumnosior] criminosior *V* 64 torquebant *A* 66 est] *om. G*; es *TI* (*in B correctura!*) 69 volentes peccare] qui peccare vultis *G* peccare *om. A* 74 peius] et *add. GL* 75 et nimis] peius *add. G* 77 creator] meus *add. G* 79 te] se *A* deus] domine *GL* peccatori] peccavi *P*

desperat de bonitate tua. Nam etsi iudicem sic me nequius illo primo peccatore deliquisse: non odi te ut ille, nec detestor bonitatem tuam.

Renova ergo per merita magni baptistae tui, renova in me gratiam baptismi tui. Praevenit me gratia tua, subsequatur me misericordia tua. Da per paenitentiae lamentum quod dedisti per baptismi sacramentum. Dona petenti quod donasti nescienti. Reforma faciem quam foedavi, restaura innocentiam quam violavi. Qui abstulisti peccata quae attuli nascendo, tolle peccata quae contraxi vivendo. Tolle qui tollis peccata mundi, quia ista sunt peccata mundi quae porto de conversatione mundi. Tolle qui tollis peccata mundi, per merita illius qui hoc testimonio te ostendit mundo, tolle peccata quae contraxi in mundo. Tolle de me quod non est ex te, quia odi quod est a me, et adhuc spero de te. Et tu, sancte IOHANNES, qui ostendisti mundo tollentem peccata sua, per gratiam tibi datam fac mihi hanc misericordiam ut tollat peccata mea.

Tu, deus, tollis peccata mundi, tu, amice eius, dicis: ‚Hic tollit peccata mundi; ecce ante vos onustus peccatis mundi'. Tu tollis, et tu dicis; ecce me, cui tu tollas quod tu dicis. Ecce medicus et testis eius, et ecce aeger servus medici et opus eius, rogans medicum et testem eius. Vere medice, oro te sana me. Verax testis eius, precor te ora pro me. Probate mihi in me, tu actum tuum, tu dictum tuum. Experiar quod audio, sentiam quod credo. IESU, bone domine, si tu operaris quod ille testatur, fiat in me opus tuum. IOHANNES, monstrator dei, si tu testaris quod ille operatur, fiat in me verbum tuum. Sana me, domine, tu cuius est sanare. Impetra mihi hoc, domine, tu qui potes impetrare. Tu enim magnus dominus, et tu »magnus coram domino«. Tu summe potens per te ipsum, et tu valde potens apud ipsum. Tu summe bonus deus, et tu valde bonus amicus eius, qui est in aeternum misericors et benedictus deus. Amen.

87 et 94 peccata mundi] Cf. Ioh. 1,29. 104 coram domino] Cf. Luc. 1,15. 106 misericors] Cf. Ps. 135,1 ss.

81 tuam *om. D* 84 petenti] penitenti *GL* 85 donasti] dedisti *G* 87-88 quia — tollis pecc. mundi *om. A* 87 ista] isti *D* 89 peccata] mundi *add. I* 89-90 tolle — in mundo *om. A* 94 tollit] tollis *corr. ex* tollit *I* 96 tu (*bis*) *om. GL* 97 testes *V* 99 dictum tuum] *his verbis deficit I* 100 tu *om. A* 101-102 operatur] testatur *P* 102-103 Impetra] Impera *A* 103 imperare *A*

IX.

Oratio ad sanctum PETRUM.

Sancte et benignissime PETRE, fidelis pastor ovium dei, princeps apostolorum, princeps tantorum principum, qui ligas et solvis quod vis, qui sanas et resuscitas quem vis, qui das regnum caelorum cui vis; magne PETRE, magne, tot et tantis donis ditate, tot et tantis dignitatibus sublimate: ecce ego pauperrimus et infimus homuncio, multis et gravibus aerumnarum circumdatus angustiis, miserabiliter indigeo auxilio tuae benignae potentiae, sed nec os meum habet verba, quibus necessitatem meam sicut ipsa est exprimat, nec cor meum habet devotionem, quae de tam infimo ad tuam tantam sublimitatem attingat.

Iterum atque iterum conor mentem meam torpentem concitare et dissolutam per inania restringere, sed omnibus viribus collectis nec torporis sui tenebras quas contraxit de sordibus peccatorum suorum potest erumpere, nec in eadem intentione diutius valet consistere. Heu me miserrime miserum! Ita quippe est; non est simulatio, ita est. Quis ergo subveniet misero, qui nec valet exhibere tribulati vocem nec dolentis mentem?

O magne PETRE, si clamor tribulationis meae non ascendit usque ad te, respectus tuae pietatis descendat usque ad me. Dirumpat duritiam meam, scindat tenebras meas, circumspiciat aerumnas meas. Respice, benigne pastor, commissi tibi gregis ovem et miserare miserabiliter laborantem, et non quantum sua mala exigunt, sed quantum permittunt orantem.

Ecce enim ante fidelem pastorem iacet et gemit morbida ovis, coram domino pastoris et ovis. Fugitiva redit, erroris et inoboedientiae veniam petit. Pio et medico pastori morsus luporum et scissuras vulnerum quae errando

Ad Or. IX: 3 pastor ovium] Cf. Antiphonam ad Magnificat Vesper. I. festi s. PETRI et PAULI. 3-4 princeps apostolorum] Cf. ibidem. 4 solvis] Cf. Matth. 16,19. 5 regnum caelorum] Cf. ibidem.

ad Or. IX (prius LXIV): 2 *sic ACG* Oratio *om. PV* PETRUM] APOSTOLUM *add. PDV* *sine inscriptione B* 3 petre et benignissime *A* 6 tot — ditate *om. A* 12 concitare torpentem *GL* 13 torporis] corporis *V* 15 me *om. GL* miserrime *om. A* 16 simul.] dissimulatio *P* 21 gregis tibi *A* 22 mala sua *D* exigunt] erigunt *A* 23 morbida] moribunda *V*

incurrit et ulcera quae longa incuria nutrivit revelat; et misereri sibi, dum adhuc spiritum trahit, plus miseriam suam coram misericorde pastore expandendo quam obsecrando exorat.

Pastor bone PETRE, ne sis exoratu difficilis, ne avertas misericordes oculos. Respice precor, ne abicias paenitentem, ne differas exaudire supplicantem. Quia enim fastidivit salutifera pascua, languet defectu virium; quia indulsit pestiferis, torquetur attractu morborum. Adulta ulcera et illisa vulnera, putrescendo peiorata, cito eam trahunt ad mortem. Lupi iam gustato eius sanguine, expectantes abiciendam in insidiis latent. Inimicus eius »tamquam leo rugiens circuit, quaerens« eam ut »devoret«. Pastor fidelis, converte oculos tuos ad eam et recognosce tibi commissam. Si enim erravit, tamen dominum et pastorem non negavit. Inspice in faciem eius et adverte signum domini tui et eius. Si sub tanto squalore non agnoscis faciem lotam et candidatam in fonte Christi: agnosce vocem confessionis sub nomine Christi, qui ter interrogans, utrum eum amares, tibi ter confitenti dixit: »Pasce oves meas«. Certe amator est ovis, qui ante commendationem sic discutit amorem pastoris. En confiteris te amatorem eius, et haec confitetur se ovem eius. Cur ergo spernis ovem, pastor eius? PETRE, pastor Christi, recollige ovem Christi. Dominus tuus imposuit in humeros suos gaudens quaesitam et inventam; ne repellas redeuntem et supplicantem. Dominus emit eam sanguine suo nondum natam; pastor eius, ne vilipendas iam renatam et tam diligenter tibi commendatam. Heu, quamdiu non sentiet se receptam, curatam, refocillatam!

O sancte PETRE, si te non movet nomen pastoris et ovis, moveat te nomen apostoli, principis apostolorum, et nomen Christianae animae. Nempe haec est ovis a me tibi oblata, anima mea baptismo Christi regenerata. Haec vulnera quae dixi, haec ulcera, hae scissurae non sunt ovinae carnis, sed sunt spiritus rationalis. Haec fames, hi defectus virium, hae tortiones non sunt pecorini ventris, sed sunt humanae mentis. Hi lupi et hi leones non

34-35 ut devoret] Cf. 1 Petr. 5,8. 37-38 signum domini] Cf. Apoc. 9,4. 40 oves meas] Ioh. 21,17. 44 inventam] Cf. Luc. 15, 4 ss. 45 sanguine suo] Cf. 1 Cor 6,20; 7,23; 1 Petr. 1,18 s. 49 principis apostolorum] Cf. supradictam Antiphonam de festo.

28 exorat] orat *G* 29 exoratu] oratu *P* 35 circumit *B* 36 recognosce] cognosce *G* 38 scalore *P* 42 haec] hic *G* 45 eam] in *add. A* 46 iam] eam *D* 49 apostoli *om. A* animae Christianae *TD* 51 hae] hee *V* 52 hi] hii *AV* 53 sed sunt] sunt *om. G* hii *bis A*

sunt quadrupedes, sed daemones. Haec tanta mala paupertas est virtutum et coacervata peccata.

Quia igitur nondum sentio me exauditum, urgentibus angustiis a principio repetam narrationem meam et multiplicabo orationem meam. Exponam coram ianitore regni caelorum et principe apostolorum fidelem animam, miseram sub regno peccatorum, ad regnum caelorum inhiantem, et ob hoc PETRUM ianitorem regni caelorum et principem apostolorum invocantem.

Ecce ergo, misericors PETRE, coram te exhibeo animam meam nervis virtutum dissolutam, catenis vitiorum ligatam, pondere peccatorum aggravatam, delictorum sordibus foedatam, discissam vulneribus daemonum, putridam et foetidam ulceribus criminum, his et aliis gravibus malis quae melius me vides obrutam, oppressam, circumdatam, obvolutam, bonorum omnium relevamine ut cernis destitutam. Ecce miseram animam et misericordem apostolum PETRUM coram misericorde deo, qui apostolo PETRO misericordiam fecit, praecepit et faciendi potestatem dedit. Ecce miseria et ecce misericordia: misericordia dei et PETRI apostoli eius, miseria animae deum confitentis et deum et PETRUM vocantis. Ergo miseria premet diutius animam ad deum et PETRUM respicientem, et videbit hoc misericordia dei et PETRI?

O deus et tu maior apostolorum eius: quae est haec miseriae meae immanitas, si non potest adversus eam misericordiae vestrae immensitas? Aut si potest sed non vult: quae est haec enormitas culparum mearum, quae excedit multitudinem miserationum vestrarum? An quia cuncta quae peccavi non confiteor? En cuncta quae scitis me peccasse, vera esse confiteor. An quia nec sufficienter paenitendo nec malis bona rependendo satisfacio? Utique sic est, fateor, sed haec est ipsa miseria qua torqueor. Ergo quo plus coartat miseria, plus lenta erit misericordia? O inauditum verbum a misericorde in supplicantem!

Sed intelligo, iuste deus, intelligo quid respondeas animae meae. Merito patitur quod sponte subiit, et digne non exauditur quae non oboedivit. Heu desperationis amaritudo! Agnosco certe, agnosco hanc esse sententiam

58 coram ianitore regni caelorum] Cf. Hymnum ad Vesperas eiusdem festi: Ianitor caeli (cf. Matth. 16,19). 59 sub regno peccatorum] Cf. Rom. 5,21.

65 revelamine *P* revelatione *A* 67 fecit] facere *GL* 70 vocantis] invocantis *CV* 71 respicientis *GL* 72 O] tu *add. G* 75 quia] peccata *add. A* 76 vera esse *om. GL*

iustitiae, non misericordiae. Quis vocavit iustitiam in causam meam? Cum misericordia mihi sermo erat, non cum ea. Panem misericordiae mendicat a te, deus, in tribulatione aerumnosa anima mea: cur lapide iustitiae perstringis ossa eius? Misericordia tua, misericors deus, per merita et intercessionem beati PETRI, dilecti apostoli tui, acceleret et eruat eam, dimittendo peccata eius. Sancte PETRE, princeps apostolorum, per misericordiam tibi factam et potestatem tibi datam: solve vincula eius, sana vulnera eius. Libera eam de miseria regni peccatorum et introduc eam in beatitudinem regni caelorum, ut tecum gaudens, gratias agens laudet deum in saecula saeculorum, amen.

X.

Oratio ad sanctum PAULUM.

Sancte PAULE, tu magne PAULE; tu ille, qui unus ex magnis apostolis dei omnes alios tempore sequens, labore et efficacia praecessisti in agricultura dei; tu qui adhuc mortalitate gravis raptus es usque »ad tertium caelum«, et »raptus in paradisum« audisti »quae non licet homini loqui«; tu inter Christianos non solum »tamquam nutrix« fovens »filios suos«, sed et sollicitudine mirabilis affectus iterum parturiens filios tuos; tu, inquam, »omnibus omnia factus«, »ut omnes« lucrifaceres: ad te, domine, ad te his et aliis multis dictis et factis mundo cognitum apud deum esse magnae potestatis et erga homines immensae pietatis, ad te venit unus certe nimis peccator, unus nimis accusatus apud potentem et districtum iudicem deum.

Non uno, non paucis, sed innumeris criminibus. Non solum parvis, sed et immensis. Non dubiis, sed certis. Non brevi accusatione, sed tam longa

85 Panem] Cf. Luc. 11,11. 86 lapide] Cf. ibidem. 88 acceleret et eruat eam] Cf. Ps. 30,3. 92 laudet — in saec. saec.] Cf. Ps. 83,5. **Ad Or. X**: 4 sequens] Cf. 1 Cor. 15,8. labore] Cf. ibidem, v. 10. 4-5 in agricultura dei] Cf. ibidem, 3, 9. 5-6 caelum] Cf. 2 Cor. 12,2. 6 loqui] Cf. ibidem, v. 4. 7 filios suos] Cf. 1 Thess. 2, 7. 8 filios tuos] Cf. Gal. 4,19. 8-9 lucrifaceres] Cf. 1 Cor. 9,22.

86 aerumn. an. mea in tribul. *G* 88 eruet *P* (*in AV prius sic*) **ad Or. X (prius LXV):** *hanc Orationem om. A* 2 *sic TDCG* Oratio *om. PV sine inscriptione B* 8 tuos *om. V* 9 hiis *G* 14 sed certis] sed et certis *DG*

quam longa est vita eius. Non uno accusatore, sed tot quot sciunt delicta eius. Nam ipse iudex est districtus accusator meus, et ego sum manifestus peccator eius. Omnes etiam spiritus boni et mali coram deo accusant me cum eo. Boni, quia deo debent aequitatem; mali, quia meam servant iniquitatem. Boni, quia testantur veritatem quam considerant; mali, quia quaerunt poenam meam quam desiderant. Ipsi quoque iudicant in hoc meam nequitiam, quia sciunt me debere damnari secundum iustitiam. Heu, quot iudices, quot accusatores super unum miserum! Quam graves super imbecillem, quam districti super manifestum! Heu, quem habebit excusantem, qui deum habet accusantem? Quis vel unus erit intercessor eius, si omnes sunt accusatores et iudices eius?

Sed et ego ipse conscientia cogente sum accusator et iudex meus. Fateor enim me nimium deliquisse et ideo gravem damnationem meruisse. O, ipsa etiam irrationalia et insensibilia, si non sum insensibilis, me confundunt. Intelligo enim coram omni creatura me debere erubescere, quia in illum peccavi, qui tam potens est ut posset, et tam bonus ut vellet eam facere. Confundor et a me ipso, quia et ego factus sum ab ipso. Vae, unde tot et tanta mala irruunt, quae sic miserum istum obruunt?

Peccata mea mala, de vobis in me fluunt haec omnia mala. Vos attrahitis accusatores, vos removetis excusatores. Vos damnatorem adducitis, vos intercessorem excluditis. Vos provocatis ultorem, vos avertitis indultorem. Vos illectum vestrum inducitis in timorem et confusionem, vos ab illo absciditis spem et consolationem. Vos in aeternum interitum impellitis, vos auxilium omne repellitis. Et ut miserius sit quidquid mihi misere facitis: hoc insuper ad cumulandam miseriam additis, ut cum vere res ita sit, sic mihi sit, quasi non ita sit.

Sic enim esse veritas ostendit, et tamen affectus non sentit. Sic ratio docet, et cor non dolet. Sic video quia est, et heu, nequeo liquefieri totus in lacrimas, quia sic est. Si hoc possem, forsitan sperarem, sperando orarem, orando impetrarem. Cum vero sensus et dolor in me secundum aerumnas meas non sit: qualiter sperabo, quomodo sine spe orabo, quid sine oratione impetrabo?

16 sum *om.* *V* 17 Omnis *G* coram deo] deo *om.* *G* 20 in hoc iudicant *G* 21 damnari debere *D* debere *om.* *G* 27 nimium] nimis *G* 31 unde] inde (*ex* unde *corr.*) *G* 39 ita] ista *V* 41 esse *om.* *V* 42 quia] ita *add.* *D*

Infelix homuncio, ad quid devenit oratio tua, quo evanuit spes et fiducia tua? Inceperam orare cum fiducia temeritatis, et occurrit desperatio ex intellectu veritatis, et deficit oratio ex desperatione alicuius erga me pietatis. Si enim quidquid est iuste contra me est: cuius pietatis mecum est? Si omnia quae sunt recte mihi sunt adversa: cuius miseratio erit ad me conversa? Si creator et creatura merito me despicit: cuius aspectus me respicit? Miser peccator, si sic est, nihil tibi remanet nisi a spe torpere et ab oratione tacere, et sic semper in miseria tua iacere. Utique qui te sponte fecisti miserum, iuste necesse est semper te esse miserum.

Utique misera delicta, sic redditis vestra promissa. Dum attrahitis, dulcia promittitis; cum pertrahitis, possessum vestrum amaritudine perfunditis. Dum suadetis, unguitis; postquam persuadetis, usque ad mortem animae pungitis. Dum vocatis in foveam vestram, quasi facilem reditum per paenitentiae dolorem monstratis; cum vero praecipitatis, praecipitatum obruitis, obrutum obcaecatis, occaecatum obduratis, obdurato omnem exitum obturatis; et sic miserum vestrum deceptum, captivatum, ligatum facitis desperare, tacere et insensibilem velut perditum dei et oblitum dei iacere, donec illum vendatis mercatoribus inferni, qui merces suas comportant in lacum mortis. Hoc totum de me fecistis, haec omnia expertus sum, nisi quia nondum mercatoribus illis traditus sum. Quod tamen et ego expecto misere timendo, et illi praestolantur maligne gaudendo. Heu, quam malum est sic desperare, sic tacere! Et heu, quam vanum est sine spe clamare, sine spe conari!

Deus, cuius bonitas non exhauritur, cuius misericordia non exinanitur, cuius scientia non deficit, cuius potestas quod vult efficit: unde potero respirare, qui sic ob peccata mea cogor desperare? Nam etsi irascaris peccantibus, soles tamen, benigne domine, dare consilium petentibus. Doce me, domine, unde debeam sperare, ut possim orare. Orare namque te volo, sed nec scio propter ignorantiam meam nec possum propter duritiam meam, et prohibeor desperatione propter iniquitatem meam. Quaero aliquid quod me excuset, et nihil est quod me non accuset. Quaero qui oret pro me, et invenio quidquid est esse contra me. Quaero qui miseri misereatur, et omne quod est misero adversatur.

47 Infelix] *sine divisione* *CG* 52 me merito *P* 55 te esse semper *T* 58 suadetis] persuadetis *D* ungitis *DC* persuadetis] persuaseritis *G* (*ab altera manu*) 60-61 ocecatis (*bis*) *PB* excec. *bis G*; *primo loco L* 61 obturatis] opturatis *P* 63 et oblitum dei *om.* *V* 72 petentibus *DG* 73-74 nec scio] nescio *CG* 76 non me *D* 78 misero] mihi *G*

IESU, bone domine, cur de caelo venisti, quid in mundo fecisti, ad quid te morti dedisti, nisi ut peccatores salvares? Sancte PAULE, quid aliud mundum perambulando docuisti? Ad hanc fidem ipse et apostoli eius et tu maxime nos peccatores invitatis, hoc solum tutum refugium nobis monstratis. Quomodo ergo non sperabo, si hoc credo et in hac fide peto? Aut quomodo me frustrabitur spes ista, si de qua nascitur non me fallit fides ista?

IESU, deus, et tu, apostole eius, huic fidei peccator me vestro monitu credo, in hanc me iacto, immo iam olim iactavi. Hac indutus accessi vos oraturus. In hac peto, in hac quaero, in hac pulso, ut peccatori misereamini, tu parcendo, tu intercedendo; tu salvando, tu orando. Hac fide coram vobis me obvolvo, ut possim latere inquisitores et exactores peccatorum meorum, et tui, deus, districti iudicii percussionem. Hanc petit vestro consilio peccator absconsionem; obsecro ne prodatur iudicio vestro ad damnationem.

Sed heu, ecce occurrit et aliud grave malum. Sperabam me per fidem spem obtinere, et ecce video nec fidem me tenere. Putabam me in hac fide esse obvolutum, et cognosco me ab illa exutum. Confidebam me in illa latitare, et sentio me ab illa exulare. »Fides« enim »sine operibus mortua est«; fides vero mortua fides non est. Qui ergo mortuam fidem habet, fidem non habet. Vae, foecunditas malorum operum prohibebat me spem habere, et sterilitas bonorum operum probat me fide carere. Vae mala agenti, vae bona negligenti! Sicut enim necesse est in malis operibus deo displicere, ita impossibile est sine fide, quae sine bonis operibus nulla est, deo placere.

Immo si »iustus ex fide vivit«: qui fidem non habet, mortuus est. Sed si sterilis bonorum mortuus est: fertilis malorum quam magis mortuus est? Nam si »arbor quae non facit fructum bonum«, exciditur ut arida: quae facit fructum malum, utique eradicatur ut noxia. Mors haec non carnis est, sed animae. Quam magis et quam peius moritur qui hac morte moritur,

80 salvares] Cf. Matth. 9,13. 87 pulso] Cf. ibid., 7,8. 95 mortua est] Iac. 2,20,26. 101 vivit] Rom. 1,17. 103 exciditur] Cf. Matth. 3,10; 7,19.

80 morti te *V* 81 hanc] hae *V* 92 malum grave *V* 94 ab illa] esse *add. GL* Confidebam] Considerabam *G* me *om. T* 96 vero] enim *D* 97 spem *om. P* 101-102 Sed si — magis mortuus est *om. D* 102 quam] quanto *G* 104 fructum *om. P* eradicabitur *V*

Recensio prior: 105 animae] Quam mala et detestabilis mors ista mors! *add. T*

quam qui carnis morte moritur! Omnis enim humana mortua caro aliquando resurgit, sed non omnis anima mortua resurgit. Et magis perimit mors illa quae aufert vitam forsitan numquam reversuram, quam quae tollit vitam ex necessitate quandoque redituram. Et peius moritur qui perdit vitam iustitiae, per quod perdit beatam vitam, quam qui amittit istam miseram vitam. Denique valde magis et miserius interit qui dimittit vitam, quae servata et amissam corporis vitam meliorem restituit, et sine qua expedit nec natum esse: quam qui deserit illam, sine qua nihil prohibet animam beatam esse. Hac misera vita vivo, et ab hac beata vita mortuus sum. In eo vivo quod de me vilius est, in eo mortuus sum quod melius est. Plus ergo mortuus sum quam vivus, et deterius mortuus sum quam carne moriturus sum. Non enim mors illa mala mihi erit, nisi quia ista iam praecedit.

Sancte PAULE, veni ad te ut peccator reconciliandus, et ecce inventus sum coram te mortuus resuscitandus. Veni ut reus opus habens intercessore, et inventus sum male mortuus indigens resuscitatore. Ut miser veni, et miserrimum me inveni. Accessi velut vivus accusatus, et ecce coram te sum mortuus damnatus. Nam etsi nondum sum traditus morti torquenti, iam tamen dimissus sum morti illam attrahenti. Nam licet nondum sim detrusus in carcerem tormentorum, tamen iam sum conclusus in fovea peccatorum. Quamvis enim non sim adhuc in inferno sepultus, iam sum tamen ut sepeliendus delictis obvolutus.

Hoc erat certe quod orare nec poteram nec sciebam. Hoc erat vere, quia me omni rei execrabilem intelligebam et velut insensibilis non dolebam. Intelligebam per naturae rationalitatem, non sentiebam per mortis insensibilitatem. Vere mortuus eram et mortuus veni, et ideo me mortuum inveni.

O deus, quis orabit pro mortuo isto? Sancte PAULE, tibi attuli eum: ne avertaris eum; ora pro eo. Domine, HELIAS et HELISAEUS ut mortuos suscitarent, mortuis se iunxerunt et membra membris, viva mortuis coaptaverunt. Domine, vivi mortuos attactos vivificaverunt, et mortui vivis nil

124 tormentorum] Cf. Luc. 16,28. 125 sepultus] Cf. ibidem, v. 22. 133-134 coaptaverunt] Cf. 3 Reg. 17,21; 4 Reg. 4, 34.

106 morte carnis *T* 117 praecedat *G* 122 sum traditus] sum morti traditus *G* 128 omni rei me execr. *GL* 131 O *om.* *G* attuli] obtuli *G* 133 resuscitarent *GL* 134 nil] nihil *G*

nisi gloriam intulerunt. Domine, tu quoque dicis te ipsum »omnibus omnia factum«, »ut omnes« lucrifacias. Amice dei, exempla aliorum me faciunt praesumere, dicta tua me hortantur confidere. Dicam ergo, domine, dicam: Domine, domine, descende ad mortuum istum, expande te super mortuum istum, fac te non mortuum, sed tamquam mortuum istum. Calefaciat confotus tuae compassionis attactu mortuus iste; revivat tuae potestatis effectu mortuus iste, ut vivus glorificet deum et te mortuus iste.

Domine, non es impotens hunc mortuum suscitare, quia teste deo sufficit tibi gratia dei. Nam si in terra degenti tibi suffecit: utique in caelo manenti non defecit. Cur, domine, diutius iacebit oblatus tibi mortuus sine vita, cum deus testetur tuam potentiam et tu testeris ipse tuam pietatem? Domine deus, tu dicis PAULO: »Sufficit tibi gratia mea«; sancte PAULE, tu dicis nobis: »Omnibus omnia sum factus«: et ecce verborum vestrorum effectum expectat mortuus hac spe vobis allatus. Vos dicitis, et mortuus audiens sperat; vos promittitis, et mortuus orans expectat. Vos dicitis, et a vobis est prolatum; obsecro, sentiam effectu quod mundus gaudet per vos esse propalatum. Si a vobis dictum non negatis, cur poscenti effectum denegatis? Aut cui securius mortuus resuscitandus portatur, si vobis oblatus a vobis mortuus reportatur? Quo illum mittitis, si sic eum dimittitis? Quo ibit, si a vobis abibit? O deus, quis resuscitat, si deus non resuscitat? A quo speratur, si a deo desperatur? A quo amissa vita recipitur, nisi a quo prius accipitur? Sancte PAULE, quis indigenti et dolenti pius erit, si ille qui cum infirmantibus infirmari se promittit durus erit? Quis orare pro misero dignatur, si ille qui se omnibus omnia factum publicat dedignatur? Aut quis vel auditur, si ille cui gratia dei sufficit non exauditur? An illi pietas vel potestas deficit, cui gratia dei sufficit?

O vos ambo, quid vos movet, si haec non movent? Unde assumam nisi de vobis, quod ad excitandam misericordiam vestram obtendam vobis?

135-136 lucrifacias] Cf. 1 Cor. 9, 22. 137-138 super mortuum istum] Cf. 3 Reg. 17,21. 142-143 gratia dei] Cf. 2 Cor. 12,9. 146 gratia mea] Ibidem. 147 factus] Cor. 9,22 (Vulg.: factus sum). 156-157 infirmari] Cf. 2 Cor. 11,29. 158 factum] Cf. 1 Cor. 9,22. 159 sufficit] Cf. 2 Cor. 12,9.

136 lucrifaceres *G* (*in ras.*) 138-139 fac te — istum *om.* *V* 143 suffecit] sufficit *GL* 144 deficit *GL* Cur] ergo *add.* *CGL* 143 ablatus *P* 151 propalatum] prolatum *V* 153 eum sic *T* 154 si deus] te *add.* *V* non suscitat *V* 158 factum *om.* *G* 162 de vobis] a vobis *CV*

Mortua anima, quid obtendet de se, nisi quia peccatrix et misera est? Paenitens tamen et dolens orat.

O si ille qui de caelo venit vocare peccatores in paenitentiam, et ille qui post eum ad hoc ipsum plus omnibus laboravit, si ideo contemnent paenitentem animam, quia peccatrix est; si ille qui de sinu patris exivit portare dolores nostros, et ille qui se cum infirmantibus dicit infirmari, si idcirco despicient dolentem, quia misera est; si ille qui ut mortuas animas suscitaret mortuum se fecit, et ille qui se omnibus omnia factum perhibet, si ob hoc reicient orantem, quia mortua est! Non ita, deus, non ita sit; absit, non ita sit. Si ita est, periit compassio; si sic est, mortua est miseratio.

Anima proiecta et reiecta, cum peccasti proiecta, cum supplicas reiecta, quo te convertes? Converte te ad importunitatem. Importunum dolentem quaerunt, pertinacem miserum volunt, incessantem lugentem amant. Quaere ergo adhuc in eis, quod infatigabilis obicias eis.

O sancte PAULE, ubi est illa nominata nutrix fidelium, fovens filios suos? Quae est illa affectuosa mater, quae se ubique praedicat filios suos iterum parturire? Dulcis nutrix, dulcis mater, quos filios parturis aut nutris, nisi quos in fide Christi docendo gignis et erudis? Aut quis Christianus post te doctrina tua non est in fide natus et confirmatus? Nam etsi benedicta fides ista ab aliis quoque apostolis nobis nata sit et nutrita: utique magis a te, quia plus omnibus in hoc laborasti et effecisti. Cum ergo illi sint nobis matres, tu magis nostra mater.

Ergo sancte PAULE, filius tuus est mortuus iste. Mater, mortuus iste certe filius tuus est. Dulcis mater, recognosce filium tuum ex voce confessionis; recognoscat ille matrem suam ex affectu compassionis. Recognosce fi-

165 in paenitentiam] Cf. Luc. 5,32. 166 laboravit] Cf. 1 Cor. 15,10. 167 de sinu patris] Cf. Ioh. 1,18. 167-168 dolores nostros] Cf. Is. 53,4. 168 infirmari] Cf. 2 Cor. 11,29. 170 factum] Cf. 1 Cor. 9,22. 177-178 filios suos] Cf. 1 Thess. 2,7. 178-179 parturire] Cf. Gal. 4,19. 183 laborasti] Cf. 1 Cor. 15,10. 186-187 ex voce confess.] Cf. Ps. 41,5.

166 contemnet *GL* 168 cum inf. dicit se *G* 169 animas mortuas *G* 171 reiciunt *T* ita[1] *om.* *T* 182 nobis apostolis *PC* 183 quia] qui *V* et *om.* *P* 186 est filius tuus *G*

Recensio prior: 179 filios] filiolos *T*

lium ex confessione Christianitatis; recognoscat ille matrem ex dulcedine pietatis. Offer, mater, tu quae iterum parturis filios tuos, offer mortuum filium tuum iterum resuscitandum illi, qui morte sua resuscitavit servos suos. Offer, mater, illi qui morte sua indebita revocavit reos suos a morte debita, offer illi filium tuum, ut revocet ei vitam perditam. Per baptismum enim eductus a morte, per sterilitatem et pravitatem reductus est in mortem. Mater famosi affectus, sentiat filius tuus viscera maternae pietatis. Exhibe eum illi, qui te resuscitavit et viventem servavit. Ora eum pro filio tuo, quia servus eius est. Ora eum pro servo suo, quia filius tuus est.

Sed et tu IESU, bone domine, nonne et tu mater? An non est mater, qui tamquam gallina congregat sub alas pullos suos? Vere, domine, et tu mater. Nam et quod alii parturierunt et pepererunt, a te acceperunt. Tu prius illos et quod pepererunt parturiendo mortuus es et moriendo peperisti. Nam nisi parturisses, mortem non sustinuisses; et nisi mortuus esses, non peperisses. Desiderio enim gignendi filios ad vitam mortem gustasti, et moriens genuisti. Tu per te, illi iussi et adiuti a te. Tu ut auctor, illi ut ministri. Ergo tu, domine deus, magis mater.

Ambo ergo matres. Nam etsi patres, tamen et matres. Vos enim effecistis, tu per te, tu per illum, ut nati ad mortem renasceremur ad vitam. Patres igitur estis per effectum, matres per affectum. Patres per auctoritatem, matres per benignitatem. Patres per tuitionem, matres per miserationem. Ergo et tu mater, et tu mater. Etsi quantitate affectus impares, in qualitate tamen non dissimiles. Quamvis magnitudinem benignitatis non coaequantes, voluntate tamen concordantes. Licet plenitudine miserationis non convenientes, intentione tamen non disconvenientes.

Cur taceam quod dicitis? Ad quid celo quod proditis? Quare abscondo quod facitis? Matres vos divulgatis, filium me fateor. Gratias ago, filium me genuistis, cum Christianum me fecistis. Tu per te ipsum, et tu per eundem ipsum. Tu per doctrinam a te factam, et tu per doctrinam tibi inspiratam. Tu per gratiam a te mihi concessam, et tu per gratiam ab illo acceptam.

189 filios tuos] Cf. 1 Thess. 2,7. 198 pullos suos] Cf. Matth. 23,37. 202 mortem gustasti] Cf. Hebr. 2,9. 206 renasceremur] Cf. Ioh. 3,3-5. 216 inspiratam] Cf. 1 Cor. 7,40.

192 ei] illi *G* enim *om. D* 197 Sed tu et *D* domine *om. V* 200 quod] quos *V* 204 domine deus tu *G* 205 tamen] inde *G* 206 renascerentur *D* 209 tamen *om. GL* 210 coaequantes *om. D* 212 disconvenientes] discordantes *G* 213 caelo *CB* 215 me Christianum *D*; me *om. TG*

PAULE mater, et te ipse genuit. Pone ergo mortuum filium tuum ante pedes Christi, matris tuae, quia filius eius est. Immo iacta illum in sinum pietatis eius, quia plus ipse mater est. Ora ut resuscitet mortuum filium, non tam tuum quam suum. Ora pro filio tuo, quia mater es, ut vivificet filium suum, quia mater est. Fac, mater animae meae, quod faceret mater carnis meae. Utique si speraret, oraret quantum posset, nec cessaret, donec impetraret si posset. Certe si vis, non potes desperare; et si oras, potes impetrare. Insta ergo ut anima mortua, quam tu vivam peperisti, vitae restituatur, nec cesses, donec tibi viva reddatur.

Tu quoque, anima, mortua per te ipsam, curre sub alas IESU matris tuae et conquerere sub pennis eius dolores tuos. Postula ut plagas tuas confoveat, et ut confotis vita redeat.

Christe mater, qui congregas sub alas pullos tuos, mortuus hic pullus tuus subicit se sub alas tuas. Nam lenitate tua exterriti confortantur, odore tuo desperantes reformantur. Calor tuus mortuos vivificat, attactus tuus peccatores iustificat. Agnosce, mater, filium tuum mortuum vel per signum crucis tuae et per vocem confessionis tuae. Refove pullum tuum, resuscita mortuum tuum, iustifica peccatorem tuum. Exterritus tuus a te consoletur; a se desperans a te confortetur et in integram et inseparabilem gratiam tuam per te reformetur. A te namque fluit consolatio miserorum, qui sis benedictus in saecula saeculorum, amen.

227 sub alas] Cf. Matth. 23,37. 228 sub pennis eius] Cf. Ps. 90,4. 230 pullos tuos] Cf. Matth. 23,37. 234 confessionis tuae] Cf. Ps. 41,5. 237-238 qui — amen] Cf. Rom. 1,25.

221 quia] qui *T* 221-222 filium suum (tuum *L*) vivificet *GL* 225 mortua anima *G* 236 et in] in *om.* *D* 237 fluit] fuit *GL*

XI.

Oratio ad sanctum IOHANNEM Evangelistam hominis timentis damnari.

Sancte et beate IOHANNES, altissime evangelistarum dei, dilectissime apostolorum dei, tu sic praecipue dilecte deo inter tam praecipue dilectos eius, ut supereminens dilectio sit tibi proprium signum inter eos; tu ille IOHANNES, cui familiare fuit recumbere supra illud gloriosum pectus altissimi; tu quem deus substituit matri suae filium pro se, cum corporaliter eam moriendo desereret: ad te, o beate, tam amice, tam amate dei, ad te exorandum accedit homuncio iste reus dei, ut per tam dilectum intercessorem vitet imminentem sibi iram dei. Cogit namque, domine, criminosum sua necessitas quaerere interventorem, et occurrit ei illa tua famosa familiaritas apud illum quem timet ultorem. Certus igitur, domine, per eandem familiaritatem de potestate tua, quoniam apud deum quod voles efficies, et sperans de pietate tua – quia miserum in angustiis ad te clamantem non despicies –: ad te me converto, quamvis tepido, toto tamen affectu mentis meae, et potentem illam tuam interventionem praesumo precari peccatrici animae meae, ut per te retrahatur a tormentis, ad quae illam pertrahunt multimodae iniquitates meae.

Sed heu me miserum, quam contrarie promittunt mihi mea delicta! Ecce enim dum conor confortari per tuam apud deum familiaritatem, plus cogor per eandem deterreri propter meam contra deum pravitatem. Etenim, o dilecte dei, cum peccavi in dilectorem tuum, certus sum meruisse me odium quoque tuum. O reatus immoderatus, reatus contra deum, qui non solum ipsum offendit, sed et illos qui intercedere possunt apud eum! Verum enim est quia criminosus dei digne odiosus est amicis dei. Nec solum amicis eius, sed certe et sibimet et omni creaturae eius.

Ad Or. XI: 7 pectus] Cf. Ioh. 13,25; 21,20. 8 filium] Cf. ibid. 19,26.

ad Or. XI (prius LXVII): 2-3 *sic T* Oratio *om. PCV* hominis timentis damnari] *om. AG* pro indulgentia peccatorum *D* *sine inscriptione B* 5 inter] in *GL* 7 super *DV* 9 tam amice] tam *om. A* 10 iste homuncio *GL* 11 domine *om. GL* 12 tua illa *GL* 19 contrariae *AP* mihi promittunt *ADC* delicta mea *GL* 24 apud eum] apud deum *GL*

Peccata, peccata, quomodo plus horretis plus considerata! Vos namque, vos unde abducitis, quo perducitis miserum homunculum quem seducitis? Unde cadit, quo praecipitatur infelix anima quae vos sequitur? Quid perdit, inquam, quid adquirit aerumnosa illa, quae ab amore dei, quem potuit tenere per innocentiam, detruditur in horrorem dei et omnium creaturarum eius per vestram malitiam?

Si ergo peccata sic universalem execrationem contrahunt illi quem a deo abstrahunt: ubi se abscondet, cui se ostendet homuncio circumferens sarcinam peccatorum suorum, quam ipse deponere non potest, horrens et foetens vulneribus et ulceribus delictorum suorum, quae ipse sanare non potest? Talis accedit, dilecte dei IOHANNES, talis accedit coram te anima mea; immo haec est, haec est misera mea, quae se amicam saeculi huius faciens et peccatorum numerositate se obruens, inimicam dei se constituit.

Heu nomen execrandum omni rei, nomen inimici dei! Heu, quam inique a me attractum, quam iuste mihi imputatum! Angustiae: convincit me inimicum dei rei veritas, et prohibet confiteri horroris immanitas. Angustiae: deum et omnia provocavi ad ulciscendum, et nihil mihi reservavi inoffensum ad intercedendum. Maerores, dolores, gemitus, rugitus: ubi adestis, si hic deestis? Ubi fervetis, si hic tepetis? Dirumpite torquendo compagem meam, consumite urendo interiora mea, tumultuamini in praecordiis meis, si qua forte misericordia respiciat miseriam meam. O vos misericordes amici dei, miseremini tam indigenti per illam misericordiam, quam vobis fecit deus. Succurrite, ne me obvolvat ira dei cum inimicis eius. Nolo, detestor, execror esse vel dici inimicus eius, licet confitear me peccatorem eius. Succurrite vel aliquis.

Tu ille discipule quem diligebat IESUS, si agnoscis signum tuum, rogo te per hanc ipsam dilectionem: agnoscam in tanta necessitate auxilium tuum.

34 circumferens] Cf. 2 Cor. 4,10; cf. etiam AUGUSTINUS, *Confessiones*, lib. I, c. 1 (*CSEL* XXXIII, p. 1; *PL* 32,660 s.): laudare te vult... homo circumferens mortalitatem suam, circumferens testimonium peccati sui. 51 et 53 quem diligebat IESUS] Cf. Ioh. 19,26; 21,7,20.

28 unde] nos *add. A* homunc. miserum *A* 29 sequitur?] ? *om. T* 30 adquirit] quaerit *A* 30-31 tenere potuit *A* 32 malitiam?] ? *om. T* 38 haec est *secundo om. A* misera] miseria *GL* huius saeculi *G* 38-39 peccatorum] suorum *add. D* 41-42 Angustiae — immanitas *om. A* 45 Ubi] ubi *(in marg.) T* tepetis] torpetis *G* Disrumpite *ACG* meam] et *add. GL* 50 inimicus eius] inim. dei *G* 52 hanc *om. A*

IOHANNES, IOHANNES, si tu es discipulus ille quem diligebat IESUS, precor te per hoc ipsum: sim ego per te peccator ille cui indulgeat IESUS. Si tibi gloriosum pectus illud fuit familiare reclinatorium, rogo sit idem mihi per te salutare propitiatorium. Fateor, domine mi, dilecte dei, quia iuste tu quoque iratus es in deum dilectorem tuum peccanti, sed certe solet dominus per amicum pacari servo supplicanti. Ergo o beate IOHANNES, qui tanta dilectione praeditus es apud deum, te obsecrat reus servus eius, ut reconcilies eum. Non est, dilecte dei, non est contra dei dilectionem, si subvenis reo eius, non defendendo sed per intercessionem. Non obtendo iniquitatis meae defensionem nec opto defendentem, sed prodo confessionem et quaero intervenientem. Amice dei, ne deputes illum dei vel tuum esse inimicum, qui quantum potest amando credit et confitetur deum tuum esse amicum. Si credo, si confiteor, si volo amare tibi concessum tantum amorem dei, rogo te per hanc tibi datam gratiam: averte a me mihi debitum odium dei. Fac, domine, propter ipsum amatorem tuum, fac, quia sum opus eius et servus et redemptus eius. Fac ergo propter eum apud eum, ne perdat quod fecit, ne perimat quod redemit. Fac, sicut vere diligis opus eius et confessionem benedicti nominis eius.

IESU, cui inique peccavi, domine, quem nequiter contempsi, omnipotens, cuius iram superbe irritavi, dilector IOHANNIS, beati apostoli tui, ad ipsum te fugit territus reus tuus. Peccator tuus, offensor tuus, quantumcumque scelerosus, quantumcumque flagitiosus, obtendit nomen dilecti tui inter se et imminentem sententiam iusti iudicii tui. Per illam beatam dilectionem parce quaerenti eius tuitionem. Domine, pro cuius nomine misereris peccatoris tui, si damnas orantem per nomen dilecti tui? Domine, sub quo tegmine protegitur, si sub nomine dilecti tui percutitur? Ubi est refugium, si sub dilecto tuo est periculum? Non sentiat, domine, non sentiat odium tuum qui fugit ad dilectum tuum. Domine, domine, non plus valeat mea nequitia ad damnationem, quam eius gratia ad miserationem. Bone, bone, non plus possit odium mei ad perdendum opus quod fecisti, quam eius dilectio ad parcen-

55 reclinatorium] Cf. Ioh. 13,25; 21,20. 67 opus eius] Cf. Iob 10,3. 77-78 protegitur] Cf. Eccli. 14,27.

53 ille *om.* *GL* 58 placari *P* o beate] o *om.* *D* 59 obsecro *P* 60 dilecte dei] dei dilecte *G* dei dilectionem] dei *om.* *PGL* 61 eius reo *A* per intercessionem] intercedendo *A* optendo *G* 63 esse *om.* *G* 72 beati *om.* *CV* 75 iudicii] dei *add.* *A* 77 quo] cuius *G*

dum servo quem redemisti. Benignissime, qui »nihil odisti eorum quae fecisti«, ecce quem fecisti et refecisti. Cur ergo damnabis, domine, se accusantem, te invocantem, si non odisti? Fac ergo, bone domine, propter illum quem inter discipulos tuos familiarius dilexisti, ne sis mihi damnator, quia tu solus es salvator: benedictus tu in saecula, amen.

XII.

Oratio alia pro impetranda dilectione dei et proximi.

Sancte IOHANNES, tu ille IOHANNES, unus de magnis apostolis dei, de magnis principibus regni dei, unus, inquam, ditissimorum dilectione qua diligit et qua diligitur deus, et ditissimus eorum dilectione qua diligit deus: ecce o opulente tam beatis divitiis et dives tam beata opulentia, ecce aerumnosa sed Christiana anima, pauper et inops harum divitiarum quibus sic opulenter abundas: esuriens accedit ad ostium clementiae tuae, suppliciter mendicans eleemosinam opulentiae tuae; quatenus ex eo quod tibi et multis sine diminutione sufficere potest, saltem illi tantum impertiaris, unde ipsa vel vivere possit. Porrige igitur, dives amice dei, porrige animae pauperis servi dilectoris tui dei de illa opulenta cella mentis tuae hanc tibi parvam mihi magnam, tibi facilem mihi vitalem eleemosinam, ut dominus meus, cui placuit ad multos ditandos te ditare, dignetur eam propter te vel ad vitam tuendam refocillare. Pauper certe est, domine mi, dilecte domini nostri, pauper est anima mea – quod cogor et erubesco confiteri – utriusque dilectionis dei, quia valde infra quam debet diligit deum et multo minus quam eget diligi-

83-84 quae fecisti] Sap. 11,25. **Ad Or. XII**: 8 pauper et inops] Cf. Ps. 36,14; 71,13; 73,21.

84 refecisti] redemisti *GL* 85 bone *om. GL* 86 damnator mihi *GL* 87 tu *om. P* **ad Or. XII (prius LXVIII)**: *Oratio deest in A* 2-3 *sic T* ITEM AD EUNDEM PRO IMPETR. DIL. DEI *P* ALIA ORATIO AD S. IOH. APOSTOLUM ET EVANG. *D* ITEM AD S. IOH. EVANG. *G* ITEM AD EUNDEM *C* AD EUNDEM *V* *sine inscriptione B* 6 qua diligitur] qua *om. D* 7 o *om. DCGL* 15 ditare te *G* 16 est domine — pauper *om. V* domine mi] mihi domine *G* nostri] mei *PG*

tur a deo. Equidem in uno fateor me valde iniustum, in altero iustum deum; in utroque sentio me nimis miserum iusto iudicio dei.

Non sum oblitus hoc dicens, o tu iuste et misericors deus, nec sum ingratus multimodis beneficiis tuae erga me dilectionis ab initio creationis meae, sed donec satietur utraque tua dilectione, semper se pauperem et egenam clamat esuriens anima mea. Quippe hoc ipsum est de maximis, de gratissimis mihi tuis beneficiis, quia per suavem gustum tui hanc in me excitasti aviditatem, ut renuat »consolari anima mea« nisi per eius satietatem. Ad quam impetrandam – quoniam non sufficit supplicatio minus dilecti peccatoris tui –: ad eam implorandam invoco merita multum dilecti dilectoris tui. Ergo tu bone dulcis et dulcis bone, a quo est omne bonum, fac illum mihi et te illi, immo et te et illum mihi exorabilem, ut per illum assequar huius satietatis desideratum bonum. Scio, domine, scio et fateor quia ego non sum dignus quem tu diligas, sed certe tu non es indignus quem ego diligam. Da ergo mihi, domine, per eius merita unde tu es dignus, et ero ego dignus unde sum indignus. Sed oret pro me potius, quia ipse potest efficacius, ille dilectus tuus, domine IESU. Oret ille pium pectus tuum, dulce reclinatorium suum pro me, et exaudi tu desiderium meum per illum propter te.

Sancte IOHANNES, dilecte IESU Christi, domini mei, rogat te servus amici tui, ut propter nomen domini sui, dilectoris tui, impetres illi mutuam dilectionem dei. Impetra, rogo, mihi quatenus sic diligar ab illo, ut et ego digne diligam illum. Certe namque, dilecte dei, si ipse diligit nos propter te, misericordiam nobis impendis; et si nos diligimus illum per te, gratiam illi rependis. Certe, domine, si illum convertis ad nos amandum, facis nos tibi tanti debitores; et si nos accendis ad illum amandum, facis te illi debiti redditorem. Certe, beate, quantumcumque facias ut plures amet, nihil tibi minuis; et quanto facis ut plures illum ament, tanto plus illi retribuis. Fac ergo, domine, hanc supplici tuo misericordiam, unde et me tibi tanti boni

23-24 pauperem et egenam] Cf. Ps. 69,6; 108,22; et passim. 26 anima mea] Cf. Ps. 76,3. 29 omne bonum] Cf. Iac. 1,17. 36 reclinatorium suum] Cf. Ioh. 13,25; 21,20.

21 hoc] hec *GL* 32 tu certe *D* 35 Oret ille] Oret illum *D* 36 suum reclinatorium *P* 38 Sancte] ITEM *praemitt.* *G* 42 impendit *G* impendi *L* 45 facias] facies *V* 46 minuis] minus *GL*

debitorem, et te deo unius animae facias redditorem. Fac precor, domine, fac, ne renuas unde nulli damnum eveniet, sed servo tuo salus, tibi gratia, deo gloria proveniet.

Dilectissime discipule pietatis, cur negabis abundans egenti, potens poscenti quod nulli est noxium et tot bonis obnoxium? Si enim obsistunt optanti peccata sua: cur non potius assistunt oranti merita tua? An peccata mea potentia sunt ad nocendum, et merita tua impotentia sunt ad subveniendum? Absit, domine, ne cogar sentire quod horreo dicere. Cur denique petenti negetur propter peccata sua, qui ea confitendo nihil per sua merita quaerit, sed per tua? Cur, inquam, cum potiora sunt merita quae ab eo obtenduntur, quam delicta quae illi obiciuntur? Certus enim sum, domine, quia, si vis, plus valet gratia tua apud deum dilectorem tuum, quam ut dimissis peccatis meis me amando faciat amatorem suum.

Ergo beate IOHANNES, fac ut qui te diligit, me quoque diligat per illam caritatis latitudinem, quam docuisti et habes et qua nulli invides, sed commune vis esse bonum quo gaudes. Fac per vicem dilectionis quam illi debes, ut meam quoque dilectionem cum tua illi solvas, cui pro sola sua non solam tuam, sed multas debes. Quippe beate IOHANNES, ipsa tua beatitudine es expertus quia, sicut nullus deo priusquam debeat potest tribuere, sic nec plus quam debet valet retribuere. Si ergo quotquot deum amatorem tuum per te diligant, illi non possunt compensari: precor, domine, ne abicias illum qui in illis poscit connumerari. Accende amorem eius tepentem et redde ferventem. Adiuva nitentem, exaudi orantem.

IESU domine, quem opto exauditorem, IOHANNES, quem postulo intercessorem, sic me cogit desiderium meum, ut cogere vos desideret cor meum; verum non invitos, sed spontaneos; non nolentes, sed volentes. Patimini igitur et parcite, si quid excogitat amor ut extorqueat amorem. Sustinete, inquam, me, quia amor amoris dei cogit me. Domine et domine, credo, scio quia invicem vos diligitis; sed unde hoc ipse experiar, si quod peto propter invicem non conceditis? IESU, unde tu mihi, aut ego cuiquam probo quia amas illum, si nec amari a te nec vel amare te das optanti mihi propter illum? IOHANNES, unde ego sentiam quia diligit te, si non mihi impetras, ut et me? Aut quia tu illum, si non me adiuvas, ut et ego?

54 impotentia] in potentia *P* 57 potiora] potentiora *DC* 66 deo *om.* *TD* priusquam] plus quam *D* 69 in illis] in *om.* *D* 72 disideret *B* 76 credo] et *add.* *GL* 79 sentiam ego *G*

Excusa excessum meum, amor dei. Amor enim tuus compellit me sic loqui.

Ergo o tu deus et tu dilecte eius, nolite vos diligere solis vobis beatis, sed et nobis miseris. Congaudemus vobis, compatimini nobis. Nolite vos soli confruendo claudere tantum bonum intra vos, sed et fluat aliquid super nos, quod diffusum intra nos impinguet et laetificet animas nostras.

Dilecte dilector dei IOHANNES, qui de te securus in illa mutuae vestrae dilectionis beata plenitudine gloriaris, esto pauperi a te mutuam dei dilectionem mendicanti tanto largior, quanto te sentis in maiori eius abundantia et me vides in maiori indigentia. Nosti quippe tu, domine, nosti tu illum qui in epistola sua deterruit, ne quis, habens substantiam mundi et videns fratrem necessitatem habere, claudat viscera sua ab eo. Quid ergo, domine, si quis habens substantiam aeternae vitae viderit animam proximi necessitatem habere: claudet viscera sua ab eo? Misericors praeceptor, si voluisti viscera substantiam mundi habentis non claudi necessitatem patienti: nonne multo magis meliorem substantiam habentis maiorem necessitatem patienti? Ecce, audio te de laxandis visceribus praecipere, et video te substantiam diligendi deum et diligendi a deo habere, et tu vides animam meam necessitatem habere. Ecce, iubens et habens et coram illo indigens invicem sese aspiciunt. Si igitur, domine, visio tua plus est pia quam oratio mea devota, visio tua sit oratio mea. Non enim scripsisti: ‚Si quis videns fratrem orare clauserit viscera sua', sed: »Si videns fratrem necessitatem habere«. Age ergo, domine, vide necessitatem meam, immo ecce vides eam.

Anima, anima mea, collige totum affectum tuum et ingere te in aspectum eius. Inclama, ingemina intimo affectu in conspectu eius: ‚Vides me'. Alterna ibidem et importune repete: ‚Vides me, et vide me'.

IOHANNES, certe vides, vides me. Ergo vide me. Domine, vides me noscendo, vide me miserendo. Vides et scis, vide ut sciam. Vides et scis necessitatem meam, vide ut sciam pietatem tuam. Vide, vide me, quia vides me. Olim scio, iam nunc sentiam quia vides me. Scio, sentiam. O quid

90-91 ab eo] Cf. 1 Ioh. 3,17. 95 habentis] Cf. Hebr. 10,34. 101-102 necessitatem habere] Cf. 1 Ioh. 3,17.

81 tuus] eius *G* 85 diffusum] divisum *G* 87 dilectionis vestrae *GL* 92 domine?] *sic distinguit G* 99 visio tua domine *TC* 101 Si videns] Si *om. G* 107 Vides—sciam *om. PV*

audit intellectus meus obici mihi! Concedo, domine, quia fratri iussisti laxanda viscera; sed utrum ego sim frater aut proximus, nec audeo asserere quod opto, nec volo concedere quod mihi non expedit.

IESU, magister eius, aspice nos. Domine, ante rivum anxiatur siti anima mea, sed non est quod bibat nisi fluat de fonte. Fons misericordiae fluat a te in illum, ut bibam de te in illo. Bone, responde pro me. Ad fontem recurro, ultra nequeo. Ne pereat ad fontem vivum anima siccitate. Ne obturetur haustus arenti. Audiat satiatus tuus sententiam tuam, et hauriat de illo sitiens tuus clementiam tuam. Dic illi: IOHANNES, »quis tibi videtur proximus illi fuisse qui incidit in latrones?« Responde, beate IOHANNES, quod genus humanum respondet de Samaritano suo, gratias illi agens. Responde: »Qui fecit misericordiam in illum«. Age, bone IESU, incepisti adiuvare orationem meam, iam in manus tuas commendo eam, tu sicut perfecte bonus es, perfice eam. Dic, precor, IOHANNI dilecto tuo et propone illi me servum tuum: »Vade, et tu fac similiter«.

Spera et gaude, gaude et dilige, anima mea. Ipse quem tu dubitando desiderabas exauditorem, ipse tibi parat intercessorem. Mendicando obsecrabas per alium, quia per te ad ipsum non confidebas, et ecce accurrit ille et peroravit ubi tu deficiebas. O bonitas, o pietas, o amor! Ecce quantum tibi ostendit quia te diligit, et quantum te accendit ut illum diligas! Insta ergo et spera, non de te sed de illo, quia exaudiet desiderium tuum qui sic consummat orationem tuam: »Cor meum et caro mea« exultate in illum et diligite illum, »et omnia quae intra me sunt« benedicite illum, amen.

110-111 viscera] Cf. ibidem. 113-114 anima mea] Cf. Ps. 41,3. 118-119 in latrones] Luc. 10,36 (Vulg.: videtur tibi . . . fuisse illi). 121 in illum] Ibidem, v. 37. incepisti] Cf. 2 Cor. 8, 6; Phil. 1, 6. 122 commendo] Cf. Luc. 23,46. 123 perfice] Cf. 2 Cor. 8,6; Phil. 1,6. 124 similiter] Luc. 10,37. 131 in illum] Cf. Ps. 83,3. 132 benedicite] Cf. Ps. 102, 1.

110 fratri *om. D* 116 anima] mea *add. G* 119 fuisse illi *TC* 122 sicut tu *D*

XIII.

Oratio ad sanctum STEPHANUM.

Sancte STEPHANE, beate STEPHANE, benigne STEPHANE, fortis miles dei, primus in beato agmine martyrum dei, potens princeps, unus de magnis principibus caeli, didici, domine, et credidi et gaudens amplector: quod adhuc in terris positus tanta sanctitatis luce splenduisti, ut venerabilis vultus tuus angelica dignitate fulgeret; quod tanta cordis munditia nituisti, ut beati oculi tui deum in gloria sua viderent; quod tanta caritatis pietate arsisti, ut pium os tuum pie pro impiis te perimentibus oraret. Sic fuit, bone STEPHANE, sic fuit, sic gaudeo fuisse; et sic gaudeo, laetor, exulto me cognovisse. Quippe metuens iusti iudicis districtam sententiam, metuens, inquam, ego peccator et reus meritam poenam opus habeo adiutore, et dulce et tutum habeo mittere te intercessorem, ut paces mihi omnipotentem amicum tuum, dominum et creatorem meum et tuum. Scio enim, domine, et certus sum ex magnis meritis tuis quia potes, confido ex copiosa caritate quia voles, spero ex immensa misericordia iudicis quia non negabit. Anxius itaque et tremens refugit ad te male conscius sibi peccator. Vide ergo, pie STEPHANE, angustiam meam et dilata super eam caritatem tuam.

Ecce enim astat reus ante tremendum iudicem. Accusatur multis et magnis offensis. Convincitur teste propria conscientia et testibus oculis ipsius iudicis. Bona non egit quae male actis compenset. Nullum familiarem iudicis aliquo praeterito obsequio meruit intercessorem, omnes offendendo meruit accusatores. Iudex terribiliter districtus, intolerabiliter severus, immoderate offensus, vehementer iratus; sententia eius semel prolata immutabilis. Carcer irremeabilis apertus. In carcere immania tormenta disposita. Tortores parati, ut data sententia damnatum ad tormenta rapiant. Tormenta sine fine, sine

Ad Or. XIII: 7 angelica] Cf. Act. 6,15. 8 viderent] Cf. ibidem, 7,56. 9 oraret] Cf. ibidem, v. 60.

ad Or. XIII (prius LXIX): *Oratio deest in A* 2 *sic TC* Oratio *om. PV* PROTHOMARTYREM *add. DGV* *sine inscriptione B* 5 et gaudens] et *om. V* 6 in terra *G* resplenduisti *G* 25 apertus inremeabilis *G* In] in *T* tormenta immania *TC*

intervallo, sine temperamento. Tortores horribiles qui numqam lassescunt, qui numquam miserentur. Timor reum turbat, conscientia confundit, cogitationes increpant, fugere non licet. Sic stat suspensus ad gravissimam sententiam. Ecce miserum in angusto periculo, in periculosa angustia. Ecce hominem indigentem festino auxilio. Ubi nunc est, nunc subveniat qui sub pressura lapidum misertus est se lapidantium. Nunc oret pro eo, qui apud eundem iudicem extitit pro suis homicidis orator.

STEPHANE, STEPHANE, et vere STEPHANE, quia vere coronate; STEPHANE, inquam, STEPHANE, en locus pietatis, en tempus misericordiae, en utique occasio exhibendae caritatis. In hoc namque periculo consisto incessanter, nisi quia non semper hoc cogito; et tunc miserior et miserabilior, cum oblivisci possum. Semper enim videt deus me et peccata mea, semper minatur districta iustitia eius peccatrici animae meae; semper infernus apertus et tormenta eius parata, semper invisibiles insidiatores parati, ut illuc rapiant miseram animam. Sic sum positus cum vigilo, sic sum cum dormio; sic sum cum rideo, sic sum cum iocor; sic cum superbio, cum detraho; sic cum irascor, cum me vindico; sic, sic sum cum delicias corporis miserabiliter amplector. Denique sic sum semper et ubique. Accelera ergo, pie, precor, accelera antequam damner, antequam me rapiant tortores hostes humani generis; priusquam me absorbeat carcer infernalis, priusquam me consumant tormenta gehennae.

Sed o vos, o vos peccata mea, magna estis nimis, multa estis nimis, ut merito negetur animae meae venia vestra. Etiam certe ita est, confiteor, ita est. Sed quanto gravior mea infelicitas, quanto angustior mea necessitas, tanto mirabilior erit pietas indultoris, tanto maior apparebit apud indultorem gratia intercessoris. Scio satis, domine, dilecte dei STEPHANE, quia cum deum offendi, te quoque et omnes sanctos eius offendi. Verum tanta est necessitas, ut cogat me poscere subsidium etiam ab his, a quibus merui supplicium. Et tantum repleti estis tu et alii sancti illo copioso, illo inaestimabili fonte

32 lapidantium] Cf. ibidem, v. 59 s. 35-36 tempus misericordiae] Cf. Ps. 101,14. 44 Accelera] Cf. Ps. 30,3. 46 absorbeat] Cf. Ps. 68,16.

30 Ecce — angustia *om.* *D* 31 est?] *sic distinguit* *G* 34 quia vere *om.* *GL* 37-38 miserabilior] mirabilior *omnes codices praeter* *CV* 38 me deus *G* 39 eius iustitia *G* 41 miseram *om.* *V* 42 sic sum cum superbio *GL* 42-43 sic cum irascor] sic *om.* *CV* 44 ergo *om.* *V* 50 infelic. mea *D* necessitas mea *D* 52 domine satis *G* 54 ab iis *T*

pietatis, ut delectet vos etiam eos pie liberare, quos iuste potestis damnare.

Magna sunt, magne STEPHANE, magna sunt merita tua, ut sufficere possint tibi et mihi; et si prosunt mihi, nihil minuetur tibi. Ecce coram deo et coram te, beate STEPHANE, sunt cuncta peccata mea, quae territant, quae sollicitant, quae gravant animam meam. Dic igitur, o pie, piissimo et dilectissimo dilectori tuo, dic: »Domine, ne statuas« illi haec peccata. Dic, inquam, pro egeno tibi supplicante, quod dixisti pro populo te trucidante. Dicat tantum pia caritas tua, et certus sum quia remittet benignissimus deus cuncta mala mea. Ipse enim est misericors et creator meus, ego miser et opus eius, tu dilectus amicus eius, »qui est benedictus in saecula, amen«.

Cum enim insani inimici tui te opprimerent, amicum suum, sic scriptura verax testatur te positis genibus clamasse voce magna: »Domine, ne statuas illis hoc peccatum«. O cor opulentum pinguedine caritatis, de quo, cum affligeretur, tam copiosa misericordia supereffluebat! O mens vehementer ardens amore, copiose uncta caritate, de qua, cum tribularetur, tam suaviter ardentes et tam ardenter suaves scintillae micabant! O favus pinguis melle dilectionis, de quo, cum premeretur, tam opulentae, tam iucundae guttae distillabant!

»Domine, ne statuas illis hoc peccatum«. Vir beate, quantam spem donas peccatoribus amicis tuis, cum audiunt te sic fuisse sollicitum pro impiis inimicis tuis! Vas caritatis superundans plenitudine, qua ubertate potabis desiderantes amplecti te intra cor suum, cum sic superfundis eicientes te extra civitatem suam? Cum sic propinas furore anhelis irruentibus in te: quomodo refocillabis timore anhelos fugientes ad te?

»Domine, ne statuas illis hoc peccatum«. Quomodo respondebit invocatus, qui sic obiurgabat provocatus? Quam benigne fovebit humiles exaltatus, qui sic superbis succurrebat humiliatus? Qua celeritate liberabit afflictos potenter liberatus, qui sic affligentibus subveniebat afflictus? Illi festinabant auferre animam tuam, tu satagebas animabus eorum reddere vitam

61 peccata] Cf. Act. 7,60. 65 amen] Rom. 1,25. 67-68 peccatum] Act. 7,60. 74 peccatum] Ibidem. 77-78 extra civitatem] Cf. ibidem, v. 58. 78 in te] Cf. ibidem, v. 57. 80 peccatum] Ibidem, v. 60.

56 liberare pie *D* 58 prosint *G* 60 igitur] ergo *DCG* 61 haec peccata] hoc peccatum *D* 70 copiosa *V* 75 sollic. fuisse *GL* 78 suam?] ? *om. T* anhelis furore *D* 83 afflictus?] ? *om. T*

suam. Illi rigido collo magno furore fremebant ut te perimerent, tu positis genibus voce magna orabas ne illi perirent. Utique voce magna, quia caritate magna, et positis genibus, quia vera simplicitate. Superbia humilitatem sub cote tribulabat, et odor caritatis inde fragrabat. Caritas ab odio cum petra percutiebatur, et tinnitus pietatis reddebatur. Impietas pietatem lapide premebat, et oleum misericordiae ebulliebat.

O si umquam merebor de caritate STEPHANI oleum precibus elicere, quod illi potuerunt lapidibus exprimere! Languida namque est anima mea languore gravissimo, qui non sanatur nisi oleo misericordiae. Utinam vel semel suggerat deo pro me et pro cuncto peccato meo: »Domine ne statuas« illi »hoc peccatum«! Doce me, beata anima beati STEPHANI, quo sapore iucundabaris, qua satietate aestuabas, cum eructavit cor tuum verbum tam bonum. Quam dulce faucibus animae meae eloquium tuum, super mel et favum ori eius. Mandendo magis ac magis dulcescit, sugendo plus et plus suavissimus sapor eius affluit, plus videndo plus fulgescit, omni modo tractatum semper ad delectationem crescit. Formam gerit fidei, soliditatem habet patientiae. Simplicitatis puritate nitet, benignitatis colore lucet. Caritatem sapit, pietatem olet. Tactu reddit mansuetudinem, sono repraesentat misericordiam.

Dic ergo, beate STEPHANE, quid intus fovebas, unde mixturam tot suavitatum foras erumpebas. Nimirum his omnibus plenus eras, omnibus his ornatus eras, omnibus his accensus eras. Per has omnes virtutes quibus abundabas, te precor, o caritative STEPHANE, ora ut caritatis »adipe et pinguedine repleatur« arida »anima mea«. Adiuva, ut pane caritatis satietur esuriens anima mea. Fac, ut igne caritatis flagret frigida anima mea, praestante eo qui creavit eam.

»Et cum hoc dixisset, obdormivit in domino«. O obdormivit! O somnus cum requie, requies cum securitate, securitas cum aeternitate! Requiescis,

85 rigido collo] Cf. ibidem, v. 51. fremebant] Cf. ibidem, v. 54. 86 voce magna] Cf. ibidem, v. 60. 94-95 peccatum] Cf. ibidem. 96-97 bonum] Cf. Ps. 44,2. 97 eloquium tuum] Cf. Ps. 118,103. 97-98 ori eius] Cf. ibidem; Ps. 18,11. 106-107 anima mea] Cf. Ps. 62,6. 107-108 anima mea] Cf. Ps. 106,9. 110 in domino] Act. 7,60.

88 sub cote] subco . . thus (*forte* ti *eras.*) *P* fraglabat *PDG* ex flagl. *corr. a sec. manu C* 92 lapidibus potuerunt *G* 98 eius] meo *DCG* 100 delectionem *P* 104 foris *G* 104-105 omnibus his ornatus eras *om. V* 107 satiatur *G*

o felix, in gaudio, gaudes in requie. Gloriaris, o secure, in satietate, satiaris in gloria. Laetitia tua non mutabitur, lumen tuum non deficiet. Quidquid non vis procul abest, quidquid vis ad votum adest. »Sitivit anima« tua »ad deum fontem vivum«, venisti ad ipsum et bibis de torrente voluptatis eius quantum vis, quomodo vis, quamdiu vis. Semper satiatus semper bibis, quia semper delectat te bibere nec umquam fastidis. Nec bibis ut fiat tibi satietas quasi nondum habenti, sed semper bibis ut semper duret satietas iam possidenti. Semper enim desideras quod semper habes et quod semper securus es te semper habere. Incessanter quippe et delectabiliter desideras ipsum delectabile desiderium, et semper bibis cum delectabili ardore ipsum desiderium cum eius copiosa satietate. O sufficiens beatitudo et beata sufficientia! Quam felix obdormire, obdormire in domino! Quanta pace obdormiunt, qui obdormiunt in domino! Non enim gravabunt eos amplius pondera carnis, non eos affligent dolores corruptionis. Non impugnabunt stimuli tentationum, non terrebit conscientia peccatorum. Nulla eos sollicitabit indigentia. Abstersit »deus omnem lacrimam ab oculis eorum«.

O dives et beata pax, quam longe sum a te! Ecce enim, qui conor vel tenuiter gustare salivam alienae felicitatis: cogor affluenter glutire acerbos haustus meae infelicitatis. Qui me commonent tacere ea bona quae nec possum cogitare, et flere gravia mala quae sufferendo possum palpare. Heu me miserum, ubi non sum, et ubi sum, qui nescio ubi futurus sum! Discordat quippe miserabiliter anima mea cum copulata sibi carne mea, quam sequi non vult nec potest sine timore, relinquere non audet nec valet sine dolore, trahere eam post se vult et nequit vel cum labore. »Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?«

Precor, o beate STEPHANE, precor, compatere tu misero mihi indigenti, qui congaudeo tibi beato, licet non indigenti. Liberet me »de corpore mortis huius« tuis meritis gratia dei per IESUM Christum dominum nostrum, ut quandoque »in pace in idipsum dormiam et requiescam« in domino, qui vivit et regnat deus per omnia saecula saeculorum, amen.

112-113 satiaris in gloria] Cf. Ps. 16,15. 114-115 fontem vivum] Ps. 41,3 (Vulg.: fontem] fortem). 115 voluptatis] Cf. Ps. 35,9. 126-127 eorum] Cf. Apoc. 7,17; 21, 4. 135-136 mortis huius] Rom. 7,24. 138-139 mortis huius] Ibidem. 140 requiescam] Ps. 4,9.

121 cum delectabili *quod excidit, ab altera manu suppletur:* cum etiam *T* 126 eos *om. G* 132 ubi sum et ubi non sum *G* 137 misero *om. G* 140 in pace *om. V*

XIV.

Oratio ad sanctum NICOLAUM.

Peccator homuncule, tu multum indigens, tu qui nimis deum contristasti, excita mentem tuam, intende in necessitatem tuam et invoca misericordiam super miseriam tuam. Anima mea, evigila; misera mea, expergiscere; scelerata mea, clama ad deum iratum tuum : si forte mitiget super te vultum suum.

Sed altissimus est et infirmus sum : quomodo attinget vox mea ad illum? Levabo super me animam meam, ut intendat in eum qui est super eam, si forte vocatus audiat eam. Sed utique iustissimus est et nimis iniquus sum : quomodo audiet clamorem meum? Intrabo intra me ipsum, excludam omnia praeter illum et me ipsum, et effundam animam meam et quae intra me sunt ante ipsum. Excitabo ut dolens et dolendus affectum meum, expandam aerumnas meas ante eum, si forte illa sua magna pietas moveat eum.

Sed nimis immensa, nimis infinita sunt delicta mea; non sufficit sine intercessore, nec susceptibilis est oratio mea. Rogabo aliquem de illis magnis familiaribus dei, si forte illum audiat pro me deus. Vocabo NICOLAUM, illum magnum confessorem, cuius nomen glorificatum est per orbem. NICOLAE! O si et ipse me audiet! Tu ille magne NICOLAE!

Sed si deus me despicit : quis me respicit? Si deus a me faciem suam avertit : quis suam ad me convertit? Aut si deus odit me : quem audit pro

Ad Or. XIV : 3-4 contristasti] Cf. Eph. 4,30. 9 animam meam] Cf. Ps. 24,1; 142,8. 11-12 praeter illum] Cf. *Proslogion*, c. I (Vol. I, p. 97, 7-8): Intra in cubiculum mentis tuae, exclude omnia praeter deum. 12-13 ante ipsum] Cf. Ps. 41,5 et 61,9. 20-21 avertit] Cf. Ps. 12,1; 26,9; et passim.

ad Or. XIV (prius LXXI) : *in A haec Oratio in loco a corpore Orationum separato legitur, neque ad eandem pertinebat, ut ex textu minus puro cognoscitur; quare lectiones varias eius non excepi* 2 sic *TPGL* OR. DEVOTISSIMA AD BEATISSIMUM ET GLORIOSISSIMUM NICHOLAUM *D* AD S. MARTINUM *C* OR. AD S. MART. VEL. AD S. NICOLAUM *B* OR. AD S. MART. VEL S. NIC. SIVE AD ALIUM *V* 4 intende *om. P* 8 ad illum] ad ipsum *G* 12 animam meam et] omnia *add. P* 14 magna sua pietas *G* 17 NICOL.] *hic et deinceps pro* NICOL. *semper legitur* MARTINUS *C* 18 est glorificatum *GL* 21 audiet *G*

me? »Misericors et miserator« deus, an sic detestaris ad te revertentem, ut pati non possis misereri eius ullum tibi adhaerentem? Aut tantum execraris unum dolentem tuum, ut propter eum non audias ullum amicum tuum? Tu, inquam, qui benignus et misericors, »praestabilis super malitiam« vocaris: an ita exardescis in peccatorem paenitentem, ut quod es obliviscaris? Propter temetipsum aut audi me aut concede aliquem audire me, quem audias pro me. Domine, si contines a peccatore auditum tuum, quia iustus es: vel ne prohibeas alienum auditum a misero supplicante, quia pius es. Benigne, plus es clemens quam possim cogitare; non minus hoc sentiam quam praesumo sperare. Tantum confidit, domine, de pietate tua creatus et recreatus a te servus tuus, ut a te petere praesumat intercessorem reus tuus. Nullus enim me respiciet nisi te iubente, nullus mihi proderit nisi te annuente; et tamen spero ut, quod mihi propter peccata mea negas, propter alicuius tui familiaris merita concedas. Bone, ne te ultorem exhibeas, a quo peto interventorem, si non das pro pane lapidem, pro pisce serpentem, pro ovo scorpionem. Da ergo, domine, mihi intercessorem NICOLAUM, illum tuum magnum confessorem, cuius beatum per totum mundum glorificasti nomen.

Sancte NICOLAE, per illum te precor, qui totum mundum venerari facit nomen tuum: ne deneges indigenti et supplicanti auxilium tuum. Cur es, domine, per orbem ab omnibus vocatus, nisi ut omnium rogantium sis advocatus? Ad quid sonat in ore omnium: ‚dominus meus sanctus NICOLAUS, dominus meus sanctus NICOLAUS', nisi ut dicere possint: ‚Adiutor meus sanctus NICOLAUS, adiutor meus sanctus NICOLAUS'? Ut quid est ubique nomen tuum diffusum, nisi ut mundo per hoc sit aliquod magnum bonum infusum? Fama tua vocat me ad te, miracula tua mittunt me ad intercessionem tuam, opera tua trahunt me ad auxilium tuum.

Sed quare narrem miracula tua, cum maior sit potentia tua? Ut quid retractem opera tua, cum superemineat apud deum gratia tua? Cur recitem subventiones quas multis impendisti, cum meliora sunt spiritualia quae potes,

22 miserator] Ps. 110,4; 111,4; et passim. 25 super malitiam] Ioel 2,13 (Vulg.: super malitia). 36 scorpionem] Cf. Luc. 11,11 s.

22 deus] dominus *G* 24 unum *om. V* 29 supplicanti *G* 31 recreatus a te] a te *om. G* 31-32 tuus servus *G* 34 familiaris tui *D* 37 intercessorem mihi *G* magnum conf. tuum *V* 41 sis rogantium *G* 42 Nichol. sanctus *D* 44 Nikol. *sic saepius in G* Ut quid] Ad quid *L* 46 miracula] mirabilia *V*

quam corporalia quae in caelo habitans facis et in terra peregrinans fecisti? Non enim ista solum potes, et illa non potes. Non, inquam, in his solis es potens quae ad nihilum deveniunt, et in illis impotens quae ad aeternitatem proveniunt. Nempe non ad haec tantummodo facienda sic profecisti, non ad ista solummodo tribuenda tantum ascendisti. Spiritualia impertire quibus gloriaris, aeternis laetifica quibus laetaris, caelestia infunde in quibus conversaris. Illorum per te sentiamus indigentes exundantiam, quorum perpetuam plenus suscipis inundantiam.

O bonorum tuorum inundantia et malorum meorum abundantia; quanta est eorum distantia! Quam vehementer illa te facit felicem, quam nimis ista me infelicem! Illa ex plenitudine dei descendit, ista ex indigentia mea ascendit. Illa fluit ex dei copia, ista surgit ex mea inopia. O si illius inundantiae exundantia inundabit, ut diluat malorum meorum abundantiam! O si plenitudo illius satietatis replebit vacuitatem meae egestatis! Non dubito, domine, te hoc mihi impetrare, si tantum velis pro me iudicem meum, dilectum dilectorem tuum, exorare.

Ne expectes, domine, ad exaudiendum meam importunitatem, quia tu scis ad orandum diu meam imbecillitatem. Velox enim sum ad deficiendum, sed esto tu velocior ad subveniendum. Certe, si cor meum contritum fuerit, si viscera mea commota fuerint, si liquefacta fuerit anima mea, si rivi diu fluent ab oculis meis : tunc sperabo quia NICOLAUS adest precibus meis. Concute ergo, domine sancte NICOLAE, concute spiritum meum, excita cor meum, commove mentem meam ad affectum secundum necessitatem suam, ut sentiam miserationis tuae effectum secundum potentiam tuam.

Sed heu, quanto tepore languet mens mea, quanto stupore induratum est cor meum, quanto torpore obruitur anima mea! Sancte NICOLAE, quid est quod sic me impedit? Quid est quod sic cervicem meam premit? Unde sic tenebratur intuitus meus? Unde sic clauditur circuitus meus? Vult, domine, vult ad deum et ad te anima mea erigere faciem suam, et plumbeo pondere curvata gravatur. Cupit in vos dirigere intuitum suum, et caliginosis

53 deveniunt] Cf. Ps. 57,8. 69 contritum fuerit] Cf. Ps. 50,19. 70 commota fuerint] Cf. Gen. 43,30. anima mea] Cf. Cant. 5,6. 75-76 cor] Cf. Ex. 7,13; et passim.

54 haec] hoc *G* 60 eorum est *G* 61 ista] iste *V* 67 tu *om.* *V* 72 domine *om.* *P* 75 quanto] in quanto *T* tepore] tempore *GLV*

tenebris obscuratur. Conatur se expedire, et ferreis catenis astringitur. Temptat exire, et aeneo carcere clauditur.

Quid sunt ista, deus, quid sunt ista, quae sic animam meam obtenebrant et gravant, claudunt et ligant? Forsan haec sunt peccata mea, immo vere haec sunt peccata mea. Certe haec sunt. Affectus carnalis infatuavit in me saporem spiritualium, intentio infimorum incurvavit animam meam ab intuitu supernorum. Amor terrestrium extinxit in me delectationem caelestium; usu vitiorum evanuit in me sensus verorum bonorum. Ab illis bonis sum elongatus, in his malis occupatus. Seclusus ab illis, inclusus in istis. Ab illis devolutus, in istis obvolutus. Hinc est ille carcer et vincula, hinc sunt illae tenebrae et pondera.

Peccata mea, cui me servatis in his vinculis et hoc carcere, sub his tenebris et hoc pondere? Cui nisi districto iudici et tortoribus vestris et tormentis aeternis? Cui nisi carceri inferni et vinculis sempiternis? Cui nisi caligini perpetuae noctis et ponderi indesinentis mortis? Certe his malis me servatis, ad haec mala me trahitis. Certe in his ero obvolutus, si prius a vobis non ero solutus. Vere horum illiberabilis servus ero, si liber a vobis prius non ero. Utique prope est dies illa, prope, inquam, est et incognita. Subito venit, et forsitan hodie erit.

Delicta mea, an eratis tam noxia futura, cum animam meam vestra dulcedine potabatis, cum cor meum vestra voluptate unguebatis? Cur haec me celabatis? Cur me tradebatis? Immo non vos me tradidistis, sed ego me tradidi, qui vobis credidi. Non vos me decepistis, sed ego me decepi, quis vos intra me suscepi. O inaudita insania! Sciebam in vobis non esse fidem, et tamen habui vobis fidem. Immo non habui fidem nec credidi vobis, sed quodam horribili modo videns caecus commisi me vobis. Videns eram, quia vos cognoscebam, et quae mala vos sequuntur sciebam. Caecus eram, quia non a notis cavebam.

Heu peccatum, nomen horrendum; res detestabilis, nulli malo comparabilis! Caecus non videt foveam in quam cadit, insanus putat se debere facere quod facit. Qui autem sponte peccat, videns et sciens praecipitio se

110 cadit] Cf. Matth. 15,14.

92 servastis *G* et hoc] et in hoc *G* 95 noctis] *ab altera manu corr. in* mentis *V*
101 portabatis *D* ungebatis *DCGL* haec] hoc *G* 105 non habui] vobis *add. V*

tradit. Mors et tormenta quaelibet tormenta tantum sunt, nec in se foeda sunt, quia ordinata sunt. Peccatum in se habet suam foeditatem et secum trahit aeternam infelicitatem. Melius igitur erat eligere tormentum aeternum, quod per se foeditatem aeternam non attrahit, quam peccatum quod cum foeditate sua dolores aeternos iungit. Et certe, o miser homo, ipsa sola plus tibi vitanda erat peccati foeditas, quam quaelibet tormentorum immanitas. Quippe in peccando foedissima perversitate praeposuisti te deo tuo creatori, quo nihil iniustius; in tolerantia tormentorum ordine pulcherrimo subiceret se factura suo factori, quo nihil est iustius.

O homo, quo evanuit humanitas tua? Didiceras quoniam »qui facit peccatum, servus est peccati«; et ut tanti mali servus esses, peccatum fecisti? Sciebas quia es »spiritus vadens et non rediens«; et in peccati abyssum irremeabilem et sine fundo te iecisti? Vere abyssus sunt peccata mea, quia incomprehensibilia sunt pondere et profunditate, et inaestimabilia sunt numero et immensitate. Quae abyssus irremeabilis est, quia nullus inde redit, nisi per gratiam retrahatur; et sine fundo, quia qui sponte peccat merito in infinitum cadit, si non per misericordiam retineatur.

O »abyssus abyssum invocat«! Peccata mea, tormenta quoque quibus me servatis abyssus sunt, quia infinita et omnino incomprehensibilia sunt. Vae carcer et vincula, tenebrae et pondera peccatorum terrebant me, sed mali nulli malo comparabilis servus factus sum, et sic in abyssum mersus sum, et cum hac dolenda servitute et abysso in alteram abyssum sepeliendus sum. Vae super vae, timor super timorem, dolor super dolorem!

Ecce tertia abyssus, et ipsa nimis terribilis. »Iudicia« dei »abyssus multa«. Forsan in voce harum cataractarum abyssus mea abyssum invocat. Cataractae occultae sunt, iudicia dei occulta sunt. Abyssus igitur abyssum in voce cataractarum dei invocat, quia peccatorum abyssus tormentorum abyssum meretur; quod iudicia dei pronuntiant. Si peccata mea non essent abyssus, timenda tamen multum erat iudiciorum dei abyssus multa, quoniam supra humanum sensum sunt occulta.

121-122 peccati] Ioh. 8,34. 123 non rediens] Ps. 77,39. 129 invocat] Ps. 41,8. 135 abyssus multa] Cf. Ps. 35,7. 136 cataractarum] Cf. Ps. 41,8. invocat] Cf. ibidem. 137 occulta sunt] Cf. Rom. 11,33. 140 abyssus multa] Cf. Ps. 35,7.

112 tantum *om. G* 115 aeternam *om. V* 119 in] ut *G* 124 eiecisti *GL* 127 gratiam] inde *add. GL* 136 kataract. *G*

Nunc vero iudicia dei abyssus, peccata mea abyssus, debita mihi tormenta abyssus. Abyssus iudiciorum super me, abyssus inferni subtus me, abyssus peccatorum in qua sum, et ipsa intra me. Illam quae supra imminet timeo, ne in me irruat et me cum abysso mea in illam quae subtus patet obruat. Ubi tormenta numquam peccata delebunt, sed peccata semper tormenta tenebunt.

Miser, cui peccavi, quo deveni, quo abii a deo, ubi perditus sum ab eo? Quis me in abysso inter abyssos quaeret? Aut perditum dei quis inveniet? Aut quis extra abyssum peccatorum audit clamantem de profundo eorum?

Sed o tu, domine, »qui intueris abyssos«: quo ivi a spiritu tuo et quo fugi a facie tua? Certe, non ubi adhuc sum abes, quia et »si descendero in infernum, ades«. Etsi ergo nequiter fugi te et in abysso mea damnabiliter abscondi me: ibi quoque vides me. Quis enim nisi tu ad paenitendum movet animam meam, aut tu quomodo moves eam, si in abysso sua non vides eam?

Bone domine, tu pulsasti et excitasti eam in abysso delictorum suorum, velut in lecto dormientem. Tu concussisti torpentem, tu sollicitasti negligentem, tu fecisti paenitentem unde iucundabatur, et dolentem unde delectabatur. Tu ut peteret intercessorem consuluisti, tu illi eum exhibuisti. Bone deus, omnia haec fecisti in abysso, et non audis clamantem de abysso? Haec praeveniendo fugitivo tuo fecisti, et non subsequeris ad te reverti volentem, ut perficias quod incepisti?

Bone domine, gratias tibi; vere quaesivisti in abysso perditum tuum et invenisti, quem ita de peccatis suis exterruisti. Per merita sancti NICOLAI, dilecti tui, reduc de abysso peccatorum, quem quaesitum invenisti perditum tuum; ne perdas amplius inventum tuum; ne in abysso inferni, ubi nullum invenis, perdas quaesitum et inventum servum tuum. Audio, domine, quia iubes me redire, sed miserabiliter ligatus et nimio pondere gravatus non possum exire.

150 de profundo] Cf. Ps. 129,1. 152 abyssos] Cf. Dan. 3,55. 152-153 facie tua] Cf. Ps. 138,7. 153-154 ades] Ibidem, v. 8. 164 incepisti] Cf. 2 Cor. 8,6; Phil. 1,6.

143 iudiciorum] dei *add. CG* (*sec. man.*) *L* 149 me *om. D* quaereret *P* 154 fugi] a *add. G* 165 quaesisti *D*; *prima manus in P* 166 meritum *G* 168 ne perdas] nec perdas *VB (corr. a sec. manu)* 169 servum *om. G*

Sed o sancte NICOLAE, cur ego per merita tua oro deum, cum tu melius hoc possis qui es ante eum? Precor te, domine, per nomen eius: ne avertaris quem ipse iam respexit, quamvis reum servum eius. Adesto mihi, rogo, apud deum, non ut defendas me, sed ut ores pro me. Peccata enim mea coram eo non defendo sed ostendo, non excuso sed accuso. Ego sum reus, ego ipse sum sub illo et pro illo accusator meus. Non accuset me qui fecit me. Solus suffeci ad peccandum, solus sufficiam ad accusandum. Denique si iudex est ad iudicandum reum suum: est et dominus ad tuendum servum suum, est creator ad servandum opus suum, est deus ad salvandum credentem et baptizatum suum. Aut quomodo iudicabit peccatorem ut contemnentem, qui se de peccatis miserum cognoscit et fatetur paenitentem? Aut quomodo damnabit ut adversarium peccatorem, qui se peccasse dolet et fugit ad tam amicum eius intercessorem?

Deus, in te pono spem meam; sancte NICOLAE, tibi committo orationem meam; super ambos iacto curam meam, immo vobis iacto animam meam. Hoc est quod a me magis exigitis, tu iubendo, tu consulendo; suscipite eam vobis iactatam, habete eam vobis prostratam. Custodite eam cum dormio, servate eam cum aliud facio, videte eam cum aliud cogito: tu per concessionem, tu per intercessionem; tu propter merita tui tam dilecti confessoris, tu propter nomen tui et mei creatoris, »qui est benedictus in saecula, amen«.

XV.

Oratio ad sanctum BENEDICTUM.

Sancte et beate BENEDICTE, quem tam opulenta benedictione virtutum superna gratia ditavit, ut non solum te ad desideratam gloriam, ad beatam requiem, ad caelestem sedem sublimaret, sed et alios innumerabiles

185 spem meam] Cf. Ps. 72,28; 77,7. 186 curam meam] Cf. Ps. 54,23. 191-192 in saecula amen] Rom. 1,25.

173 possis] tu *add. G* 175 ut non *V* 185 committo] commendo *D* **ad Or. XV (prius LXXII)**: 2 *sic ATG* Oratio *om.PC* 3 et beate *om. A* 4 gloriam] et *add. V*

Recensio alia: 2 ORATIO PROPRIA MONACHORUM *BV* AD S. BENEDICTUM *add. DL; Claustroneoburg. 798* (*s. XII.*)

ad eandem beatitudinem tua admirabilis vita attraheret, dulcis admonitio incitaret, suavis doctrina instrueret, miracula provocarent : ad te, inquam, benedicte dei, quem benedictione tam larga benedixit deus, ad te confugiens angustiosa anima mea tibi se prosternit quam humili mente potest, tibi fundit preces quanto affectu potest, tuum auxilium implorat quanto desiderio potest. Nimis enim est immanis et intolerabilis eius necessitas.

Vitam namque sanctae conversationis, quam promisi nomine et habitu monachi, profiteor; sed ab hac vita longe exulando, mentiri deo et angelis et hominibus ipsa mea conscientia convincor. Adesto, pie pater, adesto supplicanti. Rogo ne abhorreas tam mendosum et tam mendacem, sed attende confitentem et plus quam merear miserare dolentem.

Utique o praeclare dux inter magnos duces exercituum Christi, tuo me addixi ducatui, quamvis imbecillem militem; tuo me subdidi magisterio, licet ignavum discipulum; secundum tuam regulam devovi me vivere, quamquam carnalem monachum. Perversum namque cor meum ad deploranda perpetrata peccata lapideum est et aridum, ad resistendum vero instantibus molle et luteum. Depravata mens mea ad inutilia et noxia pertractanda velox est et infatigabilis, ad vel cogitanda salubria fastidiosa et immobilis. Obcaecata et distorta anima mea ad praecipitandum et volutandum se in vitiis facilis est et prompta, ad saltem reminiscendum virtutes difficilis et pigra. Longum est nimis, carissime pater, commemorare singula. Nimis, inquam, longum est enumerare gastrimargiam, somnolentiam, levitatem, impatientiam, cenodoxiam, detractionem, inoboedientiam et caetera vitia, quibus facta est infelix anima mea cotidianum ludibrium; quae modo sibi vicissim tradunt et distrahunt ad

Ad Or. XV: 6 admonitio] Cf. s. BENEDICTI *Regula*, Prologus (ed. C. Butler [1912; 1927; 1935] lin. 2). 12 promisi] Cf. ibidem, c. LVIII (lin. 39 s.). 13 mentiri deo] Cf. ibidem, c. I (lin. 18 s.). 18 militem] Cf. ibidem, Prol. (lin. 8; 106); c. I (lin. 3); et passim. magisterio] Cf. ibidem, Prol. (lin. 1); c. II (lin. 67); et passim. 19 devovi] Cf. ibidem, c. LVIII (lin. 18 ss.). 20-21 lapideum] Cf. Ez. 11,19; 36,26.

12 Vitae *A* 13 vita *om. A* 15 tam mendacem et tam mendosum *A* 16 miserare] miserere *A* meferare *sic P* 17 praeclare] magne *G* magnos] praeclaros *G* 18 adduxi *G* 20-21 peccata (*ex* mala) perpetrata *A* 21 et aridum est *AG* molle] est molle *T* 23 Occaecata *PB* O caecata *AGL* 24 et volutandum *om. A* 26 karissimae *A* 27 gastimargiam *T* castrimargiam *DCG* Castrimargia *A* 29 vicissim sibi *TC*

illudendum hunc aerumnosum et quasi pannosum homunculum, modo eidem cum turba insultant conculcando et conculcant insultando.

Ecce beate BENEDICTE, quam strenue pugnat hic miles Christi sub tuo ducatu! Ecce quam efficaciter proficit hic tuus discipulus in tua schola! Ecce bonum monachum, qui sic mortificatis vitiis et voluptatibus carnis, sic fervet et vivit solis virtutibus! Immo ecce falsum monachum, cui sic extinctis virtutibus, sic turba dominatur vitiorum, premit moles peccatorum!

Pro pudor! O impudens monache, qua fronte audis dici miles Christi, discipulus sancti BENEDICTI? False professor, qua impudentia potes pati videri in te tonsuram et vestem professionis, cuius non habes vitam? Heu dolor, o »angustiae«, quae »mihi sunt undique«! Si enim summum regem meum et bonum magistrum meum et professionem factam nego: mors mihi est. Si autem eorum militem et discipulum et monachum me profiteor: cum vita me arguat mendacii, iudicium mihi est. Anxiare in me, spiritus meus, turbare in me, cor meum, erumpe et clama, anima mea.

IESU, bone domine, »vide humilitatem meam et laborem meum, et dimitte universa delicta mea«. »Adiutor meus esto«, domine, »ne derelinquas me neque despicias me«; sed »doce« et adiuva »me facere voluntatem tuam«, ut vita mea testetur quod cor et os libenter confitentur. »Intende voci orationis meae, rex meus et deus meus«, per merita et intercessionem pii BENEDICTI, dilecti tui, ducis mei et magistri mei.

O tu, mi bone dux, o suavis magister, o dulcis pater benedicte BENEDICTE, oro, obsecro per misericordiam quam erga alios habuisti, et per illam quam erga te deus habuit, compatere miseriae meae, qui congratulor felicitati tuae. Succurre te patronum clamanti, exonera mole peccatorum

32 miles Christi] Cf. *Regula*, Prol. (lin. 8); et passim. 33 schola] Cf. ibidem, Prol. (lin. 117). 34 carnis] Cf. ibidem, c. I (lin. 12); c. V (lin. 25); et passim. 39 tonsuram] Cf. ibidem, c. I (lin. 18 s.). professionis] Cf. ibidem, c. LVIII (lin. 63 ss.). 40 undique] Cf. Dan. 13,22 (Vulg.: sunt mihi). regem] Cf. *Regula*, Prol. (lin. 8); c. LXI (lin. 24). 43 spiritus meus] Cf. Ps. 142,4. 44 cor meum] Cf. ibidem. 45-46 delicta mea] Cf. Ps. 24,18. 46-47 despicias me] Ps. 26,9. 47-48 voluntatem tuam] Cf. Ps. 142,10. 48-49 deus meus] Ps. 5,3. 51 pater] Cf. *Regula*, Prol. (lin. 3).

30 hunc] hinc *G* (*sec. man; om. L*) eidem] ei *A* 37 Proh *ADC* Proch *GL* 38 professor] monache *A* 41 professionem] meam *add. A* 47 doce] me *add. A* 48 mea *om. G* 51 mi] me *A* benedicte] BENEDICTE *B; om. AP* 53 deus erga te *TC*

obrutum, solve delictorum funibus ligatum, expedi criminibus irretitum. Erige iacentem, sustine nutantem. Instrue spiritualibus armis virtutibus inermem, doce et protege pugnantem, »expugna impugnantes«. Exige mihi victoriam et perduc me ad coronam.

Age, advocate monachorum, per caritatem qua sollicitus fuisti quomodo vivere deberemus, esto sollicitus, ut sufficienter velimus et efficaciter possimus quemadmodum debemus, ut et tu de nostro discipulatu et nos de tuo magisterio gloriemur coram deo, qui vivit et regnat per omnia saecula saeculorum, amen.

XVI.

Oratio ad sanctam MARIAM MAGDALENAM.

Sancta MARIA MAGDALENE, quae cum fonte lacrimarum ad fontem misericordiae Christum venisti, de quo ardenter sitiens abundanter es refocillata, per quem peccatrix es iustificata, a quo amarissime dolens dulcissime es consolata; tu domina mea carissima, per temetipsam es experta qualiter peccatrix anima creatori suo reconcilietur, quod consilium miserae animae expediat, quae medicina languenti salutem restituat. Satis enim scimus, cara amica dei, cui dimissa sunt »peccata multa, quoniam dilexit multum«. Non ego sceleratissimus, domina beatissima, non ego sceleratissimus peccata tua improperando retracto, sed immensitatem clementiae, per quam deleta sunt, pertracto; et per eam respiro ne desperem, et ad eandem suspiro ne peream. Ego, inquam, miserabiliter in profundum vitiorum praecipitatus, ego nimio pondere criminum gravatus, ego in obscuro carcere peccatorum a memetipso detrusus, et in torporis tenebris obvolutus.

56 armis] Cf. ibidem (lin. 9). 57 impugnantes] Cf. Ps. 34,1. **Ad Or. XVI**: 3 lacrimarum] Cf. Luc. 7,38,44. 5 peccatrix] Cf. ibidem, v. 37,39. 9 dilexit multum] Cf. ibidem, v. 47.

55 delictorum] peccatorum *A* 56 spiritalibus *A* 61 disciplinatu *G* 62 saecula *om. V* **ad Or. XVI (prius LXXIV)**: *Oratio deest in A* 2 *sic DG* Oratio *om. PLV* *sine inscriptione B* 4 Christum *om. G* 9-10 Non — beatissima *om. V* 14 peccatorum *om. G* a temetipso *P*

Recensio prior: 2 ORATIO AD S. MARIAM ET RETRACTATIO AMORIS INTER CHRISTUM ET ILLAM *T*

Ergo electa dilectrix et dilecta electrix dei, ego miser rogo te beatam, tenebrosus illuminatam, peccator iustificatam, immundus mundatam. Memento, benignissima, quid fuisti et quantum misericordia indiguisti, et postula mihi indulgentiam, sicut eam tibi fieri voluisti. Impetra mihi compunctionem pietatis, lacrimas humilitatis, patriae caelestis desiderium, terreni exilii fastidium, paenitentiae amaritudinem, aeterni cruciatus timorem. Prosit mihi, carissima, familiaris conversatio quam habuisti et habes circa fontem misericordiae. Hauri mihi ab illo unde lavem peccata mea. Propina mihi de illo unde satietur sitis mea. Infunde mihi ex illo unde irrigetur ariditas mea. Non enim erit tibi difficile, quidquid volueris obtinere a dilectissimo et suavissimo domino et amico tuo, qui vivit et regnat.

Quis enim explicet, o beata sponsa dei, quam benigna familiaritate et familiari benignitate ipse calumniantibus te respondendo pro te se opponebat? Quam pie superbo Pharisaeo de te indignante ipse te defendebat, quomodo ipse te excusabat sorore tua de te conquerente, qualiter ipse opus tuum laudabat IUDĀ in te fremente? Quid denique, quid dicam, vel potius quomodo dicam, cum eius amore flagrans eum ad monumentum quaerendo flebas et flendo quaerebas, quam ineffabiliter, quam amicabiliter te, quam consolari venerat, magis accendebat, cum ipse se celabat videnti et ostendebat non videnti, cum praesens ipse quem quaerebas, quem quaereres et cur fleres quaerebat?

Sed tu, o piissime domine, tu cur quaeris quid plorat? Nonne viderat te, cor suum et dulcem vitam animae suae, crudeliter mactari? O stupenda pietas, heu horrenda impietas, cum in quodam ligno extensus et ferreis clavis confixus penderes velut latro ad ludibrium impiorum! Et dicis: »Mulier, cur ploras?« Et quia nequivit iuvare ne te occiderent: vel corpus tuum volebat unguentis diu servare ne putresceret, ut, quia vivo loqui non posset, saltem

28 se opponebat] Cf. ibidem, v. 39 ss. 29 defendebat] Ibidem, v. 40 ss. 30 conquerente] Cf. Luc. 10,40 ss. 30-31 fremente] Cf. Ioh. 12,4 ss. 32-33 quaerebas] Cf. Ioh. 20,11. 35-36 quaerebat] Cf. ibidem, v. 15. 40-41 cur ploras] Ibidem (Vulg.: quid ploras). 42 unguentis] Cf. Luc. 24,1,10.

16 te rogo *TC* 17 mundatam] mundam *V* 23 ab illo] de illo *G* 24 ex illo *om. G* 26 qui] Qui *T* regnat] per omnia saecula saeculorum amen *add. TPG* 27 et] quam *add. G* 37 Sed o tu *GL* domine] deus *GL* ploret *GL* 38 mactari: o *sic distinguit T* 40 cur] quid *D*

mortuo flere posset, et vitalem doctrinam quam a vivo audierat, iuxta mortuum exosa vitam semifractis verbis recitaret. Nunc insuper ipsum corpus, quod utcumque gaudebat sibi dimissum, credit amissum; et dicis: »Mulier, cur ploras?« O incitatio luctus! Oculis suis viderat – si tamen aspicere potuit – quae crudeles in te crudeliter fecerant, et residuum manuum eorum, ut putabat, perdiderat. Omnis spes de te iam fugit, quia nec reliquias tuas ad tui memoriam tenere potuit, et quaerit aliquis: »Quem quaeris«, »quid ploras?« Saltem tu, o singulare gaudium eius, cur concitas dolorem eius? Ipse enim sciebas et sic fieri volebas, quia causam tanti ploratus narrare non posset, nisi crebro verba interrumpendo, et ingeminatos gemitus erumpendo. Non enim ignorabas amorem quem ipse inspirabas. Noveras utique tu, hortulanus ille, quid plantaveras in horto tuo animae suae. Puto quia quod plantaveras rigabas. Rigabas, dicam, an probabas? Sed ut verius dicam, et rigabas et probabas.

Sed o bone domine, o benigne magister, ecce fidelis ancilla et discipula tua nuperrime redempta sanguine tuo, ecce aestuat et anxiatur desiderio tui, circumspicit, interrogat, et nusquam apparet quem desiderat. Displicet ei quidquid videt, quia te solum quem aspicit non videt. Quid ergo? Sufferet hoc diu dominus meus, dilectus eius? An perdidisti compassionem, quia invenisti incorruptionem? An pietatem amisisti, quia immortalitatem acquisisti? Absit, domine! Non enim despicis nos mortales, quia factus es immortalis, pro quibus factus es mortalis, ut faceres immortales.

Quippe, pia dilectio, nec illam gementem, nec se latentem potest tolerare diutius. Erumpit amantis dulcedo, ut non erumpat flentis amaritudo. Nominat dominus consuetum ancillae nomen, et cognoscit ancilla consuetam domini vocem. Puto vel certe affirmo quia sensit solitam suavitatem, qua vocari consueverat: »MARIA!« O vox delectabilis, o quantum blandimenti, quantum sapuit amoris! Nec brevius nec celerius hoc exprimi potuit: ‚Scio quae sis et quid velis, ecce me; ne plores, ecce me, quem quaeris'. Illico mutatae sunt lacrimae. Non enim credo mox esse restrictas. Sed quas contritum cor se torquendo prius exprimebat, eas postmodum cor gaudens exul-

45-46 cur ploras] Cf. Ioh. 20,15. 49 ploras] Ibidem. 53-54 hortulanus ille] Cf. ibidem. 55 Rigabas] Cf. 1 Cor. 3,6-8. 68 vocem] Cf. Ioh. 20,16. 69 MARIA] Ibidem, v. 13. 71 quaeris] Cf. ibidem, v. 15.

45 cur] quid *D* 46 potuit] poterat *D* 69 sueverat *G*

tando effundebat. O quam dissimilia sunt: »Raboni!«, et: »Si tu sustulisti eum, dicito mihi!« O quam dissona sunt: »Tulerunt dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum«, et illud: »Quia vidi dominum, et haec dixit mihi!«

Sed quid ego miser sine affectu praesumo exprimere affectum dei et beatae amicae dei? Quomodo namque eructabit cor bonum odorem, unde intus non habet saporem? Verum tu mihi conscia es, veritas, tu mihi testis es, domine mi, dulcissime IESU, quia amore tui amoris hoc facio, amorem tuum in me accendere cupio, quia te solum et quod iubes desidero amare, spiritum contribulatum, »cor contritum et humiliatum« tibi sacrificare. Da mihi, domine, in hoc exilio panem doloris et lacrimarum, quem esurio super copiam deliciarum. Exaudi me propter amorem et cara merita huius tuae dilectae MARIAE et beatissimae matris tuae, maximae MARIAE. Noli, piissime redemptor IESU, noli despicere precem indigni tui peccatoris, sed adiuva conatum infirmi tui amatoris. Excute cordis mei teporem, et per fervorem tui amoris da mihi pertingere ad aeternam tuae gloriae contemplationem, qui cum patre et spiritu sancto vivis et regnas deus per omnia saecula saeculorum, amen.

74 Raboni] Ibidem, v. 16. 74-75 mihi] Ibidem. 75-76 eum] Ibidem, v. 13. 76 mihi] Ibidem, v. 18. 78 cor] Cf. Ps. 44,2. 82 sacrificare] Cf. Ps. 50,19. 83 doloris] Cf. Ps. 126,2. lacrimarum] Cf. Ps. 79,6. 85 maximae MARIAE] Cf. *Or.* VII, lin. 4 (p. 18).

78 dei] eius *GL* namque] enim *D* bonum] meum *G* 79 es conscia *D* 80 es *om. P* 81 quod] quae *G* 82 contribulatum] et *add. G* et humiliatum *om. GL* 83 doloris] odoris *V* 87 infirmi *GL* 87-88 amoris tui fervorem *G* 88 gloriae tuae *G* 89 deus *om. GL* 89-90 per omnia — amen *om. L*

XVII.

Oratio episcopi vel abbatis ad sanctum sub cuius nomine regit ecclesiam.

Sancte N., pie N., beate N., unus de gloriosis apostolis dei, unus de beatis amicis dei, iste peccator, iste indigens, iste tuus licet indignus, licet ineptus, licet nimis inconveniens vicarius, iterum et iterum redit ad te, dubius, nescius, sollicitus de populo tuo, de congregatione tua et de periculo suo. Ego scilicet inutilis persona, nullis bonis ornata, sed profunda ignorantia tenebrata, innumeris vitiis deformata, immensis peccatis onerata, ego, inquam, quem deus et tu post deum nescio an iussistis an permisistis abbatem vocari in ecclesia sub te advocato, sub te tutore, sub tuo nomine constituta: anxius de me et de mihi commissis, te rogo consultorem, te precor adiutorem, te expecto per omnia pro me operatorem.

Magister enim vocor, sed esse nescio. Pastor nominor, sed esse nequeo. Abbas dicor, sed non sum. Vident enim me sedere ubi sedet abbas, sed ego video me non facere quod facit abbas. Aspiciunt me praecedere sicut abbatem, sed ego aspicio me non vivere sicut abbatem. Exhibent mihi honores abbatis, sed ego non ostendo illis mores abbatis. Nondum duxi vitam boni laici, et de me expectant quomodo vivant monachi. Quid feci, homuncio, vermis et putredo, quid feci, quid praesumpsi, quid consensi?

Ad Or. XVII: 20 vermis et putredo] Cf. Iob 25,6.

ad Or. XVII (prius LXXV): *Oratio deest in A* 2-3 *sic DGB* 2 Oratio—abbatis *om. CL* episcopi vel abb.] PRAELATI *P* 3 ad sanctum *om. V* nomine] PRAELATUS *add. C* nomine *om. V* 4 Sancte—dei] Sancta pia beata et gloriosa dei genitrix Maria *in marg. praeponit D* N. (*ter*)] Quintine *P* Vedaste *C* gloriosis] magnis *G* apostolis] martiribus *P* confessoribus (gloriosis) *C* vel martyribus vel confessoribus *add. D* vel apostolis vel confessoribus *(in marg.) P* martyribus vel confessoribus *(in marg.) GV* 7 sollicitus] si episcopus est *add. D (cf. inferius)* de populo tuo] si episcopus est *add. GV* si abbas *add. D* 10 permisistis] episcopum vel *add. D*; (*in marg.*) *GV* (vel *om. V*) 12 et de *om. D* 15 Abbas] Episcopus vel *praemitt. D* Episcopus (*in marg.*) *praeponunt GV*; *etiam deinceps post verbum* abbas *legitur semper* (vel) episcopus 18 boni] clerici vel *add. D* clerici *supra lin. insert. P*

Recensio prior: 2-3 ORATIO AD PROPRIUM APOSTOLUM *T* 7 de populo tuo *om. TPCL* (*in marg. GV*)

Immo tu, deus, et tu, N., apostole eius, quid fecistis? Vos enim hoc fecistis, sive iubendo sive permittendo. Vos ergo qui quoquo modo fecistis, facite, tu orando, tu donando, ut nec mihi nec ulli obsit, sed mihi et multis prosit quod fecistis. Vos qui fecistis nescium doctorem, caecum ductorem, errantem rectorem: docete quem doctorem statuistis, ducite quem ductorem posuistis, regite quem rectorem concessistis. Docete, obsecro, quid doceam, ducite quo ducam, regite ut regam. Immo docete illos et me in illis, ducite illos et me cum illis, regite eos et me inter eos.

IESU, bone domine, non sunt illi mei sed sunt tui, quia nec ego sum meus sed tuus. Tuus sum, domine, et tui sunt, quia tu me et eos sapientia tua fecisti et anima tua emisti. Tui ergo sumus, bone domine, tui sumus, quos tam sapienter fecisti et tam caro emisti. Si ergo mihi commendas eos, domine, non ideo deseras me vel eos. Commendas eos mihi; commendo me et eos tibi. Tuus est, domine, grex et tuus pastor; tu gregis et pastoris esto pastor.

Domine, per merita beati N., amici tui, exaudi orationem peccatoris tui. Fac, domine, ipsum sollicitum esse pro nobis, quem advocatum dedisti nobis. Illum pro nobis orare sentiamus, per quem auxilium tuum cotidie flagitamus. Impetremus per illum gratiam tuam, per quem cotidie imploramus maiestatem tuam. Illum, domine, fatemur advocatum nostrum, per illum sentiamus te salvatorem nostrum. Ne praevaleant, domine, merita nostra meritis eius, sed deleantur peccata nostra precibus eius.

Et tu, o sancte et beate N., tu es advocatus meus; tu esto ad deum intercessor meus. Oro te: exora eum; peto a te: impetra ab eo. Defer illi meam orationem, et refer mihi eius exauditionem. Per te illi angustia mea intimetur, et per te mihi consolatio eius redonetur. Ostende illi meum periculum, et exhibe mihi eius auxilium.

30-31 fecisti] Cf. Ps. 103,24. 31 emisti] Cf. 1 Cor. 6,20.

21 N.] Quintine *P* Vedaste *C* sancta Maria *supra lin. insert. D* apostole] martir *P* confessor *C* eius] martyr vel confessor *add. D; in marg. insert. GV* 22 sive permittendo] vel permitt. *G* 23 multis et mihi *GV* 27 quo] ut *GL* ut] quo *L* 28 regite eos] regite illos *CGL* inter eos] inter illos *G* 29 sunt tui] sunt *om. G* 32 care *DCV* (*ab altera manu*) commendes *V* 36 beati] *om. D*; sancti *C* N.] Quintini *P* Vedasti *C* 40 fatemur domine *P* 43 N.] Quintine *P* Vedaste *C* ad deum] apud deum *P* 44 a te] a *om. GL* 45 orationem meam *G*

Ecclesiam enim dei sub te regere suscepi, qui animam meam regere nondum incepi. De me ergo ipso timidus, de aliis cogor esse sollicitus. Gravatus pondere peccatorum alios iubeor relevare, incurvatus pondere criminum alios exigor erigere. Ergo sancte et beate ac pie N., recognosce me qualemcumque vicarium tuum, ut semper me praeveniat consilium tuum et subsequatur auxilium tuum, ad regendum me ipsum et gregem mihi commissum. Prius enim sunt commissi tibi quam mihi; et cum mihi sunt commissi, non sunt a te dimissi, sed ego magis commissus. Quod ergo mihi iniunctum est de illis, tu fac de me et de illis. Fac pro me quod mihi iniunctum est facere pro te. Fac, domine, fac pro me, quia tu vides me nec scire nec posse pro te. Immo fac non pro me sed pro te, quia prius et magis pertinet ad te quam ad me; et si quid ad me, hoc est post te et sub te. Tu ergo, domine, tu plus debes, plus scis, plus potes quam ego; tu potius fac quam ego.

Non me gravet, domine, suscepta cura eorum, quia satis me gravat sarcina peccatorum meorum. Non me gravent illi, quia ego ipse nimis sum gravis mihi. Nimis certe ipse me gravo; non est opus ut alii me gravent. Sed nec eos gravet onus meum, nec impediat eos peccatum meum, nec noceat illis malum meum. Non obsint illis mala mea, quibus prodesse debent bona mea. Non me impediant, domine, de quibus proficere debui; non illis obsim, quibus prodesse debui. Nimis enim sufficiunt mihi delicta mea; non trahant me aliena secum. Nimis mihi est, si me damnant peccata mea; non involvant alios mecum.

Sed tu, o apostole dei, tu qui potes, subleva me et eos, porta me et illos, excusa me et illos. Adiuva utrosque, rege et protege utrosque, ut et ego gaudens de illorum salute mecum, et illi de mea secum, semper laudemus nostrum bonum dominum IESUM Christum tecum, qui sit benedictus deus, et tu benedictus apostolus eius in aeternum; fiat, fiat.

48 regere[1]] Cf. Act. 20,28. 62-63 gravis mihi] Cf. Iob 7,20. 74 fiat, fiat] Cf. Ps. 88,53.

48 dei *om. GL* 48-49 nondum regere *CGL* 50 peccatorum] meorum *add. P* relievare *sic P* 51 ac] et *D* N.] Quintine *P* Vedaste *C* 52 vicarium tuum] tuum *om. GL* praeveniat me *G* 52-53 subsequatur] me *add. G* 56 et de illis] de *om. D* 60 debes] tu *GL* 62-63 gravis sum *G* 66 Non] in *add. G* 68 secum aliena *CG* damnant me *G* 70 *o* tu *G* (*o om. L*) apostole] martir *P* confessor *C* dei] martyr vel confessor *add. D; in marg. insert. G* 71 ut et] et *om. CG* 72 laudemus] dominum *add. GL* 74 apostolus] martir *P* confessor *C* vel confessor *in marg. V* eius] martyr vel confessor *add. D; in marg. insert. G*

XVIII.

Oratio pro amicis.

Dulcis et benigne domine IESU Christe, qui exhibuisti caritatem qua maiorem nemo habet et cui parem nemo habere potest; qui nihil debebas morti, et tamen piam animam tuam pro servis et peccatoribus tuis posuisti, et pro ipsis interfectoribus tuis orasti, ut eos fratres tuos et iustos faceres et reconciliares misericordi patri tuo et tibi; tu, domine, qui tantam caritatem fecisti inimicis tuis, tu ipse caritatem praecepisti amicis tuis.

Bone domine, quo affectu recogitabo inaestimabilem caritatem tuam? Quid retribuam immenso beneficio tuo? Transcendit enim omnem affectum dulcedo tuae benignitatis. Vincit omnem retributionem magnitudo tui beneficii. Quid ergo retribuam creatori et recreatori meo? Quid retribuam miseratori et redemptori meo? Domine, »deus meus es tu«, »bonorum meorum non eges«. Tuus »est enim orbis terrae et plenitudo eius«.

Quid igitur ego mendicus et pauper, ego vermis et cinis, quid retribuam deo meo, nisi ut ex corde oboediam praecepto eius? Est autem praeceptum tuum, ut diligamus invicem. Bone homo, bone deus, bone domine, bone amice, bonum totum quidquid es, huic praecepto tuo desiderat oboedire humilis et contemptibilis servus tuus. Tu scis, domine, quia dilectionem quam iubes amo, amorem diligo, caritatem concupisco. Hanc peto, hanc quaero, propter hanc pulsat et clamat hic pauper et mendicus tuus ad ianuam misericordiae tuae. Et inquantum iam accepi dulcem eleemosinam gratuitae largitatis tuae, diligens omnem hominem in te et propter te, quamvis non quantum debeo nec quantum desidero: omnibus exoro clementiam tuam. Sunt

Ad Or. XVIII: 3-4 nemo habet] Cf. Ioh. 15,13. 5 posuisti] Cf. ibidem; 1 Ioh. 3,16. 6 orasti] Cf. Luc. 23,34. 7 reconciliares] Cf. Rom. 5,10; 2 Cor. 5,18. 8 amicis tuis] Cf. Ioh. 15,12,17. 10 retribuam] Cf. Ps. 115,12. 13-14 non eges] Cf. Ps. 15,2. 14 plenitudo eius] Cf. Ps. 49,12. 15 pauper] Cf. Ps. 39,18. vermis] Cf. Iob 25,6. 16 cinis] Cf. ibidem, 30,19. 16-17 invicem] Cf. Ioh. 15,12,17. 21 mendicus] Cf. Ps. 39,18.

ad Or. XVIII (prius XXIII): 2 *sic TDCGBV* PRO AMICIS ORATIO *A* Oratio *om. P* 3 benignissime *D* 8 fecisti — ipse caritatem *om. G* 10 beneficii tui *A* 16 eius praecepto *A*

tamen plures quorum dilectionem, sicut specialiter et familiarius cordi meo impressit amor tuus, ita ardentius bene desidero illis, et devotius opto orare pro illis.

Vult, vult, pie domine, vult servus tuus orare te pro amicis suis, sed revocatur reus tuus a delictis suis. Qui enim mihi veniam exorare non sufficio: qua fronte gratiam tuam aliis rogare praesumo? Et qui anxius intercessores quaero: qua fiducia pro aliis intercedo? Quid faciam, domine deus, quid faciam? Tu iubes me orare pro illis et dilectio concupiscit; sed clamante mihi conscientia ut pro meis peccatis sollicitus sim, pro alienis loqui contremisco. Dimittam ergo quod iubes, quia feci quod prohibes? Immo quia praesumpsi prohibita, amplectar imperata, si forte oboedientia sanet praesumptionem, si forte »caritas« operiat »multitudinem peccatorum« meorum.

Oro ergo te, pie et bone deus, pro his qui me diligunt propter te et quos ego diligo in te; et pro illis devotius, quorum erga me dilectionem et erga quos meam tu nosti sinceriorem. Non hoc ago, domine mi, quasi iustus securus de peccatis meis, sed qualicumque caritate sollicitus pro alienis. Dilige ergo eos, tu fons dilectionis, qui praecipis et das mihi ut diligam eos. Etsi oratio mea non meretur prodesse illis, quia tibi offertur a peccatore: valeat illis, quia fit te iubente auctore. Propter te ergo, tu auctor et dator caritatis, propter te non propter me dilige eos, et fac ut ipsi te toto corde, tota mente, tota anima diligant, ut sola quae tibi placent et illis expediunt velint, loquantur et faciant.

Nimis tepida est, domine mi, nimis tepida est oratio mea, quia parum fervida est caritas mea. Sed ne metiaris eis, tu dives in misericordia, beneficium tuum secundum torporem meae devotionis; sed sicut tua benignitas superat omnem humanam caritatem, ita tua exauditio transcendat affectum meae supplicationis. Fac illis et de illis, domine, quod ipsis expedit secundum tuam voluntatem, ut sic a te regantur et protegantur semper et ubique, quatenus ad gloriosam et ad aeternam perveniant securitatem, qui vivis et regnas deus per omnia saecula saeculorum, amen.

36 peccatorum] Cf. 1 Petr. 4,8. 44-45 diligant] Cf. Matth. 22,37.

28 domine pie *A* 30 tuam] *ab altera manu add.* pro *V* qui] quia *A* 32 me *om. V* 33 conscientia mihi *G* pro pecc. meis *DC* alienis] aliis *CG* 39 tu meam *CGL* 41 mihi] exemplum *add. G* eos diligam *A* 42 prodesse] prodere *A* 44 propter te] et *add. G* 47 nimis tep. est *sec. loco om. P* 48 est fervida *A* 51 ipsis] illis *P* 52 rigantur *A* 53-54 deus — amen] *om. B* in saecula *L* deus *om. PG* saecula *om. P* saecula — amen *om. A*

XIX.

Oratio pro inimicis.

Omnipotens et pie domine, IESU Christe, quem opto propitium amicis meis, coram te est etiam quid exoptet cor meum inimicis meis. Tu enim »scrutans corda et renes deus«, tu penetras secreta mentis meae. Tibi enim patet, si quid in anima servi tui seminasti quod tibi sit offerendum, nec latere te potest, si quid et ego et inimicus homo seminavimus ibi quod igne sit comburendum. Ne despicias, benignissime deus, quod tu seminasti, sed fove et auge et perfice et conserva. Quia sicut nihil boni potui incipere sine te, ita nec possum consummare vel custodire absque te. Ne me iudices, misericors deus, propter id quod tibi displicet in me, sed aufer »quod non posuisti«, et salva animam quam creasti. Non enim ego corrigere me possum sine te, quia cum boni sumus, tu ipse facis »nos et non ipsi nos«, nec tolerare poterit anima mea, si secundum suam nequitiam iudicaveris eam.

Tu ergo, domine, qui solus es potens, tu qui solus es misericors, quidquid ipse me facis desiderare inimicis meis, et illis tribue et mihi retribue. Et si quid aliquando exopto illis extra regulam caritatis aut ignorantia aut infirmitate aut malitia: bone domine, hoc nec illis tribuas nec mihi retribuas.

Qui es »lux vera,« illumina caecitatem illorum. Qui es summa veritas, corrige errorem eorum. Qui es vera vita, vivifica animas ipsorum. Tu enim dixisti per dilectum discipulum tuum, quia »qui non diligit manet in morte«. Oro ergo, domine, ut quantam iubes haberi dones eis tui et proximi caritatem, ne habeant coram te super fratre suo peccatum.

Ad Or. XIX : 5 deus] Ps. 7,10. 7 seminavimus] Cf. Matth. 13,25. 7-8 comburendum] Cf. ibidem, v. 30. 11-12 non posuisti] Cf. Luc. 19,21. 13 non ipsi nos] Cf. Ps. 99,3. 14 iudicaveris eam] Cf. Ps. 129, 3. 19 lux vera] Cf. Ioh. 1,9. veritas] Cf. Ioh. 14,6. 20 vita] Cf. ibidem. 21 in morte] 1 Ioh. 3,14. 22-23 caritatem] Cf. Matth. 22,37 ss.

ad Or. XIX (prius XXIV): 2 *sic TDCGBV* Oratio *om. P* Pro inimicis oratio *A* 4 quid] quod *G* 5 penetrans *G* 6 si quid] quicquid *GL* 10 iudices] domine *add. G* 13 sumus boni *GL* 15 potens es *V* 20 eorum] illorum *CG* vita vera *A* ipsorum] eorum *G* 22 haberi iubes *A* dones] dona *A*

Absit, o pie domine, absit ne sim fratribus meis occasio mortis, ne sim illis »petra scandali« et »lapis offensionis«. Satis enim et plus quam satis est mihi, domine, quod mihi ipsi sum scandalum; sufficit mihi meum peccatum. Obsecrat te servus tuus pro conservis suis ne offendant benignitatem tam magni, tam boni domini propter me, sed reconcilientur tibi et concordent mihi secundum voluntatem tuam propter te.

Haec est vindicta quam vult exigere secretum cordis mei de conservis et compeccatoribus meis. Haec est poena quam orat anima mea de conservis et inimicis meis: ut te et invicem, sicut tu vis et nobis expedit, diligamus; ut bono domino sicut pro nobis ipsis ita et pro invicem satisfaciamus; ut communi domino in commune bonum magistra caritate concorditer obsequamur. Hanc ultionem poscit praeparari omnibus malivolis et malefactoribus suis hic peccator tuus; hanc praepara tu, domine clementissime, peccatori tuo.

Age ergo, bone creator et misericors iudex meus, age per inaestimabilem misericordiam tuam: dimitte mihi omnia debita mea, si et ego coram te dimitto omnibus debitoribus meis. Et si nondum, immo quia nondum id perfecte ad tuum examen facit, sed facere vult, et vim sibi faciendo per te quod potest efficit spiritus meus: et hoc ipsum tibi offero, ut et tu velis perfecte dimittere mihi peccata mea, et sicut potes indulgeas animae meae.

Exaudi me, exaudi, magne domine et bone domine, cuius amoris affectu se pascere desiderat, sed satiare se de te non potest famelica anima mea, ad quem invocandum non invenit os meum nomen quod sufficiat cordi meo. Nullum enim verbum hoc mihi sapit, quod te donante affectus meus de te capit. Oravi, domine, ut potui, sed plus volui quam potui. Exaudi, exaudi tu sicut potes, qui quod vis potes. Oravi ut infirmus et peccator; exaudi, exaudi tu sicut potens et miserator.

25 offensionis] Cf. 1 Petr. 2,8. 27 conservis suis] Cf. Matth. 18,28. 39-40 debitoribus meis] Cf. ibidem, 6,12.

28 domini *om. A* 30 conservis] et inimicis *add. PCV* 33-34 satisfaciamus] faciamus *A* 39 si] sicut *AC* 40 nondum id] id nondum *A* 43 mihi *om. A; prima man. in B* pecc. mea mihi *G* 44 exaudi *sec. loco*] me *add. G* 45 non potest de te *G* 50 sicut *om. D*

Et non solum amicis et inimicis meis quae precatus sum tribuas, sed sicut scis unicuique expedire et voluntati tuae non disconvenire, omnibus vivis et defunctis misericordiae tuae remedia distribuas; et me, non sicut vult cor meum nec sicut petit os meum, sed sicut scis et vis me debere velle et petere, semper exaudias, salvator mundi, qui cum patre et spiritu sancto vivis et regnas deus per omnia saecula saeculorum, amen.

52 tuae] meae *G* 56 et regnas — amen] *om. A* deus — amen *om. B* in saec. saec. amen *L* deus *om. PCG* saeculorum *om. P*

B. Meditationes.

I.

Meditatio ad concitandum timorem.

Terret me vita mea. Namque diligenter discussa apparet mihi aut peccatum aut sterilitas fere tota vita mea. Et si quid fructus in ea videtur, sic est aut simulatum aut imperfectum aut aliquo modo corruptum, ut possit aut non placere aut displicere deo. Ergo o peccator, vita tua, non iam fere tota, sed certe tota, aut in peccato est et damnabilis, aut infructuosa et contemptibilis. Sed quid separo infructuosam a damnabili? Utique si est infructuosa, est et damnabilis. Constat enim et verum est quod veritas dixit: »Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur«. Denique si quid ago utile, prorsus nullatenus illud compenso alimentis corporis quibus abutor. Sed quis pascit pecus, quod nec tantum prodest quantum consumit? Et tamen tu benignus deus, tu nutris et expectas tuum inutilem vermem et foetentem peccatis. Quam tolerabilius canis putris foetet hominibus quam anima peccatrix deo! Quam infelicius ista deo quam ille hominibus! Heu non hominem, sed »opprobrium hominum«, vilius pecore,

Ad Medit. I: 11 mittetur] Matth. 3,10. 17 opprobrium hominum] Ps. 21,7.

ad Medit. I (prius II): 3 *sic CGLBV* Meditatio] Oratio *D* Medit. — timorem] Item oratio *A* 4 Terret] Tedet *GL* Namque] Nam *GL* tota quia *A* 5 si quid] si quis *G* 7 dispicere *B* iam non *PC* 8 infruct.] est *add. A* 16 infel.] felicius *A*

Recensio prior: 3 Meditatio] peccatoris *add. T*

peius cadavere! »Taedet animam meam vitae meae«. Vivere erubesco, mori pertimesco. Quid ergo restat tibi, o peccator, nisi ut in tota vita tua plores totam vitam tuam, ut ipsa tota se ploret totam? Sed est in hoc quoque anima mea miserabiliter mirabilis et mirabiliter miserabilis, quia non tantum dolet quantum se noscit, sed sic secura torpet, velut quid patiatur ignoret.

Anima sterilis, quid agis? Quid torpes, anima peccatrix? Dies iudicii venit. »Iuxta est dies domini magnus, iuxta et velox nimis«; »dies irae dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbinis, dies tubae et clangoris«. O »vox diei domini amara!« Quid dormitas, anima tepida et digna evomi, quid dormitas? Qui non expergiscitur, qui non tremit ad tantum tonitruum, non dormit, sed mortuus est.

Arbor infructuosa, ubi sunt fructus tui? Arbor digna securi et igne, digna succidi et succendi, qui sunt fructus tui? Utique spinae pungentes et amara peccata. Quae utinam sic te paenitendo pungerent ut confringerentur, sic amarescerent ut evanescerent! Forsan parvum quid putas aliquod peccatum. Utinam districtus iudex parvi existimaret aliquod peccatum! Sed heu me, nonne omne peccatum per praevaricationem deum exhonorat? Quod ergo peccatum audebit peccator dicere parvum? Deum enim exhonorare quando est parvum?

O lignum aridum et inutile, aeternis ignibus dignum, quid respondebis in illa die, cum exigetur a te usque ad ictum oculi omne tempus vivendi tibi impensum, qualiter fuerit a te expensum? Tunc quippe condemnabitur quidquid fuerit inventum in te operis vel otii, sermonis et silentii, usque ad minimam cogitationem, etiam quod vixisti, si non fuerit ad dei voluntatem directum. Vae, quot peccata proruent ibi ex improviso quasi ex insidiis, quae modo non vides! Certe plura et fortassis terribiliora his quae nunc vides. Quot quae non esse mala putas, quot quae nunc esse bona credis, nudata

18 vitae meae] Iob 10,1. erubesco] Cf. Luc. 16,3. 24 velox nimis] Soph. 1,14. 24-26 clangoris] Ibidem, v. 15 s. 26-27 amara] Ibidem, v. 14. 27 evomi] Cf. Apoc. 3,16. 30 infructuosa] Cf. Iud. 12. igne] Cf. Matth. 3,10. 38 lignum aridum] Cf. Luc. 23,31.

23 Anima] *nulla divisio Meditationis in partes in A* 32 te *om. A* 33 Forsitan *A* 34 parvum *AC* 36 dicere peccator *A* enim *om. GL* 41 vel] aut *A* 42 ad volunt. dei *GL* 43 quot] quod *A*

facie apparebunt ibi nigerrima peccata! Ibi procul dubio recipies prout gessisti in corpore, tunc cum iam non erit tempus misericordiae; tunc cum paenitentia non recipietur, cum emendatio non promittetur. Hic cogita quid gessisti, quid oporteat te recipere. Si multa bona, pauca mala: multum gaude. Si multa mala, pauca bona: multum luge.

Inutilis peccator, an non sufficiunt tibi haec ad immanem rugitum? An non sufficiunt ad eliciendum sanguinem et medullas in lacrimas? Vae mirabilis duritia, ad quam confringendam leves sunt tam graves mallei! O insensibilis torpor, ad quem concitandum sunt obtunsi tam acuti aculei! Pro letalis sopor, ad quem excitandum raucum est tam terrificum tonitruum! Peccator inutilis, satis haec tibi debent esse ad continuandum luctum; sufficere tibi possunt ad sorbendas iuges lacrimas.

Sed cur debeo de gravedine, de magnitudine imminentis miseriae quidquam dissimulando tacere et oculis animae meae furari? An ut improvise irruant repentini dolores, ut subito ingruat intolerabilis tempestas? Certe non sic expedit peccatori. Si enim dixero quidquid potero excogitare, nondum ad id quod res est poterit comparari. Igitur deducant, »deducant oculi mei lacrimas per diem et noctem, et non taceant«. Auge ergo, peccator, auge superioribus aerumnis pondus, adde terrorem super terrorem, ululatum super ululatum. Nam ipse te iudicabit, ad cuius contumeliam spectat quidquid inoboediens deo aut praevaricator peccat; qui mihi bonum pro malo reddidit, cui ego malum pro bono; qui nunc patientissimus, tunc districtissimus; clementissimus nunc, iustissimus tunc. Heu me, heu me, cui peccavi! Deum inhonoravi, omnipotentem provocavi. Peccator, quid feci, cui feci, quam male feci! Vae, vae, ira omnipotentis, ne irruas super me! Ira omnipotentis, ubi poteris capi in me? Non est quod te possit tolerare in toto me.

O angustiae! Hinc erunt accusantia peccata, inde terrens iustitia; subtus patens horridum chaos inferni, desuper iratus iudex; intus urens conscientia,

47 tempus misericordiae] Cf. Ps. 101,14. 62-63 non taceant] Ier. 14,17 (Vulg.: lacrimas; per noctem et diem).

51 Inutilis] *sine divisionis signo P* 53 graves] grandes; *supra lin. insert.* vel magni *A* 54 Proh *ADCG* laetalis *vel* loet. *ATPB* 55 terrificum] horrificum *G* 59 An *om. V* 59-60 improvisi *D* 62 deducant *semel om. AC* 62-63 oculi mei deducant *G* 73 patens *om. A* horridum] *om. A* horrendum *in marg. ins. G*

foris ardens mundus. »Iustus vix salvabitur«, peccator sic deprehensus in quam partem se premet? Constrictus ubi latebo, quomodo parebo? Latere erit impossibile, apparere intolerabile. Illud desiderabo, et nusquam erit; istud execrabor, et ubique erit. Quid, quid tunc, quid erit tunc? Quis eruet de manibus dei? Unde mihi consilium, unde salus? Quis est qui dicitur »magni consilii angelus«, qui dicitur »salvator«, ut nomen eius vociferer?

Iam ipse est, iam ipse est IESUS. Ipse idem est iudex, inter cuius manus tremo. Respira iam, o peccator; respira, ne desperes. Spera in eo quem times. Affuge ad eum a quo aufugisti. Invoca importune quem superbe provocasti. IESU, IESU, propter hoc nomen tuum fac mihi secundum hoc nomen tuum. IESU, IESU, obliviscere superbum provocantem, respice miserum invocantem. Nomen dulce, nomen delectabile, nomen confortans peccatorem et beatae spei! Quid enim est IESUS nisi salvator? Ergo IESU, propter temetipsum esto mihi IESUS. Qui me plasmasti, ne peream. Qui redemisti, ne condemnes. Qui me creasti tua bonitate, ne pereat opus tuum mea iniquitate. Rogo, piissime, ne perdat mea iniquitas quod fecit tua omnipotens bonitas. Recognosce, benignissime, quod tuum est, et absterge quod alienum est. IESU, IESU, miserere dum tempus est miserendi, ne damnes in tempore iudicandi. »Quae« namque tibi »utilitas in sanguine meo«, si descendero in aeternam corruptionem? Neque enim »mortui laudabunt te, domine, neque omnes qui descendunt in infernum«. Si me admiseris intra latissimum tuae misericordiae sinum, non erit angustior propter me, domine. Admitte ergo, o desideratissime IESU, admitte me intra numerum electorum tuorum, ut cum illis te laudem, te perfruar et glorier in te inter »omnes qui diligunt nomen tuum«, qui cum deo patre et spiritu sancto gloriaris per interminata saecula, amen.

74 salvabitur] Cf. I Petr. 4,18. 77-78 de manibus dei] Cf. Deut. 32,39; Iob 10,7. 78-79 angelus] Cf. Is. 9,6 (e Graeca recensione; Vulg.: consiliarius). 79 salvator] Luc. 2,11. 83 fac mihi] Cf. Ps. 108,21. 91 miserendi] Cf. Ps. 101,14. 92-93 corruptionem] Cf. Ps. 29,10. 93-94 in infernum] Ps. 113,17. 97-98 nomen tuum] Cf. Ps. 5,12.

74 sic *bis A* 75 parebo] latebo *A* 76 erit[1]] enim *A* 79 qui dicitur salvator] quis deus salvator *G* 80 iam ipse est *secundo om. V* 81 iam *om. P* respira[2] *om. G* 82-83 superbe provocasti] contempsisti superbe *A* 83-84 propter — IESU IESU *om. A* 95 miseric. tuae *CGL* 96 desiderantissime *ACGL* IESU] domine *AC* 97 in te *om. D* 98 et spiritu sancto *om. A*

II.

Deploratio virginitatis male amissae.

Anima mea, anima aerumnosa, anima, inquam, misera miseri homunculi, excute torporem tuum et discute peccatum tuum et concute mentem tuam. Reduc ad cor enorme delictum et perduc de corde immanem rugitum. Intende, infelix, intende sceleris tui horrorem et protende horrificum terrorem et terrificum dolorem. Tu, inquam , quae quondam candidata caelesti lavacro, dotata spiritu sancto, in Christiana professione iurata, virgo fuisti, Christo desponsata.

O unde memini! O quem nominavi! Utique non iam benignum sponsum virginitatis meae, sed terribilem iudicem immunditiae meae. Heu memoria perditae iucunditatis, cur sic superaggravas pressuram possidentis infelicitatis ? Quam misera sors flagitiosi hominis, cui et bonum et malum pariter sunt in tormentum! Torquet enim me mala conscientia et cruciatus eius, in quibus timeo me arsurum; torquet me bonae conscientiae et praemiorum eius memoria, quae scio me perdidisse nec amplius recuperaturum. Vae miserum perdere, dolendum perdere, id perdere irrecuperabiliter quod servari debet interminabiliter! Heu inconsolabile perdere, quod non solum est damnosum bonorum, sed insuper est lucrosum tormentorum!

O virginitas, iam non dilecta mea, sed perdita mea; iam non iucunda mea, sed desperata mea: quo devenisti, in quam foetido, in quam amaro caeno me dereliquisti! O fornicatio sordidatrix mentis meae, perditrix animae meae: unde misero subrepsisti, de quam nitido, de quam iucundo statu me praecipitasti! Hinc uris me, o amare maeror, quia illud est amissum; hinc angis me, o gravis dolor et timor gravioris, quia istud est admissum. Hinc est damnum inconsolabile, hinc tormentum intolerabile. Vae hinc et vae il-

Ad Medit. II: 8-9 desponsata] Cf. 2 Cor. 11,2.

ad Medit. II (prius III): *Meditatio deest in A* 2 *sic PDCGLV* LAMENTATIO DE AMISSA VIRGINITATE *C* 8-9 Christo *om. P.* 15 bonae *om. G* 19 est *om. G* 22 dereliquisti!? *CG*

Recensio prior: 2 Deploratio virginitatis amissae per fornicationem *T*

linc! Sic, sic pariter bonum et malum, sic utique iam iuste punitis adhuc viventem miserum malum. Digne certe, digne.

Tu namque, anima mea perfida deo, periura dei, adultera Christi, libenter de sublimitate virginitatis miserabiliter es dimersa in baratrum fornicationis. Tu illa olim desponsata regi caelorum, ardenter facta es scortum tortoris tartarorum. Heu abiecta a deo, proiecta diabolo; immo abiciens deum, amplectens diabolum! Tu enim, tu miserrima mea, meretrix obstinata, fornicatrix impudens, tu prior amatori et creatori tuo deo repudium obtulisti, et ad insidiatorem et perditorem tuum daemonem te sponte contulisti.

O miserrima et plus quam miserrima commutatio! Heu, de quam sublimi cecidisti, in quam profundum corruisti! Vae, quam benignum contempsisti, quam maligno te iunxisti! Quid fecisti, o mentis amentia, amens spurcitia, spurca nequitia, quid fecisti? In caelo dereliquisti castum amatorem tuum, et in infernum secuta es odiosum corruptorem tuum, et in baratro parasti non thalamum, sed prostibulum tuum. Horror mirabilis, quam perversa voluntas! Miraculum horribile, quam voluntaria perversitas! Unde mihi, deus, tantae pravitatis correctio? Unde tibi, deus, tanti sceleris satisfactio?

Praecipitare, miser homuncio, in tenebrosum profundum immoderatae maestitiae, qui sponte praecipitatus es in baratrum horrendae nequitiae. Obruere, infelix, mole terribilis doloris, qui corruisti libens in caenum infernalis foetoris. Obvolvere, aerumnose, horridis tenebris inconsolabilis luctus, qui volens provolutus es in voraginem tam sordidi luxus. Volutare in gurgite amaritudinis, qui delectatus es in volutabro turpitudinis.

Terror horribilis, dolor terribilis, maeror inconsolabilis, aggerate vos super me. Irruite, obruite, perturbate, obvolvite, possidete. Iustum est, iustum est. Impudenti audacia contempsi vos et putenti delectatione provocavi vos, immo deum, non vos, et nunc miserabili paenitentia desidero vos. Torquete reum, vindicate deum. Praesentiat fornicator infernalis tormenta quae meruit, praegustet quod praeparavit, assuescat quod est passurus. Extende, produc, immoderate peccator, luctuosam paenitentiam, qui tam longe produxisti tui sceleris imnunditiam. Revolvere et revolvere in eundem turbinem amaritudinum, qui totiens revolutus es in eandem vertiginem libidinum.

34 obtulisti] Cf. Deut. 24,1; Matth. 5,31. 37 corruisti] Cf. Is. 14,12.

39 amatorem] amorem *V* 40 in inferno *G* 41 thalamum] tuum *add.* *G* 44 teneborsum *V* 56 peccator *om.* *G*

Consolatio, securitas, laetitia, nolo vos, renuo vos, nisi peccati venia reduxerit vos. Procul este, procul este ante mortem, si forte indulgentia revocet vos mihi vel post mortem. Sit continua paenitentia amara comes aetatis meae, sit acutus dolor insatiabilis tortor vitae meae, sint maeror et acerbus luctus infatigabiles tribulatores iuventutis et senectutis meae. Utinam, utinam ita sit! Opto, oro, desidero ut ita sit. Si enim non sum dignus oculos ad caelum orando levare: certe non sum indignus eos vel plorando caecare. Si confunditur mens mea orare pudore conscientiae: aequum est ut confundatur turbine luctuosi doloris et tristitiae. Si timet exhiberi ante conspectum dei sui: iustum est ut habeat ante conspectum suum tormenta sceleris sui.

Cogitet igitur et recogitet cor meum quid fecit, quid meruit. Descendat, inquam, descendat »ad terram tenebrosam et opertam mortis caligine« mens mea, et consideret quae ibi expectent scelerosam animam meam. Intendat et contempletur, videat et conturbetur. Quid est, deus, quid est quod animadverto in terra »miseriae et tenebrarum«? Horror, horror! Quid est quod intueor, ubi »nullus ordo, sed sempiternus horror« inhabitans? Heu confusio ululatuum, tumultus dentibus stridentium, inordinata multitudo gemituum. Vae, vae; quot et quot et quot vae, vae! Ignis sulphureus, flamma tartarea, caliginosa volumina, quam terrifico rugitu video vos rotari! Vermes in igne viventes: quae mira aviditas rodendi sic vos accendit, quos ille ignis ignium non incendit? Daemones coardentes, frementes ardore, frendentes furore: cur sic crudeles estis iis qui volutantur inter vos? Omnimoda tormenta, iustitia moderata, ad sustinendum immoderata: siccine nullus modus, nullum remedium, nullus finis temperabit vos? Haeccine sunt, magne deus, quae parata sunt fornicatoribus et contemptoribus tuis, quorum unus ego sum?

Ego, ego utique unus horum sum. Anima mea, expavesce; mens mea, defice; cor meum, scindere. Quo me rapitis, exactores sceleris mei? Quo me trudis, peccatum meum? Quo me tradis, deus meus? Si feci ut essem reus tuus: numquid potui facere ut non essem creatus tuus? Si mihi castitatem

64-65 levare] Cf. Luc. 18,13. 70 caligine] Iob 10,21. 73 tenebrarum] Cf. ibidem, v. 22. 74 inhabitans] Cf. ibidem. 75 stridentium] Cf. Matth. 8,12; et passim. 76 ignis sulphureus] Cf. Apoc. 14,10; 19,20; et passim. 77-78 viventes] Cf. Marc. 9,43,45,47. 82-83 parata sunt] Cf. Matth. 25,41.

60 este *bis*] estote *DC* 64 oculos] meos *add.* *G* 71 expectant *CG* 75-76 gemituum] gementium *GL* 76 et quot *sec. loco om.* *DG* 80 iis] his *PCG* hiis *DL* 82-83 parata] praeparata *G* 86 trudit *G*

meam ademi: numquid tibi misericordiam tuam peremi? Domine, domine, si ego admisi unde me damnare potes: tune amisisti unde salvare soles? Noli, domine, noli sic attendere malum meum, ut obliviscaris bonum tuum. Ubi est, o verax deus, ubi est: »vivo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat«? Domine, qui non mentiris, domine, quid est »nolo mortem peccatoris«, si tu sepelis in infernum ad te clamantem peccatorem? An detrudere peccatorem in gehennam est »nolo mortem peccatoris«? An hoc est »volo ut convertatur« peccator »et vivat«? Peccator sum ego, domine, peccator sum ego. Si ergo non vis peccatoris mortem: quid te cogit quod non vis, ut me tradas ad mortem? Si vis ut convertatur peccator et vivat: quid te prohibet facere quod vis, ut me convertas et vivam? An immanitas peccati mei cogit te quod non vis et prohibet quod vis, cum sis omnipotens deus? Absit, deus meus, absit, domine meus, ne praevaleat nequitia peccatoris confitentis et dolentis sententiae omnipotentis.

Memento, iuste deus et benigne deus, memento quia misericors es, et creator et recreator meus. Ne ergo memineris, bone domine, iustitiae tuae adversus peccatorem tuum; sed memor esto benignitatis tuae erga creaturam tuam. Ne memineris irae adversus reum, sed memor esto miserationis erga miserum. Verum est quia conscientia mea meretur damnationem et paenitentia mea non sufficit ad satisfactionem; sed certum est quia misericordia tua superat omnem offensionem.

Parce ergo, tu bone domine, cuius est salus, et qui non vis mortem peccatoris; parce peccatrici animae meae. Fugit enim exterrita a terrente iustitia tua ad confortantem misericordiam tuam: ut quoniam praemium virginitatis est corrupto – o dolor! – irrecuperabile, saltem supplicium fornicationis paenitenti non sit inevitabile, quia non est impossibile omnipotentiae tuae, nec indecens iustitiae tuae, nec insolitum misericordiae tuae: »quoniam bonus« es, »quoniam in aeternum misericordia tua«, qui es benedictus in saecula, amen.

91-92 vivat] Ez. 33,11 (ex liturgia Quadragesimae; Vulg.: peccatoris] impii). 93 in infernum] Cf. Luc. 16,22. 109 salus] Cf. Ps. 3,9. 109-110 peccatoris] Cf. Ez. 33,11. 114-115 misericordia tua] Cf. Ps. 117,1; et passim. 115-116 in saecula amen] Cf. Rom. 1,25.

89 admisi] amisi *D* 96 mortem pecc. *G* 97 et vivat peccator *P* 99 et prohibet quod vis *om. D* 105 erga] adversus *P* 106 mea *om. GL* 112 est *om. GL* corruptio *V* 112-113 fornicatoris *G*

III.

Meditatio redemptionis humanae.

Anima Christiana, anima de gravi morte resuscitata, anima de misera servitute sanguine dei redempta et liberata: excita mentem tuam, memento resuscitationis tuae, recogita redemptionem et liberationem tuam. Retracta ubi et quae sit virtus tuae salvationis, versare in meditatione eius, delectare in contemplatione eius. Excute fastidium tuum, fac vim cordi tuo, intende in hoc mentem tuam. Gusta bonitatem redemptoris tui, accendere in amorem salvatoris tui. Mande favum verborum, suge plus quam mellitum saporem, gluti salubrem dulcorem. Mande cogitando, suge intelligendo, gluti amando et gaudendo. Laetare mandendo, gratulare sugendo, iucundare glutiendo.

Ubi ergo et quae est virtus et fortitudo salvationis tuae? Certe Christus te resuscitavit. Ille bonus Samaritanus te sanavit, ille bonus amicus anima sua te redemit et liberavit; Christus, inquam. Ergo virtus salvationis tuae virtus est Christi.

Ubi est haec virtus Christi? Utique »cornua in manibus eius; ibi abscondita est fortitudo eius«. Cornua quidem in manibus eius, quia brachiis crucis confixae sunt manus eius. Quae autem fortitudo in tanta infirmitate? Quae altitudo in tanta humilitate? Quid venerabile in tanto contemptu? Sed certe ideo absconditum, quia in infirmitate; ideo celatum, quia in humilitate; ideo occultum, quia in contemptu. O fortitudo abscondita: hominem in cruce pendentem suspendere mortem aeternam genus hu-

Ad Medit. III: 4 redempta] Cf. Eph. 1,7. 6-7 delectare in contemplatione eius] Cf. *Cur deus homo*, l. I, c. I (Vol. II, p. 47,9): et contemplatione delectentur. 14 sanavit] Cf. Luc. 10,33 ss. 16 virtus est Christi] Cf. 2 Cor. 12,9. 17-18 fortitudo] Hab. 3,4 s. 19-20 infirmitate] Cf. 2 Cor. 12,9.

ad Medit. III (prius XI): *Meditatio deest in ATP coll. sunt etiam codices M et I* 2 *sic BI* EDITA AB EODEM *add. B* MED. HUM. RED. *M* MED. ANSELMI (SANCTI ANS. ARCHIEP. CANTUAR. *V*) DE HUMANA REDEMPTIONE *DV* MED. DEPRECATIVA EX RECORDATIONE DOMINICE PASSIONIS *C* MED. DE MISTERIO CRUCIS ET PASSIONIS DOMINI *L* ITEM *G*

manum prementem; hominem ligno confixum diffigere mundum perpetuae morti affixum! O celata potestas: hominem damnatum cum latronibus salvare homines damnatos cum daemonibus; hominem in patibulo extensum omnia trahere ad se ipsum! O virtus occulta: unam animam emissam in tormento innumerabiles extrahere de inferno; hominem mortem corporis suscipere et animarum mortem perimere!

Cur, bone domine, pie redemptor, potens salvator, cur tantam virtutem operuisti tanta humilitate? An ut falleres diabolum, qui fallendo hominem eiecit de paradiso? Sed utique veritas nullum fallit. Qui ignorat, qui non credit veritatem: ipse se fallit. Qui videt veritatem, et odit vel contemnit: ipse se fallit. Veritas itaque nullum fallit. An ideo, ut ipse diabolus se falleret? Sed utique sicut veritas nullum fallit, ita non intendit ut aliquis se fallat, quamvis hoc dicatur facere cum permittit. Non enim assumpsisti hominem ut te notum operires, sed ut ignotum aperires. Verum deum, verum hominem te dixisti et operibus ostendisti. Res per se fuit occulta, non studio occultata. Non sic est facta ut absconderetur, sed ut suo ordine perficeretur; nec ut aliquem deciperet, sed ut quemadmodum oportebat fieret. Et si dicitur occultata, non est aliud quam: non est omnibus revelata. Nam etsi veritas non omnibus se manifestat, nulli tamen se negat. Ergo, domine, nec ut falleres nec ut aliquis se falleret, sic fecisti; sed ut faceres quod et quomodo faciendum erat, in veritate per omnia perstitisti. Qui ergo se fefellit in tua veritate, non de te, sed de propria queratur falsitate.

An diabolus habebat iuste aliquid adversus deum aut adversus hominem, propter quod deus prius deberet adversus eum pro homine hoc modo agere quam aperta fortitudine, ut, dum ille iustum hominem iniuste occideret, iuste potestatem quam super iniustos habebat perderet? Sed certe diabolo nec deus debebat aliquid nisi poenam, nec homo nisi vicem, ut, quemadmodum ab illo se facile permisit vinci peccando, ita illum vinceret

25 cum latronibus] Cf. Marc. 15,27 s. 26-27 ad se ipsum] Cf. Ioh. 12,32. 38 ostendisti] Cf. Ioh. 5,36. 44 perstitisti] Cf. ibid. 8,44. 46-58 deberet] Cf. *Cur deus homo*, l. I, c. VII, p. 55,13-57,28.

25-26 homines salvare *G* 33-34 Qui videt — nullum fallit *om. M* 37 notum te *GL* operies *I* 38 deum] et *add. G* 41 occulta *DC* 42 etsi] si *G* 46 aliquid iuste *GL* aut] vel *GL* 47 prius *om. G* 49 perderet ?] ? *om. B* 50 aliquid debebat *G*

usque ad difficultatem mortis iustitiam integram servando. Sed et hoc non nisi deo debebat homo. Nam non peccavit adversus diabolum, sed adversus deum; nec homo diaboli erat, sed et homo et diabolus dei erant. Sed et quod diabolus vexabat hominem, non hoc faciebat zelo iustitiae, sed nequitiae; nec iubente deo, sed permittente; non diaboli, sed dei iustitia exigente. Nihil igitur erat in diabolo, cur deus adversus eum ad salvandum hominem fortitudinem suam celare aut differre deberet.

An aliqua necessitas coegit ut altissimus sic se humiliaret, et omnipotens ad faciendum aliquid tantum laboraret? Sed omnis necessitas et impossibilitas eius subiacet voluntati. Quippe quod vult necesse est esse, et quod non vult impossibile est esse. Sola igitur voluntate, et quoniam voluntas eius semper bona est, sola hoc fecit bonitate.

Non enim deus egebat ut hoc modo hominem salvum faceret, sed humana natura indigebat ut hoc modo deo satisfaceret. Non egebat deus ut tam laboriosa pateretur, sed indigebat homo ut ita reconciliaretur. Nec egebat deus ut sic humiliaretur, sed indigebat homo ut sic de profundo inferni erueretur. Divina natura humiliari aut laborare nec eguit nec potuit. Haec omnia humanam naturam, ut ad hoc restitueretur propter quod facta erat, necesse erat facere; sed nec illa nec quidquid deus non est ad hoc poterat sufficere. Nam homo ad quod institutus est non restituitur, si non ad similitudinem angelorum, in quibus nullum est peccatum, provehitur. Quod est impossibile fieri, nisi omnium percepta peccatorum remissione, quae non fit nisi praecedente integra satisfactione.

Quam satisfactionem talem oportet esse, ut peccator aut aliquis pro illo det aliquid deo de suo quod debitum non sit, quod superet omne quod deus

59 se humiliaret] Cf. Phil. 2,8. 59-60 laboraret] Cf. *Cur deus homo*, l. I, c. VIII, p. 59,16-17. 60-61 voluntati] Cf. ibidem, l. II, c. XVII, p. 122,26-27. 61 quod vult necesse est esse] Cf. *De concordia*, qu. I, n. III, p. 251,4-5: Et sicut necesse est esse quidquid deus vult... 62 quod non vult, impossibile est esse] Cf. ibidem, p. 251,7: Quoniam enim quod deus vult, non potest non esse... 68 potuit] Cf. *Cur deus homo*, l. I, c. VIII, p. 59, 18-28. 72 angelorum] Cf. Marc. 12,25. 70-72 provehitur] Cf. *Cur deus homo*, l. I, c. V, p. 52. 72-74 satisfactione] Cf. ibidem, c. XIX, p. 84 ss. 75-77 non est] Cf. ibidem, c. XX-XXI, p. 86 ss.

52 et *om.* *G* 53 nisi deo] ideo *M* debebat] debuit *G* 59 et] aut *D* 62 Sola] *cum signo divisionis DV* 64 hominem hoc modo *G* 66 Nec] Non *GL* 68 nec eguit] non eguit *G*

non est. Si enim peccare est deum exhonorare, et hoc homo facere non deberet, etiam si necesse esset quidquid est quod deus non est perire: utique veritas immutabilis et ratio aperta exigit, ut qui peccat reddat aliquid deo pro honore ablato maius, quam sit hoc pro quo illum exhonorare non debuit.

Quod quoniam humana natura sola non habebat, nec sine debita satisfactione reconciliari poterat, ne iustitia dei in regno suo peccatum inordinatum relinqueret: subvenit bonitas dei, et eam in suam personam assumpsit filius dei, ut in ea persona esset homo deus, qui haberet quod superaret non solum omnem essentiam quae deus non est, sed etiam omne debitum quod peccatores solvere debent, et hoc, cum nihil pro se deberet, solveret pro aliis, qui quod debebant reddere non habebant.

Pretiosior namque est vita hominis illius quam omne quod deus non est, et superat omne debitum quod debent peccatores pro satisfactione. Si enim interfectio illius superat omnem multitudinem et magnitudinem peccatorum, quae cogitari possunt extra personam dei: palam est quia vita eius magis est bona quam sint omnia peccata mala, quae extra personam dei sunt. Hanc vitam homo ille, cum ex debito mori non deberet, quoniam peccator non erat, sponte dedit de suo ad honorem patris, cum eam sibi auferri propter iustitiam permisit, ut exemplum omnibus aliis daret iustitiam dei ab illis non esse deserendam propter mortem, quam ex necessitate aliquando solvere debent, cum ille qui eam non debebat et servata iustitia vitare posset, eam sibi illatam propter iustitiam sponte sustineret. Dedit itaque humana natura deo in illo homine sponte et non ex debito quod suum erat, ut redimeret se in aliis, in quibus quod ex debito exigebatur reddere non habebat.

In omnibus his non est divina natura humiliata, sed humana est exaltata. Nec illa est imminuta, sed ista est misericorditer adiuta. Nec humana

77 exhonorare] Cf. ibidem, c. XI, p. 68. 77-78 perire] Cf. ibidem, c. XXI, p. 88 s. 79-81 non debuit] Cf. ibidem, c. XI, p. 68,22-27. 83-84 relinqueret] Cf. ibidem, c. XX, p. 86,21-22. 89-90 pro satisfactione] Cf. ibidem, l. II, c. XIV, p. 113 s. 90-93 sunt] Cf. ibidem. 93-99 sustineret] Cf. ibidem, l. I, c. IX, p. 61,8-62,8. 102-103 exaltata] Cf. ibidem, c. VIII, p. 59, 27-28. 103-104 Nec humana natura] Ad sequentia cf. ibidem, cc. IX et X, p. 61 ss.

78 debet *G* deus *om. G* 79-80 deo aliquid] *MGL* 80 maius] magis *G* 87 hoc] hic *G* 89 vita est *V* 91 illius] eius *D* et magnitudinem *om. G* 93 bona *om. G* 95 auferri sibi *G* 99 Dedit] *divisio in V* 102 hiis *GL*

natura in illo homine passa est aliquid ulla necessitate, sed sola libera voluntate. Nec alicui violentiae succubuit; sed spontanea bonitate, ad honorem dei et utilitatem aliorum hominum, quae illi mala voluntate sunt illata laudabiliter et misericorditer sustinuit; nec ulla cogente oboedientia, sed potenti disponente sapientia.

Non enim illi homini pater ut moreretur cogendo praecepit, sed ille quod patri placiturum et hominibus profuturum intellexit, hoc sponte fecit. Non enim eum ad hoc pater potuit cogere, quod ab eo exigere non debuit; nec patri tantus honor potuit non placere, quem tam bona voluntate filius sponte obtulit. Sic itaque patri oboedientiam liberam exhibuit, cum hoc quod patri placiturum scivit sponte facere voluit. Denique quoniam pater illi hanc bonam voluntatem – quamvis liberam – dedit, non immerito dicitur quia eam ille velut praeceptum patris accepit. Hoc itaque modo »oboediens« fuit patri »usque ad mortem«; et »sicut mandatum dedit« illi »pater, sic fecit«; et »calicem quem dedit« illi »pater« bibit. Haec est enim perfecta et liberrima humanae naturae oboedientia, cum voluntatem suam liberam sponte voluntati dei subdit, et cum acceptam bonam voluntatem sine omni exactione spontanea libertate opere perficit.

Sic homo ille redemit omnes alios, cum hoc quod sponte dedit deo, computat pro debito quod illi debebant. Quo pretio non semel tantum a culpis homo redimitur, sed etiam, quotiens cum digna paenitentia redierit, recipitur; quae tamen paenitentia peccanti non promittitur. Quod quoniam in cruce factum est, per crucem noster Christus nos redemit. Qui ergo ad hanc gratiam volunt cum digno affectu accedere salvantur; qui vero illam contemnunt, quia debitum quod debent non reddunt, iuste damnantur.

Ecce, anima Christiana, haec est virtus salvationis tuae, haec est causa libertatis tuae, hoc est pretium redemptionis tuae. Captiva eras, sed hoc modo es redempta. Ancilla eras, et sic es liberata. Sic es exul reducta, perdita

116-117 usque ad mortem] Cf. Phil. 2,8. 117 sic fecit] Cf. Ioh. 14,31. 118 bibit] Cf. ibidem, 18,11. 126-127 salvantur] Cf. Hebr. 7,25. 131 liberata] Cf. Gal. 4,31.

111 ad hoc eum *V* ab eo] habeo *I* 117 patri *om. M* 118 pater *om. G* 118-119 liberr. et perfecta *G* 120 dei voluntati *GL* 122 deo] deus *M* 123-124 homo tantum a culpis *G* 129 Ecce] *cum signo divisionis B* 130 hoc est] est *om. V* 131 liberata es *B*

restituta, et mortua resuscitata. Hoc mandat, o homo, hoc ruminet, hoc sugat, hoc glutiat cor tuum, cum eiusdem redemptoris tui carnem et sanguinem accipit os tuum. Hoc fac in hac vita cotidianum panem, victum et viaticum tuum, quia per hoc et non nisi per hoc et tu manebis in Christo et Christus in te, et in futura vita erit plenum gaudium tuum.

Sed o tu, domine, tu qui, ut ego viverem, mortem suscepisti, quomodo laetabor de libertate mea, quae non est nisi de vinculis tuis? Qualiter gratulabor de salute mea, cum non sit nisi de doloribus tuis? Quomodo gaudebo de vita mea, quae non est nisi de morte tua? An gaudebo de iis quae passus es, et de crudelitate illorum qui ea tibi fecerunt, quoniam nisi illi fecissent, tu passus non esses, et si tu passus non esses, haec mea bona non essent? Aut si de illis dolebo, quomodo de istis propter quae illa fuerunt et quae non essent, nisi illa fuissent, gaudebo? Sed certe illorum nequitia nihil facere potuit, nisi quia tu sponte permisisti, nec tu passus es, nisi quia pie voluisti. Illorum itaque debeo crudelitatem execrari, mortem et labores tuos compatiendo imitari, piam voluntatem tuam gratias agendo amare, ac sic secure de bonis mihi collatis exultare.

Ergo homuncio, illorum crudelitatem dimitte dei iudicio, et tracta de iis quae debes salvatori tuo. Considera quid tibi erat et quid tibi factum sit, et pensa qui hoc tibi fecit, quo amore dignus sit. Intuere necessitatem tuam et bonitatem eius, et vide quas gratias reddas et quantum debeas amori eius. In tenebris, in lubrico, in descensu super irremeabile chaos inferni eras. Immensum et quasi plumbeum pondus pendens a collo tuo deorsum te trahebat; onus importabile desuper te premebat; hostes invisibiles te toto conatu impellebant. Sic eras sine omni auxilio, et nesciebas quia sic conceptus et natus eras. O quid tibi tunc erat, et quo te ista rapiebant! Expavesce memorando, contremisce cogitando.

134 cotidianum panem] Cf. Luc. 11,3. 135-136 in te] Cf. Ioh. 6,57. 136 gaudium tuum] Cf. ibidem, 16,24; 1 Ioh. 1,4; et passim. - *Proslogion*, c. XXVI (Vol. I, p. 120 ss.). 155 invisibiles] Cf. Eph. 6,12.

132 mandat] mandit *G (sec. man.)*; id est comedat *supra lin. add. D* mandat o] mandato *M* o homo] o *eras. I* 134 panem] tuum *add. G* 137-150 Sed o tu— salvatori tuo *om. I* 140 iis] his *MCGL* hiis *D* 144 et *om. G* nisi illa] illa *om. M* 145 es] esses *G* 149 his *MC* hiis *DGL* 150 erat *om. M* 154 pendens] pendebat *G* 155 onus import. *om. G* 156-157 O quid — rapiebant. Sic eras — natus eras] *sic sententiarum ordinem mutat G*

O bone, o domine Christe IESU, sic posito nec petenti nec opinanti ut sol mihi illuxisti, et mihi quomodo eram ostendisti. Abiecisti plumbum quod deorsum me trahebat; removisti onus quod desuper me premebat; impellentes me reppulisti ac illis te pro me opposuisti. Vocasti me nomine novo quod mihi de nomine tuo dedisti, et incurvatum ad aspectum tuum erexisti dicens: ‚Confide, ego te redemi; animam meam pro te dedi. Si adhaeres mihi: et mala in quibus eras evades, et in profundum quo properabas non cades; sed perducam te ad regnum meum et faciam te haeredem dei et cohaeredem meum.' Exinde accepisti me in tuitionem tuam, ut nihil noceret animae meae contra voluntatem suam. Et ecce, cum nondum adhaeserim tibi, sicut consuluisti, nondum tamen in infernum me cadere permisisti; sed adhuc expectas, ut adhaeream et facias quod promisisti.

Certe, domine, sic eram et haec fecisti mihi. In tenebris eram, quia nihil nec me ipsum sciebam; in lubrico, quia imbecillis et fragilis ad lapsum peccati eram; in descensu super chaos inferni, quia in primis parentibus descenderam de iustitia ad iniustitiam, per quam descenditur ad infernum, et de beatitudine ad temporalem miseriam, de qua caditur in aeternam. Pondus originalis peccati deorsum me trahebat, et onus importabile iudicii dei me premebat, et inimici mei daemones, ut me aliis peccatis damnabiliorem facerent, quantum in ipsis erat, vehementer insistebant.

Sic destituto omni auxilio illuxisti mihi, et quomodo eram ostendisti, quia et, cum ego nondum hoc nosse poteram, alios qui pro me essent, et postea me ipsum, antequam postularem, haec omnia docuisti. Plumbum trahens et onus gravans et hostes impellentes reiecisti, quia peccatum, in quo natus et conceptus eram, et damnationem eius amovisti; et malignos spiritus, ne vim animae meae facerent, prohibuisti. Christianum me fecisti vocari de nomine tuo, per quod et ego confiteor et tu cognoscis me inter redemptos tuos; et erexisti et levasti me ad notitiam et amorem tuum. Fecisti me confidere de

162 nomine novo] Cf. Apoc. 2,17. 164 confide] Cf. Matth. 9,2,22. te redemi] Cf. Is. 43, 1. dedi] Cf. Ioh. 10,15. 166-167 coheredem meum] Cf. Rom. 8,17.

159 IESU Christe *DCGLV* 161 me premebat] me *om.* *G* 163 incurvatum] intentionem meam *G* 164 redemi te *G* 167 Exinde] Exin *G* 168 adhaeserim] haeserim *G* 170 faciam *I* 173-174 descenderam *om.* *D* 177-178 face cerent *sic* *B* 182-183 conceptus et natus *G*

salute animae meae, pro qua dedisti animam tuam; et mihi, si te sequerer, promisisti gloriam tuam. Et ecce, cum nondum sequar te, sicut consuluisti, sed insuper multa peccata fecerim quae prohibuisti: adhuc expectas ut te sequar et dones quod promisisti.

Considera, anima mea, intendite, omnia intima mea, quantum illi debeat tota substantia mea. Certe, domine, quia me fecisti, debeo amori tuo me ipsum totum; quia me redemisti, debeo me ipsum totum; quia tanta promittis, debeo me ipsum totum. Immo tantum debeo amori tuo plus quam me ipsum, quantum tu es maior me, pro quo dedisti te ipsum et cui promittis te ipsum. Fac precor, domine, me gustare per amorem quod gusto per cognitionem. Sentiam per affectum quod sentio per intellectum. Plus debeo quam me ipsum totum, sed nec plus habeo nec hoc ipsum possum per me reddere totum; trahe tu, domine, in amorem tuum vel hoc ipsum totum. Totum quod sum tuum est conditione; fac totum tuum dilectione.

Ecce, domine, coram te est cor meum. Conatur, sed per se non potest; fac tu quod ipsum non potest. Admitte me intra cubiculum amoris tui. Peto, quaero, pulso. Qui me facis petere, fac accipere. Das quaerere, da invenire. Doces pulsare, aperi pulsanti. Cui das, si negas petenti? Quis invenit, si quaerens frustratur? Cui aperis, si pulsanti claudis? Quid das non oranti, si amorem tuum negas oranti? A te habeo desiderare, a te habeam impetrare. Adhaere illi, adhaere importune, anima mea. Bone, bone domine, ne reicias eam; fame amoris tui languet: refocilla eam. Satiet eam dilectio tua; impinguet eam affectus tuus; impleat eam amor tuus. Occupet me totum et possideat totum, quia tu es cum patre et spiritu sancto deus solus benedictus in saecula saeculorum, amen.

187-188 gloriam tuam] Cf. Ioh. 8,12. 202 cubiculum] Cf. Cant. 3,4. 202-203 cub. amoris tui] Cf. *Proslogion*, c. I (Vol. I, p. 97,7): Intra in cubiculum mentis tuae. 203 pulso] Cf. Matth. 7,7 s. accipere] Cf. ibidem. 203-204 invenire] Cf. ibidem. 204 pulsanti] Cf. ibidem. 208 languet] Cf. Cant. 2,5. refocilla eam] Cf. Thren. 1,11.

191 Considera] *divisio in DV* 192 tota *om. G* 193 redemisti me *B* 193-194 quia tanta — totum *om. M* 194-195 quam me ipsum] totum *add. D* 199 trahe — totum *om. D* totum *om. V* 201 per se] per me *V* 205 frustetur *G*

EPISTOLARUM LIBER PRIMUS

INDEX SIGLORUM.

N = Londiniensis Mus. Brit. Cotton. Nero A. VII (ante a. 1093).
M = Londiniensis Lambethanus 224 (olim abbatiae Malmesberiensis), ante a. 1143.
D = Cantabrigiensis Collegii Corporis Christi (olim Dominicanorum Londiniensium), vers. a. 1200.
U = Cantabrigiensis Universitatis Dd. IX. 5, s. XII. exeuntis.
E = Cantabrigiensis Collegii Corporis Christi 135 (olim S. Edmundi), s. XII.
V = Parisinus lat. 14762 (olim S. Victoris), s. XII.
L = Londiniensis Lambethanus 59 (olim Cantuariensis, Ecclesiae Christi), s. XII. ineuntis.
P = Parisinus lat. 2478 (olim Cantuariensis, Ecclesiae S. Augustini?), s. XII. ineuntis.
T = Cantabrigiensis Collegii S. Trinitatis 35, s. XII. ineuntis.
O = Vaticanus Ottobonianus 173, s. XII. - XIII.
w = A. WILMART, *La tradition des lettres de S. Anselme. Lettres inédites de S. Anselme et de ses correspondants; Revue Bénédictine*, 1931, p. 38-54.

Quod ad historiam litterariam Epistolarum spectat, de qua plura in volumine V huius editionis dicemus, interea videas :

WILMART, ANDREAS, *La tradition* etc. (ut supra).

SCHMITT, FRANC. SAL., *Zur Ueberlieferung der Korrespondenz Anselms von Canterbury. Neue Briefe; Revue Bénédictine*, 1931, p. 224-238.

IDEM, *Zur Entstehungsgeschichte der handschriftlichen Sammlungen der Briefe des hl. Anselm von Canterbury;* ibidem, 1936, p. 300-317.

ORDO VETUS EPISTOLARUM CUM ORDINE NOVO COMPARATUS.[1]

Ordo vetus[2]:	Ordo novus:	Ordo vetus:	Ordo novus:	Ordo vetus:	Ordo novus:
I,1-8	1-8	I,32	40	I, 56	65
I, 9	11	33	41	57	66
10	12	34	42	58	67
11	13	35	43	59	68
12	14	36	44	60	69
13	15	37	45	61	70
14	16	38	46	62	71
15	17	39	47	63	72
16	20	40	48	64	73
17	21	41	49	65	74
18	22	42	50	66	75
19	25[3]	43	51	67	76
20	28	44	53	68	77
21	29	45	54	69	78
22	30	46	55	70	79
23	31	47	56	71	80
24	32	48	57	72	81
25	33	49	58	73	82
26	34	50	59	74	83
27	35	51	60	75	84
28	36	52	61	76	85
29	37	53	62	77	86
30	38	54	63	II, 1	89
31	39	55	64	2	90

[1] Ordinem novum cum vetere comparatum videas in secundo apparatu critico ad singulas Epistolas. [2] Ex *PL* 158 et 159 sumptus. [3] Ad partem tantum cum I, 19 congruit; sed idem est ac WILMART II (cf. infra).

Ordo vetus:	Ordo novus:	Ordo vetus :	Ordo novus:	Ordo vetus :	Ordo novus:
II, 3	91	II,24	114	II, 45	140
4	92	25	115	46	141
5	93	26	118	47	142
6	94	27	119	48	143
7	96	28	120	49	144
8	97	29	121	50	146
9	98	30	122	51	147
10	99	31	102	52	123
11	100	32	125	53	124
12	101	33	126	III,115	52
13	103	34	127	116	95
14	104	35	129	IV, 68	135
15	105	36	130	69	87
16	106	37	131	120	9
17	109	38	132	121	10
18	116	39	133	122	23
19	117	40	134	123	24
20	110	41	136	124	107
21	111	42	137	125	108
22	112	43	138		
23	113	44	139		

Huc accedunt :

	Ordo novus :		Ordo novus :
AVESGOT.[1]	19	WILMART IV	27
IOHANN.[2]	128	» V	97[5]
WILMART[3] I	18	» VI	88
» II[4]	25	» VII	145
» III	26		

[1] Epistola AVESGOTI ad ANSELMUM, in: BALUZIUS, *Miscellanea*, t. II (1761), p. 174. [2] Epistola IOHANNIS ad ANSELMUM, ibidem, p. 174; et in *Florilegium Patristicum*, fasc. XXVIII (1931), p. 37. [3] Cf. *Revue Bénédictine*, 1931, p. 45 ss. [4] Ad partem coincidit cum I, 19 (cf. supra). [5] Alia recensio epistolae.

Epistolarum liber primus.

A. Epistolae quas prior Beccensis scripsit.

1.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

De ipsius in archiepiscopum electione gratulatur. - Scyphum sibi donatum ei reddit. - Epistolam brevissimam fratribus Beccensibus Cantuariae degentibus destinatam adiungit.

Suo domino et suo patri, multum cum amore catholicis reverendo et cum reverentia amando archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus totus.

»Gloria in excelsis deo«, qui fidei et sapientiae vestrae lucernam in eminenti constituit candelabro, »ut luceat omnibus qui in domo« eius »sunt«. Oramus itaque omnipotentem deum ut illa sic ardeat, ut non consumatur; sic luceat aliis, ut sibi numquam extinguatur. Ut post suae lucis diuturnam Anglis impartitionem transferatur ad divinae lucis aeternam cum angelis participationem. Sicut enim bona nostra, si qua sunt, esse vestra optamus, ita

Ad Ep. 1: Scripta circa diem 29. Augusti a. 1070, quo LANFRANCUS archiepiscopus consecratus est. 2 LANFR.] Popularis s. ANSELMI, cui in prioratus munere Becci praecessit; a WILLELMO rege Normannorum I. a. 1063 abbas S. Stephani Cadumensis, a. 1070 archiepiscopus Cantuariensis constitutus est († 1089). *Vitam* eius a MILONE CRISPINO scriptam vide *PL* 150,29 ss. 4 deo] Ex Missali Romano; cf. Luc. 2,14. 4-5 sunt] Cf. Matth. 5,15. 8 Anglis — cum angelis] Cf. eandem ad nomen allusionem in *Vita* GREGORII Magni apud IOHANNEM Diaconum, l. I, n. 21 (*PL* 75, 71).

ad inscriptionem: Incipit LIBER EPISTOLARUM DOMNI ANSELMI ABBATIS *N* Epistole Anselmi MAIOR(ES) (*rasura*) *L* Epistole quedam Anselmi *T* *sine inscriptione MED* *cod. O in initio mancus est* **Ep. 1 (prius I, 1)** *coll. cum NDEVLPTO* 1 Suo] Quo *T* Suo et domino et *O* domino et suo *om. L* 2 LANFR. archiep. *D* ANS.] A. *D* 6 consummatur *P* 8 Anglicis *V*

vestra, quaecumque sunt, esse non nostra nequaquam putamus. Quamvis namque tot rerum inopinatae mutationes saepe vos mihi conentur subtrahere, nullatenus tamen poterunt, ut non dicam cohaerentes animas nostras ab invicem distrahere, certe adhaerentem animam meam a vobis abstrahere. Quapropter, ut taceam quod vos scitis et ego non dubito, quia quem interiorem sinu geritis, minime potestis fugere: utique eum, qui vos quocumque eatis prosequitur et ubicumque maneat amplectitur, non penitus valetis deserere.

Scyphum carum quem cariori carissimi dedistis, sicut domnus HERNOSTUS mihi retulit, velle vos hilari benignitate et amica confidentia dixistis. Donum igitur vestrum nequaquam vobis reddo, ne quo modo minus vobis reddar obnoxius; sed libentissime vobis dono quod in mundo carius possideo.

Legant dilectissimi fratres nostri qui vobiscum sunt, post litteras vestrae sublimitati directas hanc brevissimam et sufficientem sibi missam nostram epistolam: Desiderium vestri mihi semper crescit, et amor cuius olim mihi conscii fuistis, numquam decrescit.

2.

Ad ODONEM et LANZONEM.

Eos de amore suo certos facit. - Ad LANZONEM primo solum, deinde ad ambos dirigit exhortationes spirituales.

Dominis, amicis, fratribus carissimis ODONI et LANZONI: frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, pro aeternis temporalia despicere, pro temporalibus aeterna percipere.

17-18 HERN.] Monacus Beccensis, qui tunc temporis Cadumi morabatur, postea eiusdem abbatiae prior, a. 1075 a LANFRANCO episcopus Roffensis creatus est (+1076). 22 vobiscum sunt] LANFRANCUS nonnullos monachos Beccenses adiutores secum habebat. **Ad Ep. 2:** 1 LANZ.] WILLELMUS Malmesberiensis in cod. Lambeth. 224 (=*M*) ad hanc Ep. in margine notat: ,lanzoni postea priori de leves'. I. e. de prioratu Cluniacensi S. Pancratii apud Lewes in dioecesi Salisberiensi.

12 potuerunt *D* 14 interiore *EL* (*corr. ex* interiorem) *P* sinu] sinon *corr. ex* sinum *V* sinum *T* in interiori sinu *D* 14-15 sinum geritis *corr. ex* si nugeritis *E* 18 amica] amicali *O* 19 reddo vobis *D* quo modo] quoquo modo *D* 20 reddar vobis *E* 21 possideo] *hic deficit D* **Ep. 2 (prius I, 2)** *coll. cum NDEVLP* 1 fr. A. *N*

Quoniam verus amor, sicut laudabiliter impenditur, sic irreprehensibiliter amando exigitur, puto me impudentem non esse, si meum erga vos aliquatenus vobis ostendo amorem, ut vestrum mihi possim aut acquirere aut acquisitum reddere perfectiorem. Sed quoniam propter nimis disiunctam conversationem nullis aut obsequiis aut saltem colloquiis ipsum de vobis cor meum potestis percipere, vel epistolaris salutatio sit vobis signum dilectionis vestrae memoriam in me vigere. Cum enim primum vestra reverenda fraternitas parvitati meae se notam fecit per suam praesentiam, sic eam sibi anima mea caritatis amplexu alte impressit astringendo, ut eius imaginem in se perspicuam exprimeret diligendo, per quam vos semper praesentes tenet etiam absistendo. Unde licet rarus sit aspectus, non tamen rarus, sed continuus est affectus.

Hactenus duobus spontanea caritatis est digesta salutatio, deinceps uni persolvetur debita exhortatio. Uni quidem vestrum, quia ab uno est postulata, addicitur; sed duplici laboris emolumento gaudebo, si ab utroque velut sibi dicta accipitur.

Equidem memini, domine mi et amice LANZO, sanctum tuum bene vivendi fervorem multis meum precibus postulasse teporem, quatenus suis eum commonitoriis litteris ad spiritualem accenderet amorem. Quod quoniam inconveniens existimabam, ut frigidus calidum calefacere tentaret, utique volui recusare, sed rursus considerans quia frigido flatu fervens ignis augetur, non omnino quod petebar potui excusare. Quapropter cum hoc quod a me poscis, ubique in sacris paginis multo melius possis invenire, et mansuetae gravitati tuae velim ob sui reverentiam, quantum in me est, libenter oboedire: sic inter utrumque incedam, ut primum studendi in sacra scriptura tibi curam iniungam; deinde in mea persona non ex mea, sed ex eiusdem scripturae sententia pauca subiungam.

Moneo itaque et precor, carissime, quatenus, sicut scriptum est: »omni custodia serva cor tuum«, nihil sit quod mentem tuam a sui revocet custodia. Sollicite discutiat quid cotidie acquirat proficiendo, ne quid – quod

31-53 Moneo — lucescat] Eadem verbotenus fere leges in secunda parte Ep. 51. 31-32 cor tuum] Prov. 4, 23.

6 possit *E* 7 perfectionem *D* 17 debita] dilecta *L* (*in rasura*) *P* 20 mi domine mi *LP* 26 paginibus *NL* (paginis *ex* paginibus *EP*) 27 sic] ita *D* 30 pauca *om.* *D*

absit – perdat deficiendo. Sicut enim in virtutibus difficilius est aliquid non habitum conando assequi quam desidia carere: ita gravius est recuperare quod per negligentiam amittitur, quam adipisci quod nondum quis habuisse cognoscitur. Semper igitur, dilectissime, praeterita quasi pro nihilo sic deputes, ut et illa ad quae profecisti tenere non contemnas, et iis aliquid addere, licet per infirmitatem nequeas, tamen per importunitatem semper contendas. Quoniam namque inter multos vocatos »pauci« sunt »electi«, certi sumus omnes veritate dicente; sed quam pauci sint, incerti sumus cuncti veritate tacente. Quapropter quicumque nondum vivit ut pauci: aut vitam suam corrigendo inter paucos se colligat, aut cum certitudine reprobationem timeat. Qui vero se de paucis esse iam iudicat, non statim de securitate electionis confidat. Quippe quoniam nemo nostrum scit in quantam paucitatem redigantur electi, nullus utique novit si iam sit inter paucos electos, licet iam paucorum sit similis inter multos vocatos. Nullus igitur retro respiciendo penset quam multos in via caelestis patriae praecedat; sed indeclinabiliter in anteriora intentus sollicite consideret, si iam pariter cum iis, de quorum electione nemo fidelis dubitat, incedat. Vide igitur, dilectissime, ne qualibet occasione timor dei quem concepisti tepescat; sed semper quasi indeficienti studio ventilatus in dies fervescat, donec tibi in securitatem mutatus aeternam lucescat.

Valde namque cavendum est, frater amatissime, illud quod multi – et non tam numero multi quam sensu stulti – faciunt, qui quanto diutius vivunt, tanto maiorem sibi spem vivendi nutriunt, et timorem festinantis mortis abicientes a proposito sanctae vitae deficiunt. Verum namque est quia quanto diutius vixit aliquis, tanto brevius victurus est; et quanto fit longius a die nativitatis suae, tanto fit propior diei mortis suae et retributioni totius vitae suae. Sicut igitur vides per singulos dies in praeteritum vitam tuam crescere, ita certus esto spatium bene vivendi cotidie tibi decrescere. Esto itaque, amice mi, sollicitus, ut spatium vitae quod tibi restat – quia nescis quam breve est – sic expendas, ut de die in diem sanctum mentis propositum ad meliora extendas. Quatenus si quid te gravat bene vivere, quanto

40 electi] Cf. Matth. 20,16; 22,14. 47-48 retro respiciendo] Cf. Luc. 9,62.
54-70 Valde — pervenias] Eandem fere adhortationem habet Ep. 35.

37 sic] nunc (?) *P* 38 perfecisti (*corr.*) *P* iis] his *D* hiis *V* 41-42 omnes — tacente *om.* *D* 43 reprob.] damnationem suam *D* 47 igitur] ergo *D* 49 cum his *D* 54 amantissime *DL* (*in P* n *expunct.*) 59 proprior *E*

magis laborem tuum ad finem festinare et te ad requiem et coronam appropinquare consideras, tanto fortius instando et laetius perseverando viriliter confortatus proficias. Ab inceptis ergo nulla lassitudine deficias, sed potius quae tibi expediunt et quae nondum es agressus, in spe superni auxilii pro amore felicis praemii incipias, ut ad sanctorum beatum consortium Christo ducente pervenias.

Excedit iam modum nostra epistola. Sed ut illis pariter desinat quibus communiter incepit, attendite, duo amici mei; audite, ambo dilecti mei; tenete, rogo, finem fatuae meae allocutionis in memoriam mutuae nostrae dilectionis. Fatuam dico locutionem, quod meum est; sed non sententiam, quod dei est. Audite ergo et ne propter id quod meum est, id quod dei est contemnatis: Si quando mundus in aliquo sui generis favore vobis ridet, nolite illi arridere. Utique non ad hoc ridet ut in fine rideatis, sed ut sub principe suo irridente cum ipso lugente lugeatis. Potius ergo, quotiens vobis riserit, risum eius horrete, horrendo ridentem irridete, ut post irrisorem eius irrideatis et ipso lugente rideatis. Amici mei, »nolite diligere mundum, nec ea quae in mundo sunt«. Veraciter enim scriptum est quia »mundus transibit et concupiscentia eius«; et quia »amicus« »saeculi huius inimicus dei constituetur«. Non habet faenum in cornu. Aurum habet in cornu; sed posteriora videte. Faenum habet in cauda; cauda ferit ille, cavete. Cavete, inquam, et valete.

80-81 in mundo sunt] 1 Ioh. 2,15 (Vulg.: nec] neque). 81-82 concupiscentia eius] Ibidem, v. 17 (Vulg.: transit). 82-83 constituetur] Iac. 4,4 (Vulg.: constituitur). 83 in cornu] Cf. HORATIUS, *Sat.*, l. I, n. IV, v. 34: Foenum habet in cornu. 84 in cauda] Cf. ibidem. cavete] Cf. VIRGILIUS, *Ecloga* IX, v. 25: cornu ferit ille, caveto.

71 Excedat *D* desinat pariter *E* 72 ambo] duo *D* 75 propter hoc *D* est id] est hoc *D* 76 Si quando vobis... ridet *D* 83 constituitur *ELP* 85 valete] *in T; Cod. Lond. Mus. Br. Harleian. 203 (circa a. 1200), Bruxell. 1382 (s. XII) aliisque cod. mss. sequitur immediate quidam textus* In ipsa quippe sua origine — curamus ablatam (*cf. Rev. Bénéd. 1931, p. 225*), *qui tamen ANSELMUM auctorem habere mihi non videtur*

3.

Ad ROBERTUM monachum.

Eius preces et ANASTASII socii amicitiam expetit.

Domino dilectissimo, reverendo monacho ROBERTO: frater Beccensis ANSELMUS, inter sancte conversantes tantum numerus, sic in temporalibus velle aeternitatem, ut in aeternis nolit temporalitatem.

Cum considero, strenue miles dei et mihi carissime, cum considero tuae provectus strenuitatis et meae sterilitatem inertiae, vix suggerere sanctitati tuae praesumo mutuae nostrae mentionem amicitiae. Quia enim in cunctis tepidae vitae meae actionibus nihil est quod beneficiis tuae dilectionis possit compensari, erubesco vel a te debitum amici exigere, vel saltem amicum tuum nominari. Sed rursus, cum in reditu patriae supernae alios facile currere, me vero peccatis et torpore gravatum in eadem via vix moveri intueor, magna necessitate cogente ad praecurrentes me ex intimo corde clamare compellor. Non ut velocitas eorum praestolata lentum reddatur tardior, sed ut tarditas mea a currentibus rapta fiat velocior.

Quapropter cum orationes meae tales sint, ut vel nihil vel parum prosint mihi: quas tuas esse proposui offere non praesumo tibi, sed precor ut fervore tuarum accendantur, quatenus efficaciter mihi prosint et tibi. Sic enim coram deo vult cor meum et sic ad deum orat os meum, ut quidquid prodesse debet mihi, non minus prosit tibi quam mihi. Age ergo, vir venerabiliter amabilis et amabiliter venerabilis, certus esto, dum vivo, de hac nostra voluntate, et sollicitus esto de perficienda in me, quae tua erit, caritate. Si enim oraveris pro proximo, scio verum esse quod tibi retribuetur; et si impetraveris, scito tuum esse quidquid mihi tribuetur.

Ad Ep. 3: 1 ROB.] Cod. *M* in margine habet: ‚Roberto de tumba helene qui scripsit (fecit *superscr.*) expositionem super Cantica Canticorum'. Istud Commentarium ROBERTI, qui fuit monachus S. Michaelis in Periculo Maris, postea abbas S. Vigoris prope urbem Baiocensem, vide in *LP* 150, 1361 ss.; et inter opera S. GREGORII Magni, *PL* 79, 471 ss.

Ep. 3 (prius I, 3) *coll. cum NDEVLPTO* 1 Rotberto *T* Rodberto *O* 1-2 Ans. Becc. *D* 2 numerum *D* 5 provectum tuae stren. *D* inertio *O* 9 tuum nom.] te nominare *D* 10 moveri] morari *O* 12 eorum *om. D* lentum] talentum *O* 14 sint tales *D* 14-15 mihi prosint *D* 15 tuas] tua *T* non praesumo offerre *D* 20 voluntate et *bis T* 21 pro proximo oraveris *T* 21-22 pro proximo — impetraveris *om. E* 22 scito] scio *DT*

Quod ut efficacius efficias, precor, obsecro ut illi sancto viro ANASTASIO, cuius desiderabili societate frueris, me commendando, quantum absentem potes, notum facias. Ut et illum amicum tuum mecum communices, et me servum tuum cum illo participes. Quatenus ex hac die, dum vivimus, per te et tecum et ego illum venerer amicum alterum ROBERTUM, et ille possideat servum eundem ANSELMUM. Quia enim non sum dignus, non audeo petere – quod tamen velle praesumo –, ut ego velut alter ROBERTUS utar eodem ANASTASIO, et ipse me fruatur quasi altero ROBERTO. Cuius bonus odor iam per multos huius patriae suaviter diffusus quanto delectabilius animae meae fragrat, tanto ipsa ad eius amicitiam et notitiam ardentius flagrat. Quas iam ex quo vitam eius audivi, habeo et amplector quantum possum; et oro oret et ipse mecum, ut tanto nobis crescant, quantum in deo crescere possunt.

Ambo, carissimi, valete. Obsecro, in Babylonia sentite id ipsum, ut in Ierusalem participetis in id ipsum. Non hoc dico quasi timens vobis aliquando discordiam venire, sed vere cupiens a vobis numquam concordiam abire.

4.

Ad GONDULFUM monachum.

Eius se non oblivisci, etsi raro scribat, affirmat. - LANFRANCUM, nepotem archiepiscopi, et OSBERNUM ut salutet rogat. - Pro OSBERNO defuncto suffragia postulat.

23 ANAST.] ROBERTUS se commentarium super *Cantica Canticorum* rogatu cuiusdam ANASTASII scripsisse in Praefatione testatur (*PL* 150, 1363): ‚Rogavit me dominus Anastasius, dilectissimus frater et dominus meus...' Is idem esse videtur, cuius *Vitam* GALTERUS descripsit (*PL* 149, 423 ss.). **Ad Ep. 4:** Data circa a. 1070-1073.

27 alterum amicum *D* ROTB. *NT* 29 ROTB. *NT* rodbert. *O* ro( )bert. (*rasura*) *V* 30 fruatur me *D* (*abhinc inversiones verborum codicis D* [*et M*] *non amplius notabo*) rotberto *V* rodberto *O* 31 delectabilis *O* 32 fraglat *V* 32 tanto – flagrat *om. E* 33 Quas] Quem (*corr.*) *E* 34 ipse] ille *D* crescat *O* 36 Ambo — valete *om. D* babilonica *O* 37 in id ipsum] *hic deficit D*

Ep. 4 (prius I, 4) *coll. cum NEVLPTO*

Domino reverendo, fratri carissimo, amico certissimo, domno GONDULFO: frater ANSELMUS salutem.

Cum tibi propono scribere, anima dilectissima animae meae, cum tibi propono scribere: incertus sum unde potissimum exordiar allocutionem meam. Quidquid enim de te sentio, dulce et iucundum est cordi meo; quidquid tibi opto, id est quod optimum excogitat mens mea. Talem enim te vidi, ut quomodo tu scis te diligerem; talem te audio, ut quomodo scit deus te desiderem. Unde fit ut quocumque tu vadas, amor meus te prosequatur; et ubicumque ego remaneam, desiderium meum te complectatur.

Et tu rogitas me tuis nuntiis, hortaris me tuis litteris, pulsas me tuis donis, ut memor sim tui? »Adhaereat lingua mea faucibus meis, si non memor sum tui, si non proposui« GONDULFUM »in praecipuis« amicitiae »meae«. Non hic dico GONDULFUM laicum, meum patrem, sed GONDULFUM monachum, nostrum fratrem. Qualiter namque obliviscar tui? Is enim qui cordi meo velut sigillum cerae imprimitur, quomodo memoriae meae subtrahitur? Praeterea cur – sicut audio – tanto maerore quereris quod numquam litteras meas videas, et tanto amore quaeris ut eas saepe accipias, cum meam conscientiam tecum semper habeas? Te quippe silente ego novi quia diligis me; et me tacente »tu scis quia amo te«. Tu mihi conscius es quia ego non dubito de te; et ego tibi testis sum quia tu certus es de me. Quoniam igitur nobis nostrarum conscii sumus conscientiarum de invicem, hoc tantum restat, ut ea quae erga nos sunt mandemus ad invicem, ut pariter vel gaudeamus vel solliciti simus pro invicem. Quae autem erga me sint et pro quibus te velim mecum gaudere vel esse sollicitum, melius disces per huius schedulae latorem quam per epistolae scriptorem.

1 GOND.] Primo clericus Rotomagensis, eodem anno quo ANSELMUS monachus Beccensis factus est; postea a LANFRANCO ad S. Stephanum Cadomensem, deinde Cantuariam adductus, tandem episcopus Roffensis creatus est (1077-1108). Cf. *Vitam* eius (*PL* 159, 813 ss.). Epistola Cantuariam dirigitur. 11-13 amicitiae meae] Cf. Ps. 136,6 (Vulg.: proposuero; in principio). 13 meum patrem] Patri ANSELMI nomen GONDULFI fuit. 18-19 amas me] Cf. Ioh. 21,16. 25 schedulae latorem] HERLUINUM, ut ex Ep. sequente patet.

1 (*et deinceps*) Gundulfo *PO* 3-4 anima — scribere *om. E* 7 audeo *O* 10 tu] tuis *T* 12 memor sum] meminero; *suprascript.* (me)mor sum *T* 14 Is (*corr. ex* His?) *V* 17 saepe] *rasura in E* accipias] videas *LPTO* 23 sint] sunt *O* 24 mecum] meum *O* 25 cedulae *V*

Saluta dominum LANFRANCUM iuvenem, nepotem reverendi domini et patris nostri LANFRANCI archiepiscopi, et offer ei fidelis nostri servitii voluntaten. Quoniam enim tam propinquus et dilectus est eius, quem sic amando veneror et venerando amo, ut amem quod amat, et quia mores eius amabiles audio: si dignatur, et ei fidelitatem nostram offero et eius amicitiam expostulo. Saluta domnum OSBERNUM qui vobiscum est, sicut dilectum fratrem nostrum.

Pro OSBERNO defuncto, dulcissimo meo, ut rogem te et omnes amicos meos, quam scio sermone minori et quam possum affectu maiori. Ubicumque OSBERNUS est, anima eius anima mea est. Accipiam igitur in illo vivus quidquid ab amicis poteram sperare defunctus, ut sint otiosi me defuncto. Vale, vale, mi carissime, et ut secundum importunitatem tuam retribuam tibi, precor et precor et precor, memento mei et ne obliviscaris animae OSBERNI, dilecti mei. Quod si te nimis videor onerare, mei obliviscere et illius memorare.

Domno HENRICO misi alteram epistolam; sed commutatis vestris nominibus per omnia, et tua sit sua et sua sit tua.

5.

Ad HENRICUM monachum.

Desiderium simul conversandi dei voluntati subordinandum esse monet. - Commendat HERLUINUM, qui epistolam reddit. - Pro OSBERNO defuncto flagitat.

31 OSB.] Monachus Beccensis; in catalogo monachorum, quem cod. Vatic. Reginensis 499 (s. XV.) servavit (cf. M. RULE, *The Life and Times of s. Anselm*, I (1883), p. 394 ss.), locum vigesimum quartum obtinet. Tunc Cantuariae morabatur. 33 OSB.] De eo cf. *Vita Anselmi*, l. I, n. 13 s. (ed. RULE, t. I, p. 152 ss.; *PL* 158, 56 ss.). In catalogo supra memorato videtur esse n. 66. 41 alteram epistolam] Cf. Ep. sequentem. **Ad Ep. 5:** Simul cum Ep. praecedente ab HERLUINO Cantuariam allata.

26-32 Saluta — fratrem nostrum *om.* *TO* 31 domnum] dominum *V* 33 dulcissimo] dilectissimo *V* 36 amicis] inimicis; *suprascr.* vel a(micis) *T* sperare poteram *T* 39 Quod] Quo *P* 39-40 Quod si — memorare *om.* *T* **Ep. 5 (prius I, 5)** *coll. cum NEVLPTO*

Domino et fratri carissimo HENRICO: frater ANSELMUS salutem.

Quanto, dilectissime, conversationem tuam erga cunctos ad morum honestatem cum religione sanctitatis in dies crescere mihi fama testatur: tanto utique cor amici tui desiderio videndi quod amando audit, et fruendi quod audiendo amat, inflammatur. Quoniam autem nos ab invicem non dissimiliter amari non ambigo, nosmet quoque ab invicem similiter desiderari non dubito. Quorum enim mentes in unam ignis dilectionis conflat, his non immerito molestum est, si eorum corpora locus conversationis disiungat. Sed quoniam »sive vivimus sive morimur«, non nostri sed »domini sumus«, plus est attendendum nobis quod facit de nobis dominus, cuius sumus, quam quod nos volumus, qui nostri non sumus. Sic igitur servemus desiderium fraternae caritatis, ut serviamus imperio supernae voluntatis. Et sic exhibeamus oboedientiam subiectionis, quam exigit omnipotens dispositio, ut retineamus affectum dilectionis, quam largitur divina distributio. Non enim melius dei ordinationem nostrae utilitati valebimus contemperare, quam si in nostra dispositione eius voluntati voluerimus obtemperare. Denique quoniam utrique plures praesentes, quos ab iis dilecti pariter diligimus, habemus: ipsis cum rationabili delectatione fruentes, eisdem nos cum delectabili ratione fruendos aptemus, et ut quandoque cum praesentibus et absentibus amicis simul praesentes ipso deo confrui possimus instanter oremus. Cum enim superna ducente clementia ad patriam, ad quam anhelamus, veluti non eodem tramite perveniemus, eo laetiores quo quasi ex diversis exiliis revocati conveniemus. Non sic hortor strenuitaten tuam, carissime, timendo quod ita non facias, sed cupiendo quatenus ad id quod bene facis, indeficienter proficias.

Commendo tibi domnum HERLUINUM, dilectum et dilectorem nostrum, sicut ex eius conversatione cognosces, qui melius tibi quae sint erga me et

1 HENR.] Monachus Beccensis (in catalogo n. 74), quem LANFRANCUS Cantuariam accersivit et postea priorem constituit. A. 1096 abbas monasterii de Bello (Battle) electus est (+ 1102). Cf. DUGDALE, *Anglicon Monastic.*, t. III, p. 234. In margine cod. *M* ad hanc epistolam notatur: ,abbas de bello'. 9 sumus] Rom. 14, 8. 25 HERL.] Is ad augendam copiam monachorum Cantuariae conversantium missus esse videtur. De eo saepius sermo erit. In catalogo monachorum Beccensium n. 40.

1 heinrico *T* 6 desiderare *T* 7 in unam] *suprascr.* vel (un)um *TP* hiis *LP* 12 Et] Ut *T* 13 exigit] exiit *T* 15 in *om. LP*; *eras. in E* 17 ab his *V* ab hiis *O* 18 delectatione] dilectione *P* fruendis (*ras.*) *T* 21 non eodem] in (*corr.*) eodem *P* 22 eo laetiores — conveniemus *om. E* 23 timendo] vel non *suprascr. T* 25-28 Commendo — brevitate *om. TO* 25 herluwinum *LP*

pro quibus tuam rogem dilectionem poterit dicere, quam ego epistolari brevitate. Litteras quas domno GONDULFO misi, mutato nomine tuas, et tuas illius puta. Quidquid enim dilectio nostra aut sese intimando aut aliquid rogando scribit aut tibi aut illi, hoc ipsum dicit et tibi et illi. Sed quonian pro dilectissima mihi anima OSBERNI, defuncti fratris nostri, nec deum orare nec homines rogare possum quod mihi sufficiat: iterum inculco tibi quia quidquid domno GONDULFO pro ea scribo, tibi dico.

Salutat te et domnum GONDULFUM domnus abbas et tota fratrum nostrorum congregatio, gratias magnas agentes pro vestris donis, sed multo maiores pro moribus vestris et studiis bonis. Vale, et animam OSBERNI, alteram meam, non ut eius, sed ut meam habe.

6.

Ad HUGONEM (priorem).

Eum instruit, quomodo se habeat erga praelatum suum indisciplinatum, cuius regiminis particeps est.

Domino merito sanctitatis reverendo et fratri debito caritatis diligendo HUGONI: frater ANSELMUS in hac vita sancte vivere cum prosperitate, in futura feliciter cum aeternitate.

Litteris vestrae beatitudinis breviter respondeo, quia in praesenti opportunitatem multa dictandi non habeo. Si cum eo, cum quo vobis res est, onus concorditer ferre non potestis, salubrius ambobus est, ut vos humiliter ab eo postulata et concessa licentia ab ipsius oneris sollicitudine quiescatis, quam sub ipso pondere discordantes invicem vos graviter laedatis. Quod si ipse vobis non concesserit, melius est vobis onus etiam inutiliter sustinere per oboedientiam, quam proicere impatienter per inoboedientiam. Et si experti estis quia

28 misi] Cf. Ep. praecedentem. 34 domnus abbas] HERLUINUS, fundator et primus abbas monasterii Beccensis (+ 27. Aug. 1078).

28 domino *P* gundulfo *EVLPO* 31 fratri *O* 33 et 34 gund. *EVLPTO* 35 nostrorum *om. TO* **Ep. 6 (prius I, 6)** *coll. cum NDEVLPT* *N hanc epistolam bis sine verborum differentia habet* 1-5 Domino — non habeo] Domino Hugoni .A. *D* 6 salubriter *D* humiliter *om. LPT*; *eras. in E* 9 etiam onus *T*

consilio vestro non corrigitur sed laeditur, melius est ut obmutescendo et silendo »a bonis« cum Propheta, secundum Apostolum »quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem« habeatis, quam bona inutiliter loquendo occasionem maligno praebeatis. Nam quoniam non vobis, sed illi principatus curae commissus est, non a vobis exigitur, si neglecto vestro consilio pastoris culpa grex bene non regitur.

Nec vobis tamen consulendum est, quamdiu ipse vos non cogit a bono in malum devertere, ut subiectionem stabilitatemque quam professi estis audeatis, nisi eo concedente, migrando contemnere, si sub eo undecumque consilium facultatemque bene vivendi vobis videtis suppetere. Quod si in aliquo vestris studiis est impedimento eius praelatio, ut tamen viam salutis non obstruat, satius est ut occulto dei iudicio vestrisque peccatis vos indignos maiori gratia iudicantes, in minoribus bonis humiliter sine peccato vivatis, quam ad maiora per peccatum mortis tendatis. Non enim quis sponte mortem debet incurrere, nisi cum aliter peiorem mortem non potest evadere.

Omnipotens deus et dominus noster IESUS Christus, »admirabilis consiliarius« et magni consilii angelus, sic doceat vos facere voluntatem suam, ut donet vobis videre gloriam suam, domine sancte et frater carissime.

7.

Ad GUNDULFUM monachum.

Gratias agit de beneficiis in Beccenses collatis. - Salutare iubet archiepiscopum et ceteros fratres amicosque.

GUNDULFO ANSELMUS.

Ideo tam amicus tam amico salutationem meam tam breviter praenotare volui, quia sic dilectus sic dilecto affectum meum opulentius intimare

Ad Ep. 6: 11-12 a bonis] Cf. Ps. 38,3. 12-13 habeatis] Cf. Rom. 12,18. 26-27 admirabilis consiliarius] Is. 9,6. 27 magni consilii angelus] Ex Introitu III. Missae festi Nativitatis Domini (cf. Septuaginta ad Is. 9,6). **Ad Ep. 7:** Scripta post Ep. 4 et 5. 1 GUND.] In cod. *M* in margine notatur: ‚postea rofensi episcopo'.

11 est] etiam *V* 12 ex vobis] a vobis *D* 16 non bene *E* 24 quis *om. T* mortem sponte *E* 25 evadere] *hic deficit D* **Ep. 7 (prius I, 7)** *coll. cum NDEVLP* 1 Gondulfo *L* ANS.]. A. *D* 2-15 Ideo — Denique *om. D; incip.* Sic te 3 sic dilectus *om. EV*

non potui. Quisquis enim bene novit GUNDULFUM et ANSELMUM, cum legit ‚GUNDULFO ANSELMUS', non ignorat quid subaudiatur vel quantus subintelligatur affectus. Quod ut quomodo velis intelligas, tibi, quod est alteri mihi, existimo relinquendum et ad executionem epistolae stilum convertendum.

Instat domnus ROBERTUS et cogit domnum abbatem et me et totam congregationem nostram, ut multorum beneficiorum tuae caritatis gratias tibi referamus; sed nos inviti hoc facimus, quia totius vitae tuae gratias in ore mentis assidue tibi et libentissime susurramus. In iniuriam quippe tuam fieri videtur, si inter tot tua bona unum hoc tacitis maioribus cum gratiarum reddibitione velut singulare praedicetur, vel si tuae caritatis propositum fomento laudum et inclinationum adhuc indigere iudicetur. Denique sic te per supernam vivere gratiam amando optamus, optando oramus, orando speramus, ut cum aliquid in operibus tuae caritatis gratiis investigatur dignum, nihil in actibus tuae voluntatis laudibus inveniatur indignum. Quatenus vita tua non tantum amantium te linguas laxet quaedam laudanda exhibendo, quantum admirantium te voces lasset se simul totam probabilem ingerendo. Et dum ora laudantium inquirunt partes, in quarum praedicatione aperiantur: incurrant totum, a cuius plenitudine obstruantur. Sicque mentem tuam familiaris virtutum consuetudo et consuetus amor quasi inebriando afficiat, ut non solum quidquid in actionem deprompseris internum affectum sapiat, sed vel posse quemquam eandem ebrietatem non sentire in se animus in te stupeat. Cui enim tale vivendi constat esse propositum: quo amplius in proposito succedit profectus, eo liberius non tantum admirantium favorem sectatur quantum sectantium errorem miratur.

Ut igitur tandem nostram et – ut credo – tuam sententiam super tuorum actuum acceptione propalemus: quidquid erga nos vel quemlibet alium laudabiliter agis, gratissimum habemus; sed laudes eius in illum diem, cum »laudabuntur omnes recti corde« et cum »laus erit unicuique a deo«, servandas censemus.

Reverendum et diligendum dominum et patrem nostrum archiepiscopum

32 corde] Ps. 63,11. a deo] 1 Cor. 4,5.

9 Rotbertus *NV* 14 redibitione *L (corr.) P* redditione *ex* reddibitione *V* 17 gratiis] gratum *D* 17-18 in actionibus *D* 24 internum] intimum *D* 28 errorem] fervorem *D* miratur] *hic deficit D*

LANFRANCUM, et nepotem eius et dilectos fratres nostros qui cum eo sunt, ex nostra parte, sicut tibi videtur, saluta. Praeterea quoniam omnes adhaerentes mihi adhaerent tibi, cui adhaereo: quos tibi per domnum HERLUINUM mandavi nostrae penitus astringi velle familiaritati, eos in interiori cubiculo memoriae tuae ibi, ubi ego assiduus assideo – quod et ipsi mecum precantur –, colloca mecum in circuitu meo; sed animam OSBERNI mei, rogo, care mi, illam non nisi in sinu meo.

Vale, vale, amice, ideo dulcissime, quia verissime; vale, et mei certe servi tui, certe amici tui, certe dilecti tui, si oblivisci non potes, reminiscere. Cum tibi loquor, domnum HENRICUM alloquor. Ambo igitur valete.

8.

Ad HERLUINUM monachum.

Hortatur eum, ut a mundi oblectamentis se abstineat.

Domino et fratri dilecto HERLUINO: frater ANSELMUS salutem.

Incepisti, mi carissime, gustare quoniam dulcis est dominus. Cave ergo ne sic implearis sapore saeculi, qui tibi opulenter affluit, ut evacueris sapore dei, qui cito et furtim incautis defluit. Pensa, mi frater, saepissime et scito certissime quia quos allicit dulcedo saeculi, eos occupat aeterna amaritudo; et quos attrahit suavitas dei, eos satiat perpetua beatitudo. Certe verum est, non est falsum, verum, inquam, est quod dicit spiritus dei per os amici dei: quia »amicus« »saeculi huius constituitur inimicus dei«. Utique sic est; omnino est immutabile. Non sunt verba tantum audienda,

35 nepotem eius] Cf. Ep. 4. 38 mandavi] Cf. Ep. 4 et 5. **Ad Ep. 8:** Data post Ep. 4 et 5, quas HERLUINUS Cantuariam secum duxit; forte simul cum Ep. praecedente. 1 HERL.] De eo cf. Ep. 5 et 7. — In *M* notatur: ,postea abbas glast(oniensis)'; at eum eundem esse cum eo abbate (a. 1102-1120) mihi persuasum non est, cum nomen eius in catal. Beccensium titulo abbatis careat. 2 dominus] Cf. Ps. 33,9. 8 dei] Iac. 4,4.

37 dominum *P* 38 in *om. V* **Ep. 8 (prius I, 8)** *coll. cum NDEVLPTO* 1 herlewino *D* herluino *O* 2 quoniam] quam *D* 3 epulenter *P* a sapore *LPTO* 4 frater *om. O* scito] cito *D* 7 est inquam *DO* spiritus dei] dei *om. DO* 8 os] hos *T* inimicus constit. *O* 9 sic] si *T*

sed est res terrifice metuenda. Si igitur non amas constitui inimicus dei, horre execrando esse amicus huius saeculi. Amicus autem saeculi huius est, quicumque saecularis delectationis amicus est.

Rogo ergo te, amice, ne ames saecularia oblectamenta. Cum absunt, noli ad ea cor extendere; cum adsunt, noli illis »cor apponere«; sed cum absunt et cum adsunt, semper te velis ab illis abscondere. Si mundus vel aliquid eorum quae sunt mundi ridet tibi, noli arridere illi. Certe, frater, non ridet tibi ut in fine risus tu rideas, sed simulat risum ut te irrideat. Esto igitur, dilectissime, semper cautus ut anticipes eum et retorqueas fraudem eius in eum; et cum ille tibi fallaciter ridet, tu veraciter irride eum. Et certe numquam veracius irridebis illum, quam si, cum ipse riserit contra te, tu fleveris contra illum. Ad has quidem lacrimas tanto studiosius te debes exercere, quanto melius est contra falsum risum ad modicum ex voluntate flere, quam sub vera irrisione in aeternum ex necessitate lugere.

Legat hanc epistolam domnus GONDULFUS, non ut faciat quod legit, sed ut legat quod facit. Quod si fervor eius devotionis hanc epistolam vult esse suam, pro tuo nomine ponat suum, et sit sua. Ambo valete.

9.

Ad HERNOSTUM monachum.

Morbo laborantem consolatur.

Domino et fratri carissimo HERNOSTO: frater ANSELMUS salutem corporis quanta expediat, et animae quanta sufficiat.

14 apponere] Cf. Ps. 61,11. 15-19 irride eum] Cf. Ep. 2, 76-80. **Ad Ep. 9:** Scripta non post a. 1075, quo HERN. episcopus electus est. 1 HERN.] De eo cf. Ep. 1.

10 igitur] ergo *O* 11 huius *bis om. D* 14 adsunt] assunt *NVLP* (*corr. ex* ads.) *O* assum *T* illis] ad ea *D* 15 adsunt] assunt *P* assint *V* assunt et cum absunt *O* ab illis] ab eis *D* abscondere ab illis *O* 20 numquam] sic *add. LP* veracius] veraciter *P* irridebis illum] irr. eum *DE* 21 contra eum *D* 23 lugere] *hic deficit D* 24 Gundulfus *PTO* 26 vult *om. O* ponet *LP* ex ponat *corr. E.* **Ep. 9 (prius IV, 120)** *coll. cum LPD* 2 quantum expedit et salutem animae quantum sufficit *D*

Infirmitatis tuae nimis ingravatam molestiam, mi dilecte pariter et dilector, prius quorundam narratione, deinde litterarum tuarum lectione cognovi. Qua de re ut taceam quantam assumpserim in animam meam compassionem, testis est mihi conscientia quia libenter ipsam totam transumerem in corpus meum passionem. Sed cum certum sit quia »flagellat« »deus omnem filium quem recipit«, miro quodam modo eadem me caritas et quia flagellis attereris, impellit ad compassionem, et quia ad haereditatem erudiris, invitat ad congratulationem.

Pensandum enim nobis est, carissime, quantam secum ferant dolores illi consolationem, qui dum exterius nostra delicta purgant, quibus externi cruciatus intenduntur, ad filiorum dei nos transferunt sortem, quibus superni regni gaudia promittuntur. Ut dum exterior homo noster, quem cotidie necesse est corrumpi, flagellorum pondere pressus gemendo suspirat: interior homo noster, quem de die in diem oportet renovari, peccatorum gravamine relevatus exultando respiret. Quod nimirum tunc proveniet, si interior homo in exterioris afflictione non per impatientiam resultaverit, sed per gratiarum actionem caedentis manui consenserit. Cum enim semper placeamus omnipotenti deo, quotiens eius dispositionibus in nullo dissonamus, tum maxime placamus misericordem dominum, si vapulantes verberanti sponte consonamus. Cum enim omnis ira non nisi in adversantem se exerat: si se reus offenso per concordem de se sententiam consociet, necesse est ut irascentis motus deferveat, quoniam iam adversarium non invenit quem feriat.

Quapropter, carissime, cum scriptum sit quia »oportet nos per multas tribulationes introire in regnum dei«: cum flagellamur, inter nos et deum beati IOB teneamus sententiam, qui nimiis circumseptus doloribus dicebat: »Haec mihi sit consolatio, ut affligens me doloribus non parcat«.

7-8 recipit] Hebr. 12, 6. 15-16 et 17 interior homo] Cf. Rom. 7,22; Eph. 3,16.

5 in anima mea *D* 10 congratulationem] passionem *D*; *rasura in L* 12 illi] isti *D* externi] aeterni *P* 17 proveniet] perveniet *D* 22 ira] dei *add. D* 23 de se *om. D*

10.

Ad ADELIDEM.

Flores psalmorum *et septem suas* Orationes *tradit. - Brevem exhortationem adiungit.*

Venerabili dominae regia nobilitate, sed nobilius morum probitate pollenti ADELIDI: frater ANSELMUS, sic cum temporali nobilitate virtutum ornamentis decorari, ut in aeterna felicitate mereatur regi regum copulari.

De *Floribus psalmorum* quod dignata est iubere dilecta mihi in deo vestra sublimitas, nec citius nec melius potuit exequi fidelis vobis nostra humilitas. Tanto quippe oboedientia nostra imperio vestro devotius successit, quanto ipsum imperium a sancta devotione processit. Quam devotionem opto et oro, ut omnipotens deus sic in vobis conservet et nutriat, ut mentem vestram in terris suo dulcissimo affectu et in caelis suo beato aspectu reficiat. Exiguum et vile munus quod vobis mittit nostra pauper parvitas, rogo ne despiciat vestra dives nobilitas. Si enim non est auro gemmisque crustatum, est certe totum caritativa fidelitate factum et fideli caritate donatum.

Post *Flores psalmorum* additae sunt *Orationes* septem. Quarum prima non tantum *Oratio* quantum *Meditatio* dicenda est, qua se peccatoris anima breviter discutiat, discutiendo despiciat, despiciendo humiliet, humiliando terrore ultimi iudicii concutiat, concussa in gemitus et lacrymas erumpat. In *Orationibus* vero sancti STEPHANI et sanctae MARIAE MAGDALENAE quaedam sunt, quae si intimo corde dicantur, cum vacat, plus tendunt ad accendendum amorem. In omnibus vero septem hortor vos ego, servus et amicus animae vestrae, ut attendere dignemini – etiamsi vos id melius faciatis –, qua humilitate et quo affectu timoris et amoris offerendum sit sacrifi-

Ad Ep. 10: 2 AD.] Ut puto, filia regis Anglorum WILLELMI I, de qua ORDERICUS, *Hist. Eccl.*, l. V, c. 11 (ed. PRÉVOST, t. II, p. 392; *PL* 188, 414): Adelidis pulcherrima virgo iam nubilis devote Deo se commendavit, et sub tutela Rogerii de Bellomonte sancto fine quievit. 4 De *Flor. psalm.*] Huius s. ANSELMI opusculi in nullo alio loco mentio fit. 13-16 erumpat] De *Meditatione* I (in hoc vol. p. 76 ss.) agitur. 17 s. STEPH.] *Oratio* XIII (p. 50 ss.). s. MAR. MAGD.] *Oratio* XVI (p. 64 ss.).

Ep. 10 (prius IV, 121) *coll. cum LP* 7 inperium *P*

cium orationis. Valete et nunc et in aeternum in deo; valete, et libellum missum arram nostrae fidelitatis secundum deum et nostrarum orationum, qualescumque sint, habete.

In fine epistolae profero quod per totam epistolam persuadere desidero: Omne quod amitti necesse est, etiam cum habetis, sublimi mente contemnite; ad id solum quod aeternum beate haberi potest, quamdiu non habetis, humili mente contendite. Quod persuadere volo, ut spiritus sanctus persuadeat oro; in quo tertio valete.

11.

Ad GERBERTUM abbatem.

Gratias agens quod viduae pauperi succurrerit, ut eam ulterius adiuvet precatur.

Domino et patri, venerabili abbati GERBERTO: frater ANSELMUS suus.

Sicut nobis credendum est quia »ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia«: ita nobis faciendum est, ut ubi abundat miseria, superabundet misericordia. Si enim ibi dilatatur gratia, ubi maior est offensio: quomodo contrahetur misericordia, ubi maior debetur compassio? Quoniam enim »quae seminaverit homo, haec et metet«: »beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur«. Hac itaque consideratione de vestra benignitate confidens ad sanctitatis vestrae me vestigia mente prosterno, intercedens pro eadem vidua paupercula, cuius animam in tribulatione viduitatis et paupertatis misericorditer propter deum refrigerastis, cum ei illud tantillum servitii quod a paupercula vestrae magnitudini solvebatur, me interveniente relaxastis.

Ad Ep. 11: 1 GERB.] Eum esse abbatem S. Wandregisilii (Fontanelle) in Normannia (1063-1089) MABILLONIUS, *Annal. Ord. Bened.*, t. V, p. 35, putat. Eius laudem legas apud ORDERICUM Vitalem, *Hist. Eccl.*, l. IV, c. 10 (edit. PRÉVOST, t. II, 243; *PL* 188, 345) et passim. 3-4 gratia] Rom. 5,20 (Vulg.: pecc.] delictum). 6-7 metet] Gal. 6,8. 7-8 consequentur] Matth. 5,7.

Ep. 11 (prius I, 9) *coll. cum NEVLPT* 11 cum] cui *T* 12 quod] quia *T* magnitudini vestrae *E*

Precor igitur quantis valeo supplicationibus, ut manum consolationis quam ei porrexistis, cum tantum viduitate et paupertate premeretur, nunc ne retrahatis, cum multiplicatis aerumnis etiam dolore defuncti filii anima eius miserabiliter torquetur. Et quidem scio quia praesumptionis existimari queat, quod homuncio, cui nihil debetur et qui nihil retribuere potest, quicquam sua intercessione concedi quaerat. Sed adeo mutuae dilectionis immensitas me et praedictum fratrem, filium eiusdem viduae, vita eius hoc exigente, duos videlicet in unum conglutinavit, ut eo defuncto matri eius me velim filium pro eo substituere, quatenus pro matre mea iam me non pudeat vel importune sollicitum esse. Verum esto ut haec importunitatis meae impudentia a quolibet iudicetur: dum vestrae benignitatis clementia a viduis et orphanis praedicetur et a Christo, qui in illis recipiet et pro illis retribuet, approbetur.

12.

Ad RODULFUM (priorem?).

Defendit se a calumnia, quod dixisset se ei libros non amplius praestare velle.

Meritis et moribus reverendo domino, caritate et proposito dulcissimo fratri, domno RODULFO: frater ANSELMUS.

Litteras vestras, litteras, inquam, vere dilecti et veri dilectoris mei olim accepi, quae ex iis quae interius a facie ferebant, pia compassione me compunxerunt; sed ex iis quae exterius a tergo gerebant, intolerabili maerore me vulneraverunt. Cuius livoris dolorem nisi prius per satisfactionem deter-

20 fratrem] Forte OSBERNUS, de quo in Ep. 5,6,8. 25 retribuet] Cf. Matth. 25,35 ss. **Ad Eph. 12**: Non post a. 1078, cum abbas Beccensis commemoretur. 2 ROD.] Videtur fuisse prior (S. Stephani Cadumensis?), cum ‚reverendus' vocetur et vices monasterii gerat (Cf. Ep. sequentem). Utrum autem sit is huius nominis, qui ANSELMO in archiepiscopatu successit (1114-1122), ut vult WILLELMUS Malmesberiensis in adnotatione ad Ep. 13, in dubium vocari debet, cum is solummodo a. 1088 prior S. Martini Sagiensis (Séez) constitutus sit. De cetero nomen RODULFI eo tempore frequentissimum erat.

15 porrexisti *T* in viduitate *LP* ne *om. T* 16 retrabatis *T* 17 existimari] existimare *T* estimari *LP* 19 Sed] Si *V* 21 in unum *om. V* 22 pro eo filium *E* 23 meae *om. LP* **Ep. 12 (prius I, 10)** *coll. cum NEVLP* 2 domno] domino *VLP* 4 ex his *V*

sero: et noster animus ad ea quae amica desiderat compassio, maerore languidus et pudore mutus deficiet, et vestra mens sinceritatis dicta velut simulationis ficta quasi iure despiciet. Omnino enim pati non potest mens vobis et ceteris dominis nostris dilectissimis, vestrae, immo – quod libentius dico, si dignamini – nostrae congregationis fratribus devotissima, omnino, inquam, pati non potest, ut vel suspicemini ex ore meo exisse quod non amplius vobis libros nostros praestabimus. Hoc namque si umquam dicere potui: et vos credite et ego confitebor me numquam vobis amicum fuisse veracem, sed simulatorem fallacem. Quomodo enim, quantum ad me attinet, aliquid illis possum negare, pro quibus animam non dubitem dare? Quod tamen si qua mea non cruditas ventris, sed crudelitas mentis evomuisset: tam sublimi illud humilitate, tam admirabili patientia, tam submissa satisfactione et satisfacienti submissione retulistis, ut me nihil umquam simile dixisse profundius puderet vel altius paeniteret. Litteras quoque quae vobis pro remittendis libris missae sunt, nec ita fieri iussi, nec ante recitationem eorum qui libros attulerunt, ita factas esse scivi. Domno igitur abbate concedente, me volente, nullo fratrum resistente, nostro pariter et vestro compensato commodo libenter vobis quoscumque libros, vel potius quaecumque habemus, mittemus quando exigetis; quos vero de nostris vos habetis dimittemus, quamdiu indigetis.

Delectabilius scripsissem carissimo meo in spirituali certamine anhelanti et amici compassionem piis gemitibus provocanti, licet non indigenti, sed tamen cupienti qualem possem confortationem: quam, ne quid de me inimicum amicus crederet, mei excusationem. Sed quoniam et illud erit recuperabile, et hoc pati amico erat intolerabile, nec epistolaris angustia poterat in utroque affectus capere latitudinem: distuli quod delectabat, ut excluderem quod laedebat. Adeo enim, dilectissime frater, de tuae puritate caritatis omni modo sum certus, ut si de mea erga se quidquam crediderit imminutum, id te sine tristitia vel cogitare non posse nullo modo sim incertus. Quomodo igitur possum non transferre illum dolorem in animum meum; vel potius quomodo non dicam illum dolentem animum esse meum, qui sic dolet propter amorem meum? Rogo ergo, carissime, ut si quid

22 abbate] Scilicet HERLUINO.

8 vestra] *a manu post. mut. in* nostra *V* 37 animum *om. LP*; *erasum in ℨ*

deinceps audieris de me quod erga te extra regulam videatur caritatis: non credat hoc indiscussum animus tuus alter meus, ne laedatur animus meus alter tuus.

Saluta ex nostra parte omnes dominos meos, fratres tuos. Inter quos enim nullum invenire possum non dilectum, ex illis nullum eligere possum ut dilectum. Qui tamen diuturniori experientia plus tecum de mea confidant fidelitate, nec tuam nec illorum latet sinceritatem. Vale tu et valeant illi.

13.

Ad eundem.

Desiderio RODULFI secum vitam degendi suum ipsius desiderium respondere dicit. - Apud LANFRANCUM pro eo se interventurum esse promittit. - Munere gravatum consolatur.

Domno RODULFO, fratri vere dilecto: frater ANSELMUS.

Ut non taceam animi affectu admonitus, quod dicere non audeo vestris litteris prohibitus: quem timui dominum meum vocare in salutatione, audebo saltem ostendere me servum eius in epistolae prosecutione. In qua enim caritate diligo domnum RODULFUM ut fratrem meae non carnis sed animae, in ipsa eidem servire paratus sum ut servus. Quapropter si hoc me iubetis tacere, quod utique – ut ex conscientia loquar – mihi estis ex morum qualitate: vel hoc mihi liceat confiteri quod vobis sum ex propria voluntate. Taceat igitur frater ANSELMUS domino suo RODULFO, et loquatur fratri RODULFO servus suus ANSELMUS.

Litteras, frater carissime, tuae caritatis accepi et in illis desiderium meum legi. Quod enim te caritas tanto desiderio succendit, ut ubicumque

Ad Ep. 13: Scripta post Ep. praecedentem. 1 ROD.] Est is, ad quem Ep. praecedens. In cod. *M* in margine notatur: ‚tunc priori, primum sagii abbati, post rofensi episcopo, tandem cantuariensi archiepiscopo post A(NSELMUM)'. In nota ad Ep. praeced. hanc attributionem in dubium vocavimus. 3 in salutatione] Ut in Ep. praecedente fecit.

43 invenire — nullum *om. E* **Ep. 13 (prius I, 11)** *coll. cum NDEVLPTO* 1 Domino *TO* Domno—ANS.] Domino Radulfo .A. *D* 2-10 Ut—ANSELMUS *om. D* 5 dominum *LP* 8 vobis] vobiscum *O* 9 domino] domno *LP* 9-10 loquar *V* 10 fratri] suo *add. ELPO*

maneam tu sis mecum: idem est quod cor meum flagrat, ut ubicumque sim ego vivam tecum. Et ut tu petis a me consilium, ut ita possit esse, sic ego a deo precor auxilium, ut aliter non possit esse. Qui si nos audire dignabitur, talis sit eo iuvante nostra cohabitatio, ut tota vita nostra sit illi gratiarum actio. Quoniam autem nec ego nec tu nostri sumus – »sive« enim »vivimus sive morimur, domini sumus« –: si aliter quam velimus disposuerit nos, qui novit melius nobis quid placeat sibi vel expediat nobis: patienter toleremus quidquid illi de nobis senserimus placere, si nolumus ipsi nos displicere. Quam enim brevis est vita nostra, tam prope est ut de ipsius et nostra mutua praesentia iam non amplius divellenda congratulemur, si ipso dante in omnibus illi acquiescendo hanc ipsam brevitatem transcurrere vitae curemus. Interim tamen quaecumque nos locorum vel propinquitas contineat vel longinquitas distineat, caritas semper unum de duobus nobis animum conficiat.

Ad illud vero quod me tam sollicite rogas impetrare ab archiepiscopo LANFRANCO, cum de Anglia venerit, si mecum esse non poteris: respondeo quia sicut de te quod deo gratius et tibi intelligo utilius desidero, ita conabor ut fiat, si potero.

Interim hilariter quod agis age; quod operaris operare. »Hilarem enim datorem diligit deus«. Quod vero per hoc quod agis, conquereris a legendi vel orandi te praepediri instantia: sit tibi hoc non modica consolatio »quia caritas operit multitudinem peccatorum«. In quo enim tu retraheris, alius attrahitur; in quo tu curvaris, alius erigitur; in quo tu gravaris, alius portatur. Et memento quia servus, qui vacuus domum redit, velocius currit; sed onerato domus tota laetior occurrit. Nec quia tardus venit, a quoquam corripitur; sed quia utiliter est fatigatus, quiescere praecipitur. Si vero dicis quia iniuncto tibi officio strenuitas vel industria tua non sufficit: respondeo secundum tuam de te existimationem, non secundum meam, quia nec oculus lippus et solus in capite videndi officium explere sufficit; et tamen ab eo quod potest, quia solus id in suo corpore potest, non deficit.

17-18 domini sumus] Rom. 14,8. 30-31 deus] 2 Cor. 9,7. 32-33 peccatorum] 1 Petr. 4,8.

13 idem est] id est *O* 14 ego[2] *om. E* 15 precor a deo *TO* auxilium *om. D* 16 tota] in *add. V* 20 ipsi nos] illi *D* 24 quocumque *D* 25 conficiat] efficiat *D* 26-31 Ad illud — deus *om. D* 27 LANFRANCO *om. TO* de Anglia *om. TO* 30 age quod agis, operare quod operaris *O* enim *om. O* 31 quod agis] quod *om. T* 34 erigitur] eligitur *D* 38 strenuitatis *T* 41 potest *om. O* deficit] *hic deficit D*

Quoniam vero iam modum excedit epistola, et alia quae scripsisti plus egent colloquio quam scriptura, qua abundant sacri libri: ea interim deo fidenter committentes et assiduis orationibus prosequentes colloquium pari voto expectemus et epistolam communi consensu terminemus.

14.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

De muneribus gratias agit. - Pro GIRARDO, qui propter multa debita a conversione prohibetur, rogat auxilium.

Domino reverendo, patri diligendo, venerabili archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus.

Gratias magnas dicit vobis epistola nostra pro magnis muneribus, quae suscepimus de vestra largitate; sed valde maiores in cordis arca vobis servamus pro maioribus, quae prompta scimus in vestra bona voluntate. Cum enim ex sola spontaneae vestrae benignitatis exundantia tanta servo vestro affluant: satis claret quanta opulentia se benignus ex intimo vester affectus effunderet, si qua dilecti vestri – quod non impudenter nec inexpertus dico – necessitas exigeret. Nec hoc dico, quasi munera praefata vestrae paternitatis affectum erga me nunc primum me doceant intelligere; sed quoniam ignorantes quantum de ea confidere debeam, hinc possint ex parte colligere. Nequaquam enim ad plenum benevolentiam vestram ostenditis per pallium vel aurum de eo, quem certe diligitis super pallium et aurum. Quod quamquam vos non ingrato facere bene sciatis, tamen non piget me scribere, quia hoc opto, optando oro, orando propono, ut numquam id immerito faciatis.

De GIRARDO qui propter multa debita a nostra conversatione retrahitur et de quo id quod in vestra promptum erat misericordia mandastis, domnus ROBERTUS vobis dicet quid mihi videatur et quid pro possibili-

Ad Ep. 14: 17 De GIR.] Monetario Atrebatensi (cf. Ep. sequ.) et postea monacho Beccensi (in catalogo n. 103 sive 115).

Ep. 14 (prius I, 12) *coll. cum NEVLP* 6 vestrae spontaneae *E* 11 quantum] quoniam *E* 17 qui] quia *V* 19 RODBERTUS *LP* rotbertus *V*

tate nostra fecerim, ut eleemosina vestra perficiatur. Qui si ad vos venerit et inter vos et ipsum usque ad summum rei effectum non convenerit, hoc postulo ego servus vester misericordem vestram benignitatem, ut propter iter quod faciet vestra fiducia et nostro consilio, eius nec debita crescant nec habita decrescant, nec ex labore dolor et maeror accrescant.

15.

Ad GIRARDUM.

Ei consulit, ut archiepiscopum LANFRANCUM pecuniae petendae causa adeat.

GIRARDO, monetario de Atrebato, fratri AIVERTI: frater ANSELMUS salutem.

Venerabilis archiepiscopus Anglorum LANFRANCUS, qui fuit prior in nostro monasterio et abbas de Cadumo, quem tu ipse, ut puto, vidisti, nuper audivit voluntatem tuam et impedimentum tuum. Itaque sanctitas eius commota miseratione tui mandavit nobis quia, si certus esset te venturum ad nostram conversationem, daret tibi propter deum centum solidos de Anglica moneta adiutorium ad solvenda debita tua. Addidit quoque quia, si necesse esset, adhuc aliquantulum adderet. Quapropter damus tibi consilium, ut quam citius umquam poteris pergas ad eum; et si quamlibet securitatem quaesierit a te, aut fidem tuam aut sacramentum per eandem securitatem, vel quomodocumque iusserit, expone ei quantum debeas et quantum te de tuo habere confidas, et constitue ei terminum quem bene possis servare, intra quem ad nostrum monasterium venias ea intentione, ut ibi monachus fias; si tantum misertus fuerit tui, ut pecuniam quam debes reddere possis.

Ne dubites facere quod consulimus; quia misericordissimus est idem reverendus archiepiscopus, et praecipue erga salutem animarum, et est valde deditus eleemosinis, et sufficienter abundat auro et argento. Etiam enim si

Ad Ep. 15: Data codem fere tempore ac Ep. praecedens.

20 perfic.] proficiatur *E* 21 rei] erei *V* **Ep. 15 (prius I, 13)** *coll. cum NEVLP* 3 LANFRANCOS *P* 11 sacramenta *LP*; *corr. ex* sacramentum *E* 12 quomodocumque] ipse *add. LP*

tantum debes, ut tibi nolit tantum dare quod tibi ad te exsolvendum sufficiat: certi sumus quia primum propter deum, deinde propter nostrum amorem, qui confidentes de eius magna misericordia damus tibi hoc consilium, tantum tibi dabit, ut in eundo ad eum non te paeniteat vel laborasse vel aliquid expendisse. Porta etiam illi has ipsas litteras, ut sint tibi in testimonium quia nos te mittimus ad illum.

Si autem te poteris a debitis exsolvere, fac ut dominus ENGELARDUS hoc sciat et ut, cum veneris ad nos, det tibi aliquod signum, quo possimus agnoscere eum tibi esse testem quia sis exsolutus. Ne moreris facere quod monemus. Mandavimus enim eidem archiepiscopo hoc ipsum quod tibi scribimus. Vale.

16.

Ad GONDULFUM monachum.

Epistolas petentem de amicitia sua certum facit.

Dilecto dilectori dilectus dilector, domno GONDULFO frater ANSELMUS: quod GONDULFO ANSELMUS.

Instat et instat mihi conscius alterius suae conscientiae, id est meae, ut ad se trans mare volitent et volitent saepius litterae meae, quasi volens discere statum amicitiae meae. Sed quid te docebit epistola mea quod ignores, o tu altera anima mea? »Intra in cubiculum« cordis tui et considera affectum veri amoris tui, et cognosces amorem veri amici tui. Quamquam enim pares non simus morum aequalitate, tamen non audeo dicere impares; sed certe dissimiles non sumus mutui amoris qualitate. Namque fateor – quamvis erubescens –, fateor, inquam, quia tepida mea caritas a tua fervida caritate superatur; sed non est dissimilis, quia eadem regula formatur. Sicut enim tu satagis ut non minori fervore diligas me quam te ipsum,

Ad Ep. 16: 6 cordis tui] Cf. Matth. 6,6.—*Proslogion*, c. I (Vol. I, p. 97,7): ,Intra in cubiculum mentis tuae'.

27 quia sis testem *P* **Ep. 16 (prius I, 14)** *coll. cum NEVLP* 1 domno *om. E* frater *om. E* 3 conscientiae suae *LP* 4 ad] et *LP*

ita ego studeo ut non maiori tepore amem te quam me ipsum. Si plus exigis, certe nec minus volo nec plus possum. Denique impetret mihi orando amor tuus, ut me amem quantum expedit; et amabit te amator tuus, ut ipse dicas: nunc sufficit.

Memento, non dico mei – quia id te facere ipse pro te assero – sed eorum quos tibi olim commendare curavi. Saluta eos, quos ex nostra soles parte salutare. Scito quia domno abbati et nobis fratribus tuis grata valde sunt dona tua, sed multo gratius est nobis quod audimus de vita tua. Optamus igitur et oramus, ut omnipotens deus bona quae in te operatur augendo servet et servendo augeat, ut sit unde tibi retribuat regnum aeternum idem benedictus dominus in aeternum; fiat, fiat.

17.

Ad HENRICUM monachum.

Eum implorat, ne neglectis omnium consiliis Italiam ad liberandam de servitute sororem adeat.

Domino et fratri dilectissimo HENRICO: frater ANSELMUS salutem.

Quoniam, teste conscientia mea, minus te quam me diligere nolo, valde mihi repugno, si aliter tibi quam mihi consulere volo. Consilium autem nullum utilius vel universalius invenio quam illud, quo nobis per sapientiam consulitur: ut, ne paenitentia nostros actus subsequatur, omnia faciamus cum consilio. Quod quoniam sicut est sapientissime datum, ita est verissime ratum: in quantum illud quisque negligit, in tantum de actibus suis non laetari sed paenitere eligit. Quisquis igitur tibi consulit ut hoc utaris consilio, non negligentius consilium eius est audiendum, quam illud ipsum, cui ab omnibus et in omnibus est oboediendum.

18 olim] Cf. Ep. 4 et 7. **Ad Ep. 17:** 1 HENR.] Cf. Ep. 5. — In *M* in margine notatur: ‚Henrico postea abbati de bello'. 5-6 cum consilio] Cf. Eccl. 32,24.

14 certe nec] ego *add. LP* 15 ut me amem — amator tuus *om. E* 18-19 parte soles *EV* 20 nobis *om. P* 22 retribuat tibi *ELP* **Ep. 17 (prius I, 15)** *coll. cum NDEVLP* 1-3 Domino — volo] Domino et fratri henrico .A. *D* 3 quam mihi] ipsi *add. LP* autem *om. D* 4 invenio] est *D* 5 subsequ.] sequatur *D* 7 et inquantum *D* suis *om. D* 8-12 Quisquis — consilium *om. D*

Ideo tecum haec, dilectissime, loquitur amicus tuus de consilio, quia de quodam negotio audio te disponere contra amicorum tuorum consilium. Vis enim, ut mihi dictum est, ire de Anglia in Italiam sororem tuam defendere, quam audis quemdam divitem indebitae servituti calumniose subicere. Quod, carissime, obsecro per – si qua in te est – mutuam nostram amicitiam; per – si quam mihi vis esse – de te laetitiam: ne facias. Quid enim, dilectissime, monachorum interest et eorum qui se profitentur velle fugere mundum, qui quibus vel quo nomine serviant in mundo? Denique nonne omnis »homo ad laborem nascitur, et avis ad volatum«? Nonne omnis vel paene omnis homo aut sub nomine praestandi aut sub nomine famulandi servit? Nonne »servus vocatus in domino libertus est domini«, et »liber vocatus« in domino »servus est Christi«? Si ergo sic omnes laborant et serviunt, et sic est servus libertus domini et liber servus Christi: quid refert, excepta superbia, quantum vel ad mundum vel ad deum quis vocetur servus vel liber? Apostolus dicit: si »servus vocatus es, non sit tibi curae«; et nos quod pro nobis curare vel prohibemur vel non indigemus, pro aliis tantopere curabimus?

Etsi enim bonum sit velle liberare hominem violentae conditioni addictum: hoc utique quod intendis non tam bonum est, ut dignum sit pro quo tenens aratrum Christi tam longe retro respiciat; pro quo monachus propositum suum tanta intercapedine interrumpat; pro quo se tot corporis et animae laboriosis periculis et periculosis laboribus tanta et tam singulari voluntate committat; pro quo – ut secundum caritatem conscius conscium amicum increpem – tam solitaria, tam rigida sententia omnium amicorum – minorum, parium, maiorum et praelatorum – consilio resistat. Cum igitur haec tot et tanta certa incommoda vel potius mala sint, si illud unum tam inopportunum, tam incertum, tam noxium bonum conferatur: quis intelligens illud bonum, ac non potius non bonum vel magis malum dixerit? Crede igitur, carissime,

19 ad volatum] Iob 5,7 (Vulg.: nasc. ad lab.). 21-22 Christi] Cf. 1 Cor. 7,22. 25 curae] Ibidem, v. 21. 30 respiciat] Cf. Luc. 9,62.

11 haec] est *L; rasura in P* 13 Vis — de Anglia] Hoc ideo dico, quia dictum est mihi te velle ire *D* 15 nostram] nostri *D* 19-20 ad laborem — omnis homo *om. D* 19 ad volandum *V* 21 in domino] a domino *D* 24 quis] quid *D* 26 non *om. D* 27 tanto opere *D* 31 intercapedine] *suprascript.* spatio *E* 32 periculis et periculosis *om. D* 35 tot et] totiet *V*

plus consiliis amicorum, si te solum sapientiorem omnibus illis non aestimas, quam tuae deliberationi. Quia enim mens tua magnum affectum suum cum aliquantulo bono illo ponderat, idcirco ea quae sola compensanda sunt, se ipsam fallens aequa libra non trutinat. Quotiens namque de pluribus quod magis oportet eligere proponimus, omni nostro appetitu seposito rerum ipsarum pondera sola conferre debemus. Nam si pondus amoris ponderi rei amatae coniungimus, absque dubio in rerum discernendarum iudicio decipimur. Quapropter si se ipsam prudentia tua non vult fallere, non debet affectum suum cum re quam appetit in electionis suae deliberationem coniungere, sed rem ipsam solam iis quae opponimus iudicando opponere. Quod si in propria voluntate perstiteris – quod deo protegente non erit –: sicut eris contra omnium amicorum tuorum sensum, ita nullius eorum in re tibi noxia habebis assensum.

Salutat te domnus abbas ut filium carissimum; qui cuncta hic a me scripta sua dicta vult esse. Acquiesce igitur eius et nostris monitionibus, ut oboediendo benigno patri et concordando amico fratri laetifices – si diligis – patrem et fratrem. Saluta ex nostra parte dilectos fratres nostros domnum HERLUINUM et domnum OSBERNUM. Vale, et si quid apud te possum, cum citius poteris manda mihi, qualiter in voluntatem carnaliter alium diligentis – tuam dico – te reclines, vel in sententiam te spiritualiter diligentium declines.

56 HERL.] Cf. Ep. 8. OSB.] Cf. Ep. 4.

42 trutinat] *hic deficit D* 42-48 Quotiens — opponere *om. NV* 49 prostiteris *E* 50 sensum] consilium *LP* 53 monitibus *EL* monitis *(corr.) P* 57 poteris] potueris *LP* manda mihi cum citius poteris *E*

Alia recensio: 39-40 consiliis — deliberationi] consiliis amicorum tuorum quam tuae deliberationi, nisi forte solum te sapientiorem aestimes omnibus illis. Quod non ita tuae fraternitati videri intelligo *LP*

18.

Ad WILLELMUM abbatem.

Pro filio ODONIS intercedit.

Domino et patri, reverendo abbati WILLELMO: frater ANSELMUS.

Odo lator praesentium multis mihi supplicationibus institit, ut vestrae sanctitati fidelitas nostra supplicare pro filio suo, quem a servitio vestro exclusistis, deberet. Cum igitur nec illum debeam contemnere nec vos velim offendere: hoc precor ab illo rogatus, quod consulerem a vobis interrogatus. Quapropter si iuvenis servitium estis in praeterito vobis commodum experti: consulimus ut propter pecuniam amissam, quam recuperare non potestis, bonum servientem ne abiciatis, quo utiliter uti potestis. Precor igitur ut illum recipiatis invitati nostris precibus, si illum non inutilem scitis vestris rebus.

19.

Ab AVESGOTO monacho.

Supplicat ANSELMO ut nepotem suum in arte grammatica instruat.

AVESGOTUS, coenobii Sancti Petri Culturae monachus: ANSELMO salutem.

Hactenus amici atque familiares solummodo fuimus locutione, sed minime experti sumus nos, si necesse esset, operatione. Ego iam dudum

Ad Ep. 18: 1 WILL.] Videtur fuisse Will. Bonne-Ame, abbas S. Stephani Cadumensis (ab anno 1070), qui a. 1079 archiepiscopus Rotomagensis eligitur (+1110).
Ad Ep. 19: 1 AVESG.] De hac persona ab auctoribus plures diversae opiniones allatae sunt, quarum nullam teneri posse mihi videtur; inde eas enumerare supersedeo. Anno 1076 monachum quendam huius nominis in abbatia S. Petri Culturae (apud Cenomanum; nunc Solesmes) exstitisse, ex subscriptione cuiusdam instrumenti colligitur: ,... de monachis de Cultura... Avesgaudus de Gaudiaco' (*Cartulaire des abbayes de Saint-Pierre de la Coulture et de s. Pierre de Solesmes*, 1881, p. 26, Instrum. n. XVI de a. 1076). Non dubito quin sit is, qui hanc epistolam eodem fere tempore scripserit.

Ep. 18 *(w* I) *coll. cum Nw* 1 GUILLELMO *N* 3 sanctitatis *w* 4 contennere *N* **Ep. 19** (BALUZIUS, *Miscell.*, II, 174; *PL* 143, 1434) *coll. cum LP*

opto ut quid iubeas mihi; tuncque videres quantum de me confidere potes. Crede mihi, aut per me aut per meos parentes iussioni tuae oboedirem libenter. Verum cum istud facere negligis, a te hoc donum primus exigo. Habeo quemdam meum nepotem iam iuvenem, quem super omnia curo; et si ferre valeres, desidero eum manere tecum, tuo ut grammate erudiatur. Ad alios doctores ipsum mittere possum, sed maiorem fiduciam in te haberem quam in aliquo vivente. Valde securus ex eo fierem, si moraretur in loco in quo es.

Cur fama LANFRANCI atque WIMUNDI volat per orbem plus tua? Cur tamdiu lucernam recondis sub modio? Quid non recordaris poetae dicentis:

‚scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter'?

Ex te haud dubito quin annuas voluntati meae. Verum deprecor te multum, ut mihi dicas quod servitium abbati tuo congregationique subiectae sibi offeram, ut hoc quod retuli permittant fieri, saltem tres menses aut quattuor, si plus eis non libuerit. Igitur si verba mea, uti cupio, a vobis fuerint suscepta, manda mihi terminum quo te possim invenire; atque, si incolumis fuero, illuc abibo. Vale, carissime.

20.

Ad AVESGOTUM monachum.

Se excusat quod eius petitioni obsequi non possit.

Domino et amico carissimo AVESGOTO: frater ANSELMUS salutem.

13 WIM.] Sive GUITMUNDUS, monachus Crucis S. Audoeni seu S. Leutfredi, dioecesis Ebroicensis, postea (a. 1088 — c. 1095) archiepiscopus Aversanensis (in Apulia). Eius gloria fundatur in sua controversia contra BERENGARIUM (*De corporis et sanguinis veritate in eucharistia*, *PL* 149,1427 ss.), scripta circa a. 1073-1076. Similiter LANFRANCI, qui contra eundem opus *De corpore et sanguine domini* (*PL* 150,407 ss.) anno 1069 composuit. 14-16 alter] Cf. A. PERSIUS FLACCUS, *Satura* I, v. 27. **Ad Ep. 20:** Respondet ad Ep. praecedentem. - Hanc tempore primam s. ANSELMI epistolam esse crediderunt, qui de AVESGOTI persona erraverunt (cf. Ep. praeced.).

13 Guimundi *mss.* **Ep. 20 (prius I, 16)** *coll. cum NEVLP* 1 ANS.] .a. *N*

In principio nostrae responsionis praefigo, quia nostra testatur conscientia quod loquitur epistola. Gratias itaque ago – quoniam aliud ad praesens non possum – caritati vestrae, quae sic se ad obsequendum utilitatibus nostris promptam reddit, quemadmodum scriptio vestra patefecit. Cui certe simili voluntate respondeo, sed utique doleo quia id in prima petitione vestra opere probare non valeo. Non enim eiusmodi studii, in quo possit proficere dilectus ille vester, de quo scripsistis, est mihi nunc licentia nec intentio vel opportunitas, sicut fuit olim vel putat vestra sanctitas. Precor ergo ne aliquatenus vestra erga me dilectio turbetur, cum mihi semper animus sit amicitiae vestrae obsequendi, quamquam facultas non pariter comitetur. Potest enim esse vera amicitia, ubi semper viget bona voluntas, etiam si numquam instet flagitandi necessitas nec praesto sit praestandi facultas.

Denique ad id quod mihi dicitur in epistola vestra:

,scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter':

quamquam PERSIUS id dixerit, ut ostentationem reprimeret non ut exprimeret, respondeo:

,scire meum nihil est, si quale sit hoc sciat alter'.

Quod vero quaeritis, cur fama LANFRANCI atque WIMUNDI plus mea per orbem volet: utique quia non quilibet flos pari rosae fragrat odore, etiam si non dispari fallat rubore. Valete.

21.

Ad WILLELMUM et ROGERIUM.

Precibus eorum annuens promittit munus orationum suarum.

Dominis et fratribus suis sponte diligentibus et merito dilectis WILLELMO et ROGERIO: frater ANSELMUS salutem.

Dominus et amicus noster EVREMERUS postquam Roma rediit,

16 PERS.] Loco in Ep. praeced. citato. **Ad Ep. 21:** 1-2 WILL. et ROG.] Hos iuvenes Baiocenses et monachos Casae Dei (Chaise-Dieu) fuisse Ep. 70 et 71 patefacient.

9 olim fuit *LP* 12 vera esse *E* 19 Guimundi *LP* 20 quia utique *P* **Ep. 21 (prius I, 17)** *coll. cum NEVLP* 1 Guilielmo *N* Guillelmo *LP* Guilelmo *V* Wilielmo *E* 3 Ebremerus *ELP* Ermerus *V*

vestram mihi postulationem, ut vestri memor in orationibus meis essem, tanta supplicatione retulit, ut et pudor me cogeret dare quod tam obnixe petebatur et conscientia prohiberet, quoniam non erat in me quod sperabatur. Cum igitur et libenter et verecunde plenius concessissem quod prius quoque faciebam, vestrae erga deum devotionis et erga me dilectionis per alios mihi sinceritate iam cognita: non minori aliquanto tempore post idem amicus noster et vester poposcit instantia, quatenus hoc vobis nostra testaretur epistola.

Superna igitur annuente clementia me pro vobis oraturum promitto, et si quid boni divinus in me respectus operatur, eius vos mecum pariter participes in vera caritate permitto; sed utrum vobis profuturum sit, illi a quo omne bonum est committo. Munus autem caritatis vobis peragentes, quod ex nobis est, humiliter petimus ut id ipsum nobis persolvatis, quod ex vobis est. His itaque concessis, quae si vobis profutura sint conscius mihi meritorum meorum ignoro: ea vos ut carissimos amicos et fratres admoneo, quae sicut noxia, si negligantur, ita salubria, si observentur, non dubito. Ad hoc solum, dilectissimi, discite, ut veritatis, quae Christus est, possitis esse capaces; et sic vivite, ut Christi, qui veritas est, probetis vos esse velle sequaces.

Domnum LAMBERTUM, magistrum vestrum, quem cunctis amabilem et ingenii sinceritate et morum probitate plurimorum didici relatione, qui me salutare et ut pro eo orem rogare dignatus est per clericum ab illis partibus venientem vestraeque dilectionis mihi nuntium deferentem: sic volo ut ex nostra parte salutetis, ut illum amoris mihi vinculo colligetis. Valete.

14-15 bonum est] Cf. Iac. 1,17. 20 Christus est] Cf. Ioh. 14,6. 21 veritas est] Cf. ibidem.

4 tanta] mihi *add.* *ELP* 7 conces-sem (*nova pag.*) *V* 14 permitto] promitto *N* (permitto *ex* promitto *corr.* *L*) 21 et] Et *V* velle esse *LP* 22 Lanbertum *V*

22.

Ad LAMBERTUM et FOLCERALDUM avunculos.

Ut per nobilem epistolae latorem se de statu incolumitatis doceant ab ipsis petit.

Suis reverendis dominis, dulcissimis nutritoribus, dilectissimis avunculis LAMBERTO et FOLCERALDO: frater ANSELMUS sic transire per bona temporalia contemnendo, ut maneant in aeternis perfruendo.

Utinam in legendo epistolam meam sentiant avunculi mei, quem affectum in dictando eam testantur oculi mei. Velocior enim fuit in ipso initio animus meus lacrimas exprimere, quam stilus meus litteras imprimere. Sicut enim nec temporum diuturnitas nec locorum longinquitas corpori meo valuit adimere, quod nascendo de genere vestro incepit et quod crescendo de nutrimento vestro accepit: sic nulla sollicitudo, nulla occupatio animae meae potuit minuere amorem vestri, quem et natura et beneficio concepit.

Quapropter quorum amore cor meum ardet indesinenter, eorum felicitatem semper sitit ardenter. Precor igitur quatenus per huius nostrae latorem epistolae vestrae statum incolumitatis filium vestrum docere velitis; per quem, si placet, quae sunt erga me discere valetis. Quamquam enim sit dominus iste, qui noster dignatur esse nuntius, valde dives et de Normannorum nobilissimis: tanta tamen ipse cum matre et fratribus suis et sorore me sibi dilectionis familiaritate iunxerunt, ut non aliter me quam filium mater et fratrem proles nominent, nisi quia pari concordia primogeniti mihi dignitatem concesserunt.

Ad Ep. 22: 2 LAMB. et FOLC.] M. RULE (*Life and Times of St. Anselm* [1883], t. I, p. 30 s.) eos canonicos S. Ursi et simul Cathedralis Augustae Praetoriae (Aosta) fuisse putat. 15 iste] RULE (p. 226) eum ex familia WILLELMI Crispini fuisse non immerito credit.

Ep. 22 (prius I, 18) *coll. cum NEVLP* 2 Lanberto *V* 5 Velociter *V* 11 indisinenter *P*

23.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

De libris Moralium IOB *et s. AMBROSII et HIERONYMI transcribendis. - De dilatione ingressionis GIRARDI in monasterium Beccense.*

Domino et patri, catholicis reverenter amando et amanter reverendo archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus quod suus.

Quoniam scienti aut tacendum aut breviter est dicendum: cum tacere nolim, ne non loquar quod et cui libenter loquor, breviter qualiter noster animus in paternae vestrae sublimitatis fidelitate conversetur intimo. Sicut igitur cotidie desidero ut affectus amoris vestri cordi meo semper augeatur, ita nulla nostra ab invicem absentia efficere valet, ut aliquo modo minuatur.

De *Moralibus IOB* mihi mandastis, sed domnus abbas Cadumensis WILLELMUS et domnus HERNOSTUS, fideles vestri, invenerunt scriptorem, qui iam habens nostrum librum, vestrum, ut puto, incepit. Ut libros beatorum AMBROSII et HIERONYMI habeam, ad hoc quod iussistis laboravi et laboro, sed eos nondum habere potui. Quam vero citius potero, quod vos inde velle scio perficiam.

GIRARDUM vestrum de Flandria per vestrae pietatis largitatem deo de mundo nostra suggestione redemptum – unde me, si vester non essem, confiterer servum vobis emptum – die a vobis constituta sciat sanctitas vestra sine gravi iactura esse non potuisse absolutum a creditoribus suis. Venit tamen prima Dominica Quadragesimae, vestram in se magnifice misericordiam praedicans, et qualiter nostrae non tam petitioni quam levi voluntatis significationi in eius causa dignatio vestra favit, et semper se velle favere intimavit. Qui dixit se velle, et quantum attinet ad hoc quod habet, posse sic reddere quod debet, ut aliquid quod secum afferret haberet; sed pro quibusdam impedimentis non potuisse secundum condictum, ut oporteret. Rediit igitur promittens se in Pascha Beccum deo annuente venturum et

Ad Ep. 23: 8 De Moralibus IOB] De s. GREGORII Magni commentario extenso in librum IOB, qui etiam *Moralia* vocabatur, sermo est (*PL* t. 75 et 76). 9 WILL.] De eo cf. Ep. 18. HERN.] De eo cf. Ep. 1.

Ep. 23 (prius IV, 122) *coll. cum NLP* 8 mihi *om. P* 9 Guillelmus *N* 11 ieronymi *mss.* 24 becum *N*

mansurum, si non quomodo volet, vel sic quomodo poterit. Si quid igitur peccavit, quia promissionem vobis factam ad plenum non est executus: quoniam non id admisisse malitia videtur, peto securus, ut soleo, de vestra benignitate, quatenus filio vestro vice patris liceat eum hoc reatu absolvere, cum nobiscum incipiet vivere. In qua re hanc certam praesumam concessionem, si nullam legero prohibitionem.

24.

Ad HENRICUM monachum.

Miratur quod HENRICUS Roma rediens Beccum non adierit.

Domino et fratri HENRICO: frater ANSELMUS salutem.

Cum Romam tendentes transistis prope nos, mirantes doluimus quia non potius per nos, donec audivimus hoc vobis prohibitum esse in eundo, sed concessum in redeundo. Exspectavimus igitur, domnus abbas et ego et alii fratres et dilectores vestri, adventum vestrum, spe falsa gaudentes, donec didicimus vos in Anglicam terram pertransisse, desperatione vera dolentes. Quod quamquam ego non sine aliqua rationabili causa factum esse, si bene vestram novi dilectionem, non credam: tamen ne qua – quod absit – vel contemptus vel modici amoris erga monasterium et fratres vestros de vobis maneat suspicio, mandate mihi quid aliis respondeam, cur vestra nos in eundo et redeundo non visitatos praeteriit dilectio. Sicut enim desidero vos nihil operari quod vobis non expediat, ita nolo quemquam de vobis aliquid opinari nisi quod vos deceat. Innotescat etiam amico vestro, si quid de re, pro qua animum vestrum et aliorum verbis et vestris litteris valde sollicitum, ut parentes inviseretis, agnovi, effecistis, quatenus sciam, utrum vobis debeam compati vel congaudere.

Ad Ep. 24: Scripta post Ep. 17. 2 Romam tendentes] Cf. Ep. 17. ANSELMUS HENRICUM in hac epistola primum in persona plurali alloquitur.

Ep. 24 (prius IV, 123) *coll. cum NLP* 14 et vestris] et a vestris *LP*

25.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Gratias agit quod LANFRANCUS nepotem suum Becci monachum fieri voluit. - Refert de difficultate inveniendi qui apte librum Moralium IOB *transcribat.*

Suo domino, suo patri cum reverentia amando, cum amore reverendo, archiepiscopo matri catholicae amplectendo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus quod suus.

Gratias paternae vestrae dilectioni, qua nos semper praesentes habetis, semper utique debemus; sed cum eas semper loqui non possimus, modo certe tacere non debemus. Tanta enim eiusden dilectionis exuberatis plenitudine, ut eam nuperrime et integerrimam – quod nos quoque sciebamus – argumento necessario probaretis, et inviolabilem – quod similiter sperabamus – pignere carissimo assereretis. Sicut namque quod quis dilectissimum sibi non dilectis velit credere non est credibile, ita ut non diligat, ubi quem valde diligit conversatur, non solet esse possibile. In quo vestro actu non solum monstrastris vestrae dilectionis erga nos constantiam permanere, sed etiam – quod non aliter gratum habemus – nostrae dilectionis erga vos certitudinem vos habere.

Gratias igitur agimus primum illi a quo est omne bonum, deinde paternae vestrae sublimitati, quia sic nos diligitis; gratias, quia de nobis sic confidi-

Ad Ep. 25: 9-10 dilectissimum sibi] De LANFRANCO, nepote archiepiscopi (cf. Ep. 4), agitur (cf. II. Rec.). In catalogo Beccensium n. 100. 15 omne bonum] Cf. Iac. 1,17.

Ep. 25 (*w* II) *coll. cum NEVCLP* 2 ampletendo *L* 5-6 sed — debemus *om. E* 9 pignore *corr. ex* pignere *N* 13 habemus gratum *ELP*

II. Recensio : 9 assereretis] Nam dilectissimum vobis nepotem vestrum, domnum LANFRANCUM, ad nos misistis et eum magis in nostro monasterio quam in quolibet alio monachum fieri voluistis *add. EVC* namque] ergo *EVLP*
III. Recensio : 11 possibile] Quamobrem evidenter vestrum erga nos et nostrum erga vos affectum significastis, cum dilectissimum nepotem vestrum LANFRANCUM nostro potius quam vestro deo serviturum monasterio commendastis *add. LP* In quo vestro] Nam in hoc *LP*

tis; gratias, quia tale pignus nobis committitis. Haec dicta sint non solum pro me, sed et pro tota nostra congregatione. Pro me autem intelligenti breviter dicam, quia onus inaequale quo me non leviter olim gravastis, utique augendo non modice nuper levigastis. Cumque imbecillus animus gemeret sub pondere, effecistis ut iam, non dico nolit, sed paene nolit quod premit deponere.

De *Moralibus IOB* non fit quod vobis mandavi. Disconvenit enim nescio quomodo inter scriptorem et eos, cum quibus illic venerat. Quamobrem domnus HELGOTUS et domnus HERNOSTUS venerunt et locuti sunt coram domno abbate cum scriptore Brionnensi, sicut iussistis; sed nihil effecimus. Scriptorum quoque nostri claustri rogavi praedictos fratres nostros, fideles vestros, ut scripturam et efficaciam cognoscerent; sed nullus eorum fuit, cuius non aut manum reprobarent aut tarditatem inexspectabilem iudicarent. Sicque Cadumum redeuntes librum nostrum secum, quem attulerant, scriptorem quaesituri retulerunt.

19 onus inaequale] Id est prioratus (cf. II. Rec.). 23 mandavi] Cf. Ep. 23. 25 HELG.] Prior S. Stephani Cadumensis (cf. III. Rec.), postea abbas S. AUDOENI (St. Ouen) Rotomagensis (cf. Epistolam, quae in editionibus III, 129 recensetur [*PL* 159, 164 s.]). 26 domno abbate] Scil. Beccensi HERLUINO.

18 sed et] et *om. NVC* 20 imbecillis *EL* 24 illic venerat] illi convenerat *LP* 26 brionensi *L*

II. Recensio: 19 inaequale] prioratus *add. EVLP* 23-31 De *Moralibus IOB* — retulerunt *om. EV; eius loco habent alteram partem epistolae 23 (l. 14-30)*: GIRARDUM — prohibitionem.

III. Recensio: 21 sub pondere] sub iniuncti sibi per vos prioratus pondere *LP* 25 domnus HELGOTUS] domnus prior Cadumensis HELGOTUS *LP* 26 nihil] apud eum *add. LP*

26.

Ad O. abbatem.

Se excusat quod librum Moralium IOB *ad tempus commodare non possit.*

Suo reverendo domino et patri, venerabili abbati O.: frater ANSELMUS quod suus.

Librum *Moralium IOB* quem per nuntium vestrum petivit sanctitas vestra, certe si modo eum apud nos haberemus, libenter secundum iussionem vestram vobis mitteremus. Domnus enim abbas Cadumensis habet illum, et ibi scribitur ei ad exemplum eius alter ad opus domni archiepiscopi LANFRANCI. Quapropter ne putetis quia nos nolimus vobis eum praestare et aliquo modo turbetur erga me vestra mihi cara nuper acquisita benignitas, scripsi vobis excusationem nostram, et ut sciatis nostram voluntatem quia, cum citius nos librum eundem recipiemus, libenter eum secundum voluntatem vestram nuntio vestrae paternitatis accommodabimus. Non solum enim in hac re, sed in omnibus quae possum semper vestro servitio volo me esse paratum.

27.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Apud eum pro homine aliquo abbatis VITALIS Bernacensis, qui membris destruendus sit, intercedit.

Domino et patri suo reverendo archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus quod suus.

Ad Ep. 26: Scripta post Ep. 23 et 25 (de libro *Maralium IOB*). 1 abbati O.] Hic quis sit non constat. Certe non est OSBERNUS Bernacensis, successor abbatis VITALIS (cf. Ep. sequentem), ut vult WILMART, cum is solummodo a. 1076 aut 1077 abbas Westmonasteriensis electus sit (cf. A. I. MACDONALD, *Lanfranc* [1926], p. 138). **Ad Ep. 27:** Scripta ante a. 1077.

Ep. 26 (*w* III) *call. cum Nw* 1 domno *Nw; emendavi* ANS.] .A. *Nw* 3 vestrum *carr. ex* nostrum, *ut videtur N*; nostrum *w* (*at cf. l. 11* : nuntio vestrae paternitatis) **Ep. 27** (*w* IV) *call. cum Nw* 1 Domno *w* LANFR.] .L. *Nw* ANS.] .A. *Nw*

Domnus abbas VITALIS suis litteris satis humiliter rogavit domnum nostrum abbatem, quatenus apud vestram pietatem intercederet, ut cuiusdam hominis eiusdem domni abbatis VITALIS, qui in vinculis regis tenetur iussu regio membris destruendus, misereri dignemini. Idem namque abbas Bernacensis regem pro eodem destruendo viro rogavit, sed rex omnino se misericordiam illi facturum negavit, nisi vestra sanctitate petente, contra quam peccavit. Cum igitur domnus abbas noster quod petebatur libenter facere voluisset propter amicitiam rogantis et misericordiam erga indigentem, non tamen ausus est incipere; non tantum timens ne a vestra benignitate eius intercessio abiceretur, quantum ne apud offensum a se pro alio intercedendo praesumptor videretur.

Volens igitur ego servulus vester notam facere vobis domni abbatis, dilectoris vestri, in re praesenti voluntatem et modestiam, simul miserans hominem in periculo gravi positum, nolui vestrae pietati hanc miserendi opportunitatem tacendo subtrahere, ne et proximus noster per indigentiam auxilii damnaretur, et vestra sanctitas praemio misericordis operis fraudaretur, et mea negligentia pro reatu inmisericordis silentii puniretur.

28.

Ad GONDULFUM monachum.

Quomodo tres suae Orationes ad s. MARIAM, *quas mittit, exortae sint narrat, et quomodo meditandae sint praescribit.*

Domno GUNDULFO: frater ANSELMUS quod GUNDULFO ANSELMUS.

Non est opus ut multa de incolumitate pristinae amicitiae loquatur os meum illi, quem in mutua dilectione scio esse alterum cor meum. Ut

3 VITAL.] Ex monacho Fiscaniensi abbas monasterii Bernacensis, postea (a. 1076/7 — 1085) abbas Westmonasterii. **Ad Ep. 28:** Scripta non post a. 1077, quo GONDULFUS episcopus Rofensis eligitur.

14 ego] ergo *w* 15 dilectus *ex* dilectoris *corr. N* **Ep. 28 (prius I, 20)** *coll. cum NEVLP* 1-2 Domno — ANSELMUS] Suo suus, amico amicus, fratri frater, Gundulfo Anselmus: pro amore felicitatis perseverantiam in sanctitate, pro praemio sanctitatis in felicitate *LP* (*cf. Ep. 41*) 1 Gondulfo *V*

igitur breviter quod nosti dicam: sicut amor tui ex quo incepit numquam in me mutatus est minuendo, ita sollicitus sum ut semper alteretur augendo.

Quidam frater non semel sed saepe me rogavit, ut de sancta MARIA magnam quandam orationem componerem. Quod cum ipsi praesens rogaret exterius, tu absens persuadebas interius. Quoniam enim id tuum futurum, si fieret, prospiciebam, idcirco quod volebat libentius suscipiebam. Feci igitur orationem unam unde fueram postulatus; sed in ea me non satisfecisse postulanti cognoscens alteram facere sum invitatus. In qua quoniam similiter nondum satisfeci, tertiam quae tandem sufficeret perfeci.

Accipe igitur eas, quae factae sunt tua intentione, et ne reprehendas magnitudinem, quae facta est aliena petitione. Et utinam ita sint longae ut, antequam ad finem cuiuslibet earum legendo vel potius meditando perveniatur, id ad quod factae sunt, compunctio scilicet contritionis vel dilectionis, in eis per supernum respectum inveniatur. Denique idcirco volui eas ipsas orationes per sententias paragraphis distinguere, ut anticipando longitudinis fastidium, ubi volueris, possis eas legendo incidere.

29.

Ad RODULFUM monachum.

Cum HELGOTO petit, ut RODULFUS Antiphonarium notis musicis describat.

Domino et fratri carissimo RODULFO: frater ANSELMUS beatam aeternitatem et aeternam beatitudinem.

Reverendus domnus prior HELGOTUS, dilectus et dilector noster et vester, suis vos precibus ad notandum Antiphonarium adhortari desiderat,

10-13 tertiam] Agitur de S. ANSELMI *Orationibus* V-VII, p. 13 ss. 15-20 incidere] Cf. Prologum ad *Orationes*, p. 3. — Haec epistola in nonnullis codicibus mss. *Orationibus* praeponitur. **Ad Ep. 29:** Scripta non post a. 1075: HELGOTUS (cf. de eo Ep. 25) adhuc prior est; eius successor in prioratu HERNOSTUS (cf. *PL* 150, 542) a. 1075 episcopus eligitur. 1 ROD.] Non videtur esse is, ad quem scriptae sunt Ep. 12 et 13.

13 nondum] non *ELP* 15 longae sint *LP* **Ep. 29 (prius I, 21)** *coll. cum NEVLPMD* 1 ROD.] Radulfo *M* .R. *D* ANS.] .A. *MBD* 3 prior domnus *LPMD* 4 Antiphonarium] secundum regulam musicae artis *add. LPMD* (*Rec. alia ?*)

sed non nullius in re ipsa pondus laboris imminere considerat. Cum igitur suas preces venerabili humilitate nolit — quamquam possit — tanti pendere, ut pondus impendens possint suspendere: obnixe flagitat quatenus nostras cum suis contra praefatum laborem curemus appendere. Sed quoniam nec ipse nec nos operis optati sic onus amicis postulationibus levigare tentamus, ut indiscretis vos supplicationibus onerare nitamur: contemplantes et vobis proponentes proximorum utilitatem et caritatis et oboedientiae vestrae mercedem, hoc vestram rogamus fraternitatem, hoc vestrae consulimus dilectioni, ut tempus quod aliis quibuslibet scripturis sponte vos non piget insumere, vel hoc ad opus quod exigimini non gravemini addicere. Quod si dicitis esse nihil vel minimum: id ipsum nihil vel minimum, sicut vos certi estis quod minime sufficiat, ita nos non dubii sumus quod aliquantulum proficiat. Ut autem vestrae largitatis amplitudo aliquid, plus quam nostra praesumit petitio, superadiciat, sic bonam vestram cum gratiarum actione annuimus voluntatem, ut penitus abnuamus gravem incommoditatem.

Vir ille qui a vobis nuper moriens monachicum sumpsit habitum, si etiam benedictionem assumpsit, mandate nobis nomen et diem obitus eius, ut in nostro Kalendario scribatur.

30.

A LANFRANCO archiepiscopo Cantuariensi.

Preces ob malum statum morum in Anglia flagitat. - Gaudet de bona exceptione nepotis, quem de inboedientia erga se vituperat.

Domino, patri, fratri, amico ANSELMO: LANFRANCUS peccator perpetuam a deo salutem.

Quid mihi expediat beatitudo vestra optime novit. In Anglorum enim terram veniens sive Romam proficiscens omnia sanctitati vestrae reseravi,

Ad Ep. 30 : Responsio ad Ep. n. 25.

7 possint] possit *D* 8 contra] citra *D* 12 consulimus] confidimus *P* 14 vel *om. MD* 15 id ipsum] ipsum *MD* 18 superadic.] adiciat *MD* 19 incommoditatem] *hic deficiunt MD* **Ep. 30 (prius I, 22)** *coll. cum NEVLP*
1 ANS.] ans. *N* LANFR.] .l. *N* 4 terra *N*

quae reseranda esse tunc temporis pro mearum rerum necessitate iudicavi. Sic ergo orate, sic ab amicis ac familiaribus vestris oratum iri deposcite, quatenus omnipotens deus aut ad meliorem fructum me perducat, aut de ergastulo huius carnis animam meam in sui sancti nominis confessione educat. Tot enim tantisque tribulationibus terra ista, in qua sumus, cotidie quatitur, tot adulteriis aliisque spurcitiis inquinatur, ut nullus fere hominum ordo sit, qui vel animae suae consulat vel proficiendi in deum salutarem doctrinam saltem audire concupiscat.

Litteras quas per domnum ROBERTUM transmisistis, laetus suscepi, laetior legi; cum quanto autem gaudio adhuc eas relegendo recolo, et recolendo relego, litteris explicare non possum, pro eo videlicet quod, sicut in eis scriptum est, dulcissimum mihi fratris mei filium, quem sicut animam meam diligo, cum ingenti laetitia suscepistis; quod maiorem erga vos mei amoris fiduciam ex hac occasione concepistis; et praecipue ac super omnia quod onus prioratus, quod importabile antea videbatur, ex eius adventu levigatum vobis perhibuistis.

De quo brevem veracemque sententiam vobis dico: Si inter paganos etiam ipse viveret, plus ceteris paganis ego ipsos diligerem, et prodesset eis, si quid in hoc saeculo possiderem. Quibus de rebus quantas possum deo et domno abbati vobisque omnibus gratias refero, quia quales volo, tales vos erga me et omnes, qui diliguntur a me, semper esse comperio. Sed quia accedens ad servitutem dei, et maxime id aetatis homo, multis variisque tentationibus per tentatorum spirituum suggestiones intrinsecus laniatur, multis diversisque carnis titillationibus intus et exterius cruciatur, oportet valde ut vestri eum colloquii participem saepissime faciatis, omnesque quorum doctrina salubris ei esse potest, colloqui cum eo, quotiens expedit, iubeatis.

Discedenti ipsi a me rogando praecepi et praecipiendo rogavi, ne hoc anno aliquam vel in refectorio vel in capitulo aut in monasterio lectionem legeret, quoadusque psalmorum scientiam suique ordinis aliquem usum haberet. Hanc voluntatem meam omnino despexit, et ut legeret suarum precum nimietate a vobis extorsit. Pro qua re amarissimas litteras transmittere

13 per domnum ROB.] De eo cf. Ep. 7. Ep. 14 item ab eo Cantuariam allata erat.

5 reserenda *ex* reseranda *N* 6 ac] et *L* 10 spurticiis *LP* 13 ROB.] rotbertum *V* .R. *N* 17 suscepistis] et *add. ELP* 22 ego] *rasura in E*

sibi disposui; sed visis aliis litteris vestris conceptum adversus eius temeritatem mentis rancorem omisi.

31.

Eiusdem ad LANFRANCUM nepotem eiusque socium WIDONEM.

Admonitio quomodo sese habeant erga se invicem et erga alios. - Nepotem de inoboedientia erga se reprehendit.

Dilectissimis fratribus LANFRANCO et WIDONI: frater LANFRANCUS perpetuam a deo benedictionem.

Quia divinitus, ut credo, vos dilexistis in saeculo, rogo ut rogetis deum, quatenus ipso cooperante vos diligatis in eo quod assumpsistis sancto proposito. Alter alteri sit in tribulatione solatium; alter ab alterius vita vel doctrina sumat sanctae conversationis exemplum. Humilitatem omnibus ostendite, linguas vestras ab omni fraterna derogatione salubri censura compescite. Si quis cuiuslibet fratris vitam Theonino dente rodere delectatur: si correctus a vobis emendare neglexerit, a vestro colloquio arceatur. Quidquid alii de vobis dicant, laudantes fortasse et magnificantes quod parentes, possessiones, carnalia oblectamenta pro deo contempsistis, vos semper introrsus ad conscientias vestras redite, peccatores vos esse cognoscite, et peccatis vestris continuis orationibus deum propitium fore deposcite.

Adversum te, carissime nepos, magnum mentis rancorem concepi, quia videlicet transgressus es praeceptum, quod de hoc ordine primum tibi iniunxi. Sed interveniente venerando patre domno ANSELMO, cui sicut deo oboedire desidero, sincero tibi corde illam noxam indulgeo. Et moneo ne tale aliquid amplius facias, quia quo impensius amicum diligo, eo amplius maiorem contra eum iram pro parva etiam culpa concipio.

Omnipotens dominus sua vos gratia protegat, benedicat atque ab omnibus peccatis clementer absolvat.

Ad Ep. 31 : Data simul cum Ep. praecedente. 1 WID.] Amicus LANFRANCI Iunioris, qui cum eo Beccum venit; in catalogo Beccensium locum n. 101 tenet. 8 rodere] Cf. HORATIUS, *Ep.* 1, 18, 82: qui dente Theonino cum circumroditur.

Ep. 31 (prius I, 23; IV, 1) *coll. cum NEVLPD* 1-13 Dilectissimis — deposcite] Frater Lanfrancus archiepiscopus post alia *D* 1 .l. et .w. *N* Guidoni *EVLP* fr. .L. *N* 5 vel] et *V* 8 Theonino] theodino (teodino *E*) *cod. mss.* 10 dicant de vobis *E* 17 indulgeo] et cetera *add. D; et sic deficit* 20 vos] nos *V*

32.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Domni MAURITII reditum suggerit eumque capite laborantem curae medici commendat.

Domino reverendo, patri vere diligendo et dilecto, catholicae matri amplectendo archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus, quod dignius potest, totus suus.

Quotiens vobis est gratum aliquid mihi esse gratum, utique mihi et hoc est gratum; et illud fit gratius, quod prius erat gratum. Significastis vos inde laetos esse quia ego – ut de aliis taceam – dilectissimum nostrum, nepotem vestrum, valde gaudens suscepi. Tanto igitur et hac vestra laetitia sum laetificatus, et gaudium quod habueram de praedicto caro nostro, quamvis semper vigeat, augendo est renovatum: quanto id – quod non verecundor fateri me scilicet ex magna parte illum sic suscipiendo intendisse – ad votum provenisse cognovi.

De meo meritis domino, fide fratre, sollicitudine filio MAURITIO, quem vos pro vobis separatis ab illo, a quo plus amabatur quam ab alio, et quem plus amabat quam alium: vos ipsi iudicate quid illi debeatis. Quamlibet namque vile sit quod sic amat et a quo sic amatur, nimirum hoc illi debetis, quod non minus amet et a quo non minus ametur. Quoniam igitur et ego novi iustitiae vestrae rectitudinem, et vos nostis mutuam nostram dilectionem: omnem eius supersedemus commendationem. De aegritudine capitis eius vestram pietatem, quantum apud vos possum, rogo praecipue, quatenus propter deum et aeternae salutis retributionem, vobis instantibus, a dilecto amico nostro domino ALBERTO medico, quantum potest, perquiratur et curetur.

Ad Ep. 32: Responsio ad Ep. 30. — Cum hac Ep. quattuor sequentes simul Cantuariam missae sunt. 12 MAUR.] Hunc quoque monachum Beccensem (in catalogo n. 73) LANFRANCUS Cantuariam accersivit. 14 debeatis] Reditum eius insinuat (cf. Ep. 43, lin. 25-29). 21 ALB.] Ad hunc medicum laicum ANSELMUS scribit Ep. 36 et 44.

Ep. 32 (prius I, 24) *coll. cum NEVLP* 5 erat] est tibi (*ras.*) *E* 6-7 nostrum *om. E* 7 Tanta *LP* 13 separastis *E* 14 quid] quod *V* 21 domno *LP*

33.

Ad HENRICUM monachum.

Huic item MAURITIUM commendat.

Domino et fratri dilectissimo HENRICO: frater ANSELMUS diuturnam praesentis vitae incolumitatem et futurae aeternam felicitatem.

Credo quia conscii mihi estis qualiter dilexerim dominum et fratrem et filium nostrum MAURITIUM, quem vobis mittimus. Quoniam igitur dilectos nostros a dilecto et dilectore nostro diligi non dubitamus, secure vobis illum ut dilectum dilecto commendamus. Inveniat me in vobis, quem quasi relinquit pro vobis. Idcirco namque hunc et non alium paternae dilectioni vestrae misimus, quia hunc eam petere specialiter audivimus. Estote igitur nostro MAURITIO frater ANSELMUS, et ego ero vestro HOLVARDO domnus HENRICUS. De infirmitate capitis eius vos rogo praecipue, quatenus vestra instantia domnus ALBERTUS, dilectus amicus noster, eam inquirat, et quantum deo dante poterit ei subveniat.

34.

Ad GONDULFUM monachum.

Gratias de muneribus agit. - Ipsi quoque MAURITIUM commendat.

Domno GONDULFO: frater ANSELMUS.

Si nescirem me totum esse tuum et te totum esse meum, referrem gratias pro muneribus tuis. Quoniam autem tua mea et mea tua sunt: cum

Ad Ep. 33: 9 HOLV.] Is monachus Cantuariensis per aliquantum temporis Becci moratur (cf. Ep. 69 et 74).

Ep. 33 (prius I, 25) *coll. cum NEVLP* 1 Domno *E* (di)lectissimo *in marg. abscis. N* dilectissio *V* Heinrico *N* fr. .A. *N* 3 mihi conscii mihi *LP* 4 nostrum] domnum *add. ELP* 7-8 vestrae pat. dilectioni *LP* 8 Esto *P* 9 HOLVARDO] *sic EV;* holguardo *N* uulfwardo *LP* 10 heinricus *N*
Ep. 34 (prius I, 26) *coll. cum NEVLP* 1 Domno .G. fr. .a. *N* Domino *LP* GUNDULFO *LP* ANSELMUS] quod Gondulfo (Gund. *LP*) Anselmus *add. ELP*

das mihi tua, ego cur tibi inclinem, cum non accipiam aliena sed quae mea sunt?

Si te cognoscis, non meritis quibus me praecellis, sed mutua dilectione, alterum ANSELMUM, sentiat hoc dilectus frater et filius meus domnus MAURITIUS. Precor ut in omnibus gerens eius sollicitudinem propter dei et proximi caritatem, nostram erga eum exhibeas vicem. De infirmitate capitis eius te precor quantum possum, ut te precante et adiuvante quantum potes, a domino et amico nostro ALBERTO medico curetur quantum potest.

35.

Ad HERLUINUM monachum.

Eum admonet, ut diem mortis propinquam esse ante oculos ponat.

Domino et fratri carissimo HERLUINO: frater ANSELMUS salutem.

Quamvis nostram vix aliquando legas admonitionem, notum tibi sit tamen, carissime, quia cotidie tui curam habens deo pro te, qualemcumque possum fundo orationem. Memento, amice mi, eorum quae praesens saepe admonendo tibi dixi et quae postea absens scripsi.

Cave, frater amatissime, illud quod multi stulti faciunt, qui quanto diutius vivunt, tanto maiorem sibi spem vivendi nutriunt, et timorem festinantis mortis abicientes á proposito sanctae vitae deficiunt. Verum namque est quia quanto diutius vixit aliquis, tanto brevius victurus est; et quanto fit longius a die nativitatis suae, tanto fit propius diei mortis suae et retributionis totius vitae suae. Sicut igitur vides per singulos dies in praeteritum vitam tuam crescere, ita certus esse debes spatium bene vivendi cotidie tibi decrescere.

Ad Ep. 35: 5 scripsi] Cf. Ep. 8. 6-21 Cave — pervenias] ANSELMUS hic partem Ep. 2, lin. 59-78, repetit.

Ep. 35 (prius I, 27) *coll. cum NEVLP* 1 HERL.] He. *N* ANS.] .A. *N* 6 amantissime *V*

6-21 *Conspectus cum Ep. 2, lin. 54-70:* 6 Cave] Valde namque cavendum est 6 multi stulti] multi — et non tam numero multi quam sensu stulti 10 propius] propior 10-11 retributioni 12 esse debes] esto

Esto itaque, dilectissime, sollicitus ut spatium quod restat – quia nescis quam breve est – sic expendas, ut de die in diem sanctum propositum ad meliora extendas. Quatenus quanto magis laborem tuum ad finem festinare et te ad requiem et coronam appropinquare consideras, tanto fortius instando et laetius perseverando viriliter confortatus proficias. Ab inceptis ergo nulla lassitudine deficias, sed potius quae tibi expediunt et quae nondum es agressus, in spe superni auxilii pro amore beati praemii incipias, ut ad sanctorum beatum consortium Christo ducente pervenias.

Domnum MAURITIUM, quem esse meum dilectum et dilectorem non ignoras, sic tibi commendo, ut et ipse gaudeat se inter barbaros fratrem invenisse, et tu probes te etiam longe absentem in amicitia nostra permansisse.

36.

Ad ALBERTUM medicum.

Eum de itinere communiter peracto et de promissione facta admonet. - MAURITIUM infirmum eius arti commendat.

Domino, fratri, amico carissimo ALBERTO: frater ANSELMUS sic transire per bona temporalia contemnendo, ut maneat in aeternis perfruendo.

Affectum meae dilectionis, quem tam sublimi humilitate per epistolam suam vestra petivit dignatio, non nuper litterae vestrae reverenter supplicando mihi persuaserunt, sed eum olim vestri mores amabiliter se commendando menti meae impresserunt. Ex quo namque mihi vestra contigit plena potiri cognitione, non utique fuit cor meum sine vestri desiderio et dilectione. De qua re dubitare non debuistis, si itineris illius quo de Becco usque Rotomagum simul quondam perreximus meministis. Ibi enim tanta colloquendo familiaritate cohaesimus, ut et mutuus noster amor iam pridem, ex quo nos invicem

17 approp.] propinquare *E*

Conspectus cum Ep. 2: 14 dilectissime] amice mi spatium] vitae *add.* quod tibi restat 15 sanctum] mentis *add.* 16 Quatenus] si quid te gravat bene vivere *add.* 20 beati] felicis

Ep. 36 (prius I, 28) *coll. cum NEVLP* 4-5 mihi supplicando *E* 9-10 familiaritate] simul *add. LP* 10 amor noster *E*

primum noveramus, mente conceptus plenius monstraretur, et quiddam quod adhuc opto, optando oro, orando exspecto, a vobis mihi promitteretur.

Hoc est, quia si quando caelestis felicitatis desiderium in mente vestra gratia caelestis in tantum accenderet, ut terrenae falsitatis concupiscentiam penitus combureret, nulli conversationi nisi aut Cadumensis aut Beccensis monasterii se vestra dilectio committeret. Sed quoniam iam de Cadumo ablata est causa quae vos illuc maxime advocabat, iam nunc solum Beccum certius vos exspectat, quod prius pro Cadumo dubitabat. Quamobrem cum maxime propter vos, ut pro terrenis caelestia, pro perituris aeterna, pro falsis vera, pro misera mortalitate beatam incorruptibilitatem certius exspectetis et copiosius capiatis, vestram desiderem conversionem: eo tamen ardentius illam exspecto, quo per illam, si evenerit, vestram mecum spero conversationem.

Domnum MAURITIUM, nostrum meritis dominum, conversatione fratrem, cura filium carissimum, quem ad reverendi domini et patris nostri archiepiscopi iussionem in Angliam mittimus: quantum apud vos nostra potest amicitia et eius exigit infirmitas et vestra sufficit operante deo medicina, vestris manibus curandum propter deum committimus. Quatenus et illi temporalis salus per vestram operationem tribuatur, et vobis aeterna per divinam miserationem retribuatur, et frater ANSELMUS, quem iam possidetis amicum, in servum a vobis ematur.

37.

Ad LANZONEM novitium.

Eum de absentia consolatur et exhortatur, ut caveat a tentationibus diaboli, qui monachum novitium a stabilitate loci avertere studet.

Dilecto dilectus, amico amicus, fratri frater, LANZONI ANSELMUS: temporalis vitae sanctitatem et aeternae felicitatem.

Ad Ep. 36: 17 causa] Persona LANFRANCI, ut videtur. **Ad Ep. 37:** Scripta post Ep. 2 1 LANZ.] De eo cf. Ep. 2. Tunc adhuc laicus fuit. - Hanc

11 primo *LP* 15 nulli] non ulli *LP* Cadomensis *EV* 16 Cadomo *EV* ablata] allata *E* 18 Quamobrem] Quam propter rem *LP* 23 Domnum] *cum signo divisionis N* 25 Anglicam *N* **Ep. 37 (prius I, 29)** *coll. cum NEVPLO* 1 LANZ.]. I. *N*

Cum meum et tuum, carissime, desiderium quo nos invicem desideramus considero, unum est quod me de nostra consolatur separatione, quia in futura vita aeternam nostram coniunctionem per divinam spero clementiam. Nam certus sum de mea nec dubito de tua conscientia, quoniam quaelibet nos regionum diversitas distineat, de duabus tamen animabus nostris caritas unam conficiat. Unde fit ut animae nostrae et dilectione praesentes sese amplectantur, et conversatione absentes sese desiderent. Sed consummata huius vitae peregrinatione, illo adiuvante ad quem tendimus et in quo speramus, in patria ad quam suspiramus quasi diversis itineribus conveniemus. Ubi tanto vehementius deo annuente de invicem congaudebimus, quanto nunc de nobis divinam dispositionem patientius toleraverimus.

Interim tamen, quoniam facere quod caritatem renovat et accendit, non est dei dispositioni reniti sed oboedire, debemus nos vel mutuis salutationibus, cum licet, revisere. Quod cum hactenus in hac epistola me fecisse possit sufficere, aliquid tamen nostrae admonitionis, quam tibi semper dulcem fecit non mea fatuitas sed tua caritas, instante domino et communi nostro amico URSO, cogor subicere. Nam etiamsi nihil tibi dicere possim quod ignores, plus tamen haerebit memoriae quod a dilecto dilectore dictum suscipies.

Ingressus es, carissime, professusque Christi militiam, in qua non solum aperte obsistentis hostis violentia est propellenda, sed et quasi consulentis astutia cavenda. Saepe namque dum tironem Christi vulnere malae voluntatis aperte malivolus non valet perimere, sitientem eum poculo venenosae rationis malivole callidus tentat extinguere. Nam cum monachum nequit obruere vitae quam professus est odio, nititur eum conversationis in qua est subruere fastidio. Et licet illi monachicum propositum tenendum quasi concedat, tamen quia hoc sub talibus aut inter tales aut in eo loco incepit, illum stultum nimis imprudentemque multimodis versutiis arguere non cessat.

epistolam maximam ad partem EADMERUS in sua *Vita Anselmi*, l. I, c. XX (ed. M. RULE p. 334 ss; in *PL* 158,64 sub n. 27) sub hoc titulo inseruit: ‚Epistola quam scripsit Lanzoni, qui postmodum fuit prior Sancti Pancratii apud Lewes'. In textu sermonis habet: ‚cuidam Lanzoni noviter apud Cluniacum facto monacho'. Ad eandem epistolam ipse s. ANSELMUS archiepiscopus se refert in epistola ad quendam novitium (in ed. III, 103): ‚Consulo tibi ut quaeras epistolam quam ego feci domino Lanzoni, quando novitius erat'. 10-12 conveniemus] Cf. Ep. 5, lin. 20-22.

15 dispositioni dei *LP* 19 URSO] ursione *ELP* 29 imprudentem (*sine* que) *O* versutus *O*

Ut dum illi persuadet incepto dei beneficio ingratum existere, iusto iudicio nec ad meliora proficiat nec quod accepit teneat aut in eo inutiliter persistat. Quippe dum incessanter laboriosis cogitationibus de mutando, aut si mutari non valet, saltem de improbando initio meditatur, numquam ad finem perfectionis tendere conatur. Nam quoniam illi fundamentum quod posuit displicet, nullatenus illi structuram bonae vitae superaedificare libet.

Unde fit ut, quemadmodum arbuscula, si saepe transplantetur aut nuper plantata in eodem loco crebra convulsione inquietetur, nequaquam radicare valens ariditatem cito attrahit, nec ad aliquam fructus fertilitatem provenit: sic infelix monachus, si saepius de loco ad locum proprio appetitu mutatur aut in uno permanens frequenter eius odio concutitur, nusquam amoris stabilitus radicibus, ad omne utile exercitium languescit et nulla bonorum operum ubertate ditescit. Cumque se nequaquam ad bonum, sed in malum proficere, si forte hoc recogitat, perpendit: omnem suae miseriae causam non suis, sed aliorum moribus iniustus intendit, atque inde se magis ad odium eorum inter quos conversatur infeliciter accendit.

Quapropter quicumque coenobitarum forte propositum aggreditur, expedit ei ut in quocumque monasterio professus fuerit – nisi tale fuerit ut ibi malum invitus facere cogatur –: tota mentis intentione amoris radicibus ibi radicare studeat, atque aliorum mores aut loci consuetudines, si contra divina praecepta non sunt – etiam si inutiles videantur –, diiudicare refugiat. Gaudeat se iam tandem invenisse, ubi se non invitum sed voluntarium tota vita mansurum, omni transmigrandi sollicitudine propulsa, deliberet, ut quietus ad sola piae vitae exercitia exquirenda sedulo vacet.

Quod si sibi videtur maiora quaedam ac utiliora spirituali fervore appetere quam illi praesentis monasterii institutionibus liceat: aestimet aut se falli sive praeferendo paria paribus vel minora maioribus, sive praesumendo se posse quod non possit; aut certe credat se non meruisse quod desiderat. Quod si fallitur, agat gratias divinae misericordiae, qua ab errore suo defenditur. Ne sine emolumento aut etiam cum iactura locum vel vitae ordinem mutando, inconstantiae levitatisque frustra crimen subeat, aut maiora suis viribus experiendo fatigatus deterius in priora, aut etiam in peiora prioribus

46 coenobitarum forte propositum] Cf. *Regula* s. BENEDICTI, c. I: coenobitarum fortissimum genus.

39 de loco] de lo *V* 41 utile *om.* *O* 50 inutiles] utiles *O*

deficiat. Si autem vere meliora illis quae in promptu sunt nondum meritus optat, patienter toleret divinum iudicium, quod ulli aliquid iniuste non denegat. Ne per impatientiam iudicem iustum exasperans mereatur quod non habet non accipere, et quod accepit amittere, aut, quia non amat, inutiliter tenere. Seu vero misericordiam seu iudicium erga se in illis quae non habet et optat persentiat: laetus ex iis quae accepit largitati supernae gratias dignas persolvat. Et quia ad qualemcumque portum de procellosis mundi turbinibus potuit pertingere, caveat in portus tranquillitatem ventum levitatis et impatientiae turbinem inducere. Quatenus mens constantia et mansuetudine tutantibus quieta divini timoris sollicitudini et amoris delectationi sit vacua. Nam timor per sollicitudinem custodit, amor vero per delectationem perficit.

Scio quia haec maiorem aut scribendi aut colloquendi exigunt amplitudinem, ut plenius intelligatur, quibus scilicet dolis antiquus serpens ignarum monachum in hoc genere tentationis illaqueet, et econtra quibus rationibus prudens monachus eius callidas persuasiones dissolvat et annihilet. Sed quoniam iam brevitatem quam exigit epistola excessi, et totum quod hinc dixi aut dicendum fuit, ad custodiendam mentis quietem pertinet, huius brevis exhortatio epistolam nostram terminet. Nec putes, carissime, haec me dicere idcirco, quod suspicer te aliqua mentis inquietudine laborare. Sed quoniam praedictus dominus URSUS cogit me aliquam admonitionem tibi scribere, nescio quid potius moneam, quam cavere hoc quod sub specie rectae voluntatis scio novitiis quibusdam solere subripere.

Quapropter, amice mi et frater dilectissime, consulit, monet, precatur te tuus dilectus dilector totis cordis visceribus, ut totis viribus quieti mentis studeas, sine qua nulli licet callidi hostis insidias circumspicere, vel semitas virtutum angustissimas prospicere. Ad hanc vero monachus qui in monasterio conversatur, pertingere nullatenus valet sine constantia et mansuetudine, quae mansuetudo indissolubilis comes est patientiae; et nisi monasterii sui instituta, quae divinis non prohibentur mandatis – etiam si rationem eorum non perviderit –, ut religiosa studuerit observare.

Vale, et omnipotens dominus perficiat »gressus« tuos »in semitis« suis, »ut non moveantur vestigia» tua, ut »in iustitia« appareas »conspectui« dei,

92-93 vestigia tua] Cf. Ps. 16,5.

67 ex hiis *O* 68 qualecumque *O* 71 divini] diuni *P* 75 illaqueat *O* 81 ursio *LP* 82 meneam *O* 85 dilector dilectus *O* 86 cumspicere *O* 88 pertingere *om.* *O*

et satieris »cum apparuerit gloria« eius. Ora ut et ego tecum, quia et ego oro ut tu mecum.

38.

Ad ARNULFUM monachum.

Eum docet qua intentione alium conversationis locum eligat.

Domino et fratri carissimo ARNULFO: frater ANSELMUS salutem.

Quod vestra petit fraterna dilectio, ut simul praesentes invicem colloquamur, ego quoque ex quo habitum sanctae conversationis sumpsistis, desideravi et desidero; sed quoniam meus nec sum nec esse volo, nondum communis effectum desiderii consequi potui, nec scio si potero. Breviter igitur pro temporis brevitate litteris ad ea quae mandastis respondeo.

De fratre adolescente quod petitis nec domnus abbas nec nostra congregatio concederet, nisi prius eius vitam diuturnae conversationis experimento cognosceret. Quod autem aliquo ire proponitis, ubi secundum propositum vestrum vivere possitis, laudo et hortor. Hoc tantum praemoneo, ut et per licentiam abbatis vestri hoc faciatis, et ut quocumque iter vestrum deus direxerit, regulariter sub abbatis oboedientia et non in propriae voluntatis arbitrio, si monachi praemium consequi vultis, vivatis; nec locum ubi vos aliis prodesse aliosque instruere, sed ubi vos per alios proficere et ab aliis ad spiritualem militiam instrui possitis, eligatis. Sic enim ordinate proficietis, si prius doceri quam docere appetieritis. Praeterea quod studio scholarum vitam vestram, ex quo saeculo renunciastis, impenditis, nullatenus vobis expedire cognoscetis, si et vestri finem propositi, et quo exercitio illuc perveniatur, consulitis.

Valeat mihi vestra dilecta dilectio, et licet in hac peregrinatione sepa-

93-94 gloria eius] Cf. ibidem, v. 15. **Ad Ep. 38:** Scripta non post a. 1078: abbas Beccensis commemoratur. 1 ARN.] Monachus literatus Belvacensis (cf. Ep. 74: ‚Saluta domnum ARNULFUM Belvacensem'), qui Cantuariam ivit (cf. Ep. 64 et 74).

94 et ego] et *om. O* **Ep. 38 (prius I, 30)** *coll. cum NEVLPT; N hanc epistolam bis diversis in locis sine differentia lectionis habet* 1 ARN.] .a. *N* ANS.] .a. *N* 2 invicem praesentes *E* 7-8 congregatio nostra *T* 8 diuturna conversatione *E* 13 vultis praemium consequi *T* 16 appetatis *E*

rati ad patriam velut diverso itinere tendamus: oremus tamen pro invicem, ut in patria de deo simul aeternaliter gaudeamus.

39.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

De LANFRANCI nepotis bonis moribus et de eius aegritudine. - De moribus domni WIDONIS et de moribus et aegritudine domni OSBERNI.

Domino et patri suo desideratissimo, matri catholicae cum amore reverendo, cum reverentia amando archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus in praesentis vitae sanctitate diuturnum fulgere, in futurae vitae felicitate aeternum gaudere.

Si tam facile dictare et scribere quam loqui possem, numquam illi, cui tam saepe loquitur cor meum, epistolarum copia mearum deesset, nisi cum inopia mihi latorum adesset. Sed quoniam tam multa sunt – licet vilia – quae me dictare impediunt, ut hoc ipsum – scilicet quam multa sint – me dictando nunc enarrare impediant: precor ne mihi paterna vestra succenseat sublimitas, quod raro ad se servuli sui epistolae perveniant. Quamvis namque rubigine stilus manu cessante rubescat, absit tamen ut torpore animus lingua tacente tepescat.

Verum his nunc omissis de dulcissimo et dilectissimo dilectore meo, nepote vestro, cuius conversationis vos scio semper praesentem habere velle notitiam, hoc vobis mando quod mea testatur conscientia. Sic utique cavet a quibus est cavendum, ut nulli nostrum iure videatur reprehensibilis; sic studet humili benignitati et benignae humilitati, sic quieti et silentio atque orationi, ut merito sit omnibus amabilis. Unde certe cotidie et ipse me de se laetum facit laetiorem, et ego illum – ut de communi proximorum dilectione taceam – vestro et suo merito dilectum habeam dilectorem.

Sed est quiddam quod, quamvis vere credam quia clementer ei facit divina providentia, non tamen illud videre possum absque caritativae com-

20-21 tendamus] Cf. Ep. 5, lin. 20-22, et Ep. 37, lin. 10-12. **Ad Ep. 39:** Scripta post Ep. 25, ubi de ingressu LANFRANCI Iunioris.

Ep. 39 (prius I, 31) *coll. cum NEVLP* 2 LANFR.] .l. *N* 2-3 ANS.] .a. *N* 7-8 licet vilia *om. EVLP* 9 me dictando] meditando *V*

passionis molestia. Dolore namque capitis iam per plures menses sic eum paterne divina cotidie affligit castigatio, ut et aliquando a conventu communi eius laeta dissocietur conversatio, et omnino a lectione aut aliqua studiosa meditatione eius prohibeatur intentio. Quod idcirco vobis mando, ut et ego apud vos non sim reus huius rei silentio, et vos aliquo, si potestis, eidem carissimo meo per domnum ALBERTUM subveniatis auxilio. Et ut per aliqua signa morbi genus medicus idem cognoscat: fere semper quasi verberantur ei tempora, frons semper ponderosa, sed maxime inclinato. Lux omnis et sonus quanto maior tanto molestior. Saepe, maxime autem post cibum, vultu toto valde rubescit, et simul non solo vultu sed toto capite ignescit.

Domnum vero WIDONEM, quem magisterio puerorum addidimus, sic suavis commendat oboedientia et in strenuitate humilitas, ut pariter gloriari possimus et vos per quem, et nos qui eum talem habemus.

Domnus OSBERNUS vester utique et pietatis affectu hilaritate condito in dies venerabiliter pinguescit, et scientiae profectu per studii instantiam et ingenii serenitatem tenacemque memoriam cotidie laudabiliter crescit. Non solum igitur ideo, quia nos vestra pariter copulat paterna, qua nos fraterne iactamus, dilectio; sed et eius exigentibus meritis tanta dilectionis mutae iucundamur conglutinamurque delectatione, ut iam separari non possimus absque utriusque animae scissura quadam et cordis laesione. Sed quando hoc vestra eum iussione revocante continget, mea scissura in suo hiatu permanente, ipse suam consolabitur per resolidationem alterius maioris, quam nunc patitur.

Verum quiddam est unde me sibi compatiendo dolere compellit. Crescente namque infirmitate quadam, quam vobis notam esse dicit, sic saepissime gravatur, ut aliquando usque ad vitae periculum perducatur. Imprimis enim subitum frigus totum caput illi, deinde cor et totum corpus vehemen-

34 WID.] De eo cf. Ep. 31. 37 OSB.] Monachus Cantuariensis (‚vester'), qui Becci se corrigendi causa (cf. Ep. 67) moratur. Differt ab OSBERNO, de quo in Ep. 5 et 17, qui est monachus Beccensis et Cantuariae commoratur. Est ille praecentor, qui duas litteras ad ANSELMUM archiepiscopum scripsit (III, 2 et 5, *PL* 159,11 ss. et 18 s.) et nonnullas *Vitas* archiepiscoporum Cantuariensium composuit (cf. *PL* 149,367 ss.). 45 maioris] Id est LANFRANCI archiepiscopi.

28-33 Et ut ignescit *om. N* 34 WIDONEM] Pomum *N* Guid. *LP* 48 quadam *om. LP* 49-61 Imprimis — videre *om. N*

ter afficit; et mox cor immoderata pulsatione laborans, simul cum omnibus corporis sensibus et viribus, sicut exhaustis sanguine fieri solet, deficit. Ex quo defectu, postquam quasi reviviscit, statim velut febricitans totius corporis ardore ignescit. Sequitur quoque dolor capitis, et quasi vomere debeat, gravis perturbatio. Saepe etiam, maxime cum cantat, sic capitis perturbatione vexatur, ut locus in quo est in vertiginem illi rotari videatur Quem quoniam nec scio nec possum melius quam a vobis amatur amare, supers deo pro eo paternitatem vestram rogare.

Audivi quod sanctus DUNSTANUS *Regulam vitae monachicae* instituerit. Si igitur sic se res habet, vellem libenter famosam *Vitam* et *Instituta* tanti patris videre.

40.

Ad HENRICUM monachum.

Gratias agit pro benignitate in MAURITIUM. - Adventum HENRICI exspectat.

Domino, fratri, amico HENRICO: frater ANSELMUS in hac vita perseverantem sanctitatem, in futura aeternam felicitatem.

Hoc pro certo laudabiliter solvitis quod caritative debetis, cum communi fratri nostro MAURITIO vos, sicut ipse mihi scripsit, benignos ac beneficos in omnibus exhibetis. Sed tamen me non modice gratiarum eo vobis debitorem efficitis, quo illi beneficia vestrae caritatis ob amorem mei propensius impenditis. Verum quoniam nequaquam nunc recenter discimus ego et vos, quid invicem de nobis possimus pro nobis confidere : dignius aestimavi easdem gratias in arca mentis clausas servare, quam non ignoranti in cartula describere. Cuius enim semper promptam bonam voluntatem esse non

59 *Regulam vitae monachicae*] Forsitan est eadem ac *Regularis concordia Angliae* (cf. *PL* 137,475 ss.), quae tamen DUNSTANO abiudicatur (cf. A. SCHMITT, in *Lex. f. Theol. u. Kirche*, t. III, col. 491). 60 *Vitam*] Non est ea *Vita* quam supra commemoratus OSBERNUS composuit, sed quaedam prius scripta (cf. *PL* 137,413 ss.).
Ad Ep. 40 : Scripta post Ep. 32-36, in quibus MAURITIUS commendabatur.

57 ametur *EV* 59 monachie *V* 60 velle *V* **Ep. 40 (prius I, 32)** *coll. cum NEVLP* 1 HENR.] .he. *N* ANS.] .a. *N*

dubito, non solum cum per exhibitam sibi opportunitatem operatur, sed semper gratiis dignum existimo. Quoniam tamen meritis vestris ad praesens opere aptius respondere non valeo, monachis vestris qui mecum sunt, quantum possum, quod tribuitis retribuo.

Quia desideratam mihi aliisque fratribus vestris vestram praesentiam nuper promisistis, si reverendus domnus archiepiscopus mare non esset hoc tempore transiturus, speramus, quia terminus a vobis mandatus praeteriit, quod idem venerabilis pater ad nos sit ante Pascha venturus. Quod utinam cum eius prospera hilaritate et hilari prosperitate fiat! Si vero ipsum, sicut existimamus, non viderimus, scitote quia vos a debito promissionis vestrae, nisi vos videndo, non absolvimus. Quippe quod scripsistis vos de adventu vestro sperare futurum, ita tenemus, ac si polliceremini eventurum. Valete.

41.

Ad GONDULFUM monachum.

Exponit cur saepius scribere opus non sit.

Suo suus, amico amicus, fratri frater, GONDULFO ANSELMUS: pro amore felicitatis perseverantiam in sanctitate, pro praemio sanctitatis aeternitatem in felicitate.

Et meus GONDULFUS et tuus ANSELMUS est testis quia ego et tu nequaquam indigemus, ut mutuos nostros affectus per epistolas nobis invicem indicemus. Quoniam enim anima tua et anima mea sese ab invicem nequaquam esse patiuntur absentes, sed sunt indesinenter se mutuo amplectentes: nihil nobis invicem deest de nobis, nisi quia corpore non sumus nobis praesentes. Cur autem tibi dilectionem meam describam in carta, cum eius veram imaginem assidue serves in cordis tui arca? Quid enim aliud est tua dilectio erga me, quam imago meae dilectionis erga te? Invitat igi-

13 monachis vestris] Ita HOLVARDO (cf. Ep. 33) et OSBERNO (cf. Ep. praeced.).
Ad Ep. 41: Scripta non post a. 1077. Forte simul cum Ep. praecedente.

15 Quia] Quoniam *N* 20 exist.] estimamus *P* **Ep. 41 (prius I, 33)** *coll. cum NEVLPTO* 1-3 Suo — in felicitate] Domino Gondulfo frater Anselmus *LPTO (cf. Ep. 28)* 1 GOND.] .G. *N* gund. *PTO* ANS.] .a. *N* 4 Et] et *PTO* gund. *PTO* 10-11 est aliud *TO* 11 meae dilectionis] dilect. tuae *O*

tur me nota mihi tua voluntas, ut propter corporalem nostram absentiam aliquid tibi scribam; sed quia nobis noti sumus per animarum praesentiam, nescio quid tibi dicam, nisi deus tibi faciat quod ipse scit sibi placere et tibi expedire. Vale.

42.

Ad MAURITIUM monachum.

Defendit allocutionem. - Gaudet de bona conditione MAURITII. - De eiusdem reditu. - De quibusdam libris commodandis.

Fratri et filio carissimo suo MAURITIO: frater ANSELMUS dilectionis suae integritatem, integritatis deo protegente perpetuitatem.

Non quia vel me dignum, cui a quoquam paterna debeatur reverentia, putem, vel quia dilectionem meam alicuius momenti existimem, huiusmodi salutatione epistolam tuae dilectioni destinatam praetitulavi; sed quoniam ex quo te novi, semper erga te et fratris dilectionem et patris diligentiam – etsi non potui – tamen exhibere curavi. Quam meam quoniam notam et gratam esse tibi scio voluntatem, idcirco gratum fore tibi non dubito, si me dilectionemque meam apud te confido in aliquam extollere dignitatem. Quoniam igitur praecessit quasi superbae salutationis excusatio, subsequatur iam fraternae allocutionis executio. Sicut enim non dubito quod et tua erga me ferveas, et mea erga te gaudeas dilectione, ita certus sum quia cotidie desiderando exspectas, exspectando desideras separationem, quam a dilecto dilectore tuo pateris, consolari alicuius mei nuntii auditu vel lectione.

Susceptis dilectionis tuae litteris maior animum amici tui dilatavit laetitia, quam te – fateor – a nobis discedente contraxit maestitia. Te namque discedente levius dolui, quia quod evenisse mandas hoc eventurum desiderando exspectabam; nunc autem verius gaudeo, quia hoc evenisse mandas

Ad Ep. 42: Scripta post Ep. 32-36,40 : prima ad MAURITIUM epistola. 1 Fratri et filio] Hac allocutione ANSELMUS semper et solum erga MAURITIUM utitur, quem a puero (cf. Ep. sequentem) noverat. 15 dilatavit] Cf. Ps. 118,32; 2 Cor. 6,11. 17 evenisse mandas] Cf. Ep. 40, in prima parte.

12 mihi *om. O* 14 deus] dominus *V* tibi deus *LP* **Ep. 42 (prius I, 34)** *coll. cum EVCLP*

quod eventurum exspectando desiderabam. Quod quia nimis tarde videbatur mihi ad meam pervenire notitiam, litteras pro hoc ipso discutiendo dilectioni tuae dirigere, antequam tuas accepissem, proposueram. In primis igitur pro iis quae mihi scripsisti erga te bona esse, gratias ago deo, a quo est omne bonum; deinde omnibus illis, qui tibi exhibent nostrae dilectionis occasione caritatis bonum. Te vero ut carissimum mihi moneo, quatenus gratiam et beneficia eorum cum quibus degis, quae ante tuae conversationis agnitionem potuisti obtinere, deinceps per eiusdem conversationis ostensionem merearis retinere.

De reditu tuo quod te desiderare significas, sub silentio adhuc decrevi supprimere, donec tempore opportuniori reverendo domino et patri nostro archiepiscopo LANFRANCO, cuius voluntati nos oboedire oportet, desiderium nostrum rationabiliter valeamus suggerere. De *Regula* sancti DUNSTANI scripsi domno archiepiscopo. Tu tamen insta domno HENRICO et domno GONDULFO ex nostra parte, ut eandem *Regulam* et BEDAM *De temporibus* propter ea quae in nostro scis esse corrigenda, qualescumque, quanto tamen meliores possunt, in illis partibus quaerentes mihi cito eosdem libros remissuro debeant accommodare.

Omnipotens dominus te sibi semper et ubique custodiat, frater; et quoniam hoc mavis audire: fili carissime. Vale. Nostras litteras raro exspectando propter sterilia impedimenta mea, tuis, rogo, me saepe laetifica. Iterum dico quod semper volo: Vale.

43.

Ad eundem.

Cur litterae suae ad MAURITIUM non pervenerint. - De reditu eius et de Aphorismo *transcribendo.*

Fratri et filio carissimo MAURITIO: frater ANSELMUS divinam in prosperis custodiam, in adversis munitionem.

22-23 omne bonum] Cf. Iac. 1,17. 32 scripsi] Cf. Ep. 39, in fine. 33-34 *De temporibus*] Cf. *PL* 90,277 ss. **Ad Ep. 43**: Scripta post Ep. praeced., at simul cum ea missa.

21 pro his *V* pro hiis *C* 24 ut *om. V* 25 degis] legis *C* 31-32 donstani *C* 33 gund. *P* **Ep. 43 (prius I, 35)** *coll. cum EVCLP* 2 in adversa *C*

Si hoc esset quod questa est tua dilecta mihi dilectio in secunda sua mihi destinata epistola, quod scilicet te negligendo nullis te nostris litteris, postquam mare transisti, visitaverim: quolibet asserente me nimis inconvenienter egisse, non defenderem, et omnibus tacentibus ipse me non modice reprehenderem. Absit enim ut, quem a puero et a prima cognitione tanto studio pro modulo meae possibilitatis te teste dilexi, nunc te negligam, cum ad morum probitatem et ad amorem dei, quantum largiri dignata est superna clementia, profeceris et in dies nitaris proficere; quod semper de te desideravit cor meum et sategit studium meum.

Utique antequam tuas mihi priores litteras transmitteres, meas tibi transmittendas per primum qui se opportunum exhiberet nuntium paraveram. Sed cum eundem epistolae tuae latorem congruum existimarem meae relatorem, contigit eum praeter spem et votum suum et meum tam diu demorari, ut mea epistola tuae priori respondens iam scripta a tua visione tam diu differretur, donec secunda tua mihi deferretur. Licet enim multi Normanni ad Anglos transeant, paucissimi tamen sunt qui me sciente hoc faciant; in quibus paucissimis vix est aliquis, quem nostram legationem sine dilatione et non negligenter facturum confidam. Sed ut res ipsa me apud meum excuset criminatorem, duas meas epistolas duabus tuis respondentes mitto per tuarum latores. Et quoniam cum importuno mihi res est, quod singillatim suisque temporibus facere non potui, saltem simul ad persuadendum incredulo et satisfaciendum suspicioso facere disposui.

Illud propter quod tantopere me reverendae domini et patris nostri archiepiscopi instare sanctitati postulasti, quanto studiosius secundum tuam voluntatem potui, in quadam mea illi missa epistola facere tentavi. Si igitur cum eius semper nobis amplectenda gratia te ad nos, secundum quod tibi expedit et ego et tu desideramus, redire contigerit, quod scriptum erit de *Aphorismo* tecum affer. Interim tamen, quantum sine tuo incommodo potes, de textu primum effice, deinde, si tibi licuerit, de glosis; hoc ante omnia servans, ut quidquid ex eo detuleris, diligentissime sit correctum. Si quid vero te redeunte residuum inde fuerit: si opportune domnus GONDULFUS

16 mea epistola] Est Ep. praecedens. 27 epistola] Cf. Ep. 32, lin. 12 ss. 30 de *Aphorismo*] Opus medicinae hippocraticae (ed. C. G. KUEHN, vol. XXIII [t. III; 1827], p. 706-768) cum glosis (cf. Ep. 60).

5 transisti] transierit *E* 17 normani *P* 22 singulatim *LP* 30 aphorissimo *LP*

per aliquem hoc perficere poterit, eius curae designatum dimitte. Multo tamen melius erit, si exemplum ipsum, ut mihi accommodetur, idem domnus GONDULFUS poterit impetrare. Saluta domnum HERLUINUM, monens ut et sibi et mihi memor sit mei. Vale.

44.

Ad ALBERTUM medicum.

Persolvit gratias de MAURITII cura. - Consulit fugam saeculi.

Domino, fratri, amico in Christo amato et ad Christum desiderato ALBERTO: frater ANSELMUS pro caelestibus terrena despicere, pro terrenis caelestia percipere.

Non solum praemium, sed vel gratias fateor me secundum meritum vestrum et desiderium meum pietati vestrae non posse rependere pro misericordia, quam dilecto fratri meo MAURITIO in infirmitate sua dignatur impendere. Quoniam tamen alterum utcumque valeo, ad alterum vero nullatenus sufficio: iniustus mihi videor, si in eo quod possum deficio. Gratias igitur tantas quanta mea possibilitas est refero; sed praemium vobis multo opulentius a Christo reddendum reservo, cui ipsi infirmo curam exhibetis ipso teste in suo servo. Precor etiam quatenus, sicut vos mercedem non taedebit perfectam percipere, ita non pigeat, quantum in vobis est, sanitatem inceptam perficere.

Sed his praemissis quae debeam pro gratiarum actione, quae sequuntur erunt de quadam quam vobis adhuc debeo responsione. Olim namque, cum litteris vestrae dilectionis rescripsi, non totum quod mente conceperam descripsi. Quatenus vestra prudentia minus fastidiose perciperet, quod scriptum sibi minus verbose perspiceret. Ad eandem igitur responsionem pertinet, quod inferius epistola praesens haec continet.

Ad Ep. 44: Scripta post Ep. 36; cum Ep. praeced. missa. 11 ipso teste] Cf. Matth. 25,36; 40. 16 rescripsi] Cf. Ep. 36.

36 Herluwinum *C* **Ep. 44 (prius I, 36)** *coll. cum NEVLP* 2 ALB.] .A. *N* ANS.] .A. *N* 5 rependere] respondere *P* 6 meo] nostro *E* 7 quoniam *V* 8 videor mihi *E* 9 quanta] quantas *LP* praemium] primum *N* 10 ipsi] ipso *V* 14 debeam] debebam *P* 19 haec] hoc *LP*

Cum vere dilectam mihi honestatem vestram tanto studio dilectionem vilis homunculi – meam dico – affectare intueor: utique illam tanta sua supplicatione maius aliquid mereri, quam meus sit amor, confiteor. Sed quoniam aliud quid, quod vobis dare possim, maius amore non habeo, ipsum quam maiorem pro meo modulo possum exhibeo. Maiorem vero dilectionem puto quod a me nemo valet exigere, quam ut velim eum tamquam me ipsum diligere. Quapropter si vobis consulo quod me mihi, cum sic essem, sicut vos nunc estis, singulariter consuluisse, consulendo tenuisse, tenendo amare, amando habitu profiteri et tota vita niti cognoscitis: vos ipsi iudicate si illud respuere debeatis, cum hoc ego vobis fideliter exhibeam quod vos a me suppliciter exposcitis. Denique ipsa venerabilis domini et patris nostri archiepiscopi auctoritas, cuius iudicium sua nec prudentia falli nec iustitia fallere permittet: ipsa inquam decernat, utrum vos deceat aut mihi non sit iniuriosum, ut nostram vobis dilectionem expetendo asseratis placere, et eandem ipsam, eius usum, in quo illa verior est, contemnendo probetis vobis displicere.

Sed quamquam non vos lateat ad quid velim devenire, consilium tamen meum, immo non meum sed dei, non me piget clarius aperire. Si igitur iam experti estis, »quoniam omne quod est in mundo concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae, quae non est ex patre, sed ex mundo est«; si iam cognoscitis quia »mundus transibit et concupiscentia eius«; si legistis quia »amicus« »saeculi huius inimicus dei constituetur«; si creditis quia »quicumque reliquerit domum« suam »vel fratres aut sorores aut patrem aut matrem aut uxorem aut filios aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet et vitam aeternam possidebit«: hortor vos: »nolite diligere mundum, nec ea quae in mundo sunt«; sed relinquite ea et sequimini paupertatem Christi, ut pro eis centuplum accipiatis et vitam aeternam possideatis. Amen, fiat.

38-40 ex mundo est] 1 Ioh. 2,16. 40-41 eius] Ibidem, v. 17 (Vulg.: transit). 41 constituetur] Iac. 4,4 (Vulg.: constituitur). 42-44 possidebit] Matth. 19,29 (Vulg.: quicumque] qui). 44-45 in mundo sunt] 1 Ioh. 2,15 (Vulg.: neque).

28 profiteri habitu *E* 34 usum] usu (*ex* usum?) *E* 42 vel] aut *E* 43 nomen meum] nomen domini *P*

45.

Ad FRODELINAM.

Amicitiam et communionem meritorum petit.

Dominae eximiae et merito sanctitatis cum amore reverendae, cum reverentia amandae FRODELINAE: frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, servus servorum et ancillarum dei, vitae praesentis perseveranter crescentem sanctitatem et vitae futurae aeternam felicitatem.

Postquam odorem vestrae bonae famae, quae longe lateque suaviter redolens circumvolat, persensi, semper desideravi ad vestram notitiam aliqua commoda occasione pervenire, ut per notitiam mererer aliquatenus ad amicitiam pertingere. Ut qui bonis meis meritis me video valde indigere, vestris me possem aliquantulum per caritatis communionem miscere. Sed gratias ago deo quia, dum hanc voluntatem gererem et voluntatis effectum cupidus exspectarem, intimatum est mihi per communem in Christo fratrem et amicum nostrum, domnum HUGONEM, inclusum Cadumensem, quia sanctitas vestra non dissimili affectu similem de se apud me praestolaretur eventum. Quapropter quoniam comperior et comperiens gaudeo Christum desideria nostra, quae novit ex sua nasci dilectione, nobis ignorantibus exaudisse, atque nos etiam nescientes paribus votis similique dilectione iunxisse: iam non timens notam praesumptionis mitto vobis litteras meas per confidentiam mutuae dilectionis.

Et quidem, domina carissima – et ideo domina et carissima, quia vitae meritis valde praestantior –, ego scio in me vel nihil vel minimum aliquid esse, quod dignum sit ad augmentum vestrae sanctitatis exspectari. Quoniam tamen vestris maioribus bonis desidero participare, nescio qua fronte possim vobis participationem meorum bonorum, qualiacumque sint,

Ad Ep. 45: 13 HUG.] Ad eum scribit ANSELMUS Ep. 112.

Ep. 45 (prius I, 37) *coll. cum NEVLPTO* 2 FROD.] .F. *N* ANS.] .A. *N* 3-6 vitae — Postquam *om. T* 10 possum *T* per caritatem *TO* 11 deo] meo *add. O* 13 Cadomensem *EV* 20 ideo *om. TO* et carissima] et *om. LP* 23 maioribus vestris *E* parcipare *O*

cum eam desideretis, negare. Si quid igitur boni IESUS Christus dominus noster in me operatus aut operaturus est, oro ego et concedat ipse secundum veram dei et proximi caritatem, ut vobis non aliter quam mihi imputetur. Peto etiam, licet mea merita nequaquam vestris possint aequari, ut vestra beatitudo me secundum eandem caritatem suorum meritorum communioni aliquatenus dignetur admittere.

Quamvis mens vestra divino spiritu ferventer afflata non indigeat, deberem tamen ego pro debito meae professionis aliquam exhortationem scribere vestrae sanctitati, nisi epistolae timerem prolixitatem. Quod debitum donet deus, ut aliquando vel colloquendo vel scribendo persolvam. Omnipotens dominus sic vos in temporali vita ab omnibus malis custodiat, ut vos post hanc vitam in aeternis bonis constituat, domina multum in Christo amanda et veneranda. Ipse sic invicem me vestri et vos mei memores in suo amore faciat, ut et illi placeat et nobis ad vitam prosit aeternam. Amen.

46.

Ad WILLELMUM.

Eum a saeculi amore avertere studet.

Domino reverendo, affectu toto diligendo et dilecto WILLELMO: frater ANSELMUS suus pro amore felicitatis perseverantiam in proficienti sanctitate, pro praemio sanctitatis aeternitatem in sufficienti felicitate.

Litterae dulcis mihi vestrae dignationis quas suscepi, cor meum dilecti vestri nominis titulo laetificaverunt, sublimis humilitatis odore refecerunt, profundae caritatis sapore satiarunt, piae conquestionis affectu compunxerunt. Quarum petitioni cum numquam velim deficere, utique fateor responsioni me nequaquam posse sufficere. Cum enim in toto me et in omnibus quae in me sunt, conscius ipse mihi sim nihil esse dignum tanta postulatione, et vestra beneficia et – quod valde maius et mihi carius est – vestra erga me dilectio plus mereantur de me quam me ipsum, certe nulla sufficit affec-

26 aut] et *O* 28 merita mea *E* possint] possim *T* 36 domina *om. T* in Christo multum *T* **Ep. 46 (prius I, 38)** *coll. cum NEVLP* 1 toto affectu *E* WILL.] Guillelmo *LP* .W. *N* 2 ANS.] .A. *N* 6 satiaverunt *EV*

tui meo verborum devotio, qua vobis, quia plus non possum, offeram memetipsum. Quatenus vestra sanctitas nec iugem memoriam sui in me velut in suo dubitet inesse, et si quid divinitus fit in me, certa sit velut quod sui est suum esse.

Quoniam igitur non solum orationis, sed et monitionis et omnimodae sollicitudinis debitorem me scio illius saluti, cuius me ipsum esse profiteor: rogat, monet dilectus fidelis vester ne arescat per amorem saeculi semen bonae voluntatis, quod in vobis per divinum respectum coepit germinare, ne teneantur laqueis saeculi pedes vestri, qui iam non solum per opera misericordiae, sed et per celsioris tramitis intentionem in via aeterna coeperunt ambulare. Sed sollicite avertendo oculos mentis vestrae, »ne videant vanitatem«, semper eos per indeficientem intentionem conversos habeatis ad veritatem.

47.

Ad MAURITIUM monachum.

De munere accepto gratias agit.

Suo dilectissimo amico et fratri et, quoniam hoc carius auditur, carissimo filio MAURITIO: frater ANSELMUS salutem.

Pretiosum munus pretiosae mihi tuae dilectionis ea caritate qua missum est suscepi, et in eum usum ob ampliorem tui memoriam, quem postulas, penes me mansurum constitui; non tantum ut recipiam aliud, sicut promittis, quantum quia sic tibi placere et ego scio et tu significas tuis dictis. Pro quo gratias tibi scribendo referrem, nisi tu scires quia plus aliquid paratus fui tibi semper tribuere, antequam esset quod possem retribuere. Semper enim fui et sum memetipsum et quod possum tibi et pro te paratus impendere. Festinat lator, cogor quae conantur erumpere animi verba reprimere. Hoc tamen subinfero: quod tibi fui, hoc persisto. Vale.

Ad Ep. 46: 18-19 voluntatis] Cf. Luc. 8,14. 22-23 vanitatem] Cf. Ps. 118,37.
Ad Ep. 47: 1 carius auditur] Cf. Ep. 42, lin. 3 ss.

12 quia] qua *L* 14 inesse] non esse *V* **Ep. 47 (prius I, 39)** *coll. cum EVCLP*

48.

Ad HELGOTUM priorem.

Ei commendat GUNFRIDUM, fratrem ROGERI abbatis.

Domino et patri reverendo, amico dulcissimo HELGOTO: frater ANSELMUS vitae praesentis diuturnam prosperitatem, et futurae aeternam felicitatem.

Domnus abbas ROGERUS, certus de vobis et de me, quia sic nos in cor unum et animam unam ignis caritatis conflavit, ut quod alter alterum scire noverit, hoc ipse nolle non possit: petiit a me quatenus eius frater GUNFRIDUS, qui Cadumi moratur, vestrae sanctitati commendaretur per me. Non ut aliquando aut eius iniustitiae in aliqua causa a vobis faveatur, aut aliquid de eius servitio quod domno abbati et monasterio vestro debet, per vos relaxetur; sed ut caritatem quam vos omni proximo scitis debere, familiarius illi, cum id ratio videbitur exigere, propter amorem nostrum dignemini exhibere. Si igitur iudicat prudentia vestra quia, quod tantus amicus me postulat non indecenter, nullatenus possim negare decenter: nihil aliud restat, nisi ut quod omnibus est honestum amicis concedatis libenter.

Salutate dulcem et venerabilem patrem et dominum nostrum, domnum abbatem, et omnes dilectos dominos et fratres nostros, qui vobiscum sunt. »Pax dei quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras«.

Ad Ep. 48: Scripta non post a. 1075: HELGOTUS adhuc prior. 1 HELG.] Prior S. Stephani Cadumensis (cf. Ep. 25 et 29). 4 ROG.] Videtur esse idem ac abbas Exaquii (=Lessay) prope Constantinum (conditum a Becco a. 1056), qui prius fuit monachus Beccensis (in catal. n. 10, cum additamento ‚abbas'). Is postea morti abbatis HERLUINI (*Vita Herluini*, edit. ROBINSON, p. 109; *PL* 150,711) et a. 1094 electioni tertii abbatis Beccensis WILLELMI (*PL* 150,716) assistebat (+1094). 5 unam] Cf. Act. 4,32. 15-16 domnum abbatem] WILLELMUM (cf. Ep. 18). 17-18 intelligentias vestras] Phil. 4,7.

Ep. 48 (prius I, 40) *coll. cum NEVLP* 1 Helgodo *E* 4 Rogerius *E* 7 Gonfridus *E* Gufridus *L* Cadomi *E* 11 cum id] id cum *P* 15 dulcem] ducem *V* 16 dominos] domnos *LP*

49.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Eius excusationes muneris sibi munus pretiosum esse affirmat. - De eleemosina et de monachorum abstinentia suam sententiam rogatus profert.

Suo domino et patri, archiepiscopo reverentiae cultu et amoris affectu dignissimo LANFRANCO: suus subiectione et amore servus et filius, frater ANSELMUS, quod suus.

Sicut paterna vestra dilectio nescit non esse mihi, et cum non largitur, munifica, et cum secura est, sollicita: ita scitote, immo scitis fidelitatem nostram, et cum tacet, numquam esse ingratam. Cum enim mihi non mittitis ex usu dilecto dilectori vestro pretiosa munera, blande satisfaciendo pretiosiorem mandatis excusationem; et cum certi sitis me nihil contra Christianam fidem sentire, satagitis tamen, ne quam de me pravitatis vel falsam aliquis possit habere opionem.

Quippe talis, qualis illa fuit quam mihi fecistis munerum excusatio, cum a tanto tantillo fit, munus est multo pretiosius purpura et auro. Quod utique munus non misistis ideo, quod eo me indigere putaretis, cum nequaquam ignoretis illud mihi in cordis arca semper reconditum; sed quia benignitas vestra nuntium a se ad me vacuum transire pati non potuit. Neque enim cum vestra suscipio dona, opus habeo eorum commendatione, quae nullatenus dubito vera mei dilectione fieri; neque cum non affluunt, indigeo excusatione, quia certus sum ea cessare aliqua iusta ratione, quam si vobiscum intelligerem, eligerem vobiscum.

Quod autem praecipitis, ut contra quasdam non meas nec alicuius Christiani assertiones simpliciter quam me scitis tenere veritatis sententiam proferam, gratissime accipio et libentissime oboedio. Didici in schola Christiana – quod teneo, tenendo assero, asserendo amo – quia, si quis eorum qui habent substantiam mundi, dederit indigenti vel »calicem aquae frigi-

Ad Ep. 49: 24 mundi] Cf. 1 Ioh. 3,17. 24-26 mercedem suam] Cf. Matth. 10,42.

Ep. 49 (prius I, 41) *coll. cum NEVLPMD* 1-2 reverentiae — et filius *om. MD* 3 ANS.] .A. *N* 4-22 Sicut — oboedio *om. MD* 7 mittis *LP* 12 est m. pretiosius] est *add. E* 13 misistis] misticis *V* 22 Didici] *cum signo divisionis E*

dae« propter verum amorem dei et proximi, eleemosinam facit et »non perdet mercedem suam«. De monachorum vero abstinentia hoc sentio quia, quanto maiore amore dei aut proximi monachus ab appositis sibi alimentis abstinuerit, tanto maiorem et facit eleemosinam et acquirit mercedem.

50.

Ad HENRICUM monachum.

Dolet quod sibi vix sit opportunitas dictandi, legendi, meditandi.

Domino, amico, fratri carissimo HENRICO: frater ANSELMUS vitae praesentis prosperam diuturnitatem et futurae felicem aeternitatem.

Quamquam vera dilectio semel accensa semper flagret sine ventilationis instantia, non tamen parum iucunditatis ab amicis ex ea percipitur, sive a praesentibus ex mutuae conversationis sive ab absentibus ex alicuius commonitionis frequentia. Quoniam igitur superna sic disponente providentia mutuis aspectibus invicem non possumus iucundari, vel alternis missis salutationibus – etsi non quantum volumus, saltem quantum possumus – ab invicem debemus laetificari.

Quapropter si mihi tam saepe liceret quam saepe vellem, utique saepissime schedulam et nostram vobis dirigerem et mihi vestram exigerem. Mihi quippe meis id peccatis agentibus, sic non solum dictandi, sed et legendi et meditandi sive orandi opportunitatem video remotam, ut credam a me dei misericordiam amotam. Unde, licet non quantum ad eandem revocandam misericordiam divinam sufficiat, inconsolabiliter tamen doleo, quia cum tantum sit misero mihi quietis impedimentum, nullum me consolatur inquietudinis emolumentum. Qua in re cum non iniuste mihi videar viles et steriles – quas tamen negligere non audeam – occupationes accusare, nequaquam tamen rem interius discutiens meam valeo ignaviam excusare. Adeo namque vilis mens mea quasi quadam naturali arctatur angustia bonaeque voluntatis languet imbecillitate, ut uni quamlibet parvae curae ceteris exclusis tota non sufficiat, et cuiuslibet oneris tentationisque gravedine victa succumbat.

Ad Ep. 50: Ut videtur, simul cum Ep. praeced. missa.

Ep. 50 (prius I, 42) *coll. cum NEVLP* 1 Hei. fr. .a. *N* 4 tamen non *LP* 6 commotionis *corr. ex* commotinionis *N* sic superna *E*

Quapropter, mi carissime frater et domine, quoniam ex caritate et mea merita, si qua essent, vestra esse vellem, et quae vestra sunt, mea esse confido: de mea desperans ignavia vestram precor et exhortor strenuitatem. Ut qui me ex meo nimis proficienti defectu sentio reprobari, per vestrum indeficientem profectum merear revocari. Valeat et valeat nunc et in aeternum dilecta mihi vestra fraternitas.

51.

Ad HERLUINUM, GONDULFUM, MAURITIUM monachos.

Fratres absentes ad profectum spiritualem exhortatur.

Dominis et fratribus et amicis carissimis HERLUINO, GONDULFO, MAURITIO: frater ANSELMUS ascendendo de virtute in virtutem pervenire ad Christum, summam dei virtutem.

Quoniam et unum est quod vos pari intenditis proposito, nec est diversum quod ego de vobis communiter desidero: idcirco vos simul in unius epistolae allocutione coniungo. Si bene meminit dilectio vestra quales vos semper optavi videre praesentes, sufficienter novit quales vos assidue desiderem audire absentes. Quoniam namque, ut vestra mihi testis est conscientia, omnibus vobis fratris dilectionem, et insuper uni vestrum patris diligentiam, ex corde – non dicam impendi – sed volui impendere: nullum interiacentis terrae marisque spatium affectum vestri a me valuit abrumpere. Licet igitur reverendi domini et patris nostri archiepiscopi praesens vobis consilium et admonitio, singulorumque vestrum continua quid suus habitus profiteatur meditatio, mutuae quoque in sancto fervore collocutionis frequens accensio sufficiant, quibus vestra studia bene incepta cotidie ad meliora proficiant: exigit tamen indeficiens dilectio ut exhortationes nostrae, qualescumque sint, vobis quamvis absentibus et non indigentibus non deficiant.

Ad Ep. 51: Data simul cum duabus Ep. praecedentibus. 1-2 MAUR.] Omnes sunt monachi Beccenses Cantuariae degentes; ad quartum, HENRICUM, scripsit Ep. praecedentem. Succedunt in ordine, quem habet catalogus Beccensium : n. 40,67,73. 3 dei virtutem] 1 Cor. 1,24. 9 uni vestrum] Id est MAURITIO (cf. Ep. 42 et 47).

26 vestram *P* **Ep. 51 (prius I, 43)** *coll. cum NEVLP* 1 herlewino *LP* her. G. M. fr. a. *N* 5 in] ut (*ex* in?) *cancellat. V*

Moneo itaque et precor, carissimi, quatenus nihil sit quod mentem vestram a sui revocet custodia. Sollicite discutiat quid cotidie acquirat proficiendo, ne quid – quod absit – perdat deficiendo. Sicut enim in virtutibus difficilius est aliquid non habitum conando assequi quam desidia carere: ita gravius est recuperare quod per negligentiam amittitur, quam adipisci quod nondum quis habuisse cognoscitur. Semper igitur, dilectissimi, praeterita quasi pro nihilo sic deputetis, ut et illa ad quae profecistis tenere non contemnatis; et iis aliquid addere, licet per infirmitatem nequeatis, tamen per importunitatem semper contendatis. Quoniam namque inter multos vocatos »pauci« sunt »electi«, certi sumus omnes veritate dicente; sed quam pauci sint, incerti sumus cuncti veritate tacente. Quapropter quicumque nondum vivit ut pauci, aut vitam suam corrigat et inter paucos se colligat, aut cum certitudine reprobationem timeat; qui vero iam sibi videtur de paucis, non statim de securitate electionis confidat. Quippe quoniam nemo nostrum scit in quantam paucitatem redigantur electi, nullus utique novit si iam sit inter paucos electos, licet iam paucorum sit similis inter multos vocatos. Nullus igitur retro respiciendo penset quam multos in via caelestis patriae praecedat; sed indeclinabiliter in anteriora intentus sollicite consideret, si iam pariter cum iis, de quorum electione nemo dubitat, incedat. Videte igitur, carissimi, ne qualibet occasione timor dei quem concepistis tepescat; sed semper quasi indeficienti studio ventilatus in dies fervescat, donec vobis in securitatem aeternam mutatus lucescat.

Valete, amici mei amatissimi; et rogo vos per fraternam caritatem quam mihi debetis: orate solito instantius, ne ego, qui vos hortor ad profectum, perficiam quem iam olim vere incepi et iam nunc fere effeci, miserabilem defectum.

18-39 Moneo-lucescat] Repetitur pars Epistolae 2, lin. 31-53. 26-27 electi] Cf. Matth. 20,16; 22,14. 34 retro respiciendo] Cf. Luc. 9,62.

18 Moneo] *cum signo divisionis E* 25 iis] his *V* 28 quicumque] qui *ELP* 36 cum his *V* 40 caritatem] veritatem *ELP*

18-39 *Conspectus cum Ep. 2, lin. 31-53*: 18 carissime (*et sic omnia in forma singulari*) quatenus] sicut scriptum est: »omni custodia serva cor tuum« *add.* 29 corrigat et] corrigendo 30 qui vero iam sibi videtur de paucis] Qui vero se de paucis esse iam iudicat 36 nemo] fidelis *add.* 37 carissimi] dilectissime 39 mutatus aeternam

52.

Ad G. abbatem.

Consulit electo, ut onus refugiat; iis autem quos attinet, ut eum id suscipere cogant.

Domino et patri carissimo, reverendo abbati G.: frater ANSELMUS semper quae deo placita sunt velle et facere.

Dignatur vestra prudentia meae parvitatis scire consilium de re de qua agitur. Unde primum oro omnipotentis dei benignam clementiam, ut ipse totam rem in beneplacito suo disponat. Nostrum autem consilium – quod utinam de vultu dei prodeat! – hoc est quod melius possum intelligere. Illi quidem consulo ut, quantum potest – servata tamen oboedientia et pia mansuetudine –, animus eius tantum onus fugiat, vobis autem et aliis ad quos hoc pertinet consulo – quia non video de quo melius possit esse –, ut illum rogando, praecipiendo cogatis; quatenus et eius conscientia securior sit in conspectu dei, cum non nisi solo timore dei et oboedientia sancta se provectum conspiciet, et deus quasi ex debito ad bonum finem perducat, quod propter se solum inceptum intelliget, et vobis a superno iudice retribuatur, qui pia sollicitudine ecclesiam dei per membra eius sustentare satagitis. Vale.

Ad Ep. 52: Scripta a. 1075 (?). 1 abbati G.] Eum esse WILLELMUM (GUILL.), abbatem S. Stephani Cadumensis, et electum ad episcopatum esse HERNOSTUM Roffensem (1075/6; cf. Ep. sequentem) verisimile est.

Ep. 52 (prius III, 115) *coll. cum LPE*

53.

Ad HERNOSTUM episcopum Rofensem.

Molestiis gravibus attritum consolatur.

Olim socio et fratri coaequa familiaritate diligendo, nunc domino et patri cum dilectione reverendo Rovrecistrensi episcopo HERNOSTO: frater ANSELMUS in hac vita integram incolumitatem, in futura perfectam felicitatem.

Cum audio quod frequentibus et gravibus molestiis fere usque ad mortem caro vestra atteritur, contristat me humana maestitia meus affectus; sed cum considero quia per haec anima vestra ad aeternitatem nutritur, consolatur me spirituali laetitia vester profectus. Notum quippe est sanctitati vestrae quia in tribulatione carnis et per ustionem rubigo peccatorum exuritur, et per patientiam iusti vita perficitur. Scriptum namque est quia »flagellat« deus »omnem filium quem recipit«, et quia »tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit«; et quia »patientia opus perfectum habet«.

Unde procul dubio cognoscitur quia tanto affectu est in tribulatione gaudendum, quanto conatu est per spem et operis perfectionem ad filiorum haereditatem nitendum. Cum enim semper gratum sit deo, si numquam ab eius ordinatione dissentimus: tunc utique valde illi placemus, si et in nostra adversitate eius voluntati hilariter consentimus. Et quamquam sit iustissimus, nequaquam tamen, cum sit misericordissimus, coget nos peccata in futuro saeculo vindicta repetita luere, quos hic viderit ultioni cum animi hilaritate occurerre. Tanto itaque districtum iudicem exspectare poterimus leniorem, quanto nunc illum patienter sustinebimus severiorem. His igitur et aliis huiusmodi meditationibus, mi reverende domine, sicut scit paterna vestra

Ad Ep. 53: Scripta a. 1075-1076. 2 HERN.] Episcopus Rofensis a. 1075 — 15.VII.1076 (cf. Ep. 1). 10-11 recipit] Hebr. 12,6. 11-12 confundit] Rom. 5,3-5. 13 habet] Iac. 1,4.

Ep. 53 (prius I, 44) *coll. cum NDEVLP* 2 robrecistr. *ELP* r...cistrensis (*a manu poster. supplet. in* rourec.) *V* rofecistr. *D* HERN.] .h. *N* 3 ANS.] .a. *N* 6 meus] mens *V* 9 ustionem] exustionem *ELP* 15 et operis] operis et *D* 16 enim *om. ELP* 22 illum] illi *D* 23-24 pat. vestra sanctitas] paternitas vestra *D*

sanctitas, ex carnis defectu animae considerando profectum, ex carnis aegritudine animae salutem, ex ultione indulgentiam: trahat ex ipsa tribulatione consolationem et ex maerore laetitiam.

Omnipotens et clementissimus deus sic vos in hoc saeculo per omnia suae faciat concordare voluntati, ut ipse in futuro per omnia vestrae concordet felicitati, dulcissime mi pater et reverende domine. Precor ut paterna vestra sanctitas non obliviscatur fidelis servi sui corpore absentis, sed mente adhaerentis. Valeat semper in domino corpus et anima vestra.

54.

Ad LAMBERTUM et FOLCERALDUM avunculos.

Eos rogat, ut se de statu suo certiorem faciant, monetque ne in amore saeculi perseverent.

Reverendis dominis, dilectissimis avunculis, dulcissimis nutritoribus suis LAMBERTO et FOLCERALDO: frater ANSELMUS bona temporalia pro aeternis despicere, aeterna pro temporalibus percipere.

Quamvis nos locorum temporumque spatia separent arbitrio superno disponente, nulla tamen causa vestrae dilectionis affectum valet aut valebit mihi minuere divina gratia protegente. Et quoniam certum est cordibus vestris similem affectum erga me non dissimiliter inhaerere, utique dubium mihi non est quod, sicut ego ea quae circa vos sunt, ita vos ea quae circa me sunt, nota semper desideretis habere. Sed ea per huius schedulae latorem plenius poteritis discere et notificare, quam brevitas epistolaris sufficiat intimare.

Quale autem desiderium cor meum gerat de vobis, ille a quo et ad quem et cui soli notum est idem desiderium, sic intimet et persuadeat vobis, quomodo ipse scit expedire vobis. Ut tamen aliquid de cordis abundantia eloquar, nihil magis de vobis timeo quam ne in amore saeculi et saeculari vita perseveretis, dormientes usque in finem; et nihil aut parum quid inveniatis cum viris divitiarum in manibus vestris, cum evigilaveritis post finem.

Ad Ep. 54: Scripta post Ep. 22. 2 LAMB. et FOLC.] Cf. Ep. 22. 17 in manibus vestris] Cf. Ps. 75,6.

24 defectione *D* 29 domine *om. D* **Ep. 54 (prius I, 45)** *coll. cum NEVLP*

55.

Ad FOLCERALDUM consobrinum.

Scribit cur detineatur ad eum venire rogatum, ut abbas eum secum abire sinat.

Secundum carnem consanguineo, in Christo fratri carissimo FOLCERALDO: frater ANSELMUS sic ire de virtute in virtutem, ut videat deum deorum in Sion.

Cogitavi ipse ego ad te venire et ad pedes reverendi abbatis tui prostratus quanta possem humilitate postulare, ne animas – me et te dico – tanto conglutinatas vinculo carnis et spiritus, violenta conversationis separatione non tantum disiungeret quam scinderet. Sed tam crudelis tamque effrenata malitiosorum hominum in Francia debachatur saevitia, ut nec me nec aliquem monachum aut quemlibet equitem audeam tanto committere periculo. Re enim vera domnus RODULFUS, cum te reducto rediret, in archiepiscopatu Remensi cum famulis equis ablatis omnibus captus est, quamquam se sub archiepiscopi Remensis tuitione ire clamaret. Qui aliquamdiu detenti vix tandem uno equo retento relaxati sunt.

Denique etiam si possem absque omni te adire periculo, rex tamen et domnus abbas noster, in quorum potestate sum, nolunt mihi eundi dare licentiam; nec tamen ab illis, ut te possim habere, ullum recupero auxilium aut consilium. Nec sui esse honoris existimant quod tanto studio, de tam longinquo, tamque humilibus et amicabilibus litteris frustra bis poposcerunt, tertio forsitan frustra reposcere. Haec idcirco tibi scripsi, carissime, ut tu haberes, per quem mihi desideranti scire quae circa te sunt mandare posses, et simul scires quia iam nullum ab homine exspecto auxilium, quo tuam

Ad Ep. 55: Scripta non post a. 1078. 1 FOLC.] Differt FOLCERALDUS ,consobrinus' (cf. Ep. sequentem et Ep. III, 25 [*PL* 159,56 C]) a FOLC. ,avunculo' s. ANSELMI, ad quem (cum LAMBERTO) diriguntur Ep. 22 et 54. 4 abbatis] HENRICI, ut ex Ep. 110 apparebit.

Ep. 55 (prius I, 46) *coll. cum NEVLP* 2 ANS.] .a. *N* 11 omnibus ablatis *LP* 12 se *om. E* ire clamaret] reclamaret *ex* ire clamaret *L* reclamaret *P* 18 frustra bis] frustrabilis *E* 19 frustra] fustra *V*

tantopere desideratam conversationem assequi possim. Quatenus solius dei nostro desiderio favorem secundum suum beneplacitum orantes exspectemus, et interim eius de nobis dispositionem oboedienter patienterque toleremus. Sic enim citius et benignius desiderium nostrum perficiet, si non quod nos volumus, sed quod ipse vult, nos desiderare perspiciet. Quamquam enim tu valde sufficienterque te consoleris ex sancta paternaque benignitate abbatis tui, quam a te in eo inventam saepe mihi praesens gaudendo praedicare solebas: ego tamen quod de te desidero desiderare non desistam.

Orationes quas tibi, cum mecum esses, scribi feceram, nescio per quem tibi mittere possim. Lator enim praesentium eas ferre tibi non est ausus, timens ne sibi auferrentur. Cum enim eum prima vice ad te misi, dicit se captum et exspoliatum, vestesque suas, si quid forte in eis quod tolli posset inveniretur, discussas. Rogo, manda mihi per epistolam quae circa te sunt. Dominus »qui custodit Israel«, custodiat »te ab omni malo, custodiat animam tuam dominus«.

56.

Ad PETRUM consobrinum.

Gaudet de honestis PETRI studiis eumque ad vitam monasticam secum degendam invitat.

Carissimo suo consobrino PETRO: frater ANSELMUS ea bona quae necessario amittuntur sponte dimittere, ut ea quae aeterne tenentur possit recipere.

Dicere non possum, dilectissime, quanto gaudio exsultavit cor meum, cum audivi a dilecto fratre et consobrino nostro, domno FOLCERALDO, te non solum ad hanc quam habes aetatem pervenisse, sed etiam bonis honestisque studiis profecisse et in dies proficere. Sed et huic meo gaudio multum est additum, cum mihi dixit quia me desiderabas videre. Memor enim

35 Israel] Ps. 120,4. 35-36 dominus] Ibidem, v. 7. **Ad Ep. 56:** Data simul cum Ep. praecedente, ut videtur.

22 tanto opere *V* 24 tolleremus *V* 30 feceram] feci (*rasura*) *N* **Ep. 56 (prius I, 47)** *coll. cum NEVLP* 1 ANS.] .a. *N* 5 Folcheraldo *N* Fulceraldo *E* 7 gaudio meo *P*

et servator magnae amicitiae, quae olim fuit inter me et avum et patrem et matrem tuam, et immensae dilectionis quam habui erga te, cum adhuc puerulus esses: ea semper de te desidero quibus meliora non possum; et cum bona de te audio, sic gaudeo, ut plus non possim. Accensus igitur desiderio tui in deo, oro deum ut det nobis simul et in hac vita, quamdiu victuri sumus, conversari, et in futura congloriari.

Unde hortor, precor, obsecro, mi dilectissime: crede verum esse quod veritas dixit, et ama quod relinquentibus saeculum propter se promisit. Incipe parare tam magnum quaestum, accelera ad tantum lucrum, ut quae mundi sunt relinquens, »centuplum« accipias, »et vitam aeternam« possideas. Quod si tibi deus inspiraverit, rogo, carissime, ne dubites propter itineris laborem venire ad amicum et consanguineum tuum te desiderantem. Quoniam si simul vixerimus, quanto mutuum nostrum gaudium de nobis invicem praesens nobis erit, tanto quidquid grave videbitur leve erit.

57.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Queritur quod in epistolis LANFRANCI ‚dominus' et ‚pater' appelletur.

Domino et patri suo, reverendo archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus quod suus.

Sicut ZACHARIAS propheta ad commendandum suae prophetiae auctoritatem fere per singulos versus repetit: »haec dicit dominus«: sic mihi ad inculcandum quis cui et quo animo loquatur, libet ut tam saepe epistolae nostrae, quas vestrae dirigo paternae celsitudini, in fronte pictum praeferant: ‚domino et patri' et ‚suus quod suus'. Sic enim hanc non dicam scio simulare, sed sculpsi in mente mea cypressum, ut quidquid proponam in incipienda nostra salutatione, hoc in consummata appareat expressum. Cum

18-19 possideas] Cf. Matth. 19,29. **Ad Ep. 57**: 4 dominus] Cf. ZACH. 1,3, et saepius. 7 domino et patri, et suus quod suus] Cf. Ep. 25 et 49.

13 simul et] et *om. V* **Ep. 57 (prius I, 48)** *coll. cum NDEVLP* 1 LANFR.] .l. *N* 2 ANS.] .a. *N* 3 propheta *om. ND* 5 loquatur] *om. N;* scribat *D* 8 cypressum] *sic omnes codices;* impressam *editiones* (*non intelligentes locutionem* simulare cupressum = imitari)

igitur hoc titulo vobis tam saepe scribam, quaerendo queror et querendo quaero cur mihi numquam rescribatis, sed nescio cui vestro ,domino et patri' prima litterarum notato. Aut si servo et filio vestro scribitis, cur quod destruere non potestis per oppositam negationem, subvertere tentatis per relativam oppositionem? Precor itaque ut, quotiens litteras dignationis vestrae suscepero, aut videam cui scribitis, aut vel non videam cui non scribitis.

58.

Ad HENRICUM priorem.

Gratias persolvit de auro accepto et de amore in MAURITIUM. - Curam de SALWIO promittit. - Veniam pro OSBERNO petit.

Domino reverendo et amico fratri, domno priori HENRICO: frater ANSELMUS salutem.

Gratias vobis magnas scribo pro auro quod misistis, sed multo maiores corde teneo pro bona erga me voluntate quam retinuistis. Quam cotidie multo melius et carius experior in dilecto meo, communi fratre nostro MAURITIO, quam in millibus auri et argenti. Ab iis enim qui ab eo veniunt audio vos eum tanto honore et amore tractare, ut appareat vos non modice me, dilectorem eius, amare.

Litteras quas carissimo filio vestro, fratri nostro SALWIO, misistis legi. In quibus tam benigne et vestram erga eum expressistis dilectionem et mei plus quam merear indidistis mentionem, ut ibi animadverterem magnam quandam sapienter latentem et latenter sapientem deprecationem: quatenus ego,

11-12 domino et patri] Cf. Ep. 30, quae sola ex LANFRANCI ad ANSELMUM epistolis conservata est. prima litterarum notato] Id est A. = ANSELMUS; non ,abbas', ut PICARDUS (cf. *PL* 158, 1117, nota 16) et omnes auctores post eum intellexerunt; quare hanc epistolam ab abbate ANSELMO scriptam esse iudicaverunt. 13 per opp. negationem] I. e. non servo et non filio. 13-14 per relat. oppositionem] I. e. domino et patri. **Ad Ep. 58:** 1 priori] Hic primum ANSELMUS HENRICUM titulo ,prioris' et ,domini reverendi' alloquitur.

12 notato] *hic prosequitur E*: ut inter beatos etc., *ut in fine Ep. 71; Epistolas 58-70 omittit* 15 suscepero] suscipio *LP* **Ep. 58 (prius I, 49)** *coll. cum NVLP* 1 fratri *om. VLP* 6 Ab his *V* 10 expresistis *N*

quem sic describitis benignum erga alios, illi quem sic diligitis impendam meam curam et dilectionem. Et ita fiat, quando quidem ita vultis. Cum eum amem propter deum et propter se ipsum, et quia confitetur se amicum esse domni GONDULFI: adhuc crescat amor, quia est dilectus domni prioris HENRICI.

In eisdem litteris cuiusdam culpae veniam spontanea benignitate eidem dilecto vestro et meo concessam inveni; et quia servulus vester, frater noster OSBERNUS, cum eo pariter se non per superbiam, sed per imprudentiam peccasse cognoscit, nec sibi sentit indultum esse: maestum eum pro culpa et sollicitum de venia percepi. Precor igitur ut quod in me laudatis, mecum in vobis exhibeatis. Quatenus mecum super afflictionem eius pia gestantes viscera, sicut SALWIO indulsistis propter vestram solam bonitatem, ita OSBERNO dimittatis, si quid in vos peccavit, propter vestram benignitatem et nostram caritatem.

59.

Ad GONDULFUM monachum.

Epistolas expectantem docet affectum dilectionis litteris exprimi non posse.

Fratri frater, amico amicus, dilecto dilectus, GONDULFO ANSELMUS: in hac vita diuturnam et in dies proficientem sanctitatem, in futura vita aeternam et semper sufficientem felicitatem.

Omnes quotquot veniunt a domno GONDULFO, referunt quod litteras meas desiderat domnus GONDULFUS. In quibus bene novi quia nihil aliud expectas, nisi ut mutuum nostrae dilectionis affectum legas. Quod quidem certus sum quia non facis, ut amor tuus ne obdormiat litteris excitetur, aut ut amor meus quomodo vigilet intimetur. Quippe sicut de tuo affectu erga me certus es, ita de meo erga te non dubitas. Idcirco igitur tantopere scripta mea postulas, ut quod in intima mente formatum pariter gerimus, in carta scriptum videas, videndo legas, legendo congaudeas.

20 OSB.] De eo cf. Ep. 4 et 17. **Ad Ep. 59:** Scripta non post a. 1077.

15 eum] enim *V* 16 Gund. *LV* 21 indultum esse sentit *LP* eum *om. V*
Ep. 59 (prius I, 50) *coll. cum NVLP* 1 amico amicus *om. V* .G. .A. *N*
9 tanto opere *V*

Sed quid, si nec »oculus vidit, nec auris audivit«, sed solum »in cor hominis ascendit«, quem affectum praeparent diligentia corda diligentibus se? Testis enim mihi est experta conscientia tua, quia nec visu nec auditu sapor huius affectus a quoquam percipitur, nisi quantum mente ab unoquoque concipitur. Cum igitur scias quia sapor dilectionis nec oculis nec auribus agnoscitur, sed solo cordis ore delectabiliter gustatur: quibus verbis aut quibus litteris meus et tuus amor describetur? Et tamen tu instas mihi importune, ut faciam quod fieri non potest. Sufficiant nobis conscientiae nostrae, quibus nobis invicem conscii sumus quantum nos diligamus. Omnipotens deus sic te diligat et diligendo protegat, ut nihil fiat a te aut in te aut de te, nisi quod illi placeat et tibi expediat.

60.

Ad MAURITIUM monachum.

De reditu proximo MAURITII. - Rogat, ut glosas Aforismi *perficiat et secum ducat. - De bonis moribus eum laudat.*

Domino, amico, fratri, filio carissimo MAURITIO: frater ANSELMUS sic proficere de virtute in virtutem, ut adhaereat virtuti virtutum.

Perlectis dilectionis tuae nuper dilectori tuo missis litteris et affectus tui expressione sum iucundatus et reditus tui promissione sum laetificatus. Sicut enim, cum diligenti mihi pariter diligendo respondes, congaudeo, sic dilecti dilectoris mei praesentia semper frui desidero. De quo reditu tuo nec reverendus quidquam mihi archiepiscopus mandavit, sicut olim te opinari in epistola quadam tua monstrasti, nec domno abbati, si redieris, displicebit, quod in eadem scriptura te timere significasti, et mihi valde placebit, quod — ut puto — numquam dubitasti.

Glosas *Aforismi* si omnes potes scribere gaudeo, sin autem, eas quae sunt Graecorum aut inusitatorum nominum ne deseras admoneo. Quod tamen temporis in libello *De pulsibus* insumere deliberas, malo ut ad perficien-

12-13 diligentibus se] Cf. I Cor. 2,9. **Ad Ep. 60**: Scripta non post a. 1078.
11 Glosas *Aforismi*] Cf. Ep. 43. 13 *De pulsibus*] Forte agitur de GALENI opusculo: *De pulsibus libellus ad tirones* (ed. C. G. KUEHN, t. VIII [1824], p. 453-492).

Ep. 60 (prius I, 51), *coll. cum VCLP* 11 aforissimi *V* 12 aut] et *P*

dum quidquid est in *Aforismo* impendas. Non enim eiusdem libelli scientia utilis est, nisi frequentissimo et diligentissimo uso se illa occupantibus. Si quid tamen post *Aforismum* et de hoc potes, libenter accipio. De utroque hoc praecipue moneo, ut quidquid feceris, studiosissima exquisitione correctum dignum sit dici perfectum. Malo enim in ignota inusitataque scriptura partem integram veritate, quam totum corruptum falsitate.

Ante omnia gratias tibi quantas possum ago, quia ubicumque sic vivis ut, quamquam non ego sed spiritus sanctus te bene vivere docuerit, tamen honor mihi sit etiam inter ignotos et alienigenas talem nutrisse discipulum. Tanto utique eris deo et amicis dei carior, quanto fueris in periculosa conversatione inventus probatior. Vale et cave, ne promittendo reditum et non redeundo amicum tuum deludas. Saluta dilectum fratrem nostrum domnum HERLUINUM.

61.

Ad FULCONEM electum abbatem.

Qua ratione onus recusare vel suscipere debeat exponit.

Domino et patri reverendo, amico carissimo FULCONI: frater ANSELMUS sic in praesenti vita per divinam gratiam disponi, ut in futura sanctis mereatur apponi.

Cogit me dulcis mihi sanctitas vestra suis precibus promittere, quod semper servitus mea non promittendo prompta est, prout potest, efficere. Tanta namque vilitate deprimi scio in conspectu dei meas orationes, ut alicui eas polliceri me pudeat; et sic me vestrum devovi, ut pro vobis possi-

Ad Ep. 61: 1 FULC.] Abbas S. Petri supra Divam (prope Lisieux), ex priore S. Ebrulfi Uticensis (Ouche prope Cadumum), si idem est ac ille, ad quem Ep. 105 (cf. etiam Ep. 104). In Ep. 88 is has litteras ad partem profert. Cf. ORDERICUS, *Hist. eccles.*, l. IV, n. 17 (ed Prévost, II [1840], ubi consecratio sub a. 1078 ponitur, quod cum ordine huius epistolae in mss. non consonat; *PL* 188, 360 s.

14 aforissimo *V* 26 herlewinum *P* **Ep. 61 (prius I, 52)** *coll. cum NV LPMDT* 1 reverendo patri *T* 1-2 ANS.] .A. *NMD* 2 vita *om. LPMD* 4 mihi *om. MD* quod] quoniam *D* 5 prout potest, prompta est *MD* (*inversiones verborum horum codicum non amplius annotabo*)

bilitas mea cotidie orare studeat. Quapropter et in hoc, de quo mihi litteris suis dilectio vestra nuper mandavit negotio, et in omnibus quae ad vos pertinent, orationes nostras – qualescumque sint – vobis non deesse sciatis.

Consilio autem nostro licet vestra prudentia non egeat, tamen, quia iubetis, breviter illud schedula praesens exhibeat. Scimus quidem quoniam tutius est homini, infirmitatem suam semper timendo, quantum in se est, tam magnum onus refugere, quam de viribus confidendo humeros facile submittere. Sed quoniam scriptum est: »nemo nostrum sibi vivit et nemo sibi moritur«, sed »sive vivimus sive morimur, domini sumus«: sic nos oportet inter timorem propriae infirmitatis et oboedientiam dominicae voluntatis via discretionis incedere, ut neutrum videamur abicere. Imprimis ergo vos divinae pietati puro mentis affectu, ut vitam vestram in beneplacito suo disponat, commendate; deinde simplici mente et humili conatu quibuscumque modis potestis – excepto solo peccato – onus subire recusate. Quod si nisi per peccatum declinare non potestis, oboedienter subite et sollicite portate. Omnipotens deus nihil a vobis aut de vobis fieri permittat, nisi quod illi placeat et vobis expediat.

62.

Ad WALTERUM abbatem.

Obsecrat eum, ut ad gregem propter quandam calumniam relictum redeat.

Domino et patri venerabili, abbati WALTERO: frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, per praesentis vitae sanctitatem futurae mereri felicitatem.

16 moritur] Rom. 14,7. 17 sumus] Ibidem, v. 8. **Ad Ep. 62:** 1 WALT.] Est forte s. WALTERUS, primus abbas S. Martini Pontisarensis, dioecesis Rotomagensis, qui pluries e monasterio aufugit (cf. *Gall. Christ.*, t. XI, col. 253 ss.).

12 vestra prudentia] providentia vestra *LPMD* 13 quoniam] quia *MD* 14 tutius] totius *T* in se] in ipso *MD* 15 onus] honus *N* de viribus] suis *add. LPMD* 16 Sed quoniam] sicut *MD* si quod *add. T* 17 sic] ergo *add. MD* 19 incedere] in federae *T* 19-20 pietatis *D* 24-25 Omnipotens — expediat *om. MD* **Ep. 62 (prius I, 53)** *coll. cum NVLPMD* 1 gualtero *NVLP* Walterio *D* ANS.] .A. *NM*

Cum scriptum sit: »omnia fac cum consilio, et post factum non paenitebis«; et alibi: »quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriae nolle acquiescere«: valde nobis cavendum est ne nostram contra omnium consilium nimium sequamur voluntatem, etiam si recta nobis videatur. Neque enim quidquid singulis rectum videtur rectum est, quoniam scriptum est: »Via stulti recta in oculis eius«. Et: »Sunt viae quae videntur hominibus rectae, quarum finis usque ad profundum inferni descendit«. Quapropter ne more stultorum errorem rectitudinem iudicantes teneamus vias, »quarum finis usque ad profundum inferni descendit«: nequaquam unusquisque suo inexaminato iudicio vitae suae debet ordinem committere, sed diligenter, ne plurimorum et maxime sapientium iudicio aut oboedientiae aut misericordiae aut denique caritati repugnet, perpendere.

Unde magis est mirandum, cur vestra sanctitas vestraque prudentia fere contra omnium consilium, contra oboedientiam sibi divina dispositione per archiepiscopum suum et regularem electionem iniunctam, contra misericordiam et caritatem, oves sibi commissas pastorali cura destitutas lupis infestantibus lacerandas deserendo exponit, quamdiu vel unam considerat sua cura ad salutem posse proficere. Acquiescat igitur vestra caritas, acquiescat, et tot orationibus astricta ad monasterium suum redeat, curamque abiectam misericorditer resumat, ut desolatos consolando et adiuvando divinae consolationis et auxilii recompensationem mereatur. Nam calumnia quae vos maxime terrere solet, ab abbate Sancti Arnulfi sic est per communem eius et fratrum vestri monasterii consensum extincta, ut iam nullo modo vos impediat.

4-5 paenitebis] Cf. Eccl. 32,24. 5-6 acquiescere] 1 Reg. 15,23. 9 in oculis eius] Prov. 12,15. 9-11 descendit] Ibidem, 14,12 (Vulg.: Est via quae videtur homini iusta; novissima autem eius deducunt ad mortem). 19-20 exponit] Cf. Ioh. 10,12. 25 S. Arnulfi] Huius nominis duae abbatiae notae sunt: Metensis et Augiensis (Schwarzach, Dioec. Argentorat.), quae a Normandia valde distant.

5 quoniam *om. MD* 6 idolatriae *omnes codices* 8 nobis] esse *add. LPMD* videtur *M* 9 recta] est *add. PM* 11 iudicantes] (iudic)emus *superscript. M* 12 quarum f. u. a. pro i. d. *sic abbrev. MD* 14 sapientum *D* 16 prudentia] sapientia *D* 26 monasterii vestri *VLPMD*

63.

Ad HENRICUM priorem.

De reconciliatione cum archiepiscopo LANFRANCO *facta. - De his qui* HENRICO *invident. - De patientia erga archiepiscopum habenda. - Quod* HENRICUS *nusquam nisi Becci, si ab archiepiscopo se separaverit, bene esse possit.*

Domino et patri suo carissimo, domno priori HENRICO: frater ANSELMUS vitae praesentis integram prosperitatem et futurae aeternam felicitatem.

Si per vestrum nuntium didicissem qua infamia diffamaretur caritas vestra, quo dolore, qua miseria afficeretur, et exinde meum consilium et auxilium quaesissetis, sicut dicitis, et nullum reddidissem responsum: fateor quia merito admiraremini et diceretis me fecisse quod non debuerim. Sed credat mihi sanctitas vestra, quia numquam huius nuntium vestrum memini me audisse. Audivi tamen a quibusdam, non qui se nuntios vestros faterentur, quia non bene eratis apud domnum archiepiscopum. Sed cum quaererem propter quid, circumeundo significantes quaedam inconvenientia nihil certum exprimebant. Dum igitur exspectarem certiorem rerum notitiam, audivi inter vos integram venisse reconciliationem. De desiderio autem, cuius vos velle licentiam habere a domno abbate et a me significatis, sic olim audivi – nescio iam a quo –, ut intelligerem meum ad hoc desiderari auxilium, non tamen expeti responsum. Sed quoniam certissimus eram domnum abbatem id numquam esse concessurum, melius rem penitus silentio tegendam, quam frustra verbo detegendam putavi et puto. Quod autem scribitis quod miserante deo claruit veritas confusa et obscurata est falsitas et eius inventores: scitote me verius gaudere de soliditate veritatis, quam credo, quam doluisse de figmento falsitatis, quam numquam credidi.

De invidis vero quos adhuc oblatrantes insidiantesque patimini, hoc dico quod scitis: quia semper invidet vitium virtuti. Si igitur invidiae per-

Ad Ep. 63: Scripta non post a. 1078: abbatis Beccensis mentio fit. 13 De desiderio] Scilicet abeundi in alium locum, qui non est Beccum, ut infra (lin. 54 ss.) patebit.

Ep. 63 (prius I, 54) *coll. cum VC* 6 quaesisissetis *V* 20 quam doluisse] qua (*ex* quam) dol. *C*

secutione carere vultis, aut locum ubi lateatis vitiosos invenite, aut virtutibus renuntiate. Sed neutrum horum facietis, quia alterum est impossibile, alterum execrabile. Quid igitur restat, nisi ut armati armis »iustitiae a dextris et a sinistris« transeatis cum apostolo »per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam«; et quidquid ipsi moliantur, numquam ad eos, sed ad gressus vestros forti et quieta mente intendatis. Si enim »oculi« vestri »semper ad dominum«, »ipse evellet de laqueo pedes« vestros; ipsi vero incident »in foveam, quam« fecerunt, »et captio quam« absconderunt, »apprehendet« eos, cum – sicut iam coepit – eminebit libera veritas ad gloriam et obruetur confusa falsitas in ignominiam. In quo tamen sollicite vos, sicut decet perfectum servum dei, observare oportet ne inimicorum confusione gaudentes eam exprobretis, exprobrando praedicetis, praedicando divulgetis, divulgando augeatis, ne in conspectu dei ultione inimicorum delectari iudicemini. De vestra igitur liberatione in secreto mentis in conspectu dei gratias illi agendo gaudete; illorum vero peccatum sive eventum pro illis orando miti mente dissimulate.

Quod autem vos super frequenti commotione illius, quem fere super omnes diligitis homines, affligi monstratis, nullum aliud video consilium, nisi illud quod est optimum: Sola virtutis patientiae, quam iam diu viriliter tenuistis, consummatione opus habetis. Nullo enim modo efficacius aut quantum ad vos honestius utiliusve fugietis ad mentis quietem, aut illum placabitis, aut hostem occultum, qui vos hac ipsa tribulatione impugnat, superabitis, ut coronam victoriae percipiatis. Non enim coronabitur, »nisi« qui »legitime certaverit«; nec legitime certat, qui non usque in finem aut suum aut impugnationis perseveraverit. Scriptum est namque quia »patientia opus perfectum habet«. Et: »in patientia vestra possidebitis animas vestras«. Si vero mente amplectimini patientiam et tribulationem declinare satagitis, scitote, immo scitis patientiam non esse nisi in tribulatione. Gaudete igitur »in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit«.

26-27 a sinistris] Cf. 2 Cor. 6, 7. 29-30 pedes vestros] Cf. Ps. 24,15. 30-31 fecerunt] Cf. Ps. 7,16. 31-32 apprehendet eos] Cf. Ps. 34,8. 46-47 certaverit] Cf. 2 Tim. 2,5. 48-49 habet] Iac. 1,4. 49 vestras] Luc. 21,19. 51-54 confundit] Rom. 5,3-5 (Vulg.: quia] quod).

25 faciatis *C* 26 a dextris] a dex *(in fine lineae)* *V* 45 superabis *V* 48 namque est *C*

Dicitis vos nullo modo posse esse nobiscum sine integra archipraesulis gratia. Hic autem respondeo vestrae prudentiae nusquam vos bene esse posse, si eam, quod ex vobis est, non habueritis; si vero eam habere non contempseritis, sed non poteritis, ut necesse sit vos alibi esse quam cum illo: nusquam vos melius – quia nusquam rectius – esse posse quam nobiscum. Nulla enim ratione domnus abbas et fratres vestri aliter concederent. Nam non tam parvi aestimatur aut tam parum amatur sanctitatis vestrae strenuitas, ut qui eam iuste potest tenere, sponte aut facile velit ea carere. Omnipotens deus sic vitam vestram protegat et disponat, ut omnibus impugnationibus et adversitatibus praevaleatis, unde coronam sempiternam percipiatis. Orate pro me.

64.

Ad MAURITIUM monachum.

Eum admonet, ut a domno ARNULFO legat.

Dilecto suo fratri et filio MAURITIO: frater ANSELMUS.

Audivi quod legas a domno ARNULFO. Quod si verum est, placet mihi, qui semper profectum tuum, sicut ipse ex parte expertus es, desideravi, nec umquam utique plus quam modo. Audivi quoque quod ipse multum valeat in declinatione, et tu scis quia molestum mihi semper fuerit pueris declinare, unde valde minus quam tibi expediret, scio te apud me in declinandi scientia profecisse. Hortor itaque et precor et ut filio carissimo praecipio, quatenus quidquid ab eo legeris et quidquid aliud poteris, diligentissime declinare studeas. Nec pudeat te sic in hoc studere, etiam quibus te putas non indigere, quasi nunc id recentissime incipias. Quo et ea quae scis, eius auditu confirmata securius teneas, et eo docente, si in aliquo falleris, id corrigas et quod ignoras addiscas.

Si autem nihil tibi legit et tua hoc est negligentia, displicet mihi, et

Ad Ep. 64: Scripta non post a. 1077: GONDULFUS nondum episcopus. 2 ARN.] De eo cf. Ep. 38.

54 vobiscum *corr. ex* nobiscum *V* 61 ut] aut *C* **Ep. 64 (prius I, 55)** *coll. cum VC* 7 scientiam *VC* 9 etiam in quibus *V*

volo quatenus ut fiat, quantum potes satagas, et praecipue de VIRGILIO et aliis auctoribus quos a me non legisti, exceptis his in quibus aliqua turpitudo sonat. Quod si aliqua re obstante non potes ab eo legere: vel hoc stude ut librorum quos legisti, quoscumque potes et quibus horis potes, totos a principio usque ad finem diligentissime, sicut supra monui, declines. Ostende etiam eidem carissimo amico nostro hanc epistolam, in qua ut breviter et multum eius pro te deprecer dilectionem, peto ut tibi ostendat quantum de vera eius confidere possum amicitia, et indico quia quod tibi faciet, non alteri quam cordi meo faciet. Diu enim est ex quo ego et ipse de mutua certi sumus amicitia; si ipse, quod ego numquam obliviscar, reminisci dignatur.

Saluta illum quam reverentius potes ex nostra parte, et domnum priorem et domnum meum GONDULFUM aliosque domnos et fratres nostros qui tecum sunt. Vale, fili mi dulcissime, et ne contemnas consilium paterno te diligentis affectu. Vale.

65.

Ad WILLELMUM abbatem.

Quomodo se habeat erga comitem excommunicatum, qui sacris se immisceat, ostendit. - De presbyteris incontinentibus. - De lapsis occultis et paenitentibus, qui sacros ordines habent. - Petitio communionis meritorum.

Domino et patri, abbati reverendo WILLELMO: frater ANSELMUS in hac vita diuturnam prosperitatem, in futura aeternam felicitatem.

Ex quo vestra probitas mihi suam dignata est praebere notitiam, tantam eius concepi dilectionem, ut semper eius mihi dulcis sit memoria. Quod

25-26 priorem] HENRICUM. **Ad Ep. 65**: 1 WILL.] Quis iste sit, non constat. In cod. *M* notatur: *abbas Fiscannensis*, quod tamen cum chronologia non bene congruit, cum is ab anno 1079 tantum abbas fuerit. Cod. Oxon. Laud. Misc. 344 (s. XII. exeunte) habet: *abbas Samurensis* (=S. FLORIANI; 1070-1118); quod tamen monasterium longe abest. Reliquenda certe est illa antiqua opinio, quae eum abbatem Hirsaugiensem (1069-1091) fuisse tenet.

26 dominos *C* **Ep. 65 (prius I, 56)** *coll. cum NDVT (e cod. D praecipuas tantum lectiones collegi)* 1 Domino] No *T* reverendo abbati *V* Guillelmo *N* .W. *D* ANS.] .A. *D* 2 diuturna *T* 3 probitas vestra *DT* 4 mihi *om. T*

expertus sum non immerito fuisse, quoniam et vitam vestram amore et reverentia dignam agnovi existere, et paternitatem vestram non sine affectu dilectionis erga parvitatem meam esse. Saepe namque fratres a vobis venientes me non solum sanctitatis vestrae relatione aedificaverunt, sed et dignationis vestrae salutatione honoraverunt. Quare licet quidquid est in me, toto minime possit tantis meritis respondere, meum tamen est quantum amoris et reverentiae possum exhibere. Sed haec deo in nobis servanda et augenda committens, ad ea de quibus meam parvitatem vestra consulere dignata est prudentia, non praesumendo sed oboediendo respondebo, forte non quod sufficiat, sed quod mihi videtur.

Comes quidem vester, qui excommunicatus vobis divina celebrantibus se miscet, mihi videtur humiliter admonendus, ne contemnendo sententiam eorum, in quibus deus affirmat se audiri cum audiuntur et sperni cum spernuntur, se ligare cum ligant et solvere cum solvunt: aggravet super se dei iudicium, a quo fugere nusquam homo potest. Quare melius illi esset, ut per salubrem humilitatem abstineat ab iis a quibus eum apostolica segregat sententia, quam per praesumptionis contemptum se ingerat in illa, quae numquam nisi per humilitatem quaesita prosunt et semper inordinate praesumpta obsunt. Nec debere eum nullo suo commodo et gravissimo suo malo cogere vos ut, cum eum offendere nolitis, deum et sedis apostolicae auctoritatem graviter irritetis, ad quos pacandos illum adiutorem habere non possitis. Facilius quoque atque benignius apostolicum eius rationes suscepturum, si suam illum sententiam cognoverit reveritum. Quod si comes idem hanc admonitionem respuerit, scitis quia plus est deus timendus quam homo. Quapropter aut secundum iam prolatam apostolicam sententiam erga illum agendum, aut ipsum apostolicum sive aliquem eius vices gerentem de hoc ipso denuo consulendum existimo.

De presbyteris vero qui se aperte reproba libidinis conversatione deo reprobabiles exhibent, omnino tenendum est quod apostolica providentia ecclesiastico iustoque rigore constituit. Nempe nullatenus convenit ut ibi

17-18 spernuntur] Cf. Luc. 10,16. 18 solvunt] Cf. Matth. 16,19. 28 homo] Cf. Act. 4,19.

5 non immerito] in immerito *T* 6 non sine] añ sine *T* 8 aedificaverunt *om. D* et *om. D* 10 tamen meum *T* 13-14 forte — videtur *om. D* 17 in quibus] in *om. DV* 19 nusquam] numquam *T* esset] esse *T* 20 ab his *D* ab hiis *T* 25 placandos *T* 32 De presbyteris] *cum signo divisionis NVT*

reverenter astetur, ubi pertinaciter aperta et impudenti libidine fetentes, dei et sanctorum prohibitionem contemnendo, sacris altaribus deserviunt, immo non deserviunt, sed quantum ad ipsos commaculant. Non quo quis ea quae tractant contemnenda, sed tractantes exsecrandos existimet; ut qui dei et angelorum praesentiam non reverentur, vel hominum detestatione repulsi sacra contaminare desistant. Nec ullatenus oportet ut illi sint consortes de altari participantium, qui per immunditiam se faciunt exsortes altari deserventium.

De lapsis autem sacros ordines habentibus et spontanea humilitate secrete quibus debent confitentibus, nequaquam est asserendum quod eisdem ordinibus amplius uti nullatenus possint, si per sacrificium spiritus contribulati cordisque contriti et humiliati deum placantes ad virtutum profectum studiose contenderint. Nam nec apud deum reprobatur officium alicuius propter culpam quam ipse ignoscit; nec apud homines decoloratur sacri ordinis dignitas propter personam, cuius ipsi peccatum non cognoscunt, quibus duabus causis carnalis lapsus prohibet ad sacros ordines accessum et reditum. Sed quoniam ferme semper occultum est »quorum remissae« sint »iniquitates et quorum tecta« sint »peccata«, quorum vero minime: tutius semper est conscium sibi criminis ab iis quae placitam deo personam exposcunt, per laudabilem humilitatem abstinere, quam per culpabilem securitatem praesumere. Illud namque semper potest deo non improbante, hoc vero non debet nisi deo approbante.

Qui autem huic sententiae, quae ad sacri ordinis officium reditum post lapsum concedit, nequaquam alia ratione, nisi auctoritate fulciatur scripturarum, vult consensum attribuere: legat epistolam beati CALIXTI papae directam universis episcopis per Galliam constitutis et beati GREGORII ad SECUNDINUM inclusum, ubi ipsi hanc sententiam sic firmis et paene eisdem rationibus et auctoritatibus confirmant, ut nullatenus aliorum probatione indigeat. Sed quoniam idem beatus GREGORIUS id ipsum in aliis suis quibusdam epistolis studiose prohibet: ne sibi ipse contrarius sit, de apertis quidem prohibuisse, de occultis vero post dignam paenitentiam con-

45-46 humiliati] Cf. Ps. 50,19. 60 constitutis] Cf. *PL* 130, 135 ss. 60-61 inclusum] Cf. s. GREGORII Magni *Ep.* l. IX, n. 52 (*PL* 77, 982 ss.).

37 non[1]] ut *T* 40 Nec] *sign. divis.* *NVT* n. II *T* 43 De lapsis] *sign. divis.* *NV* n. III *T* 50 redditum *T* 53 ab his *VT* 58 alia] aliqua *V*

cessisse intelligitur. Nam crimen quod a deo non imputatur nec ab hominibus esse putatur: non reprobat nec decolorat, ut iam dixi; cum tamen in tali re cuique tutius sit coram deo plus timere quam confidere.

Prohiberi autem invitum debere, qui occultum crimen humili confessione sponte et occulte detegit, minime existimo, ne multis obstruatur via salubris confessionis, qui potius eligent penitus in mortem occultari, quam hac occasione in certitudinem vel in suspicionem alicuius criminis adduci. Nec enim illi cui confitetur statuitur ad peccatum, si confitentem absque eius consensu cessare a sui ordinis officio non cogit; sed potius magni criminis reus esse videtur, si cogit, quia sic et confitentem paenitere confessionis et plures nondum confitentes horrere confessionem compellit. Nam satis patet quam minus malum sit cuilibet peccatori ad altare cum amore confessionis peractae et spe misericordiae humili mente accedere, quam se cum odio confessionis et desperatione veniae indurato corde desiderio aut etiam actu ingerere. Ille itaque cui confessio fit, nequaquam particeps aestimandus est minoris culpae, in qua alium permittit, non consentiendo sed maiorem prudenter praecavendo; maioris vero criminis auctor esse videtur, ad quod multos impellit, etiamsi non volendo, tamen inordinate plus quod minus quam quod maius erat timendo. Sed manifestum est quia illi, qui humili contritione superbam verecundiam conculcando semetipsos iudicantes, indicenti cessationem sponte consentiunt: multo tutius ministrant permissi seu etiam iussi, quam illi qui verecundia humana inter deum et se iuste iudicare refugiunt; licet is cui confitentur, valde periculosius prohibeat istos invitos, ut supra dictum est, quam illos spontaneos.

Et cum utrisque necessarium sit vel ad tempus abstinere, puto quia illi, qui non libenter cessant, ad quod non bene properant sunt tantum relaxandi; ii vero, qui sponte abstinent, ad quod bene non praesumant etiam revocandi. Nam in illis, si revocentur, oboedientiae tegmine praesumptio palliatur; in istis vero humilitas oboedientiae robore adiuvatur. Quae revocatio non indifferenter, sed magna praelati confessionem suscipientis discretione facienda est. Saepe namque contingit ut quis non per immensum criminis horrorem et per vim humilitatis humanam verecundiam superet; sed per stultitiae tenebras et impudentiae duritiam foeditatem sceleris et pudorem non

69 Prohiberi] *cum signo divis. NV cum litt. init. maiori T* 82 ad quod multos] *hic deficit T* 92 ii] hi *V* bene *om. V* 94 in istis] *in margine insert. ab alia manu V*

sentiat et per negligentiam officium suum non appetat. Qui autem huiusmodi est, numquam ad sacrum officium aut vocandus aut revocandus est. Sed cum pro ipso paenitente supplicat humilitas, suggerit contritio, intercedit vitae mutatio: tunc nimirum, si praelatus non tam de meritis aliquibus, quam de magna misericordia et de multitudine miserationum dei illum confortans, ad sui usum invitet officii, puto quia non tam temere quam prudenter egisse videatur. Est enim saepe in huiusmodi praevenienda pusillanimitas, excludenda contemptus suspicio, ostendenda benevolentia, exhibenda compassio. Hoc enim modo qui tales sunt, quanto benignius tanto efficacius ad perfectionem provocantur et tanto strictius in bono proposito ligantur.

Potui plura de scriptis patrum his intexere; sed quia epistolaris brevitas, quae iam se nimis extendi reclamat, non consentit, simpliciter quid de interrogatis sentirem paternitati vestrae iussus exposui. Omnipotens dominus vos et in his et in omnibus quae vobis agenda sunt, sic in rectitudine veritatis dirigat, ut pro eis se ipsum vobis retribuat. Si praesens essem coram vobis et coram sancta congregatione vestra, de qua multa bona a multis concorditer audio: supplici mente corpus totum prosternerem et ut me bonorum, quae deus operatur in vestro monasterio, in perpetuum participem in fraterna caritate concederetis, peterem. Sed quoniam ego hoc non possum, praesumo non de meis meritis, sed de vestra sanctitate rogare, ut vos hoc pro me non humiliato corpore, sed benigna mente ab eisdem filiis vestris mihi petatis et cum illis concedatis. Valete.

103 de magna misericordia] Cf. Ps. 50,3. de multit. miserationum] Cf. ibidem.

113 Si] *sign. divis. NV* 120 Valete *om. D*

66.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

De nepote nuntium relaturum esse scribit - OSBERNUM Cantuariam revertentem commendat. - Epistolas s. PAULI mittit.

Domino et patri suo, reverentiae honore et amoris affectu matri catholicae colendo archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS suus quod suus.

Licet rarius quam debeat humilitatis meae litteras paterna sanctitas vestra suscipiat, fidelitatem tamen vobis debitam cor meum non alibi quam in se ipso scriptam integram servat. De carissimo meo, nepote vestro, copiosius nuntius vester, qui ea quae circa ipsum sunt vidit et ab eodem audivit, potest interrogantibus dicere quam epistola mea possit describere. Quod autem ad me attinet, sic me sibi non invitum cum propter vos tum propter se ipsum – ut taceam debitum fraternae caritatis – astrinxit, ut in nullo eius commodo quod possim me velim illi subtrahere.

Domnus OSBERNUS, quem ad se reduci auctoritas vestra iubet, fateor, adeo menti meae glutinae dilectionis adhaeserat, ut eius separationem cor meum non nisi cum quadam sui scissura toleret. Testis enim est illi non tam stilus meus quam conscientia, quia sic nobiscum est conversatus, ut ab omnibus bonae propositum voluntatis sincere diligentibus plus mereatur affectum caritatis, quam asperitatem alicuius severitatis. Quamvis itaque admonitione non egeat sancta vestra benignitas, quae semper bonis adesse solet, compellit me tamen meritis praefati fratris comparata dilectio toto precari conatu, quatenus non solum quia ipse meruit, sed et quia fidelis servus vester desiderat, desiderando postulat, illum benigne suscipiendo, benigne, nisi aliter vitam eius ipsi mereri videritis, tractetis. Praeterea, quoniam non audeo dicere ut illum ad nos aliquando remittatis, hoc, ut puto, licenter dico quia numquam ab eo vivens dissociari vellem.

Epistolas beati PAULI vestro mandato libenter parentes vobis mit-

Ad Ep. 66: 12 OSB.] De eo cf. Ep. 39. 25-27 *Epistolas* etc.] De LANFRANCI *Commentariis in Epistolas s. PAULI* sermo est (cf. *PL* 150,101 ss.).

Ep. 66 (prius I, 57) *coll. cum NVLP* 2 LANFR.] .L. *N* ANS.] .A. *N* 9 cum] tum *ex* cum *P* 13 glutino *corr. ex* glutine *V*

timus; sed quoniam quod in eodem codice de vestro opere est, alibi non habemus, satis scire potestis quid vos aliquando factum ire desideremus. Quidam miles detulit nobis centum viginti solidos; de quibus viginti sicut iussistis expendentur.

67.

Ad HENRICUM priorem.

Et ipsi commendat OSBERNUM revertentem.

Domino et amico carissimo, reverendo priori HENRICO : frater ANSELMUS in terra seminare sanctitatem, in caelo metere felicitatem.

Dilectus meus, domnus OSBERNUS vester, qui ad vos ducitur, sic pristinae vitae perversitatem sponte accusat et exsecratur, atque, inquantum ex ea quam nobiscum habuit conversatione palam et secrete experiri potui, sic vitae laudabilis amore accenditur, ut non immerito interior eius homo in melius aut iam mutatus aut procul dubio facile mutandus existimetur.

Et vestrae quidem notum est prudentiae quia numquam tanta benignitatis opus est exhibitione, quanta in nova et rudi de reprobis ad probos mores conversione. Ne bona incepta, quae nutriri et ad profectum duci possunt per fomenta benignitatis, impediantur aut certe frangantur per austeritatem severitatis. Precor igitur dilectam vestram sanctitatem, quatenus, sicut vestri decet discretionem regiminis et praefato fratri expedit, omnem praeteritae perversitatis eius dissimulantes memoriam, lacte perspicuae dilectionis propositi nutriatis melioris infantiam, nisi forte – quod non puto – in pristinam non ex infirmitate offenderit, sed ex voluntate redierit malitiam. Nullatenus enim illi opportunius probatis latuisse dilectionem sub severitate quam sensit in errore, quam si nunc patuerit in erroris correctione. Denique ut mihi videtur, ad rectae vitae tramitem nullus debet impelli, nisi qui non potest attrahi. Precor etiam, seu potius exigo ex debito quod sibi invicem

Ad Ep. 67: Simul cum Ep. praecedente confecta.

28-29 Quidam miles — expendentur *om. V* 28 detulit] attulit *LP* **Ep. 67 (prius I, 58)** *coll. cum NVLP* 1 HENR.] .H. *N* 3 ducitur] reducitur *V* 6 homo eius *V* 7 immelius *N* 13 discretionem] dispositionem *LP*

debent amici, ut sicut omnes dilectae mihi fraternitati vestrae dilectos volo diligere, sic domnus OSBERNUS in adipiscendo meam dilectionem multum sibi gaudeat vestram crevisse. Valete.

68.

Ad GONDULFUM monachum.

De muneribus ab ipso missis et suo et HUGONIS et BASILIAE nomine gratias agit.

Suo domino, suo fratri, suo amico carissimo domno GONDULFO: frater ANSELMUS quod suo suus.

Cum tu non potes precibus movere pigritiam meam ut tibi salutatorias litteras mittam, convertis te ad aliud consilium et pulsas me tuis donis, ut vel gratias remittam. Et quem blanditiae nequeunt ad scribendum attrahere, saltem pudor queat ad gratias agendum impellere. Ago igitur tuae dilectioni, quae dulcis est cordi meo, gratias, non quantum mihi cara sunt dona tua, sed quantum mihi carior est caritas tua, qua fiunt et condiuntur et quam mihi sapiunt munera tua. Tanto namque carior mihi est caritas tua quam quidquid mihi donare potes, quanto ea quae donas potes a te longe transmittere et caritatem non potes a te dimittere. Illa enim possunt sine te mare transire, sed ista non potest de corde tuo exire. Hanc certe, sive dones sive non dones mihi aliquid, semper scio in te fervere; huic, sive loquar sive taceam, semper scito cor meum simili affectu respondere.

Dominus HUGO et domina BASILIA, uxor eius, magnas tibi gratias agunt pro gratiis tuis quas mandas, pro donis tuis quae mittis, pro orationibus tuis quas pro eis facis et quas eis promittis. Ego ipse praesentavi eis munera tua et legi litteras tuas et retuli verba tua; quae omnia gratissime et laetissime susceperunt.

Ad Ep. 68: Scripta non post a. 1077. 15 HUGO] H. de Gornaco, amicus WILLELMI Conquestoris, qui postea habitum Becci sumpsit (cf. RULE, *Life etc.*, p. 283, nota 1). De BASILIA et aliis matronis, quae monasterio Beccensi serviebant, cf. *Chronicon Beccense* (*PL* 150, 648).

23 gaud (*in fine lineae*) *V* **Ep. 68 (prius I, 59)** *coll. cum NVLP* 1 GOND.] .G. *N* 2 ANS.] .A. *N* 11 sine te possunt *LP*

69.

Ad MAURITIUM monachum.

Gaudet quod MAURITIUS ab omnibus diligatur.

Domino et dilectissimo fratri et filio MAURITIO: frater ANSELMUS sapientia et gratia proficere apud deum et homines.

Diu est quod nostris nos invicem litteris non visitavimus, quoniam de soliditate mutuae nostrae dilectionis non dubitavimus et quia nuntiorum sermonibus, cum opportunum fuit, nos salutavimus. Sed ne qua occasione amor ipse ab aliquo putetur tepere, expedire puto ut aliquando schedulis, quasi scintillis ab invicem emicantibus, videatur fervere. Hoc enim ipso quia desiderantem te desiderans habere mecum non possum, nequaquam minus, sed magis te diligo; quia cum te sic diligi a maioribus et melioribus me, ut te dimittere nolint, video, plus te diligendum intelligo. Unde fit ut paene dubium mihi sit, utrum quia sic te facis amabilem plus gaudeam, an quia tam amabili frui non possum plus doleam.

Verum quoniam scio quia non tantum propter me quantum propter te a me debes amari: soluta quaestione certum est quia plus debeo de bonorum morum praesentia, quae tecum est, congratulari, quam de corporis tui absentia, quae mecum est, contristari. Denique semper ut deo et bonis hominibus amabilis esses, desideravi et pro mea possibilitate, ut tu mihi conscius es, studui, quamdiu mecum fuisti; nec tamen desiderium idcirco tepuit, quia studium operari non potuit, postquam mecum non fuisti. Verum non ubicumque amaris, esse potes; sed ubicumque sis, amari et bonus esse potes. Ut igitur ibi et talis sis, ubi et qualem te esse vult deus et tibi expedit — salvo tamen mutuo nostro, quia exigit mutuus amor, desiderio —: exoretur deus; et quoniam iam, ubicumque sis, bonis amabilem te fecit: benedictus deus.

Saluta dilectos fratres et amicos nostros: domnum HERLUINUM et domnum WIDONEM, domnum ELMERUM et domnum HULWARDUM, consobrinum domni OSBERNI.

Ad Ep. 69: Simul cum duabus Ep. praecedentibus missa, cum OSBERNUS nondum salutetur. 23-24 benedictus deus] Ps. 65,20; et passim. 26 WID.] De eo cf. Ep. 31 et 39. Modo ergo denuo Cantuariae moratur. HULW.] De eo cf. Ep. 33. Reversus est igitur Cantuariam.

Ep. 69 (prius I,60) *coll. cum VLP* 15 morum] meorum *P* 19 mecum cum *add. V* 22 quia] quod *V* 26 guidonem *V*

70.

A DURANDO abbate Casae-Dei.

Laudat *Meditationes* et cupit alia opuscula ANSELMI. - Petit unitatem societatis cum congregatione Beccensi. - Rogat ut sibi mittantur epistolae s. PAULI.

DURANDUS, sola dignatione dei abbas Casae-Dei : domno ANSELMO, venerabili Beccensium priori, aeternam salutem.

Baiocenses duo litteris imbuti, iuvenes praeclarae habitudinis in omni modo se habendi – minor eorum vocabulo est ROGERUS et alter est WILLELMUS –; duo illi et praeter eos plures, sed maxime illi: distillaverunt auribus nostris oleum et suavitatem tui et nominis et religionis.

Deinde : Terret me vita mea, namque diligenter discussa, *cum eo quod sequitur, scriptum hoc et praeter hoc alia piissime de contrito spiritu tuo et de pietate contriti tui cordis edita et scripta: pias praestant nobis lacrimas tuas legere, nostras edere, ita ut utrumque miremur: et in corde tuo redundare tantae rorem benedictionis, et sine susurro inde descendere rivum in cordibus nostris. Nam ita est vere. Pietas scriptae tuae orationis excitat in nobis pietatem sopitae compunctionis, adeo ut quasi mente prosiliendo congaudeamus, ea diligendo in te, vel potius in eis te, super ea et per ea deum et te. Intercede igitur – quia intercedere potes – pro nobis intercedentibus pro te, ut possumus, et mitte alia si qua habeas a te scripta, quae non habeamus, notus et rogatus in dilectione, quae continua est nobis utrobique.*

Rogamus etiam in corpore ipso congregationis unitatem societatis, et te pro nobis in eo fungi legatione mittimus, quia redundans tu caritate

Ad Ep. 70 : Scripta a. 1073-1077. 1 DURANDUS] Abbas Casae-Dei (Chaise-Dieu) ab a. 1073; a. 1077 electus episcopus Claromontanus (Clermont; cf. *PL* 150, 1487 ss.; † 1095). 3-5 WILL.] Ad eos missa erat Ep. 21. 7 discussa] Est ANSELMI *Meditatio* I, in hoc. vol. p. 76 ss. 9 contriti tui cordis] Cf. Ps. 50,19.

Ep. 70 (prius I, 61) *coll. cum VLP* 2 venerabili Beccensium priori *om. V* 4 et *om. V* 7-8 Deinde — alia] Deinde scriptum tuum hoc quod ita incipit : Terret me vita mea. Praeter hoc etiam alia *LP* 8 Scriptum *V*

fideliter poteris hoc rogare et rogata ipse dare. Parati etiam nostrae dilectionis dare pignus, pignus exigimus a vobis. Vos eligite quod possumus a nobis, nos eligimus Epistolas *PAULI a vobis. Neque praetendimus in eo dolos, quasi primi parati accipere et non primi parati dare; quod remotissimum est a sacramento dilectionis, quae deus est. Verum ardentes caritate non praevidemus quomodocumque postulemus, omnibus sanctae huius professionis parati nos et nostra commode petita non negare.*

Hi igitur duo fratres, tui desiderio accensi, te opitulantem habeant in omnibus, quia de te pendet voluntas omnium in omnibus.

71.

Ad DURANDUM abbatem Casae-Dei.

Petit pro se unionem societatis congregationis Casae-Dei. - Responsum ad mandata latores litterarum afferre scribit.

Domino et patri, merito sanctitatis cum amore reverendo, cum reverentia amando DURANDO, abbati coenobii quod dicitur Casa-Dei: frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus: sic in hac vita perseverare in proficienti sanctitate, ut in futura gaudeat in sufficienti felicitate.

Vestrae paternitatis epistola percepta magnum se cordi meo gaudium infudit; sed vita mea respecta non solum idem se gaudium fere totum de corde meo refudit, sed insuper dignus maeror mentem meam graviter perfudit. Nam ex eo quod vestram sanctitatem me ignotum homunculum adeo dilexisse cognovi, ut me suis litteris de tam longinquo visitare et salutare dignaretur, non immerito sibi visa est mea debere exsultare humilitas. Sed cum considero me nequaquam a vobis diligi, nisi quia existimatis me aliquid esse, cum nihil sim: intelligo quia non diligitis vilem et contemptibilem coram deo

23 epistolas PAULI] Forte cum *Commentario* LANFRANCI (cf. Ep.66). 25 quae deus est] Cf. 1 Ioh. 4,16. **Ad Ep. 71:** Responsio ad Ep. praecedentem.

21 rogata] hoc *add. LP* 21-22 dilectionis nostrae *LP* **Ep. 71 (prius I, 62)** *coll. cum NEVLP in E ultima pars tantum epistolae habetur, tamquam finis Epistolae 57 (cf. ibidem)* 2 DUR.] .D. *N* 3 ANS.] .A. *N* 4 futuro *LP* 13 vilem et] et *om.* V

et hominibus personam – quod ego sum –, sed strenuum et alicuius virtutis virum – quod ego utique non sum. Quapropter timens non solum ne mihi nihil aut parum prosit vester amor, quia non sum quod diligitis, sed ne mihi nimium obsit meus tepor, quem in me non cognoscitis : precor, obsecro ne me putetis aut ametis, quasi iam alicuius spiritualis provectus sim, sed ad hoc me diligite, diligendo orate ut sim. Sic enim vestra erit et vera de me aestimatio, et vera erga me dilectio, et secura mihi de vestro amore exsultatio.

Rogo itaque quanta possum humilitate reverendam paternitatem vestram, agite vestris sanctis precibus, quatenus et quod ego adhuc noxie sum a me auferatur, et quod nondum utiliter sum mihi tribuatur, et vobis quod misericorditer indigenti proximo impenditis retribuatur. Nostras vero pro vobis orationes, quia perviles sunt, reverendae vestrae beatitudini promittere non audeo, sed eas, quia poscere dignamini, negare non debeo. Quare si aliquid vel sunt vel vestris suffragantibus meritis futurae sunt, in vera caritate vestrae sint et sanctorum monasterii, qui vobis divinitus commissi vel sunt vel futuri sunt. Et quamvis aut minimum quid aut nihil sit quod vobis ex me concedo, aliquid tamen magnum a vobis deposcere praesumo. Prosternit itaque se mens mea coram reverenda vestra paternitate et coram omnibus vestrae sanctae congregationis fratribus, humili supplicatione rogans, quatenus me servum vestrum, vestri monasterii fratrem, velut unum ex vobis in perpetuum concedatis et nomen meum ultimum, ubi vestra scripta sunt nomina, subscribi faciatis.

Ea vero, quae vestris mandatis respondentur et quae mandantur, reverendi domini et fratres nostri, filii vestri, qui ad nos venerunt, melius loquendo quam nos scribendo narrabunt. Omnipotens deus sic vobis det conversari in Casa-Dei in hoc saeculo, ut inter beatos qui habitant in domo dei, in saecula saeculorum laudetis deum, domine pater et domini in Christo fratres. Amen.

40-41 laudetis deum] Cf. Ps. 83,5.

18 spiritalis *N* provectus spirit. *P* 20 vera[2]] vere *corr. ex* vera *N* 23 sanctis vestris *V* 37 et quae] atque *LP* 39 vobis] vos *V* 40 ut inter beatos] *hic prosequitur E*

72.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Rogat eum, ut opusculum suum (Monologion) *examinet, et ut nepotem sanitate recuperata remittat.*

Domino servus, patri filius, reverendo archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS.

Opusculum illud quod paternae vestrae censurae misi, libentius ipsemet, si opportunum fuisset, coram ipsa examinandum legissem. Quod quia nunc esse non potest, vellem multum precari, quatenus dulcis mihi paterna vestra prudentia illud non dedignaretur vel quolibet alio legente audire et quid ex eo fieri deberet praecipere, nisi timerem indiscrete molestus esse dignitati vestrae, quam multis magnisque rerum maiorum consultationibus indesinenter occupatam non dubito. Quapropter, quoniam nihil sic mihi volo placere, ut vobis displiceat: sicut solius est vestrae experientiae iudicare, quantum vobis hoc quod me multum velle significo liceat, ita sit vestri arbitrii eligere, utrum vobis id libeat. Hoc tamen etiam cum importunitate a vestra auctoritate non desinam exigere, quatenus de eodem opusculo, sive audito sive inaudito, quid fieri debeat vestra decernat auctoritas.

Titulum autem nullum illi praeposui, quippe quod nequaquam tanti existimavi, ut illud suo nomine dignarer. Si igitur vestro sederit arbitrio ut quod scripsi scripserim: a quo habebit firmitatem, ab eo habeat et nomen; et per vos detur servo vestro, dilecto fratri et conservo meo, domno MAURITIO, qui unus est ex illis quorum maxime factum est instantia. Si autem aliter vestro placuerit examini, exemplar quod vobis mitto nec mihi nec praefato fratri reddatur, sed aliquo elemento aut obrutum aut dimersum aut consumptum aut dispersum de medio fiat. Quidquid autem inde vestro pla-

Ad Ep. 72: Scripta post Epist. 39 et 66: LANFRANCUS Iunior iam non Becci moratur. 3 Opusculum illud] De *Monologion*, primo s. ANSELMI opere, agitur. De quo plura in Ep. sequentibus. Simul cum hac epistola missa fuit illa *Epistola dedicatoria*, quam opusculo *Monologion* praefiximus, sicut vult traditio manuscriptorum. In nulla epistolarum collectione recepta fuit. 17 scripserim] Cf. Ioh. 19,22.

Ep. 72 (prius I, 63) *coll. cum EVLP* 7 quid] quod *V* 12 tamen] tantum *P* 21 fratri] fieri *V*

cuerit iudicio, ut mihi aliquo modo notum fieri iubeatis efflagito. Quatenus exemplar quod retinui, non aliam sortiatur sententiam, quam illud quod misi.

De dilectissimo meo, nepote vestro, et corde et ore et epistola quantum possum deprecor, ut cum primum sanitatem illum recepisse cognoveritis, nequaquam eius me amabili conversatione diutius carere faciatis. Verum quippe dico vobis: talem se exhibuit mihi et cunctis nostris bonos amantibus mores praesentem, ut illum, si absque ulla sua incommoditate – quam nullo modo volumus – reduci possit, desiderare cogamur absentem.

73.

Ad HENRICUM priorem.

Patientiam et oboedientiam erga archiepiscopum consulit.

Domino et fratri carissimo, domno priori HENRICO: frater ANSELMUS per diuturnam bonam vitam mereri aeterne beatam vitam.

Domnus abbas et fratrum nostrorum congregatio laeti susceperunt, laudaverunt, amaverunt munera vestrae caritatis; sed multo utique magis ipsam caritatem, quae numquam non vult quantum potest et semper vult quantum potest. Gratanter quoque suscepit domnus abbas et gratanter legit et audivit mea parvitas, quod prudentia vestra consilium eius ut patris et meum ut fratris petivit et secundum illud per omnia se facturum promisit. Sic namque decet sapientem, sapienti scilicet uti consilio. Sapiens quippe consilium est, sicut scitis, quod consulit omnia facere cum consilio.

Cum igitur totum rei, de qua consulitis, consistat consilium in oboedientia et patientia, et scriptum sit quia oboedientiam mavult deus quam sacrificium, et quia patientia opus perfectum habet: nullius iustius petitis et suscipitis consilium, quam illius cui debetis oboedientiam; et nullum servatis

Ad Ep. 73: Ut videtur, simul cum praecedente et cum duabus Ep. sequentibus missa. 6 ss. Gratanter] Ad rem cf. Ep. 63. 10 cum consilio] Cf. Eccl. 34,24. 12-13 sacrificium] Cf. 1 Reg. 15,22; Eccl. 4,17. 13 habet] Iac. 1,4.

26 illum sanitatem *EV* 30 desiderate *V* **Ep. 73 (prius I, 64)** *coll. cum EVLPMD* 1 domno *om. MD* fr. A. *MD* 2 diuturnae *MD* 3 nostrorum] vestrorum *V* 6 quantum] plus quam *V* 9 namque] nempe *V* decet] de. et (*nova linea*) *M* sapientem *om. MD* scilicet *om. MD* 11 consultis *V* 12 et in patientia *MD*

perfectius, quam cum fortiter tenetis patientiam. Hoc igitur consulit domnus abbas, hoc rogat, et ut non solum consulenti et roganti vestra strenuitas acquiescat – quod est laudandum –, sed et praecipienti oboediat – quod est coronandum –, hoc praecipit, hoc ego frater et amator vester consulo et flagito: ut totius vitae vestrae status his duabus nitatur columnis, scilicet oboedientia et patientia.

Et quidem de patientia bene novit vestra dilectio quia non solum cum meritus punitur, violenter est exigenda; sed etiam cum immeritus affligitur, libenter est exhibenda. Ibi enim exsecranda est impatientia, ne nocens infelicius damnetur; hic servanda est patientia, ut innocens felicius coronetur. De oboedientia vero hoc mandat domnus abbas – quod nec dubitare vos arbitror – quoniam quidquid reverendo domino ac patri nostro archiepiscopo LANFRANCO oboeditis, sic illud accipit, velut si sibi oboediretur; immo tanto gratius, quam si sibi oboediretis, quanto ipse per semet illi oboedire desiderat, et quanto in eo quod non solum ipsi, sed et alii propter ipsum oboeditis, maiorem ipsam vestram oboedientiam considerat. Quamquam si consideremus nos et illum, cui vos oboedire invitamus, multa procul dubio in nobis et in illo sint, cur nos illi sponte studioseque oboedire debeamus. Valete.

74.

Ad MAURITIUM monachum.

De eius reditu. - Ut opusculum suum LANFRANCO missum secum ferat aut remittat praecipit.

Domino, fratri, filio carissimo MAURITIO: frater ANSELMUS servi reverentiam, fratris affectum, patris diligentiam.

Semper te, dilectissime fili, desidero, semperque te me desiderare non dubito. Sed quoniam neuter nostrum suus est, nec sumus invicem alter alterius nisi per caritatis affectum: consulo et hortor quatenus, quamdiu ii quos nobis praeposuit divina dispositio, nos iusserint esse separatos: nullam contra voluntatem eorum exquiramus cohabitandi accelerationem; et si be-

19 vitae vestrae] vitae vitae *V* 23-24 infelicius] felicius *D* 26 nostro *om. D* 27 obeditis] obediretis *E* 32 sint] st *M* sunt *D* 33 Valete *om. MD*
Ep. 74 (prius I, 65) *coll. cum EVLP* 3 fili *om. LP* 5 ii] hi *V* 6 iusserunt *LP* nulla *LP*

nigne nostro desiderio consenserint, nullam inferamus dilationem. Quapropter quod audivimus per domnum ROBERTUM, quia dominus noster archiepiscopus promisit se nobis remissurum in proximo tuam dilectionem: si benigne tuae favet voluntati, nec domno abbati displicet et mihi valde placet. Si autem non benigne favet supplicanti, sed cum aliquo rancore permittit extorquenti, nec domno abbati nec mihi placet ut sic redeas.

Scripturam, quam te instante et quibusdam aliis fratribus feci et quam tu tibi debere transmitti precaris, domino et patri nostro archiepiscopo examinandam per domnum ROBERTUM mitto et per epistolam illum rogo ut, si illum destrui debere non iusserit, tibi reddat exemplar quod suscipit. Roga igitur illum, si in proximo rediturus es, ut priusquam redeas, praecipiat de eadem scriptura quod praecepturus est, quatenus aut confirmatam eam tecum deferas aut destructam esse mihi referas. Quod si illa suscepta redire tardaveris, mitte mihi exemplar illud, quam citius per fidum nuntium poteris. Quatenus, si quid in eo idem dominus noster archiepiscopus correxerit, secundum illud corrigatur etiam illud quod mecum retinui, et ego unum ex his duobus tibi cito remittam. Si vero sic sententiam confirmationis idem opusculum susceperit, ut nullius correctionis indigere iudicetur, tene missum exemplar quamdiu volueris; tantum, sive ita sit sive aliter, quidquid inde dominus noster archiepiscopus iudicaverit aut quo nomine illud titulari iusserit, manda mihi per epistolam cum primum poteris.

Saluta dilectum fratrem nostrum domnum HERLUINUM et hortare eum vice mea, quatenus a bono incepto, quod in eo vidi, nullius transitoriae delectationis amore deficiat; sed sicut de die in diem ultimae diei appropiat, sic cotidie ad contemptum temporalium et amorem aeternorum proficiat. Saluta domnum ARNULFUM Belvacensem, domnum HULVARDUM Anglum, consobrinum domni OSBERNI; et domnum VITALEM et domnum ROGERIUM, fratrem SAMUELEM Cadomenses. Vale, et profice in domino semper, carissime.

Ad Ep. 74: 9 ROB.] Hic nuntius inter Beccum et Cantuariam commemoratur etiam in Ep. 8,14,30. 14 Scripturam] Cf. Ep. 72. 30 a bono incepto] Cf. Ep. 8 et 35. 33 ARN.] De eo cf. Ep. 38 et 59. HULV.] De eo cf. Ep. 33 et 65.

9 domnum] dominum *LP* 16 mitto] misi *ELP*; vel mitto *superscr. in E* 18 Rogo *LP* 23 illud[2] *om. LP* 24 sententia *LP* 28 potueris *LP* 29 herleuuinum *LP* 33 haluardum *E* haluuardum *L* 34 Vitalem et] et *om. V* 35 Rogerum *V* Cadumenses *V*

75.

Ad LANFRANCUM monachum.

Reditum eius cupit. - WIDONEM ut salutet rogat.

Amico suo dilectissimo et dilectori fidelissimo LANFRANCO: frater ANSELMUS corporis et animae perfectam salutem.

Quotiens vestrae dulcis mihi reminiscor dilectionis, utique taedet me tam longae vestrae dilationis. Quamvis enim hactenus spes vestrae recuperandae salutis maxime consolata sit cordis mei angorem de vestra absentia, iam tamen nequeo non contristari, quia tam longe et vobis ipsa sanitatis perfectio et mihi vestra differtur amabilis praesentia. Etenim, non sicut vulgo dici solet, quia quod longe est ab oculis, longe est a corde: non, inquam, sic quanto benigna vestra mansuetudo longius vel loco vel tempore a me abest, tanto amor eius in me tepescit, sed quanto minus illa frui pro voto possum, tanto magis desiderium eius in veri dilectoris vestri mente fervescit. Quapropter quamvis cum illo sitis, de quo nec audeo dicere quod vos tantum diligam quantum ille, nec debeo exigere ut me tantum diligatis quantum illum: tamen rogare praesumo quatenus, quando primum cum eius benigna concessione et sine vestro incommodo poteritis, vestro reditu me vestrum amicum laetificetis.

Saluto vobiscum dominum et fratrem meum carissimum, domnum WIDONEM. Quem certe – ut simpliciter conscientiam cordis mei aperiam – mecum esse per amorem desidero indesinenter et per oboedientiam non esse tolero non impatienter. Quem ut dilectus dilectum moneo et precor, ut studiose inter ipsas suas occupationes vitam suam discutiat, et in bonis, quae de illo ab omnibus inde venientibus audio, cotidie proficiat, et si qua in eo adhuc veteris hominis supersunt vestigia, ab iis assidue deficiat. Ambo valete.

Ad Ep. 75: Scripta simul cum Ep. 72-74: LANFR. in eis non salutabatur. 1 LANFR.] Nepoti archiepiscopi. 12 cum illo] I. e. cum avunculo suo. 18 WID.] De eo cf. Ep. 31,39,65.

Ep. 75 (prius I, 66) *coll. cum EVLP* 6 non *om. V* 8 a corde] a *om. P* 9-10 vel tempore] et tempore *V* 19 per oboed.] mecum *add. V* 23 ab his *V*

76.

Ad ROGERIUM.

Ut ingrediatur in monasterium Beccense eum invitat.

Suo in Christo dilecto, desiderato, sperato, exspectato ROGERIO: frater ANSELMUS, suus dilector, quod deo gratius et sibi est salubrius prudenter eligere, perseveranter tenere, feliciter consummare.

Quod solius dei commisimus consilio, non audeo proprio decernere arbitrio. Licet mihi tamen meum promere desiderium. Utique vexat me dilatio tua, utique torquet me exspectatio tui longitudine sua. Etenim nec vult nec potest cor meum oblivisci, quam certo non dico promisisti, sed praedixisti mihi me posse exspectare te rediturum et mansurum. Et certe quod dixisti, serio dixisti. Ergo intendunt »oculi mei in eloquium tuum dicentes: Quando consolaberis me?« Utinam non fallar, quoniam speravi te; utinam non erubescam, quoniam exspectavi te! Utinam non mirentur nec dicant illi, quos praemisisti primitias fructus tui et pignus adventus tui, cur eos impegeris illuc, quo eos vel praecedere vel subsequi comtempseris; praesertim cum ipsi libentissime sint ad nos ingressi et a nobis suscepti spe tuae subsecutionis!

Dirigat dominus in conspectu suo viam tuam, et directo corde tuo »tribuat tibi« dominus »secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet«. Amen.

Ad Ep. 76: 9-10 consolaberis me] Cf. Ps. 118,82. 12 primitias fructus tui] Cf. Ex. 23,19; et passim. 16 viam tuam] Cf. Ps. 5,9. 17-18 confirmet] Ps. 19, 5.

Ep. 76 (prius I, 67) *coll. cum NEVLP* 1 Rogero *LP* .R. *N* 18 Amen *om. EV*

77.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Gratias agit pro emendatione opusculi sui. - Defendit se quod in eo nihil dixerit, quod non s. Scripturae aut s. AUGUSTINI auctoritate confirmetur. - Exspectat adhuc iudicium de opere servando aut delendo.

Suo domino et patri, amore et reverentia filiorum ecclesiae catholicae digno archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS, suus subiectione servus, affectu filius, doctrina discipulus, quod melius potest.

Gratias immensas agit cor meum vestrae celsitudini, quae inter tot et tantas suae dignitatis occupationes nec gravatur nec dedignatur otiositatis meae verbositatem paterna benignitate attendere et benigna sapientia corrigere. Quod enim rogatis ne pro iis erga vos dilectio mea tepescat, quia teste deo et sanctis eius hoc dilectione facitis: et ego utique huius rei conscientiae vestrae testis sum. Absit ergo ut mihi sit molestum suscipere consilium, quod de transmarinis partibus et ego magno desiderio peto et vos sincera dilectione mittitis. Gratanter itaque paternam admonitionem vestram suscipio, et humiliter responsionem nostram suggero.

De illis quidem, quae in illo opusculo dicta sunt, quae salubri sapientique consilio monetis in statera mentis sollertius appendenda et cum eruditis in sacris codicibus conferenda, et ubi ratio deficit, divinis auctoritatibus accingenda: hoc et post paternam amabilemque vestram admonitionem et ante feci, quantum potui. Nam haec mea fuit intentio per totam illam qualemcumque disputationem, ut omnino nihil ibi assererem, nisi quod aut canonicis aut beati AUGUSTINI dictis incunctanter posse defendi viderem; et nunc quotienscumque ea quae dixi retracto, nihil aliud me asseruisse percipere possum. Etenim ea quae ex eodem opusculo vestris litteris inseruistis et quaedam alia quae non inseruistis, nulla mihi ratiocinatio mea, quantumlibet videretur necessaria, persuasisset, ut primus dicere praesumerem. Ea enim ipsa sic beatus AUGUSTINUS in libro *De trinitate* suis magnis disputationibus probat, ut eadem quasi mea breviori ratiocinatione inveniens eius confisus auctoritate dicerem.

Ad Ep. 77 : Scripta post Ep. 72 et 74, in quibus primum de *Monologion* agebatur. 6-7 corrigere] Cf. Ep. 72 et 74. 24 *De trinitate*] Cf. *PL* 42, 819 ss.

Ep. 77 (prius I, 68) *coll. cum EVLP* 7 pro his *V* 22 inseruistis] asseruistis *(in margine) P* 25 breviori] brevi *LP*

Quod dico non aliquid eorum quae dixi apud vos defendendo, sed ea me non a me praesumpsisse, sed ab alio assumpsisse ostendendo. Quomodocumque enim sese habeant: scriptura ipsa vel servandi vel delendi de vestra auctoritate iussionem exspectat. Quaedam tamen quae ibi dixi, melius aliter potuisse dici et a me sic esse dicta non bene, ut facilius possint intelligi male quam bene: et sic diffido de mea insipientia, ut non negem, et sic confido de vestra sapientia, ut ea posse corrigi sperem. Quapropter quod de eodem opusculo vobiscum conferendo dicitis, utinam secundum benignam voluntatem dei fieret, ut et de illo et de quibuscumque vellem liceret!

78.

Ad GONDULFUM episcopum Rofensem.

Gratulatur amico de exaltatione ad episcopatum. - RICARDUM Beccensem, qui apud eum manebit, commendat.

Olim dilectissimo fratri, nunc dulcissimo patri, olim et nunc reverendo domino, venerabili episcopo GONDULFO: frater ANSELMUS, semper suus, sic explere episcopale officium, ut aeternum consequatur beneficium.

Antequam mihi liceret dulcissimae sanctitati vestrae litteras exsultationis pro vestra exaltatione mittere, audivi quod non ad requiem, sed ad laborem, non ad iucunditatem, sed ad tribulationem vobis provenerat pontificalis electio. Ex una igitur parte volo vestrae paternitati congaudere sicut illi, cuius praeteritam vitam divina gratia sibi placere ostendit, in hoc quod vos inter principes ecclesiae suae connumerare dignatur. Ex altera vero parte cogor vestrae fraternitati condolere veluti illi, qui eo ipso quo magis exaltatus est, maiori tribulatione gravatur. Sed item cum considero quoniam, teste divina scriptura, de tribulatione nascitur »patientia«, quae »opus perfec-

Ad Ep. 78: Scripta circa diem 19. Martii a. 1077. 2 episcopo GOND.] Consecratus est episcopus Rofensis die 19. Martii a. 1077 (+1108).

Ep. 78 (prius I, 69) *coll. cum NDEVLP* 2 venerabili *om. D* Gundulfo *DLP* .G. *N* episcopo] rofensi *add. D* ANS.] .A. *ND* 6 provenerit *D* 8 divinam gratiam *V*

tum habet«, et probatio, quae operatur spem, quae »non confundit«: utique intelligo non tantum esse condolendum vestrae sanctitati in tribulatione propter laborem quem ex illa suscipitis, quantum congratulandum propter perfectionem et spem, ad quas per illam proficitis.

Gloria igitur in excelsis deo, cui vita vestra sic placuit, ut eam ad exemplum exaltaret; et gloria in excelsis deo, qui sic vos dilexit, ut vos in igne tribulationis collocaret, quatenus opera vestra usque ad perfectionem et spem vestram usque ad debitum robur excoqueret. Nam si »diligentibus deum omnia cooperantur in bonum«: cur diligentes eum non in omnibus exsultantes gratias agant pro bono? Sic tamen hoc agere debent ut, quoniam »nescit homo utrum amore dignus sit an odio«, serviant »domino in timore et« exultent »ei in tremore«.

Hoc tamen omnis servus dei observare debet, ne tribulationem putet quod tribulatio non est. Ne, cum id quod nec sentire debet, tribulationem deputat, ibi iudicandus sit, eo ipso quod dolet quod dolere non debet, ex infirmitatis teneritudine succubuisse, ubi se putat per patientiae fortitudinem superavisse. Sic enim existimando »se esse aliquid, cum nihil sit, ipse se seducit«. Hortor itaque sanctitatem vestram, ut nullo modo tribulationem putetis quod nec corpus nec animam laedit. Ne, si adversitas earum rerum quas servus dei contemnere debet, vos contristat, probetis vos plus quam oportet transitoria diligendo, minus quam decet aeterna diligere. Aperte enim unusquisque homo ostendit se ea diligere, quorum laesionem pati non potest sine tristitia. Nemo enim molestiam pati existimat, nisi cum in iis quae diligit adversitatem tolerat.

Dilectum fratrem nostrum RICHARDUM ea qua possumus caritativa sollicitudine vestrae paternitati commendo, quatenus non illi obsit quod a nostra conversatione seiungitur, sed magis illi prosit quod vestrae familiaritati coniungitur.

12-13 habet] Cf. Iac. 1,4. 13 confundit] Cf. Rom. 5,3 s. 17 et 18 deo] Ex Missali Romano; cf. Luc. 2,14. 20-21 in bonum] Rom. 8,28. 23 odio] Eccl. 9,1 (Vulg.: an odio dignus sit). 23-24 in tremore] Cf. Ps. 2,11 (Vulg.: cum tremore). 29-30 se seducit] Gal. 6,3 (Vulg.: aliquid esse).

15 quem] que *D* 17 igitur *om. D* 20 excoqueret] extorqueret *D* 24 in tremore] cum trem. *D* 27 deputet *D* 31 Ne] Nec *NV* rerum *om. P* 35 iis] his *D* 37 RICH.] .R. *N* possum *D*

79.

Ad MAURITIUM monachum.

Commonet eum, ut patienter dilationem reditus toleret.

Domino, fratri, filio carissimo, domno MAURITIO: frater ANSELMUS deo placere et hominibus.

Licet quo te magis diligo, eo magis mecum velim habere: plus tamen inde te diligo, unde te non possum habere. Quoniam enim te non tam mihi quam deo et tibi diligo, plus te diligo, quia talem te exhibes, ut qui te habent difficile velint dilectum remittere, quam si facile vellent neglectum dimittere. Precor itaque te ut fratrem et moneo ut filium carissimum ea cura et diligentia, quam me semper erga te habuisse bene mihi es conscius: quatenus magis ac magis ad mores bonos proficias et separationem nostram, quamdiu iubebit noster dominus et pater, venerabilis archiepiscopus LANFRANCUS, mecum patienter ut divinam dispositionem toleres, nec in aliquo id unde te magis diligo, per impatientiam minuas. Quamvis namque te valde diligam et desiderem, ut mihi mecum conversando cohaereas, plus tamen opto ut bonis moribus indissolubiliter inhaereas. Tota igitur cura tua sit, ut ubicumque sis sic vivas, ut bonum hominem et servum dei decet; et certus esto quia deus tibi providebit quod tibi expediet.

Ad Ep. 79: 3-7 dimittere] Cf. Ep. n. 69, lin. 7-12.

Ep. 79 (prius I, 70) *coll. cum EVLP* 1 filio *om. V* 3 eo magis] te *add. V* 6 si] te *add. LP*

80.

Ad PAULUM abbatem.

Gratulatur ei de evectione ad sedem abbatialem, et quomodo se in ea gerat praescribit.

Domino et patri, abbati reverendo et diligendo PAULO: frater ANSELMUS sic sancte vivere in temporali prosperitate, ut beate vivat in aeterna felicitate.

Gloria in excelsis deo, cuius conspectui sic in occulto vita vestra placuit, ut eam ad exemplum in aperto sublimaret et eam de terra ad caelum per semitam virtutum tendentibus praeviam constitueret. Quatenus non solius suae sanctitatis retributione in regno caelesti laetetur, sed pro multis quos deo lucrabitur, gaudium illi felicitatis aeternae multiplicetur.

Quamvis enim barbaris vestra praelata sit sanctitas, quos verbis docere propter linguarum diversitatem non potestis, non tamen omnino vos apud districtum iudicem excusare valetis, si alios lucrari deo negligitis. Quod enim illis sermone non potestis dicere, vita potestis ostendere. Tanto namque efficacius bonum exemplo quam verbo persuadetur, quanto boni mores in tacente diliguntur et facundia in torpente contemnitur. Plus itaque studete diligi ab omnibus mansuetudine et misericordia, quam timeri nimis austera et nulli parcente iustitia. Gaudeant cuiuslibet ordinis homines vobis commissi sese commendatos esse patri et pastori; non horreant se traditos esse tyranno et exactori. Laetentur affines consultorem et adiutorem sibi a deo venisse; non conquerantur alienarum rerum invasorem aut persecutorem a sinistra parte irruisse.

Sunt enim multi praelati nostri ordinis, qui quasi solliciti ne destruatur

Ad Ep. 80: Scripta circa diem 28. Iunii a. 1077. 1 PAULO] In cod. *M* notatur: *abbati de Sancto Albano*. Eius electio die 28. Iunii 1077 facta est. Fuit monachus S. Stephani Cadumensis. Eum fuisse LANFRANCI nepotem MATTH. Paris. in *Hist. Angl.*, (ed. MADDEN, t. I, p. 23), affirmat. 4 deo] Cf. Luc. 2,14.

Ep. 80 (prius I, 71) *coll. cum NDEVLP* 1 PAULO] .P. *N* 5 placuit] coplacuit D 13 persuad.] suadetur D 14 itaque *om. D* 15 ab omnibus] ab *om. NEVLP* 16 vobis homines *N* 17 se *om. D* 21 praelati multi *P* 21 destruantur *D*

res dei in manibus eorum, agunt ut dissipetur lex dei in cordibus eorum. Nam tantum conantur esse prudentes ne decipiantur ab aliis, ut fiant astuti ad decipiendum alios. Adeo sunt cauti ne fiant prodigi et quae habent irrationabiliter perdant, ut avari fiant et quae servant inutiliter putrescant. Sic studiose servis et pauperibus dei et sancto loco semper satagunt aliquid acquirere, ut dolose semper alicui tentent aliquid auferre. Sic animantur zelo corrigendi stultos, ut accendantur crudelitate aut cupidine colligendi nummos.

Haec igitur vestra prudentia sollicite caveat. Ita exteriora vobis commissa disponite, ut interiora vestra mandata dei disponant et semper mens vestra dicat deo: »De vultu tuo iudicium meum prodeat«. Sic vos defendite per prudentiam a nocentibus, ut per simplicitatem nulli velitis nocere, sicut scriptum est: »Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae«. Sic custodite res monasterii vestri, ut non obliviscamini quod scriptum est: »Si quis habens substantiam mundi viderit fratrem suum necessitatem habere et clauserit viscera sua ab eo: quomodo caritas dei manet in eo?« Et: »Date et dabitur vobis«. Sic easdem res augere curate, ut a mente non excidat: »non concupisces« rem »proximi tui«. Taliter peccantes arguite, ut nec crudelitas assit nec avaritia, quia scriptum est: »Si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne et tu tenteris«. Et: »Neque avari« »regnum dei possidebunt«.

Non idcirco haec, dilectissime mihi, vestrae paternitati scribo, quod putem vos aliter agere, sed quoniam et vos iussistis et ego volui, ut litterae nostrae vos sequerentur; quod ut fieret, necesse fuit aliquid dicere.

22 dissipetur lex dei] Cf. Ps. 118, 126. 31 prodeat] Ps. 16, 2. 33-34 columbae] Matth. 10,16. 35-37 in eo] 1 Ioh. 3, 17 (Vulg.: Qui habuerit subst. huius mundi et). 37 vobis] Luc. 6,38. 38 proximi tui] Cf. Ex. 20,17. 39-41 tenteris] Gal. 6, 1. 41-42 possidebunt] 1 Cor. 6,10.

23 Nam] Non (*in ras.)* *N* 27 acquirere — aliquid *om.* *E* alicui *om.* *D* 28 aut cupidine] vel cupiditate *D* 35 mundi] et *add.* *D* 37 Et] item *add.* *D* date *V* augere curate] augete *D* 38 non] Non *D* 39 Si] Et si *LP* Et. Si *E* 42 dei *om.* *N*

81.

Ad HUNFRIDUM.

Precatur, ut intentius eum qui litteras reddit instrueret, eumque ac socios eius exhortatur, ut relinquant mundum.

Domino et fratri in Christo carissimo HUNFRIDO: frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, terrena pro caelestibus despicere, caelestia pro terrenis percipere.

Primum gratias ago et debitam dilectionem retribuo pro vestra gratuita benevolentia, quam in vobis erga me lator huius schedulae se cognovisse affirmat. De qua non parum ipse confidens multum me rogat, ut illum apud vestram dilectionem adiuvem, quatenus vestrae doctrinae beneficia, quae illi misericorditer impenditis, nostris precibus invitati intentius impendatis. Quod si vobis esset aut noxium aut inutile, non dicam pro alio, sed utique pro me ipso aut nullatenus aut vix rogare praesumerem. Nunc autem, quoniam nec noxium nec inutile est, sed incomparabiliter utilior vobis erit divina retributio quam huic vestra largitio: nec audacter nec impudenter – ut aestimo –, sed amicabiliter precor et obsecro, quatenus reminiscamini quod scriptum est: »gratis accepistis, gratis date«. Nam etsi ab homine forsitan ut vos doceret emistis, auribus quidem instrepere ille potuit, sed cor ad intelligendum aperire non potuit nisi deus, cui nullus »prior dedit« ut »retribueretur ei«. Si enim amicos qui nos »recipiant in aeterna tabernacula«, facere iubemur »de mammona iniquitatis«: quanto magis de intelligentia veritatis? Quod si pro me nihil facere vultis, quia nihil mihi debetis: vel facite ut me debitorem vestrum faciatis.

Haec locutus sum pro alio, sed pauca pro vestra dilecta fraternitate, pro qua plura vellem, subiungam. Mementote, carissimi, et sine intermissione mente pertractate quia scriptum est: »nolite diligere mundum nec ea quae

Ad Ep. 81: 13-14 date] Matth. 10,8. 16 retribueretur ei] Cf. Rom. 11,35. 17-18 iniquitatis] Cf. Luc. 16, 9. 22 subiungam] Haec exhortatio ad plures, cum quibus HUNFRIDUS vivit, dirigitur.

Ep. 81 (prius I, 72) *coll. cum NDEVLP* 1 Humfrido *V* .h. *N* 7 adiuvem] ad invicem *D* doctrinae vestrae *ELP* 15 ille *om. N* 19 mihi nihil *LP* 23 quia] quod *V*

in mundo sunt«, quoniam »mundus transibit et concupiscentia eius«; et quia amici saeculi huius inimici dei constituentur. Rogo, obsecro, nolite credere mundo, etiam cum favet, quoniam non favet ut foveat, sed ut suffocet. Mundus enim in tenebris est et gloria eius non est gloria, sed ignis vorans. Nolite ergo, carissimi, nolite currere in illam, sicut papilio volat in nocturnum ignem; quoniam quem demulcet claritate, hunc postea torquet ustione. O quanto consultius, quanto felicius relinqueretis mundum et sequeremini Christum, ut cum in maiestate sua venerit Christus, iudicaretis mundum cum Christo, et centuplum recipientes vitam aeternam possideretis! Quod utinam fiat! Amen.

82.

Ad IDAM comitissam.

Gratias agit de tantis beneficiis et praesertim de benigna receptione cuiusdam fratris.

Suae reverendae et carissimae dominae, generis simul et vitae nobilitate clarissimae, comitissae IDAE: frater ANSELMUS de virtute in virtutem proficere, de terrena dignitate ad caeleste regnum ascendere.

Ut taceam alia vestra bona opera, per quae nomen vestrae nobilitatis longe lateque circumquaque suavi sanctitatis fragrat odore: certe hominibus cuiuslibet ordinis ad nostrum monasterium vel de nostro monasterio euntibus tot et tanta impenditis beneficia, ut sic iam illis simus assueti et sic nobis sint familiaria, quatenus vobis possit esse onerosum, si gratias vobis verbis vel litteris mandemus per singula, nec in nobis sit quod retribuere possimus

23-24 in mundo sunt] 1 Ioh. 2,15 (Vulg.: neque). 24 concupiscentia eius] Ibidem, v. 17 (Vulg.: transit). 25 constituentur] Cf. Iac. 4, 4. 31 venerit] Cf. Matth. 25,31. 30-32 possideretis] Cf. ibidem, 19,28 s. **Ad Ep. 82:** 2 IDAE] Est beata IDA, comitissa Bononiae (Oceanensis) (+ 1113), coniux EUSTACHII II (c. 1049-1093) et mater primorum regum Hierosolymorum GODEFREDI et BALDUINI.

25 constituuntur *DELP* 28-29 ignem nocturnum *P* nocturnum *om. D* 30 relinqueretis] relinquentes *D* et *om. D* **Ep. 82 (prius I, 73)** *coll. cum NDEVLP* 1 et carissimae *om. D* 5 fraglat *D* fragat *V* odorem *D* 6 ad vestrum monasterium *EVLP* de vestro monasterio *ELP* 7 assueti simus *ELP*

secundum vestra merita. Quapropter ad deum vos mittimus et illum inter nos et vos ponimus, ut, sicut propter illum facitis quod facitis, ita ipse vobis retribuat pro nobis quibus facitis.

Instante tamen illo fratre, quem a suis perditum nobis misistis et in magna desolatione benignissimam exhibuistis consolationem: hanc reverendae sanctitati vestrae scripsi epistolam, in qua cognosceretis quia non aliter mihi gratum est quod illi fecistis, quam si mihi ipsi esset factum; et quia verum est quidquid ipse et de suo casu dixit, et quia praeceptum vestrum in omnibus quae nobis per illum mandastis servavit, et vester homo secundum vestram iussionem illi fideliter serviendo benigne illum ad nos perduxit. Retribuat vobis deus pro his et aliis vestris bonis operibus beatitudinem sempiternam. »Bonum autem facientes« nolite deficere, »tempore enim suo« metetis »non deficientes«.

83.

Ad RAINALDUM abbatem.

Eum precatur, ne opusculum suum (Monologion), *quod ei mittit, incaute evulget.*

Domino et patri reverendo, abbati RAINALDO: frater ANSELMUS salutem.

Opusculum illud quod a me tanto studio de tam longe petitis, nequaquam vobis mitterem, si vestrae voluntati non oboedire potuissem. Timeo enim ne, cum venerit in manus aliquorum, qui magis sunt intenti reprehendere quod audiunt quam intelligere, si forte ibi legerint aliquid quod antea non audierunt nec animadverterunt, statim clament me inaudita et veritati repugnantia scripsisse. Quibus cum longe positus respondere non potero, non

21-22 deficientes] Cf. Gal. 6,9. **Ad Ep. 83**: Scripta post Ep. 72, 74, 77: *Monologion* iam evulgatum est. 1 RAIN.] Ut videtur abbas S. Cypriani Pictaviensis (c. 1069-1100), cui ANSELMUS prior a. 1072 necrologium suum transmisit (Cf. *Gall. Christ.* t. II, col. 1233), et ad quem LANFRANCI *Ep.* 50 (*PL* 150, 543 ss.). 3 Opusculum illud] I. e. *Monologion,* quem titulum postea tantum (cf. Ep. 109) accepit; tunc temporis *Exemplum meditandi de ratione fidei* vocabatur.

20 pro iis *LP* **Ep. 83 (prius I, 74)** *coll. cum NDEVLP* 1 RAIN.] .R. *N* 6 antea] forte N 7 nec] neque *ELP*

solum ipsi veritatem negando veritati se favere opinabuntur, sed et aliis temere, antequam audiant quid sit quod ipsi reprehendant, credentibus me falsitatis assertorem persuadebunt.

Iam enim talium passus sum nimis acceleratam reprehensionem, ex eo quod secutus beatum AUGUSTINUM dixi de personis et de substantia dei. Qui tamen nunc cognoscunt se non considerate reprehendisse, et hac occasione quod prius non animadvertebant gaudent se cognoscere. Nesciebant enim sic non dici proprie de deo tres personas quomodo tres substantias, quadam tamen ratione ob indigentiam nominis proprie significantis illam pluralitatem quae in summa trinitate intelligitur, Latinos dicere tres personas credendas in una substantia, Graecos vero non minus fideliter tres substantias in una persona confiteri.

Quapropter vestram vehementer efflagito sanctitatem, ut idem opusculum non verbosis et litigiosis hominibus, sed rationabilibus et quietis ostendat. Quod si contigerit ut aliquis sic aliquid ibi reprehendat, ut eius ratio digna vobis cui responderi debeat videatur: rogo ut mihi quid quave ratione reprehendat, caritative aut eius aut vestris litteris mandetis. Quatenus, caritatis pace et amore veritatis utrimque servato, aut me illius reprehensio aut illum mea corrigat responsio.

84.

Ad GISLEBERTUM monachum.

Dolet de amici absentia.

Domino, fratri, amico, dilecto dilectori GISLEBERTO: frater ANSELMUS quod scribere non valet.

Dulcia mihi sunt, amice dulcissime, munera dulcedinis tuae; sed ne-

12-20 confiteri] Cf. *Monologion*, prologum (Vol. I, p. 8, 14-18). **Ad Ep. 84**: Scripta ante a. 1085, quo GISLEBERTUS abbas factus est. 1 GISL.] Certe est G. Crispinus, qui fuit monachus Beccensis (in catal. n. 59 cum titulo abbatis) et postea electus est abbas Westmonasteriensis (c. 1085-6. XII. 1117). Illo tempore Cantuariae erat.

12 nimis] non minus *D* 15 gaudent se] gavisi sunt *N* 24 respondere *D* **Ep. 84 (prius I, 75)** *coll. cum NDEVLP* 1 Domino et fratri *D* Gilleberto *D* .G. *N* 3 mihi *om. D*

quaquam consolari possunt desolatum de te cor meum a desiderio dilectionis tuae. Certe si mittas omnem aromatum odorem, omnem metallorum nitorem, omnem lapidum pretiositatem, omnem texturae varietatem: renuet, immo non poterit consolari a scissura sua, nisi recepta altera parte sua, scissa anima mea. Testis est angor cordis mei hoc ipsum cogitantis, testes lacrimae obtenebrantes oculos et rigantes faciem et digitos id ipsum scribentis. Et quidem tu sciebas sicut ego ipse erga te dilectionem meam, sed utique ego ipse nesciebam eam. Qui nos scidit ab invicem, ille me docuit quantum te diligerem. Vere non habet homo scientiam boni vel mali, qui non experitur utrumque. Nesciebam enim non expertus absentiam tuam, quam dulce mihi erat tecum esse, quam amarum sine te esse.

Sed tu habes ex ipsa nostra disiunctione praesentem alterum, quem non minus aut certe plus amas; mihi vero tu, tu inquam, es ablatus, et nullus pro te oblatus. Te igitur in consolatione tua gaudente solum mihi vulnus remansit in mente. Forsitan gaudentes de te offenduntur a me ista tibi dicente. Sed si ipsi gaudent quod desiderabant tenentes: cur prohibent vel dolere quod semper amat perdentem? Ex se excusent me, si me vident in se. Alioquin vel tu intellige quam compatienter, quam consolanter ipsi hoc faciant, et unde mitescat dolor meus, quem nemo vult consolari qui potest, nemo potest qui vult. Sed ille qui omnia quae vult potest, sic consoletur me, ut nullum contristet; sic nullum contristet, ut amorem tui integrum ubique conservet. Amen.

85.

Ad WALTERUM monachum.

Gratias agens de litteris amicabilibus de propositae quaestionis solutione se excusat.

Domino sponte diligenti, merito dilecto, non ut ignoto, sed ut familiari amico WALTERO: frater ANSELMUS quod suus.

15 alterum] Puta LANFRANCUM archiepiscopum. **Ad Ep. 85:** 2 WALT.] Ut videtur, monachus et postea prior (cf. Ep. 138) S. Wandregisili (Fontanelle), ubi GERBERTUS, de quo infra, abbas erat.

6 varitatem *LP* 9-10 scribentes *corr. ex* scribentis *V* 11 ipse *om. ELP* 13 experietur *D* **Ep. 85 (prius I, 76)** *coll. cum NDEVLP* 1 diligenti] et *add. LP* sed ut] ut *om. D* 2 WALT.] .W. *N*

Si cor meum esset lapide durius et glacie frigidius, utique deberet calescere igne vestrae dilectionis et mollescere oleo vestrae dulcis allocutionis. Tanto namque flagrant caritatis ardore, tanto fragrant benignitatis odore, tanta suavitate sunt iucundae, sic sunt salubris admonitionis fecundae litterae, quibus meae parvitati vestra dignata est se notificare dulcis dilectio et dilecta prudentia, ut nolit quiescere mens mea, donec videant oculi mei vultum eius et audiant aures meae vocem eius et fruatur anima mea praesentia eius, qui me tanto ignotus ignotum amore gratis anticipavit, qui me tam utiliter absentem litteris exhortari ad profectum studuit, qui me tam prudenter bona – si qua sunt in me – custodire praemonuit. Et utinam sic vera esset existimatio, quam fama hominum temere loquentium quod nesciunt de me vos docuit, quomodo necessaria mihi est vestra admonitio, quae ex abundantia bonae voluntatis et ex prudenti intuitu humanae fragilitatis processit! Per omnia benedictus deus, qui vos tanta caritate ditavit, tam caritativa sollicitudine incitavit. Videat ipse desiderium meum, ut aliquando merear in deo placita conversatione sic vestra societate laetari, ut nulla possimus viventes mutatione dissociari.

De quaestionis solutione quam a me scribi poscitis, scitote quia nec otium nec facultatem habeo, ut ad hoc credam me sufficere. Habetis vobiscum dominum et patrem nostrum, reverendum abbatem GERBERTUM, qui vobis de ea quam scripsistis quaestione et de aliis pro quibus vos velle meam adire parvitatem significastis, melius potest praesens colloquendo, quam ego vel loquendo vel scribendo satisfacere. Precor tamen, ne despiciendo meam fatuitatem contemnatis visere nostram caritatem. Plus enim debet amari caritas quam scientia. »Scientia enim inflat, caritas vero aedificat«. Denique quoniam omnis utilis scientia pendet ex caritate – ex ea quippe »universa lex pendet et prophetae« –, et quoniam ubi »duo vel tres congregati« fuerint »in nomine« veritatis, ibi ipsa se esse »in medio eorum« dicit: con-

22 GERB.] De eo cf. Ep. 11. 27 aedificat] 1 Cor. 8, 1. 28-29 prophetae] Matth. 22,40. 29-30 in medio eorum] Cf. ibidem, 18,20.

5 f agrant] flagant *L* flagrant *DVP* 6 iocundi *D* 7 quibus] de quibus *D* 10 me[1] *om. ELP* amorem *D* 17 merear] vobis *add. ELP* 20 De] *cum signo divisionis in margine D* poscitis] petistis *D* 23 scripsisti *D* de aliis] de *om. D* 24 significasti *D* 24-25 quam ego vel loquendo vel scribendo] vel loquendo scribendo *LP* 27 enim] vero *D* vero *om. D*

fido in promissione veritatis, si convenerimus in eius nomine cum affectu caritatis, quia aderit nobis scientia veritatis.

Quod si scirem vobis esse voluntatem venienti ad nos, mandarem certum tempus, quando hoc congrue fieret, ne forte aliquando, cum domi non essem, venientes vobis vanum laborem et mihi tristitiam faceretis.

86.

Ad ADELIDEM comitissam.

Rogat eam, ut militi veterano militiae vacationem a filio impetret.

Reverendae dominae suae, comitissae ADELIDI: frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, per praesentis vitae diuturnam prosperitatem transire ad futurae aeternam felicitatem.

Quamvis me nihil apud vestram celsitudinem meruisse, ut nostris precibus annuere debeat, cognoscam, nisi quia ex quo parvitati meae innotescere dignata est, semper eam coram deo volui participem existere nostrarum orationum, qualescumque sint – si tamen hoc dignum est vel memorari –: tamen instat mihi domnus ENGELARDUS de castro quod vulgo dicitur Lenis, amicus noster, ut illum adiuvem apud vestram pietatem, ut ipse eam adiutricem habeat apud filium vestrum.

Iam enim grandaevus et fractae aetatis homo vult dimittere militiam, immo malitiam, quam hactenus dum potuit efficaciter exercuit, et hoc tantillum vitae quod superest sic transigere, ut si bona non potest efficere, saltem a malis possit desinere, ne peccans usque in finem puniatur sine fine. Quapropter sperat, desiderat, obsecrat, ut per me vestrum adiutorium habeat et per vestrum adiutorium quietem praediorum suorum a filio vestro obtineat.

Ad Ep. 86: 1 ADEL.] Ut videtur, est vidua BALDUINI V., comitis Flandriae (1034-1067). 10 apud filium vestrum] ROBERTUM I. Fresionem (1071-1093).

34 domi] domui *D* **Ep. 86 (prius I, 77)** *coll. cum NDEVLP* 1 Adalae *EVLP* frater *om. LP* 2 per *om. D* 3 ad] et *D* 4 nostris] vestris *N* 7-8 memorari] commemorari *ELP* 8 dominus *N* Engerardus *D* 9 Lenis] lems *EVL* lens *D* adiuvem] ad invicem *D* 11 militiam] malitiam *P* 12 immo malitiam *om. LP* 13 ut si bona n. pot. efficere *om. D* 14 sine fine puniatur *ELP*

Sed vestra prudentia bene novit omnes homines esse debere adiutores bonorum studiorum, et cooperatores bonorum operum esse consortes praemiorum. Quapropter licet nihil meruerim a vobis, non tamen impudenter ego servus vester rogo sanctitatem vestram, ut praefatum virum propter deum ad adipiscendum quod vult adiuvetis, quia et vobis proderit et hoc facere etiam non rogata debetis.

87.

Ad ODONEM episcopum.

Promittit se libenter facturum, quod episcopus de OSBERNO defuncto mandavit.

Reverendo <patri> et domino dilectissimo, episcopo ODONI: frater ANSELMUS sic transire per bona temporalia, ut habitet in aeternis.

Litteras quas paterna vestra celsitudo pro suo fideli OSBERNO defuncto mihi et fratribus nostris misit, humili oboedientia et oboedienti humilitate suscepimus. Nihil enim petitioni vestrae decrevimus denegare, sed in quibuscumque dilectissimo domino et dulcissimo patri oboediendum est, iussioni vestrae statuimus obtemperare. Cum enim vos hoc meruisse dilectionis et beneficiorum pretio cognoscamus, nimis nos arguendos ostendimus, si nos oboedienter subicere voluntati vestrae recusamus. In quibus litteris illud quidem gratissimum accepi, quia ibi certitudinem de mutua dilectione vestrae magnitudinis et meae parvitatis legi. Nam quamvis conscientia propria et experimento iam doctus hinc non possim dubitare, dulcis tamen honor et honorabilis dulcedo mihi est, cum tantus tantillo hoc dignatur mandare.

Ad Ep. 87: Scripta a. 1078, post diem 27. Augusti: ANSELMUS nondum abbas (in cod. *N* epistola ultima prioratus); HERLUINUS iam non memoratur (,mihi et fratribus nostris'). 1 OD.] Est, ut videtur, ODO de Conteville, episcopus Baiocensis (1050-1097), qui fuit frater regis WILLEMI Conquestoris (inde ,celsitudo'?).

19 imprudenter *D* 21 ad *om. D* **Ep. 87 (prius I, 69)** *coll. cum ND LPE* 1 patri *supplevi* OD.] .O. *P* ANS.] .A. *P* 3 Osberto *D* 6 dulcissimo] dilectissimo *LPE* 10 dilectioni *P*

B. Epistolae quas abbas Beccensis scripsit.

88.

A FULCONE abbate.

Ei suadet, ut electionem ad sedem abbatialem accipiat.

Domino, patri venerando, speciali et dulcissimo amicorum amico, totis animae complexibus amplectendo ac cum honore nominando ANSELMO: suus fidelissimus amicus, frater FULCO, quidquid boni, felicitatis, benedictionis gratiaeque potest mortalis consequi a domino.

Pater desideratissime prorsusque benedicende, licet mea scientia vestrae scientiae comparata fatuitas potius dicenda sit quam scientia, tamen quia deus, quando vult, etiam per iumenta verba rationalia format: precor ut fatuitatis meae verba pietas vestra benigne suscipiat.

Imprimis ergo deum glorifico, qui sic dignatus est moderari actus vestros, ut cuncti fratres vestri coenobii vestram paternitatem sibi praeesse velint unanimi decreto. Deinde precor, praecipio uti dulcissimo domino ut, quod fraterna dilectione a vobis exigitur, patiamini impleri, de Christi adiutorio fisus, reminiscendo quid ab apostolo dicatur: Caritas »non quaerit quae sua sunt«. Vestris quoque verbis vos alloquor, vestramque monitionem, qua me olim de simili re inquisitus monuistis, propono. Speciosa namque victoria est unumquemque suis telis vincere.

Ad Ep. 88: Scripta a. 1078-9; post Ep. 61, ad quam se refert. 3 FULCO] De eo cf. Ep. 61. 7 verba rationalia] Cf. Num. 28, 22. 10-11 sibi praeesse velint] Cf. Regulam S. BENEDICTI, c. V: abbatem sibi praeesse desiderant.

ad inscriptionem: Hactenus continentur epistole domni Anselmi abbatis, quas fecit donec prior Beccensis fuit. Quae vero iam deinceps sequuntur, egit postquam abbatis nomen et officium suscepit *rubrica ante Ep. 89 in N* Incipiunt epistolae venerabilis anselmi postquam abbas ordinatus est becci missae *ad eandem Ep. in margine inferiori V* *sine inscriptione ceteri cod. mss.* **Ep. 88** (*ω* VI) *coll. cum MDω* 3 Fulcho *Mω* 5 desiderantissime *D* 7 rationabilia *D* 10 vestros] nostros *D* 14 Vestris quoque] vestris *add. Dω* 15 de simili] dissimili *D* monuistis] monuetis *D*

,Scimus quidem – *aistis* – quoniam tutius est homini, infirmitatem suam semper timendo, quantum in se est tam magnum onus refugere, quam de viribus confidendo humeros facile submittere. Sed quoniam scriptum est: »nemo nostrum sibi vivit et nemo sibi moritur«, sed »sive vivimus sive morimur, domini sumus«: sic nos oportet inter timorem propriae infirmitatis et oboedientiam dominicae voluntatis via discretionis incedere, ut neutrum videamur abicere. Imprimis ergo vos divinae pietati puro mentis affectu, ut vitam vestram in beneplacito suo disponat, commendate; deinde simplici mente et humili conatu quibuscumque modis potestis – excepto solo peccato – onus subire recusate. Quod si nisi per peccatum declinare non potestis, oboedienter subite et sollicite portate'.

Ecce, pater carissime, verba quibus me monuistis, ecce quomodo se quisque agat, cum sibi hoc evenerit, qualiter demonstrastis. Quia ergo nequaquam video qualiter hoc onus refutetis, utpote quod fraterna dilectio vobis imponit, pro quibus domino iubente etiam ponere animam debetis; victus precibus fraternis patienter suscipite iugum domini, ne – quod absit – per vos ulla dissensio fiat in grege domini. Nostra vero supplicatio fratrumque nostrorum, qualiscumque sit, scitote quia non deerit vobis.

Precor autem, pater carissime, ut terminum quo benedictionem sumetis dignemini mandare, si scitis, parvitati meae, quia corde tenus vellem praesens esse. Valete, mi domine; valete, dulcis amice; valete, pater benignissime; concedatque mihi deus de vestri provectione gaudere.

17-27 Scimus—portate] Cf. Ep. 61. 19-20 moritur] Rom. 14,7. 20-21 sumus] Ibidem, v. 8. 31 ponere animam] Cf. Ioh. 10,11 et 15. 32 iugum domini] Cf. Matth. 11,29.

19 quoniam] sicut *add. MDw* (*contra Ep. 61*) 22-23 ut neutrum videamur abicere] ut in neutro valeamus offendere *MDw* (*contra Ep. 61*) 23 ergo] igitur *MDw* (*contra Ep. 61*) 24 simplicis *w* 25 onus] *corr. ab alia manu ex* unus *M* quod *D* 38 profectione *MD*

89.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Gratias agit de pecunia in maxima egestate ab eo accepta. - Ex eo nonnulla de quibusdam possessionibus monasterii requirit.

Domino et patri reverendo, archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS, servus conservorum suorum fratrum Beccensium, cum eisdem dominis suis diuturnam huius vitae prosperitatem et aeternam futurae felicitatem.

Gratias semper agimus multimodis beneficiis paternae vestrae celsitudinis. Nam licet non semper hoc dicamus, semper tamen hoc in corde servamus. Et certe, sicut scriptum est: »adiutor in opportunitatibus, in tribulatione«: benedictio vestrae largitatis, viginti scilicet librae, quas domnus abbas HERBERTUS nobis nuper attulit, in tanta opportunitate, id est in tanta constrictis egestate venit »quasi imber nobis temporaneus et serotinus«, ut, cum citissime tota per saporem consumpta fuerit, non tamen magis ulla vestigia saturitatis reliquerit, quam cum somnio Pharaonis fertiles spicae et pingues vaccae a sterilibus et quasi inedia consumptis devoratae sunt. Sustinuit nos tamen, et vix usque modo, ne penitus deficeremus.

Nempe nimis exhauserunt nos carae emptiones leguminum et avenae fere per totum tempus post obitum domni abbatis HERLUINI, et terrarum quas similiter post eiusdem obitum emimus; ut taceam signum magnum, quod ex uno fracto et altero discordante improvidi incepimus, sed multo plura quam praecogitaveramus addendo et insumendo vix perfecimus, et plura alia in quibus multa praeter praedicta expendimus. Et quidem multum prope

Ad Ep. 89: Scripta initio anni 1080 sive 1081 (cf. infra). 7-8 in tribulatione] Ps. 9,10. 9 HERB.] Forte est abbas Fontaneti, qui fuit monachus Cadomensis (cf. *Gall. Christ.* t. XI, col. 414 B). 10 serotinus] Os. 6,3. 12-13 devoratae sunt] Cf. Gen. 41,1 ss. 16 post obitum] HERLUINUS obiit VII. Kal. Sept. a. 1078.

Ep. 89 (prius II, 2) *coll. cum NMDUEVLP* 1 LANFR.] .L. *NMD* 2 ANS.] .A. *N* 3 huius *om. P* 6 hoc semper non *LP* 12 cum somno *M* 13 inedia] ineida *V* 15 emptionis *D* 16-17 post obitum—similiter *om. D* 16 herlewini *M* herleuuini *LP* 18 incepimus] accepimus *MD* 20 in quibus] in *om. MD*

tetigit nos annus de quo sumus utcumque egressi, sed valde propius minatur nobis in penuria multarum rerum annus in quem sumus ingressi. Sed »deus«, qui »de caelo prospexit super filios hominum«, respiciat super nos de cordibus abundantium.

Praeterea cum semper egeamus vestro consilio et auxilio, nunc multum vestra et celeri indigemus subventione. Mortuo enim archiepiscopo IOHANNE quaerimus terram de Ramsoneto ex dono WILLELMI, filii OSBERNI. Sed cum rex requirat utrum ipse donum illud concesserit, nullum omnino invenimus qui hoc meminerit. Si ergo aliquid de regis concessione meministis, vel cum idem WILLELMUS dedit vobis quod habebat in leuga Brionii, vel cum aliquid dedit nostro monasterio, aut cum praefatus archiepiscopus dedit illud quod dedit in Ponte Altoo: prout vobis videtur expedire mandate nobis et regi; et si idem archiepiscopus prius dedit nobis quam episcopatui Abrincensi, cui postquam dedit duodecim anni sunt transacti; et si scitis qualiter decimae, quas habebat FULBERTUS, clericus de Liveth, quem tenebat domnus abbas HERLUINUS ab episcopo Luxoviensi HUGONE, venerunt in dominium nostri monasterii; quia de his omnibus placitare cogimur coram rege dominica die post festum sancti ANDREAE.

22-23 hominum] Ps. 52,3. 26 IOH.] Archiepiscopus Rotomagensis ab anno 1069, obiit die 9. Sept. a. 1079. 33-34 transacti] Certe anno 1069, quo IOHANNES ab episcopatu Abrincensi, ad sedem Rotomagensem translatus est. 36 HUG.] HUGO d'Eu, episcopus ab anno 1050 ad a. 1077 (17. VII).

25 Praeterea] *cum signo divisionis MD* 27 Guilelmi *N* Guillelmi *M* 28 rex *om. MDU* 30 Guilielmus *NM* guillelmus *U* 31 praefatus] suprafatus *MDU* 35 FULB.] .N. *U* 36 Herleuuinus *MD* .h. *U* HUG.] h. *U* 37-38 cogimur] debemus *LP*

Recensio posterior: 26-37 Mortuo enim - quia *om. EVLP; quorum loco habent:* in iis (in his *E*) videlicet ecclesiae nostrae (nostrae *om. LP*) negotiis, quae per vivam praesentium latoris vocem vobis necesse habuimus intimare. Quibus cognitis, si quid scitis quod ad ea nobis prodesse valeat, quantocius nobis precamur sanctitas vestra remandare studeat. 37 de his omnibus] De his enim omnibus *EVLP*

90.

Ad eundem.

Gratias agit de eius largitate immensa et continua. - Mittit eius iussione quosdam de suis monachis in Angliam. - Se aurum ad calicem conficiendum missum interim in alios usus impendisse confitetur.

Suo reverendo domino et patri benignissimo, archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS cum conservis et dominis suis fratribus Beccensis coenobii quod sui.

Gratias magnas mandamus in carta magnae et frequenti vestrae largitati, et immensas servamus in corde immensae et continuae bonae voluntati. Cum enim deo largiente tanta sit vestra abundantia, ut totiens supplendo nostram inopiam nequaquam decrescere possit: utique tanta est bona voluntas, ut abundantia citius exhauriri quam bona voluntas minui possit. Et deus, qui dedit vobis et velle et operari pro bona voluntate, conservet utrumque, quem vestrae sanctitati tot bona nobis tribuenti optamus retributorem, immo feneranti damus pro nobis debitorem et sponsorem. Secure ergo et hilariter cum millena usura recepturi impendite, sicut bene incepistis, quia fallere nec vos nec nos volumus, nec fideiussor noster potest.

Servos et filios vestros, fratres nostros, ad vestra mittimus vestigia, ut sicut vestra eunt iussione, ita vel maneant vel redeant vel quidlibet agant, quidquid nos ordinaverimus, vestra dispositione.

Filius vester, abbas, ut aiunt, Beccensis, mutuavit a servo vestro fratre ANSELMO aurum quod pro calice misistis. Nam et iste qui calicem faceret non habebat, et ille interim auro opus habebat. Sed secundum pactum aurum reddetur formatum in calicem, et ea forma quae vobis magis placet in calice. Interim autem utetur servus vester eo calice, quem Becci prior

Ad Ep. 90: 9 operari] Cf. Phil. 2,13. 14-16 dispositione] Agitur de monachis, qui accersiti a RICARDO, filio GILBERTI, eiusque uxore ROHAIDE (cf. Ep. 94) prioratum S. Neoti (Huntingdonshire) noviter incolerent. 17 abbas... Becc.] Scil. ipse ANSELMUS.

Ep. 90 (prius II, 2) *coll. cum NDEVLP* 10 utrumque] et retribuet utrisque *add. D* 13 nec vos *om. D* 21 in calice] *hic deficit D*

habuistis et succedenti priori dedistis. Sed scitote quia aurum ille nullatenus crederet, nisi vestra fideiussione. Vos enim fideiussistis, quia iussistis. Satis autem patet cui sit videndum, ne sub patris et domini fideiussione filius servum fallat.

91.

Ad GONDULFUM episcopum Roffensem.

Ei quantumvis episcopo familiarem amicitiam protestatur; eique commendat fratres, quos in Angliam mittit.

Domino et amico, patri et fratri, reverendo et dilecto episcopo GONDULFO: frater ANSELMUS quod olim, quod ex quo magis nos diliximus.

Quamquam dignitas episcopalis et reverentia sanctitatis sic vestram mihi personam superexaltet, ut me valde infra deserat: semper tamen – quod non tumore sed amore dico – pristina familiaritas et familiaris amicitia ad aequalitatem me sublevat. Ut, quantumcumque dignitate et meritis strenuus episcopus et ignavus monachus separentur, semper tamen GONDULFUS et ANSELMUS familiari dilectione copulentur. Quapropter numquam minus praesumam de vobis propter vestrum episcopatum, numquam minus confidam propter vestram sanctitatem, quia semper unum cor sumus propter parem dilectionis familiaritatem. Immo tanto magis – ubi ratio exiget –, quanto magis vobis suppetit et in terrenis facultas ex dignitate et in spiritualibus opportunitas ex sanctitate. Cum enim in hoc par sit voluntas in utroque, ut quisque velit alteri prodesse quantum potest: necesse est ut plus ille prosit qui plus potest.

Oportet ergo ut plus vestram mihi magnam devotionem apud deum prodesse curetis, quam meam – quae utique aut vere nulla aut fere nulla

22 succedenti priori] Iterum ipse ANSELMUS (cf. Ep. 1, lin. 17-21). **Ad Ep. 91**: Simul cum Ep. praecedente et tribus sequentibus missa.

24 videndum] audendum *N* fidendum *editiones* **Ep. 91 (prius II, 3)** *coll. cum NDEVLP* 1 patri] et patri *LP* 2 Gundolfo *sic semper DP* 6 tumore] timore *D* 10-11 confidam] praesumam *D* 12 famiriaritatem *P* 14 enim *om. D* 15 quisque] quisquis *V* alteri] altari *D* alterum *V* 18 aut fere nulla] aut vere parva *D*

est — prodesse vobis exspectetis. Nec hoc dico, ut pro vero amico meo non orem, sicut possum; sed ut ostendam quia nimis est parum quod possum. Quatenus ille qui plus potest, adiuvet illum qui minus potest, ut ad illius et suum opus plus possit. Nec idcirco vestra pro me debet oratio frigere, quia mea pro vobis non aequaliter valet fervere. Quisquis enim diligit aliquem aut per dilectionem prodest alicui: scitote quia plus sibi prodest quam alii. Multo namque maius est quod tenet ipsam caritatem, quam sit id quod praestat alii per caritatem. Isti enim id solum quod caritas ad tempus potest tribuitur; illi vero et hic ipsa caritas tribuitur et in futuro quantum ipsa est retribuitur.

Commendo vestrae paternae caritati et caritativae paternitati fratres nostros et vestros, quos in Angliam mittimus; quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio, vestro regantur consilio. Vestra diligentia vita eorum exquiratur, et vestra censura approbetur vel corrigatur.

92.

Ad BALDUINUM abbatem.

Ei quoque commendat fratres in Angliam missos.

Domino et patri reverendo, abbati BALDUINO: frater ANSELMUS in hoc saeculo sancte et in futuro beate vivere.

Quamvis de vestra sanctitate me nihil promeruisse nisi sola bona voluntate cognoscam, tamen vestra nota multis benignitas facit me de se praesumere, ut, cum opus est, non dubitem quod vos non dedeceat expetere. Nam et ego paratam nostram fateor voluntatem ad oboediendum, si vestra paternitas a mea parvitate aliquid exigeret faciendum. Quippe et caritas quam semper nobis invicem debemus, sicut paratos nos facit ad obsequendum, ita fidentes reddit ad poscendum. Quapropter confidens de praecepto caritatis et experimento vestrae benignitatis et conscientia nostrae voluntatis: commendo vestrae paternae caritati et caritativae paternitati fratres nostros,

Ad Ep. 92: 1 BALD.] Abbas, ut videtur, S. Eadmundi (Suffolk, 1065-1107), qui non tam longe a S. Neoto distabat.

19 pro vero] pro *om. LP* 20 quia] quod *ELP* 26 id^{2} *om. D* 32 corrigitur *D*
Ep. 92 (prius II, 4) *coll. cum NEVLP* 1 baldeuuino *LP* frater *om. ELP*

quos in Angliam mittimus, quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio, vestro regantur consilio. Vestra diligentia vita eorum exquiratur, et vestra censura approbetur vel corrigatur.

93.

Ad HENRICUM (priorem).

Se excusat quod rarius scribat. - Ipsi commendat eosdem fratres Beccenses

Domino et fratri carissimo HENRICO: frater ANSELMUS salutem.

Licet caritatem vestram fraternitas nostra rarius alloquatur in epistola, nequaquam tamen dilectio tepescit in conscientia. Postquam enim de vera ratione dilectio inter rationabiles nascitur, nequaquam ipsa, quamdiu radix vivit, extinguitur. Quapropter nec ego nec vos de mutua dilectione debemus dubitare, quoniam uti mutua praesentia non valemus; sed semper in eius certitudine perseverare, quamdiu causam originis eius immutabilem tenemus.

Commendo vestrae fraternae caritati et caritativae fraternitati fratres nostros et vestros, quos in Angliam mittimus; quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio, vestro regantur consilio. Vestra diligentia vita eorum exquiratur, et vestra censura approbetur vel corrigatur.

94

Ad RICARDUM et ROHAIDEM.

De beneficiis gratias agit, et fratres, quos eorum iussu in Angliam mittit, commendat.

Suo carissimo domino RICARDO et suae carissimae dominae ROHAIDI: frater ANSELMUS et frater RICARDUS, parvulus monachus, cum tota congregatione Beccensi salutem et fideles orationes.

Ad Ep. 94: 2 RIC.] RICARDI et ROHAIDIS filius, qui postea (1100-1107) fuit abbas Eliensis.

Ep. 93 (prius II, 5) *coll. cum NEVLP* 3 de vera] de vestra *ELP* 9 erit] fuerit *LP* **Ep. 94 (prius II, 6)** *coll. cum NEVLP* 1 rochadi *LP*

Magnas gratias reddimus in primis deo, a quo est omnis bona voluntas et pro cuius amore omnia bona nobis fiunt; deinde vobis pro omnibus bonis quae nobis facitis et promittitis. In hoc enim monstratis bene quia amor vester, quem semper habuistis ad nostrum monasterium, numquam decrescit, sed plus et plus crescit. Quanto enim plura bona nobis facitis et promittitis, tanto certiorem amorem ostenditis. Omnipotens deus et sancta mater eius MARIA, quos cotidie rogamus pro vobis et pro quorum amore nobis facitis omnia: illi vobis retribuant in regno caelorum.

Fratres nostros vobis mittimus, sicut iussistis. Commendamus ergo vobis illos, ut sicut vadunt in Angliam vestra iussione et vestra spe, ita omnino sit in vestra cura et vestra providentia, quid illi faciant aut quomodo aut unde vivant.

95.

Ad ODONEM.

Eum ad mundum penitus relinquendum accendere studet.

Domino et fratri, in Christo dilecto ODONI: frater ANSELMUS salutem.

Si vestra dilectio, adhuc amore mundi gravata, spinosis sollicitudinibus divitiarum eius laboraret, oporteret ad mentem ei reducere verba domini dicentis: »Venite ad me omnes qui laboratis et onorati estis, et ego vos requiescere faciam«. Quoniam vero iam perspiciens quia »mundus transibit et concupiscentia eius«, iam non diligit »mundum nec ea quae in mundo sunt«, sed »quae sursum sunt« quaerit, »non quae super terram«: nihil convenientius illi dicendum video quam quod scriptum est: fili, »ne differas« »converti« »de die in diem«; et: »quodcumque facere potest manus tua, instanter operare«. Ad quam rem fraternum nostrum esse paratum obsequium, certum sit vobis signum haec nostra brevis epistola.

Ad Ep. 95: 3-4 spinos. sollic. divitiarum] Cf. Luc. 8,14. 5-6 faciam] Matth. 11,28 (Vulg.: vos requiescere faciam] reficiam vos). 6-7 concupiscentia eius] I Ioh. 2,17 (Vulg.: transit). 7-8 in mundo sunt] Ibidem, v. 15 (Vulg.: neque). 8 super terram] Cf. Col. 3,1 et 2. 9-10 in diem] Cf. Eccli. 5,8. 10-11 operare] Eccl. 9,10.

Ep. 95 (prius III, 116) *coll. cum NLPE* 10 potest facere *LPE* 12 epistola] *hic recte finit N; in LPE post signum divisionis sequitur hoc fragmentum, quod in codice L simul cum hac epistola inter epistolas archiepiscopi insertum est (an revera*

96.

Ad RICARDUM aliosque monachos.

Exhortatur eos, ut sint bonae voluntatis. - Ut HENRICUS camerarius ab ebrietate prohibeatur praecipit. - HENRICI de Gornaco litteris respondet.

Frater ANSELMUS, dictus abbas Beccensis: fratribus et filiis carissimis RICARDO et aliis de Beccensi congregatione in Anglia conversantibus salutem et paternam cum dilectione benedictionem.

Si sane, si prospere, si denique concorditer et secundum deum vivitis, congratulatur caritati vestrae fraterno et paterno affectu anima mea. Testis enim est mihi conscientia mea quia nihil me tantum laetificat, quantum eorum, qui meae parvitati nescio quo divino iudicio commissi sunt, prosperitas et rectitudo; nihil me tantum maestificat, quantum eorumdem adversitas et tortitudo. Quapropter precor vos ut fratres, moneo ut filios carissimos, ut semper memoriam monachicae religionis perpetuam habeatis, ut quod habitus vestrae professionis profitetur, vita et moribus exhibeatis.

Quippe nec locus nec tempus aliquod excusat aliquem quin bene pos-

Ad Ep. 96: Scripta post Ep. 90-94. 2 RIC.] Videtur esse superior novae cellae Beccensis in Anglia, de qua in Ep. 90-94.

S. ANSELMI sit dubito):

Qui voverunt se ituros Romam vel Ierusalem in saeculo, si ad ordinem nostrum venerint et devote et oboedienter se habuerint, omnia vota sua quaecumque voverunt compleverunt. Quippe qui se in partem deo per vota tradiderant: postquam se deo totos tradiderint, totum in partem postmodum non habent redigere, nisi qui quod deo obtulerunt, sibi velint in proprietatem subripere, et ita non solum indevoti, immo rei fiant tam suae abrenuntiationis quam professionis et suae ipsorum damnationis.

4 postquam se deo totos tradiderint *om. P* 6-7 abrenuntiatiationis *P*

Ep. 96 (prius II, 7) *coll. cum DEVLP* 1-2 et filiis carissimis Ricardo et *om. D* 2 de Becc. congr.] Beccensis congregationis *D* 5 et paterno *om. D* 6 mihi est *P*

sit vivere, cum et bonam voluntatem nemo umquam alicubi a cordibus hominum ipsis nolentibus possit excludere, et morum compositio in qualibet rerum perturbatione secundum rerum congruentiam ordinata queat consistere. Opera namque deus nequaquam exigit ultra possibilitatem, ubi bonae voluntatis et bonorum morum conspicit integritatem. Sic igitur desidero ut in omnibus vosmetipsos absque omni excusatione exhibeatis, ut vos non mundi nec eorum »quae in mundo sunt«, sed dei et eorum quae dei sunt, amatores ostendatis. Quatenus de bona vestra conversatione aliis deum laudantibus, vos in praesenti et futura vita in deo possitis gaudere, et ego vere possim fratribus et filiis meis congaudere.

De domno HENRICO, qui camerarius fuit, audio quia in multis inordinate se agit, et maxime in bibendo, ita ut in gildis cum ebriosis bibat et cum eis inebrietur. Quod si verum est, dicere non possum quantum cor meum de tanta fratris perditione doleat. Non enim diu sola erit ista miseria, sed nisi se cito deo respiciente correxerit, per eam ad alia trahetur mortis praecipitia. Quantum igitur abbas prohibere debet monacho, tantum ego – qualiscumque peccator sim – ex dei et sanctorum eius et nostra auctoritate prohibeo, ne postquam hanc nostram prohibitionem cognoverit, amplius in gilda aut in conventu eorum qui ad inebriandum solum conveniunt, audeat bibere. Hoc quoque praecipio, ut de praeterita inordinatione, si eam negare non potest, domini nostri archiepiscopi LANFRANCI aut domni episcopi GONDULFI aut vestro iudicio paenitere non negligat et deinceps curam se custodiendi ab ebrietate et a malitiosis verbis cum dei auxilio habeat. At si se corrigere noluerit, omnino malo – contempta omni utilitate quam per eum in Anglia debemus habere – ut ad nos sub disciplina regendus redeat, quam longe a disciplina perdendus remaneat.

Domnum vero HENRICUM de Gornaco benigne rogo, ut de eo quod in litteris suis tam studiose postulat, patienter et quieto animo toleret, donec domnus RICARDUS, qui ad nos in proximo – sicut a rege audivi – venturus est, veniat; et quod tunc de illo et de vobis omnibus, qui propter eundem dominum RICARDUM missi sunt, nostro et fratrum nostrorum consilio dispositum fuerit, benigna patientia et patienti benignitate sustineat.

18-20 amatores] Cf. 1 Ioh. 2,15. 41 RIC.] De eo cf. Ep. 90 et 94.

18 non mundi] non *om. P* 23 De] *cod. omnes cum signo divisionis aut littera initiali crassiori* 24 guildis *ex* gildis *corr. a manu secunda V* 32 audeat] praesumat *D* bibere audeat *V* 34 Gundulfi *DP* vestro] nostro *LP* 36 omnino *om. D* 39 vero *om. D* 43 sunt] estis *D* 44 sustineat] faciam *D*

97.

Ad MAURITIUM monachum.

Ostendit quomodo se habeant ipse et sui erga fratrem, qui diutius in curia regis moratur. - Scriptum de quaestione quomodo, cum malum nihil esse dicatur, nomen eius aliquid significet, annectit.

Frater ANSELMUS, dictus abbas Becci: dilecto fratri et filio suo MAURITIO salutem et dei benedictionem.

Erga fratrem illum, de quo mihi quod res exigebat scripsisti, qui pro libitu suae voluntatis, neglecta claustri conversatione, moratur in curia regis, volo ut ita deinceps et tu et ceteri fratres nostri, qui tecum sunt, vos habeatis. Si ad vos venerit, permitto ut eum suscipiatis, fraternae ei caritatis

Ad Ep. 97: Scripta non ante a. 1080, quo Confluentium fundatum est. 3 Erga fratrem illum] Nomen eius altera epistolae recensio prodit; qui in catalogo Beccensium (n. 104) ‚primus monachus novae ecclesiae' (consecratae a LANFRANCO die X. Kal. Nov. a. 1077) nuncupatur. 4 in curia regis] Francorum scilicet, cum Confluentium non multum a Lutetiis Parisiorum distet. 5 qui tecum sunt] In nova cella Beccensi apud Confluentium, ut ex Ep. 104 apparet.

Ep. 97 (prius II, 8) *coll. cum NMDEVLP* 6 eum] illum *LP*

Recensio alia (= *w* V): 1-17 Frater — correptionem] *NMD hanc formam epistolae habent* (*cf. Rev. Bénéd. 1931, p. 48 et 225 s.*):

Carissimo fratri et filio MAURITIO: frater ANSELMUS.

Volo ut circa domnum THEDUINUM ita se iam deinceps habeat tua discretio. Si venerit ad vos, permitto ut illum suscipiatis, fraternae sibi caritatis officium exhibeatis; hoc ipsum tamen vestra ex parte ostendite sibi vos vereri ne displiceat mihi. Arguite illum – debita tamen modestia – de sua tanta temeritate et inoboedientia. Iam neque nostra iussione neque permissione remoratur, immo iussioni nostrae aperte contraire non veretur. Nec mandamus ut veniat, nec concedimus ut remaneat. Mallemus tamen spontaneam illius correctionem, quam exercere in eum censurae regularis animadversionem. *Cetera desunt.*

1 ANS.] .A. *D* 2 thedwinum *D* 5 displiceat mihi] nobis displiceat *D* 9-10 animadversationem *M*

officium impendatis. Ostendite tamen sibi ex parte vestra, vos vereri ne id displiceat mihi. Arguite illum, debita tamen modestia, de sua tanta temeritate et inoboedientia. Nam neque nostra iussione aut permissione iam remoratur, immo iussioni nostrae aperte contraire non veretur. Nec illi mando ut redeat, nec concedo ut remaneat. Quasdam enim causas intueor, quibus hanc eius praesumptionem tolerare adhuc dissimulando compellor. Verum nisi celerius se correxerit, postpositis omnibus iis quibus eum adhuc exspecto causis, regularem in eum me exercere severitatem necesse erit. Mallem tamen illius spontaneam correctionem, quam ullam ei inferre austerioris disciplinae correptionem.

Praeterea scriptum illud, quod de ea quaestione, quomodo scilicet, cum malum nihil esse dicatur, nomen eius aliquid significet, rogatu quorumdam fratrum de talibus me frequenter – ut nosti – interrogantium nuper feci, per praesentium latorem tibi modo, ut postulasti, huic annexum epistolae direxi.

Si malum nihil est: quomodo nomen eius aliquid significat? Rursus, si audito nomine mali intelligimus aliquid quod horremus et vitandum censemus: quomodo aut malum nihil est, aut mali nomen nihil significat? Sed et ipsum nihil quid est? Verum cum nequaquam differant nihil esse et non esse aliquid: quomodo dici potest quid sit quod non est aliquid? Ipsum tamen nomen quod dicimus ‚nihil': si nihil significat, id est si non significat aliquid, nomen non est. Sed nomen est. Quamquam igitur nullus dicat nihil

22-91 Si malum — quod fecit] Hanc de malo dissertationem S. ANSELMUS postea paucis mutatis in opusculo suo *De casu diaboli* recepit. Conspectum cum eo vide infra.

7 sibi tamen *V* ex vestra parte *V* 13 iis] his *EV* 16 correptionem] correctionem *E* 22 Si] *mss. cum signo divisionis aut litt. init. crassiori*

Conspectus cum opusculo De casu diaboli c. XI (Vol. I, p. 247 ss.): 22 Si malum – significat?] Cf. 248, 15-16: Si non est aliquid quod hoc nomine significatur, non significat aliquid 22-24 Rursus – significat?] Cf. 247, 17-18: Nam cum auditur nomen ‚mali', frustra horrerent corda nostra quod in huius nominis significatione intelligunt, si nihil significatur hoc nomine 24-25 Sed – quid est?] Cf. 248,8-9: Nam et hoc ipsum nihil nescio quid sit 25 Verum cum] Cum (248,13) 26 esse aliquid] aliquid esse 26-28 Ipsum – non est] Si vero non significat aliquid, non est nomen (248,16) 28 Sed] Sed utique

esse aliquid, sed semper nihil esse nihil cogamur fateri: nemo tamen potest nomen nihili significativum esse diffiteri.

Verum econtra, si hoc ipsum nomen non significat nihil sed aliquid, id quod significatur videtur non posse esse nihil, sed magis aliquid. Si ergo quod significatur non est nihil, sed aliquid: qualiter verum erit ut significetur per hoc nomen, scilicet nihil? Quippe quod vere nihil dicitur, vere nihil est et idcirco non est aliquid. Quare si quod significatur hoc nomine, non est nihil sed aliquid, quemadmodum consequentia videtur ostendere: falso et incongrue vocatur hoc nomine. At econtra, si secundum iudicium omnium id quod nominatur nihil, vere est nihil et nequaquam est aliquid: usquamne videtur aliquid consequentius, quam ut hoc ipsum nomen nihil significet, id est non significet aliquid? Quid itaque est quia hoc nomen, videlicet nihil, non significat nihil sed aliquid, et non significat aliquid sed nihil?

An forsitan non repugnant significare nihil et aliquid? Sed si non repugnant: aut invenienda res est aliqua, quae sit aliquid et nihil, quod non potest intelligi; aut ista vox diversa consideratione significat nihil et aliquid. Constat namque quoniam haec vox, scilicet ‚nihil', quantum ad significationem nullatenus differt ab eo quod dico ‚non-aliquid'. Nihil quoque hoc apertius, quam quod haec vox, scilicet ‚non-aliquid', omnem rem penitus et omne quod est aliquid intellectu removendum, nec omnino ullam rem aut penitus quod aliquid sit ponendum, sua prolatione significat. Sed quoniam remotio alicuius rei significari nullatenus potest nisi cum significatione eius ipsius cuius significatur remotio: necesse est ut haec vox quae est ‚non-aliquid', destruendo id quod est aliquid significet aliquid. Quoniam vero auferendo omne quod est aliquid nullam significat essentiam, quam audientis intellectus quasi existentem retineat: idcirco ‚non-aliquid' vox nullam rem aut quod sit aliquid significat.

31 hoc ipsum] ipsum hoc *P*

31 econtra *om.* 34 scilicet] quod est Quippe quod] Quippe si 37 vocatur hoc nomine] hoc nom. vocatur 42 An forsitan] M(ag). Forsitan aliquid?] aliquid Sed si] *D*(isc.) Si 43-44 aut invenienda – et aliquid] *hae duae partes propositionis convertuntur* quod non pot. intelligi *om.* 44 *ante* Constat *inseruntur interrogatio et responsio* (*249,3-5*) 45 namque *om.* 49 sit ponendum, sua prolatione significat] sit in intellectu retinendum sua significatione constituit 51 remotio] nullus enim intelligit quid significet ‚non homo' nisi intelligendo quid sit homo *add.* 53-54 quam audientis intellectus quasi existentem retineat] quam in audientis intellectu retinendam constituat

Igitur haec vox ,non-aliquid' his diversis rationibus aliquatenus significat rem et aliquid, et nullatenus significat rem aut aliquid. Significat enim negando, et non significat constituendo. Hac ratione ,nihil' nomen, quod perimit omne quod est aliquid: et destruendo non significat nihil sed aliquid, et constituendo non significat aliquid sed nihil. Quapropter non est necesse nihil esse aliquid, ideo quia nomen eius significat aliquid quolibet modo; sed potius necesse est nihil esse nihil, quia nomen eius significat aliquid hoc modo. Hoc itaque modo non repugnat malum nihil esse et ,mali' nomen esse significativum, si sic aliquid perimendo significat, ut nullius rei sit constitutivum.

Sed cum hac ratione malum et nihil vere significent aliquid, et tamen quod sic significatur non est malum vel nihil, est tamen et alia ratio qua significant aliquid et quod significatur est aliquid; sed non vere aliquid, sed quasi aliquid. Multa quippe dicuntur secundum formam, quae non sunt secundum rem. Ut ,timere' secundum formam vocis dicitur activum, cum sit passivum secundum rem. Ita quoque ,caecitas' dicitur aliquid secundum formam loquendi, cum non sit aliquid secundum rem. Sicut enim de aliquo dicimus quia habet visum et visus est in eo: ita dicimus quia habet caecitatem et caecitas est in eo, cum haec non sit aliquid, sed potius non-aliquid; et hanc habere non sit habere aliquid, immo eo carere quod est aliquid. Caecitas namque non est aliud quam non-visus, aut absentia visus, ubi visus debet esse. Non-visus vero vel absentia visus non magis est aliquid ubi debet esse visus, quam ubi non debet esse. Quare caecitas non magis est aliquid in oculo, quia ibi debet esse visus, quam non-visus vel absentia visus in lapide, ubi non debet esse. Multa quoque alia similiter dicuntur aliquid secundum formam loquendi, quae non sunt aliquid, quoniam sic loquimur de illis sicut de rebus existentibus. Hoc igitur modo malum et nihil significant aliquid; et quod significatur est aliquid non secundum rem, sed secundum formam loquendi. Nihil

64 nomen] *sic emendavi;* nihil *cod. mss.* esse *om. E* 67 sic *om. E* 69 non sunt] sunt non *P* 74 non sit habere] non *add. ELP* 75 eo] ea *P* 81 de rebus] de *om. LP*

58 negando] removendo 65 constitutivum] Disc. Nequeo – nominatur (250, 4-16) *add.* 66 Sed cum hac ratione] M. Recte quaeris, quia licet supraposita ratione vere *om.* et tamen] et *om.* 67 sic *om.* vel] aut est tamen] Sed est 79 ubi] visus *add.*

enim non aliud significat quam non-aliquid, aut absentiam eorum quae sunt aliquid. Et malum non est aliud quam non-bonum, aut absentia boni ubi debet aut expedit esse bonum. Quod autem non est aliud quam absentia eius quod est aliquid, utique non est aliquid. Malum igitur vere est nihil et nihil non est aliquid; et tamen quodam modo sunt aliquid, quia sic loquimur de his, quasi sint aliquid, cum dicimus: nihil vel malum fecit, aut: nihil vel malum est quod fecit; sicut dicimus: aliquid vel bonum fecit, aut: aliquid vel bonum est quod fecit.

98.

Ad monachos Beccenses.

Prosperum sui in Angliam adventum annuntiat. - Fratres ut ad meliora proficiant commonet. - Ut EVA item de adventu suo certior fiat mandat.

Dominis et fratribus dilectissimis in Beccensi coenobio deo servientibus: frater ANSELMUS, servus et conservus eorum, semper sancte vivere et sanctae vitae praemium percipere.

Sciens et certe sciens dulcissimam mihi dilectionem vestram nuntium meae incolumitatis et prosperitatis toto affectu desiderare, non potui eam dilatione aliqua fatigare. Ipsa itaque die qua domnus GIRARDUS hora, quae dicitur prima, a me mare ingresso discessit, divina protectio me vestris orationibus in Anglicam terram prospera navigatione et sine molestia, quam multi navigantes pati solent, hora nona perduxit, et ad dominum et patrem nostrum archiepiscopum LANFRANCUM vespere pervenire et cum gaudio suscipi apud villam ipsius, nomine Limingis, concessit.

In crastina vero has litteras scripsi, quibus et praefatum desiderium vestrum adimplerem et sanctum propositum vestrum semper fervere et ad meliora

Ad Ep. 98: Scripta in primo itinere Anglico, circa a. 1081. 6 GIR.] De eo cf. Ep. 14,15,23.

87 nihil est *LT* 91 quod *om. LP* **Ep. 98 (prius II, 9)** *coll. cum NDEVLP* 9 perduxit] produxit *V* 9-10 et patrem] et ad patrem *D* 11 apud villam ipsius, nomine *om. ND* Limingis *om. D*

91 fecit] Hinc est - dicitur (251, 12-16) *add.*

proficere commonerem. Precor igitur ut frater, hortor ut pater, ut sic studeatis in pace et religione monachica conversari, quatenus et vos ex vestri studii retributione valeatis beatificari, et ego de vestra beatitudine quandoque congratulari. Omnipotens dominus sua vos protectione ab omni adversitate defendat et suam vobis misericordiam per continuam corporis et animae prosperitatem ostendat.

Mandate matri et dominae nostrae EVAE, quod de filio suo primogenito vobiscum audire pari desiderio exspectat, et ut oret quo, sicut suis orationibus vobiscum impetravit me a vobis timentibus cum prosperitate abire, ita impetret ut possim ad vos gaudentes cum gaudio redire.

99.

Ad RODULFUM novitium.

Laetatur de RODULFO ad religiosam vitam converso.

Frater ANSELMUS, dictus abbas Beccensis: suo olim amico desideratissimo, nunc domino et fratri et filio carissimo, novo Christi militi RODULFO, per contemptum terrenarum et falsarum divitiarum adipisci caelestes et veras divitias.

»Gloria in excelsis deo«, qui in terra dat hominibus bonam voluntatem, cuius excelsa dextera secundum desiderium meum mutavit voluntatem dilecti et desiderati mei a vanitate saeculi, quae nulli in fine prodest et omnibus se amantibus obest, ad veritatem, quae nulli umquam obest et omnibus se quaerentibus prodest.

Breviter tibi loquor, dulcissime cordi meo, litteris, quem super omnes

20 EVAE] Una de tribus matronis, de quibus *Chronicon Beccense* (*PL* 150, 648). Fuit uxor WILLELMI Crispini et mater GISLEBERTI Crispini (cf. Ep. 84). Cf. *De nobili genere Crispinorum* (*PL* 150, 741 s.). 20-21 de filio suo primogenito] Cf. locum modo citatum: ,Haec EVA... coepit... Beccensem ecclesiam prae omnibus amare, abbatem et monachos quasi ex se genitos totis visceribus amplecti'. **Ad Ep. 99**: Scripta in Anglia eodem fere tempore quo Ep. praecedens. 2-3 ROD.] Filius LANZELINI (cf. Ep. 115); fuit thesaurarius Belvacensis (cf. Ep. 117). 5 voluntatem] Cf. Luc. 2,14.

20 AEVAE *NP* **Ep. 99 (prius II, 10)** *coll. cum NDEVLP* 2 fratri et domino *ELP* fratri] suo *add. D* et filio] et *om. E*

homines teste conscientia videre et cui multum loqui ore ad os, plus quam alicui in terra viventi, desidero. Novi enim malignam diaboli invidiam, quia de manibus suis, immo de ore suo te frendens tabescit evadere. Unde certus sum quia te multis modis, scilicet aut gravitate servitutis dei quam elegisti, aut delectatione serviendi illi per amorem saeculi quem reliquisti, tentabit decipere. Quare, quoniam spero per dei gratiam contra omnes eius astutias – quoniam in falsitate et imbecillitate sunt, si certa spes in deo non absit – me tibi posse consulere, et pro certo scio nullum consilium ad praesens desiderio tuo magis quam meum sufficere: non habebit anima mea requiem in me, donec videant oculi mei desideratum meum et alloquatur os meum dilectissimum filium meum et instruat cor meum contra diaboli iacula novum commilitonem meum.

Precor igitur omnipotentem deum, qui te ab amore saecularis vanitatis segregavit, et sanctissimam matrem eius, quae te ad se fugientem sub sua tutela suscepit, ut te ab omni perturbatione incepti propositi custodiant. Te quoque rogo per illum, cuius gratia inspirante hoc incepisti, ne te terreant ullae insidiae vel suggestiones inimici. Ad hoc enim idem inimicus te molestare nititur, ut de te victo gaudeat; sed deus ad hoc illi permittit, ut habeas unde tibi victoriae coronam ipse tribuat. Nemo enim coronabitur, dicente apostolo, »nisi« qui »legitime certaverit«. Exspecta ergo donec veniam, quia deo dante consolationem omnium quae tibi nunc molesta sunt suscipies. Dominus custodiat te ab omni malo. Amen.

24 matrem eius] Monasterium Beccense beatae MARIAE virgini dedicatum fuit. 29-30 certaverit] Cf. 2 Tim. 2,5.

12 viventi in terra *D* 16 eius omnes *D* 26 incepisti] suscepisti *D* 27 inimicus *om. D* 28 illi *om. P* 32 suscipies] *hic deficit D*

100.

Ad HUGONEM archiepiscopum Lugdunensem.

Mittit quaedam de scriptis suis. - Precatur pro monachis in tribulatione degentibus. - De titulis opusculorum suorum.

Domino et patri cum dilectione reverendo et cum reverentia diligendo, Lugdunensi archiepiscopo HUGONI: frater ANSELMUS, dictus abbas Beccensis, quod dilecto patri fidelis filius.

Si velim scribere quam magnum et quam gratum sit mihi decus et dulcedo vestrae familiaritatis, quam ex vestra promissione me confido habere, quantumque eam – etsi non merui accipere – desiderem vel fideli voluntate, si aliter nequeo mereri, non amittere: forsitan aut subtrahendum erit aliquid, aut videbor veritati superaddere. Sed quod in epistola non audeo sufficienter commendare, in scrinio cordis curabo deo dante fideliter servare.

Per praesentium latores fratres, sanctitatis vestrae, ut cognovi, dilectores, celsitudini vestrae de scriptis nostris mitto quod iussistis. In qua re non tam alicuius me utilitati quam vestrae scio servire voluntati. Quapropter si in illa legendo vos frustra tempus insumpsisse paenituerit, quia quod putatis non invenietis, non mittenti sed exigenti imputare debetis. De quaestionibus vero de quibus me velle scribere dixi et reverentia vestra me monuit: si dixero quantum dictare impediar, ab ullo qui meam non novit conversationem credi non poterit. Si quando tamen inde mihi per dei gratiam quod volo efficere licebit, vestrae, si potero, prudentiae notum erit.

Fratres praedicti lacrimabiliter de interiori monasterii sui conquerentes destructione, pio me obsecrarunt affectu, ut nostris precibus paterni vestri consilii in tribulatione sua releventur consolatione. Sed sicut nostro consilio

Ad Ep. 100: Scripta non ante a. 1082, quo fere HUGO archiepiscopus Lugdunensis electus est. 2 HUG.] HUGO de Bourgogne, ex episcopo Diensi archiepiscopus Lugdunensis (ca. 1082-1106), primas Galliae et legatus Apostolicus (ab a. 1077). Ipse postea fuit ANSELMI consiliarius praecipuus in rebus ecclesiastico-politicis. 12 de scriptis nostris] De opusculis *Monologion* et *Proslogion* agitur, uti ex Ep. 109 patebit. 15-16 De quaestionibus] Cf. *Rev. Bénéd.* 1932, p. 331 ss.; 1936, p. 56.

Ep. 100 (prius II, 11) *coll. cum NDVLP* 2 Lugdunensi *om. N (Rec. prior? Cf. Ep. 109)* 22 releventur] revelentur *E*

non eget vestra sapientia, ita nec precibus benevolentia. Si tamen placet ut dicam quid illis ad praesens expedire, donec visitatione supernae gratiae in eorum ecclesia per regularis abbatis praesentiam monachica restauretur religio, sentiam: aestimo quia melius est ut vestra licentia interim eligant, ubi secundum propositum suum vivant utiliter, quam ut ibi cogantur manere, ubi indigentia bonorum corporis et animae tristes vivant inutiliter aut eadem indigentia intolerabiliter gravati discedant inoboedienter.

Quod in titulis opusculorum nostrorum nomini nostro addidi nomen abbatis, non ideo feci ut personam monstrarem honoratiorem, sed ut nominis excluderem aequivocationem.

101.

Ad HELINANDUM.

Eum hortatur, ut contemptis variis diaboli tentationibus votum mundum relinquendi compleat.

Servus servorum dei in Beccensi monasterio commanentium, frater ANSELMUS: fratri dilecto, filio desiderato HELINANDO, bene incepta feliciter perficere.

Benedictus deus, a quo »omne datum optimum et omne donum perfectum« descendit, qui avertit oculos tuos »ne videant vanitatem«, et erexit animam tuam ad sequendam veritatem. Restat igitur, mi desiderate, ut sedula sollicitudine pertractes, quia »nemo mittens manum ad aratrum et respiciens retro, aptus est regno caelorum«. Antiquus enim hostis tanto enixius non cessabit multimodis te calliditatibus invadere, quanto te videt studiosius velle laqueos eius evadere.

Saepe namque reducet ante mentis oculos, quam delectabilia sint ea in quibus solitus es conversari, ut continuo subinferat quam difficile sit assueta voluptate carere, quam sit impossibile in quodam austero rigore et rigida austeritate tota aetate perseverare. Quatenus ex memoria assuetae

Ad Ep. 101: 4-5 descendit] Cf. Iac. 1,17. 5 vanitatem] Cf. Ps. 118,37. 7-8 caelorum] Luc. 9,62 (Vulg.: manum suam; regno dei).

Ep. 101 (prius II, 12) *coll. cum NEVLP* 6 Restat] *cum signo divisionis E*

delectationis plus horreat animus sobrietatem vitae sublimioris. Aliquando sub specie discretionis finget se salubrius tibi quam proposueris consulere, ut scilicet pravitatem deserens in clericali proposito religiose vivendo velis persistere. Ut et per vitae correctionem animam tuam possis salvare, nec per indiscretionem subeas onus quod non possis portare. Quod si te ab intentione perfectioris vitae nullatenus averti posse cognoverit, quasi tecum ire approbando propositum se simulabit, sed iuxta iter laqueos ponere multimodos non cessabit. Aliquando quidem hinc oblata opportunitate peccandi, illinc stimulante tentatione suasionem callidus addet huiusmodi: ‚Tam bonum est quod decrevisti facere, ut quamlibet immensitatem scelerum possit destruere. Interim ergo satisfacere voluntati tuae cur haesitas, cum cito – sive multa sive pauca peccata tua sint – pariter delenda non dubitas?' Aliquando vero taliter conabitur decipere: ‚Bonum quidem est quod vis facere, sed non opportune fit, nisi cum tepescente lascivia iuvenili, quae pondus illius regularis censurae non tolerat, ipsa maturitas aetatis religiosae gravitati se contemperat'. Quod si viderit te ita imbecillem ut impediri tua possit intentio, si manifestetur: omnino conabitur, ut iis a quibus retineri aut vi aut amore aut aliqua persuasione possis, qualibet occasione publicetur. Promittet etiam quia, si bonum quod intendis aliquantulum differre volueris, multo fructuosius atque utilius facere hoc poteris, et plurimorum salute, quos tecum attrahes, et commodo pecuniae monasterio profuturae, quam undique colliges. Quid etiam quod te levitate et inconsiderata acceleratione tentabit arguere, quia te non solum promittendo, sed et pignus praemittendo indissolubili voto voluisti constringere, cum nihilominus et fortasse melius id ipsum libera posses voluntate perficere?

Ad haec omnia, carissime, quid respondendum sit, vellem aliquanto diffusius scribere, nisi lex epistolae cogeret me brevitatem non excedere. Breve igitur et verum amici tui suscipe contra ista consilium.

Qui putat voluptate saeculari carere et in exercitio perseverare virtutum nimis austerum et impossibile, numquam gustavit quantum sit non servire sed imperare vitiis per amorem et spem caelestis regni laudandum et delectabile. Qui putat melius sibi esse in habitu clericali religiose vivere quam subire monachicae vitae pondus importabile: consideret per totum

21 ponere] proponere *LP* 24 decrevisti] derevisti *corr. ex* dereliquisti *V* scelerum *om. LP* 31 iis] his *V* 32 possit *E* (possis *ex* possit *L*) 33 aliquantum *P* 39 proficere *E* 47 monachicae] monasticae *LP*

mundum quanta hilaritate utrique sexui, omni aetati, omni generi hominum sit pondus illud cantabile. Sciat etiam quia valde difficilius est inter saeculares per liberam voluntatem, quam intra claustrum monachorum sub disciplina custodire vitae sanctitatem. Non dico nunc quod propositum vitae inter omnes vitas altiorem gradum contingat humilitatis, quem altior sequitur exaltatio, nisi quia nullus, ut melius vivat, monachi propositum deserit, et omne genus hominum ad monachicam vitam ut magis deo propinquet concurrit.

Qui peccatis addit peccata, quia peccatorum omnium exspectat remissionem: amando peccatum probat se non amare et ideo non mereri peccatorum absolutionem. Qui differt in futuram et forsitan non futuram aetatem vitam suam corrigere: certum bonum dimittit pro dubio, et contemnendo quod perdit probat se non amare quod exspectat et meretur non accipere. Qui certus non est se tantae esse constantiae, ut nullo modo flecti possit a bono proposito: omnino celet bonam voluntatem, ut non nisi cum in opus exit appareat in publico. Qui bonum quod vult facere ut melius fiat differt: bonum est, si melius certum est. Quod si melius bonum dubium est et perdere minus bonum nimis est damnosum et irrecuperabile: consilium est ut acceleret facere bonum minus, ne nimis exspectando maius non faciat maius nec minus. Qui iudicat levitatem voto se ligare ad faciendum quod bonum est, ut iam non sit liber ad non faciendum: iudicet doctorem levitatis illum qui dicit: »vovete et reddite«. Nullatenus enim reprehendendus est qui quod bonum est vovit, sed qui non reddit quod vovit. Certum quippe est quia qui bene vovet, ipso voto deo placet. Qui ergo aliquid boni vovit, non paeniteat quia fecit unde deo placeat, sed festinet reddere quod vovit, ut plus placeat.

Haec, fili carissime, consilia, has consolationes in praesenti maxime tibi necessarias iudicavi, haec paterna sollicitudine ego, quem patrem et consiliarium non mea dignitate, sed tua voluntate elegisti, dictavi. Haec interim reminisci non desinas, donec quod deo inspirante vovisti, ipso adiuvante perficias. Vale, desiderate cordi meo, et festina satisfacere de te desiderio meo, quod utinam facere placeat omnipotenti deo! Amen.

69 reddite] Ps. 75,12.

61 possit flecti *ELP* 70 vovit[1]] novit *P* 76 dignitate] voluntate *ELP* 77 vovisti] novisti P 79 Amen *om.* *LP*

102.

A GREGORIO papa.

Eius precibus se et ecclesiam commendat. - Ei praecipit, ut iustitiam faciat cuidam converso suo.

GREGORIUS episcopus, servus servorum dei: ANSELMO, venerabili abbati Beccensi, salutem et apostolicam benedictionem.

Quoniam fructuum tuorum bonus odor ad nos usque redoluit, quam dignas grates deo referimus, et te in Christi dilectione ex corde amplectimur; credentes pro certo tuorum studiorum exemplis ecclesiam dei in melius promoveri, et tuis similiumque tibi precibus etiam ab instantibus periculis, Christi subveniente misericordia posse eripi. Nosti, frater: si iusti apud deum praevaluit oratio, quid iustorum? Praevalebit equidem, immo impetrabit sine dubio quod petierit. Ipsius etiam veritatis auctoritate cogimur hoc confiteri: »Pulsate«, inquit, »et aperietur vobis«, »petite et accipietis«. Pulsate simpliciter, petite simpliciter, haec etiam quae sibi placeant. Simplex est ostium, simplex dator. Vult peti simplicia, et quae sibi conveniant. Hoc modo aperietur, hoc modo accipietis, hoc modo iustorum exaudietur oratio. Unde volumus tuam tuorumque fraternitatem assidue deum orare, ut ecclesiam suam et nos, qui ei licet indigni praesidemus, ab instantibus haereticorum oppressionibus eripiat, et illos errore dimisso ad viam veritatis reducat.

Querimoniam apud nos fecit quidam peregrinus de quodam converso tuo. »Iustus dominus iustitias dilexit, aequitatem vidit vultus eius«. Imitare dominum tuum, imitare magistrum, a quo habes doctrinam vitae. Praecipimus etiam et nos, ut ei iustitiam facias coram HUBERTO, dilecto filio nostro, et – ut intelleximus – amico tuo.

Ad Ep. 102: Scripta circa a. 1079, sec. JAFFÉ, *Biblioth. Rer. Germanic.* t. II [1865], p. 561. 1 GREG.] Papa VII. regnavit annis 1073-1085. 7-8 oratio] Cf. Iac. 5,16. 9 petierit] Cf. 2 Reg. 19,38. 10 accipietis] Cf. Matth. 7,7 (Vulg.: petite et dabitur vobis). 18 vultus eius] Ps. 10,8 (Vulg.: et iustitias). 20 HUB.] Subdiaconus Cardinalis, legatus Apostolicus in Normannia et Anglia (cf. Ep. 125).

Ep. 102 (prius II, 31) *coll. cum MDEVLP* 3 usque ad nos *MD* 6 tibi *om. MD* 7 Nosti] Novisti *MD* 9 Praevaluit *V* 10 vobis *om. MDLP* 13 exauditur *M* 14 orare] exorare *D* 15 qui ei] cui *MDV* 18 dominus] et *add. E* iustitiam *MD* 19 magistrum] tuum *add. D* 20 HUB.] hugone *MD* 21 tuo] vestro *LP*

103.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Ad eum mittit GISLEBERTUM, quem ut brevi remittat, enixe precatur.

Domino et patri, reverendo archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS, servus servorum dei Becci commanentium, cum eisdem dominis suis, quod domino fideles servi, quod reverendo patri reverentes filii.

De domno GISLEBERTO, ut eum vobis mitteremus, vestrae satisfecimus iussioni. Quod autem tardius quam iussistis, verum est quia non est factum negligentia, sed ob multa quae nunc enarrare longum est impedimenta. Sed scitote quia, si quis fecerit ut ipse in Anglorum terra remaneat, nimis grave et maius quam breviter dici possit damnum in praesenti et in futuro, interius et exterius ecclesiae nostrae et tristitiam faciet. Quapropter precamur et obsecramus quantum, salva iustitia et vestrae sanctitatis reverentia, nobis licet, per pietatem et per caritatem, quam erga nos vestram semper habere paternitatem cognovimus, ut si absque dei voluntatis obviatione fieri posse videritis: potius fratribus et amicis desiderantibus ad certam suam salutem et aliorum utilitatem per vestram instantiam reddatur, quam quibuslibet alienis ad periculum sui damni et illorum dubiam utilitatem ingeratur.

Breviter quod multum volumus et expedire credimus obsecramus, quia sapientiae vestrae pauca verba sufficere non ignoramus. Quod si divinam dispositionem nostrae sic resistere petitioni vestra cognoverit prudentia, ut aliter fieri necesse sit: quod mihi, si praesens essem, vestra prudentia de re ipsa concedere aut facere consuleret, vestrae committo potestati.

Ad Ep. 103: 4 GISL.] De eo cf. Ep. 84. 13-15 ingeratur] LANFRANCUS eum pro quadem abbatia elegerat (cf. Ep. 106).

Ep. 103 (prius II, 13) *col*[1]. *cum NEVLP* 4 GISL.] EISLEB. *E* 6 impedimenta] *sic editiones; mss.* impotentia 9 nostrae et] et *om. P* 15 utilitatem dubiam *VLP* 16 credimus] et *add. P*

104.

Ad fratres apud Confluentium commanentes.

De monacho qui invito abbate Parisiis moratur, et de diversis negotiis.

Frater ANSELMUS, abbas Becci: fratribus Beccensibus apud Confluentium commanentibus salutem.

Mittite nostras litteras BENEDICTO, monacho de Sancto Petro supra Divam, qui propter scholas moratur apud Parisium et conversatur in monasterio Sancti Maglorii. Mando enim illi et consulo ut ad monasterium suum redeat, a quo contra voluntatem abbatis sui abest. Promisit enim idem abbas eius mihi se illi misericordiam et mansuetudinem pro nostro amore, si redierit, exhibiturum. Quod si facere voluerit, omnino illum sicut monachum de nostro monasterio caritativa sollicitudine benigne iuvate, quatenus aut equo usque ad nostrum monasterium aut navi usque Fraisnosam venire possit.

Quod domnus RODULFUS mandavit vobis de equo suo et de monacho Sancti Germani, facite; sed hoc a me mandatum esse dicere nolite, sed a domno RODULFO. Valete et scitote quia miserante deo de aegritudine, quam nuper habui, bene convalesco, et hoc amico nostro domno URSIONI notum facite. Epistolas nostras, quas domnus MAURITIUS nobis mittere debuit, adhuc exspectamus. Iterum valete.

Ad Ep. 104: Scripta circa a. 1085: aegritudinem suam, de qua etiam in Ep. n. 106 sermo erit, commemorat. 1-2 apud Confluentium] Cf. Ep. 97. Agitur de Confluentio Sanctae Honorinae, ubi Isara et Sequana confluunt. Cf. *Chronicon Beccense* ad a. 1082 (*PL* 150, 647). 6 abbatis sui] FULCONIS, ut ex Ep. sequente colligitur. 12 ROD.] Idem esse videtur ac is, qui in Ep. 55 memoratur. 16 URS.] Priori in monasterio S. Martini de Campis (cf. Ep. 162). 16-17 exspectamus] ANSELMUS epistolas suas collegit (Cf. de ea re *Rev. Bénéd.* 1936, p. 307 s.; 310 s.).

Ep. 104 (prius II, 14) *coll. cum NEVLP* 3-4 supra] super *LP* 4 dinam *corr. ex* divam (?) *V* 7-8 si redierit pro nostro amore *ELP* 9 nostro *eras. L*; *om. P* 15 nuper] *in margine abscis. N*

105.

Ad FULCONEM abbatem S Petri supra Divam.

Exorat ut mitius agat cum fugitivo monacho paenitente.

Domino et patri, reverendo abbati FULCONI: frater ANSELMUS orationum et servitii fidelitatem.

Filius vester, qui a paternitate vestra inordinate abierat, paenitens et ad omnem satisfactionem secundum vestrum iudicium paratus humiliter redit. Qui non tam postulat, ut illi poenam quam meruit remittatis, quam ut vel ultimum illum intra gregem, quem sua culpa dimiserat, vestra misericordia constituatis. Precor igitur ego sanctitatem vestram, ut non tam consideret districtio vestra quod ille fecit peccando, quam penset pietas vestra quod facit humiliter paenitendo. Precor etiam fratres et dominos nostros alios, filios vestros, ut paternitatis vestrae misericordiam pro eo exorantes gaudium se monstrent habere, quia frater eorum »mortuus fuerat et revixit, perierat et inventus est«. Qua vero mensura erga eundem fratrem iudicium sive misericordiam vestram ostendere debeatis – sicut scriptum est: »misericordiam et iudicium cantabo tibi, domine« –: vestrae potestatis est et vestrae prudentiae; tantum ut superexaltet misericordia iudicio.

Ad Ep. 105: Scripta mox post Ep. praecedentem. 1 FULC.] De eo cf. Ep. 61 et 88. Eum fuisse abbatem S. Petri supra Divam ex Ep. praecedente elucet. 11-12 inventus est] Cf. Luc. 15,32 (Vulg.: mortuus erat). 5-7 ultimum] Cf. *Regulam* s. BENEDICTI, c. 29 (ed BUTLER[3], lin. 4). 13-14 domine] Ps. 100,1. 15 iudicio] Cf. Iac. 2,13; *Regulam* s. BENEDICTI, c. 64 (lin. 26).

Ep. 105 (prius II, 15) *coll. cum NEVLP* 3-4 paenitens et ad] paenitens ad *V* pęnitus ad *ELP* 4 iudicium vestrum *LP* 6 intra] inter *ELP* 11 mortus *V* 13 vestram *om. LP* 15 iudicio] iudicium (*a sec. manu?*) *corr. ex* iudicio *V*

106.

Ad GISLEBERTUM abbatem Westmonasteriensem.

Gratulatur ei de electione ad abbatis dignitatem.

Suo dilectissimo, olim divina dispositione filio, nunc dei gratia coabbati GISLEBERTO: frater ANSELMUS in hac vita diu sancte vivere cum prosperitate, in futura feliciter cum aeternitate.

Etsi tarde propter aegritudinem impedientem dilecto dilectori meo pro nova sibi divinitus data gratia scribo, non tamen tepide, quantum ad voluntatis benevolentiam pertinet, dico: »Gloria in altissimis deo, et in terra« gaudium »hominibus bonae voluntatis«, qui iudicium suum de te manifestavit, quod hactenus apud se occultum, licet semper de te pro humana aestimatione bona crederemus, servavit.

In eo namque vitae proposito, in quo te custodiendo semper eius gratia sapientia erudivit et in sanctitate nutrivit, patrem et doctorem pastoremque animarum te constituit. Multo enim melius de te sperandum est et de similibus tuis, quorum vita est in sancta conversatione nutrita, quam de me et de similibus meis, quorum vita olim est in saeculari conversatione detrita. De vobis enim sperandum est, cum ad aliorum curam promovemini, quod dum et alios ad vestri similitudinem instruitis, iustitia vestra perficiatur; de nobis vero timendum est, cum tanto pondere gravamur, ne iniustitia nostra occulto dei iudicio augeatur. Quanto igitur melius est de tua sanctitate in suscepto officio sperandum, tanto magis est et securius de tibi concessa gratia gaudendum.

Omnipotens deus, qui te custodem aliorum constituit, ipse te sua gratia sic adiuvet et custodiat, ut pro tua et illorum iustitia aeternam tibi beatitudinem retribuat.

Ad Ep. 106: Scripta circa a. 1085. 2 GISL.] De eo cf. Ep. 84 et 103. Abbas circa a. 1085 constitutus est. Cf. ROBINSON, J. Armitage, *Gilbert Crispin, abbot of Westminster* (1911). 4 propter aegritudinem] Cf. Ep. 104. 6-7 voluntatis] Cf. Luc. 2,14. 10-11 nutrivit] Cf. *De nobili Crispinorum genere* (*PL* 150, 738 B): ‚Willelmus Crispinus filium suum in tenera aetate nomine Gislebertum praedictis patribus deo nutriendum sub regulari disciplina obtulit'.

Ep. 106 (prius II, 16) *coll. cum NEVLP* 1 dispositione] dispensatione *LP* 6 pertinet *om. LP* 7 suum *om. P* 9 credemus *P*

107.

Ad G. episcopum.

Gratias agit de promissis orationibus et auxiliis. - Pro RICOARDO adiuvando petit.

Domino et patri, reverendo episcopo G.: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, temporalem prosperitatem et aeternam felicitatem.

Gratias agimus vestrae sanctitati, quae nostras et fratrum nostrorum orationes postulando suas nobis est dignata per dilectum fratrem nostrum domnum RICULFUM concedere et suae benevolentiae auxilia, ubicumque se opportunitas exhibebit, promittere. Ad quod quanto minus quod digne recompensare possimus habemus, tanto magis quidquid possumus ad vestrae celsitudinis servitium et opere et voluntate impendere debemus, et deum, propter quem nobis ista promittitis, orare ut ipse vobis secundum suam copiosam largitatem retribuat, quod nos propter nostram parvitatem non valemus.

De filio vestro, fratre nostro, domno RICOARDO, quamvis honestius nobis esset et mallemus prius servire quam aliquid petere: vestram tamen, quoniam ita res exigit, rogamus benignitatem, quatenus illi propter nostrum amorem concedatis, si quid de se aut de praebenda sua petierit quod vestram non dedeceat honestatem.

Ad Ep. 107: Scripta post Ep. 78. 1 G.] Est GONDULFUS, episcopus Rofensis, ut videtur (cf. infra). 5 RICULF.] In catalogo Becc. n. 80. 11 RICOARDO] De eo cf. Ep. 78, in qua eum ANSELMUS similiter GONDULFO episcopo commendaverat.

Ep. 107 (prius IV, 124) *coll. cum NLP* 1 .G.] *sic mss.; in L spatium post* .G. 6 se *om. LP* 13 quoniam] quia *LP*

108.

Ad MAINERIUM abbatem S. Ebrulphi.

Dilationem itineris sui communicat.

Domino et patri, reverendo abbati MAINERIO: frater ANSELMUS salutem.

Scitote quia quo iturum me vobis mandaveram, non ibo ante Octavas Epiphaniae domini. Deinde nescio quando ibo aut si ibo. Interim si vobis placeret ut domnus SERLO ad nos, cum vobis opportunum esset, quantum iuberetis moraturus veniret: mihi quidem placeret et puto quia illi non displiceret. Precor sanctitatem vestram ut, si vobis molestum non est, per vos notum fiat dominis et amicis nostris de Sagiensi monasterio quod de nostro mando itinere. Scio enim eos sicut vos sollicite orare pro me ad eiusdem itineris prosperitatem. Nec paeniteat caritatem vestram orasse pro itinere nostro, quia modo non eo. Potens est enim deus servare mihi orationes vestras in opportunam diem. Valete.

109.

Ad HUGONEM archiepiscopum Lugdunensem.

Ut mutet titulus duorum opusculorum quae miserat, rogat. - Pollicetur se opuscula, quae in animo habeat scribere, missurum esse.

Domino et patri, archiepiscopo Lugdunensi venerabili HUGONI: frater ANSELMUS in praesenti saeculo sancte vivere, in futuro beate.

Pondus vestrae auctoritatis facit me dare pondus meis nugis. Cum

Ad Ep. 108: Scripta fortasse ante iter secundum Anglicum (cf. Ep. 116). 1 MAIN.] Abbas S. Ebrulphi Uticensis (1066-1089). 5 SERLO] Prior, postea (1089-1091) abbas eiusdem monasterii, tandem episcopus Sagiensis (1091-1123). **Ad Ep. 109**: Scripta post Ep. 100.

Ep. 108 (prius IV, 125) *coll. cum NLP* 3 iturum] iterum *P* 9 ad eiusdem] et eiusdem *LP* **Ep. 109 (prius II, 17)** *coll. cum NEVLP* 1 vener. archiepiscopo *N* Lugdunensi *om. N* (*Rec. prior.? Cf. Ep. 100*)

enim celsitudo vestra tanti pendat opuscula nostra ut ea petere et legere dignetur, non nihil mihi quod tanto viro placet esse videtur. Quapropter nullatenus apud vestram prudentiam me ridendum existimo, si qualiter aptius titulari debeant eadem opuscula considero. Precor igitur ut si libellos, quos sanctitati vestrae iussus misi, recuperare poteritis: illud quod in ipsis titulis positum est, scilicet *de ratione fidei*, velut superabundans recidentes, illum quem *Monoloquium* nominavi, *Monologion* vocetis, et alterum non *Alloquium*, sed *Proslogion* tituletis; et secundum titulorum correctionem finem praefatiunculae minoris libelli, quae de eisdem titulis loquitur, emendetis.

Cur autem hanc mutationem fieri rogitem exponere – si tantum fiat – nec adeo est necessarium, nec hac epistolari brevitate, quam proposui, congruum. Quod si secundum nostram petitionem feceritis, hoc vestrae paternitati volo retribuere ut, si deus mihi ea quae desidero dederit scribere, aspectui vestro nolim ea, ut puto, non minus prioribus placitura, subtrahere.

Fidelitatem vestram, quam semel cordi meo commendavi, protegente deo servat et servabit, nec dissimiliter de gratia vestrae sanctitatis sperat et sperabit.

110.

Ad HENRICUM abbatem.

Petit, ut sibi per litteras sigillo munitas confirmet se monachum suum FULCHERALDUM ecclesiae Beccensi cedere.

Domino et patri, reverendo abbati HENRICO: frater ANSELMUS huius vitae diuturnam prosperitatem et futurae aeternam felicitatem.

Lator praesentium retulit mihi vestram paratam esse sanctitatem de domno FULCHERALDO, filio suo, nostram facere voluntatem. Cui nuntio, quoniam nec vestras litteras nec sigillum vestrum, certum litterarum testimonium, video, non omnino sum credulus; nec cum reminiscor quia amicus

4 opuscula nostra] Cf. Ep. 100. 11-12 emendetis] Cf. Vol. I, p. 94, 11-13. **Ad Ep. 110**: Scripta post Ep. 55. 1 HENR.] De eo et ad rem cf. Ep. 55.

7 eadem opuscula debeant *ELP* 8 recuperari *N* 10-11 *Monologion* vocetis, et alt. non *Alloquium*] monoloquium *P* 18 Fidel.] F (*ras.*)itatem *P* **Ep. 110 (prius II, 20)** *coll. cum NEVLP* 4 fulceraldo *V* fulcherado *N* 5 vestrum sigillum *ELP*

amico tres panes petente, etsi non surgat »eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen« surgit et dat »illi quotquot habet necessarios«, non sum penitus incredulus. Si enim somnolenti amici pigritia vincitur mediae noctis tempore importunitate: quanto magis tot annorum importunitas impetrabit a vestra caritate?

Si ergo deus posuit in corde vestro, ut praefatum filium vestrum ecclesiae nostrae sub abbatum eius regimine penitus concedatis – non enim peto nec expedit ut rediturus veniat propter longae viae periculosam difficultatem –: precor per eandem importunitatem, quatenus epistola vestro sigillo signata indubitabilem mihi vestram ostendat voluntatem. Postquam vero certi erimus, nostrae sollicitudinis erit qualiter illum habeamus.

111.

Ad FULCHERALDUM consobrinum.

Ei eadem fere scribit.

Suo carissimo in Christo fratri, in carne consanguineo FULCHERALDO: frater ANSELMUS salutem.

Si domnus abbas HENRICUS te nostrae ecclesiae perpetim concedere paratus est – aliter enim non consulo te venire, quia non expedit nec facile est monachum ire et redire tam longo itinere –: debuisti instare ut hoc mihi suis litteris et sigillo intimaret, sicut mandavi, ne pauperem hominem frustra cogeres tanto itinere laborare. Non enim decet ut pro solo verbo talis homunculi tantam rem incipiam. Moneo igitur quatenus aut litteras cum sigillo domni praefati abbatis, sicut dixi, mittas, aut omnino quod fieri nullatenus potest dimittas et dispositionem vitae tuae totam divinae misericordiae committas.

6-8 necessarios] Cf. Luc. 11,8. **Ad Ep. 111**: Simul cum Ep. praecedente missa.

10 annorum] amicorum *V* **Ep. 111 (prius II, 21)** *coll. cum NEVLP* 1 folcheraldo *ELP* (*at cf. Ep. 110*) folceraldo *V* .F. *N* 6 mandavit *ELP* 8 aut litteras] aut *om. ELP*

112.

Ad HUGONEM inclusum.

Suggerit ei, quomodo saeculares qui ipsum adeunt, ad patriae caelestis amorem accendere possit.

Domino et amico carissimo HUGONI incluso: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, a malis excludi, in bonis includi.

Duo viri laici nuper ad me venerunt dicentes se a vestra dilectione missos, quatenus ex nostra exhortatione aliquid assumerent, unde se ad patriae caelestis amorem accenderent. Per quos etiam, ut referebant, postulastis ut aliquid a me breviter scriptum acciperetis, unde saecularium mentes hominum vos adeuntium ad huius saeculi contemptum et aeterni regni desiderium incitaretis.

Quod vos tanto melius per vos efficere potestis, quanto liberius hauritis vitae dulcedinem caelestis. Nam quod ego quasi a longe intueor, vos gustu sentitis; et quod ego mente ieiuna ore rumino, vos cordis affectu glutitis. Quod enim ego de sanctae vitae rectitudine utcumque intelligo, vos operibus tractatis; et quod ego utcumque loqui possum, vos faciendo gustatis. Quanto ergo satur suavius quam ieiunus eructat, tanto dulcius vestra commonitio quod persuadere nititur inculcat. Sed quoniam vestrae aliquid negare nequeo voluntati: quamvis hoc quod a me petitis in latitudine sanctae scripturae multo melius inveniatis, tamen dicam aliquid secundum petitionem vestram, ne me velut eius contemptorem arguatis. Sic itaque aliquem illiteratum et qui altiora capere non possit, ad beatitudinis aeternae desiderium existimo posse invitari:

Frater carissime, regnum caelorum clamat deus se habere venale. Quod quidem regnum caelorum tale est, ut eius beatitudinem et gloriam nec oculus hominis mortalis possit videre nec auris audire nec cor cogitare. Ut

Ad Ep. 112: Scripta post Ep. 109: postquam opusculo suo titulum *Proslogion* dedit. 1 HUG.] Inclusus Cadomensis, ut in Ep. 45 vocabatur. 22-23 cogitare] Cf. 1 Cor. 2,9.

Ep. 112 (prius II, 22) *coll. cum EVLPD* 1 ANS.] .a. *D* 14 quam ieiunus *om. E* 21 Frater] *cum signo div. codd. omnes* se *om. E* 22 regnum caelorum *om. D*

tamen aliquo modo illud possis cogitare: quisquis ibi regnare meruerit, quidquid ipse volet, hoc erit in caelo et in terra; quidquid vero nolet, non erit in caelo nec in terra. Tanta enim erit dilectio inter deum et eos qui ibi erunt et inter se ipsos invicem, ut omnes se invicem diligant sicut se ipsos, sed omnes plus ament deum quam se ipsos. Et propter hoc nullus ibi volet nisi quod deus; et quod unus volet, hoc volent omnes; et quod unus vel omnes, hoc ipsum volet deus. Quapropter quidquid unusquisque volet, hoc erit et de se ipso et de omnibus aliis et de tota creatura et de ipso deo. Et sic singuli erunt perfecti reges, quia quod singuli volent, hoc erit; et omnes simul cum deo unus rex et quasi unus homo, quia omnes unum volent, et quod volent erit. Hanc mercem clamat deus de caelo se habere venalem.

Si quis quaerit quo pretio, respondetur illi: Non indiget terreno pretio, qui vult dare regnum in caelo, nec aliquis potest deo dare quod non habeat, cuius est totum quidquid est. Nec tamen dat deus tantam rem sine omni pretio, quia non dat illam non amanti. Nemo enim dat quod carum habet, illi cui carum non est. Quoniam ergo deus tua re non eget, nec dare debet tantam rem contemnenti amare illam: non quaerit nisi amorem, sine quo dare non debet. Da ergo amorem et accipe regnum; ama et habe.

Denique quoniam regnare in caelo non est aliud quam sic conglutinari cum deo et cum omnibus sanctis angelis et hominibus per dilectionem in unam voluntatem, ut omnes utantur simul una potestate: ama deum plus quam te ipsum, et iam incipis tenere quod ibi perfecte vis habere. Concorda cum deo et cum hominibus – si tantum a deo ipsi non discordent –, et iam incipis cum deo et cum omnibus sanctis regnare. Nam secundum quod tu concordabis modo cum deo et cum hominibus in illorum voluntate, concordabit tunc deus et omnes sancti tecum in tua voluntate. Si ergo vis esse rex in caelo, ama deum et homines sicut debes, et mereberis esse quod optas.

Hunc vero amorem non poteris habere perfectum, nisi evacuaveris cor

24-31 de ipso deo] Cf. *Proslogion*, c. XXV (Vol. I, p. 119, 8-12).

25 nolet] volet *V* 25-26 quidquid vero — in terra] quidquid voluerit *D* 27-28 se ipsos] se *D* 34 mercem] mercedem *P* 37-38 sine omni] sine ullo *D* 40 amare *om. D* 41 dare] dari *E* eam *add. D* 42 non] nihil *D* conglutinare *P* 43 cum omnibus *om. D* 44 voluntatem] potestatem *D* 45 te ipsum] et proximum tamquam te ipsum *add. D* Concorda] *cum signo divisionis in margine E* 46 discordent] concordant *D* 52 vero *om. ELP*

tuum ab omni alio amore. Quippe sic est de corde hominis et de hoc amore, quomodo de vase et oleo. Nam sicut vas quanto magis habet aquam aut alium similem liquorem, tanto minus capit oleum: ita cor in quantum occupatur alio amore, in tantum excludit istum. Est et aliud: quia sicut fetor est contrarius odori et tenebrae luci, sic omnis alius amor huic amori. Sicut igitur contraria numquam simul integre conveniunt, sic nec iste amor cum ullo alio amore in uno corde. Hinc est quod qui cor suum implent dilectione dei et proximi, nihil aliud volunt nisi quod vult deus aut quod vult alius homo – tantum si non sit contra deum.

Hinc est quod instant orationibus et caelestibus colloquiis et cogitationibus, quia dulce est illis desiderare deum et loqui et audire et cogitare de illo, quem multum amant. Hinc est quod gaudent cum gaudentibus, flent cum flentibus, miserentur miseris, donant indigentibus: quia alios homines tamquam se ipsos amant. Hinc est quod contemnunt divitias, potestates, voluptates et honorari aut laudari. Qui enim haec amat, saepe facit aliquid contra deum et contra proximum. Sic enim »ex his duobus praeceptis universa lex pendet et prophetae«. Qui ergo vult illum amorem habere perfecte, quo regnum caelorum emitur: amet contemptum, paupertatem, laborem, subiectionem, sicut sancti viri faciunt. Sic enim »qui se humiliat, exaltabitur«.

Breviter vobis haec, carissime, sicut postulastis dixi; sed in horum expositione prudentia vestra multo plura proferre poterit quam dixi. Si tamen de plenitudine beatitudinis aeternae aliquid a me latius dictum sanctitas vestra legere voluerit: in fine libelli mei qui *Proslogion* appellatur, ubi de pleno gaudio tractavi, reperire hoc poterit. Valete et orate pro me.

64-65 cum flentibus] Cf. Rom. 12,15. 68-69 prophetae] Matth. 22,40 (Vulg.: in his duobus mandatis). 71-72 exaltabitur] Luc. 18,14. 76 *Proslogion*] De hoc titulo cf. Ep. 109. 77 tractavi] Cf. c. XXVI (Vol. I, p. 120 ss).

54 habet *om. V* 62-66 Hinc est — amant *om. D* 67 et *om. D* aut] et *P* 69 universa *om. D* 69-70 habere illum amorem *VD* 71-72 sicut — exaltabitur *om. D* 73 Breviter] *cum signo divis. ELPD* carissime] frater cariss. *D* 74 proferri *L* 76 proslogion] allucutio *superscript. E*

113.

Ad PETRUM abbatem.

De novitio clerico, qui prius Becci quam in PETRI monasterio petitionem et votum monachi fecit.

Domino et patri, abbati reverendo PETRO: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, per praesentis vitae sanctitatem adipisci futurae felicitatem.

Fratrem me vestrae sanctitatis esse, sicut mandastis, et fraternitatem hanc me velle servare, sicut poscitis, confiteor. Quod quia in URSIONE clerico, qui apud vos petitionem et votum monachi fecit et nunc apud nos manet, vultis apparere, nihil utique vobis minus de illo faciemus, quam a vestra caritate nobis fieri postularemus.

Scitote namque, quoniam apud nos prius quam apud vos petitionem et votum monachi fecit. Si ergo per hoc vos putatis iuste illum posse revocare, quibus posterius hanc petitionem et hoc votum importunitate precantium victus fecit: multo iustius possumus nos illum retinere, quibus hoc prius de longe veniens spontanea voluntate, non ulla nostra persuasione coactus, fecit. Ille quoque multo magis est debitor servare veritatem in prima et libera promissione quam in eiusdem primae promissionis violatione. Nam si praefatae petitionis et voti testes habetis et eiusdem confessionem, nos plus habemus, qui voluntatem ipsius tenemus cum testibus et confessione et priores suscepimus eius promissionem.

Denique vestram non latet prudentiam quia, quanto tempore novitius in incolumitate sui sponte petens monachicam conversionem, in monasterio conversatur ante professionem, secundum regulam nostram differtur propter stabilitatis probationem. Nec interim eum ullus cogere potest ad remanendum,

Ad Ep. 113: 1 PETRO] Est forsitan abbas Ibreiensis (Ivry) in Diocesi Ebroicensi (ab anno circiter 1071).

Ep. 113 (prius II, 23) *coll. cum EVLPD* 1 abbati *om. D* ANS.] .a. *D* 4 me] meae *D* esse] *om. V*; et *ELP* 5 in ursone *D* in co (*ras.*) ursione *V* 11 precantum *EP* 13 nostra] vestra *V* 16 et voti] votis *D* 20 conversionem] conversationem *P*

sed libera ei conceditur potestas ad discedendum. Non dico quod non peccet, si acceptam bonam voluntatem deserat, et quod saepius ore bene promisit, diabolica persuasione deceptus exhorreat; sed dico quia, quamvis coram deo mendacii arguatur, non est tamen abbatis, ut quod ille promisit ab eo violenter exigat. Quam rationem et nobis et vobis pariter servandam esse cognoscitis. Quapropter si praedictum clericum vultis ad vos reducere, mittite pro eo; et si voluerit, liberam habeat potestatem a nobis recedendi; si autem noluerit, non a vestra discretione calumniam pati debet nobiscum remanendi, nec in nobis ulla debet esse voluntas illum expellendi. Hoc enim modo me erga vos paterno affectu uti, quod poscitis, existimo, si quod a vobis mihi ordinate fieri peterem, vestrae fraternitati facere non renuo.

Ad calumniam vestram quam dicitis rationem excusationis nostrae exposuimus; sed quoniam inter nos et vos res haec agitur, consilium vobis dare non audemus. Quo tamen nos utamur in re simili consilio, dicere non prohibemur. Nostrum utique semper est consilium, ut nullum ante illam sui deditionem, quam per cucullae spontaneam acceptionem facit, si ad aliud monasterium ire voluerit, invitum teneamus novitium; sed inquantum possumus illum absolventes, nostrum simul illi consilium, si poscit, impendimus et auxilium. Quod si bonam deserens voluntatem monachus esse noluerit, a voto, cuius se debitorem fecit, non absolvimus; sed nullam illi vim per nos inferentes illum dei exactioni, cui se debitorem fecit, dimittimus. Si autem praedictus clericus nobiscum manserit, et res eius, quas prius sicut se ipsum nobis dedit quam apud vos petitionem et votum monachi faceret, retinere volueritis: nullam a nobis inde calumniam sustinebitis. Valete.

27 pariter *om. D* 28 cognoscatis *D* 29 recedendi] discedendi *D* 32 si quod] sed quod *D* 36 tamen nos] nos *om. D* 37 sui] suam *P* 38 aliud] alium *ELP*

114.

Ad IDAM comitissam.

Gratias agit de tot beneficiis. - Rogat, ut RICARDUM Beccum venturum adiuvet.

Dominae suae dilectissimae, generis et morum nobilitate clarissimae comitissae IDAE: frater ANSELMUS, servus servorum dei Becci commanentium, cum eisdem dominis suis, in flagranti desiderio dei usque in finem manere, de desiderato conspectu dei sine fine gaudere.

Gratias agere reverendae vestrae celsitudini tota mente vellemus, sed utique dignas secundum magnitudinem benevolentiae et beneficiorum, quae nobis et multis pro nobis impenditis, non valemus. Illum igitur, propter quem nobis et quibuscumque potestis tanta bona facitis, oramus, ut ipse vobis secundum multitudinem divitiarum suarum retribuat, sicut optamus. Ex abundantia tamen caritatis hortamur ut benefaciendo non deficiatis, quatenus tempore suo indeficienter metatis.

Domnus RICARDUS, lator huius epistolae, promisit nobis se ad nos, si deus illi concesserit, rediturum et nobiscum deinceps permansurum. Precamur igitur reverentiam vestram ut illum, secundum quod vestra scit prudentia, confortetis, et in omnibus in quibus vestro opus habebit auxilio, propter dei et nostrum amorem adiuvetis.

Dominum nostrum comitem, virum vestrum, et filios vestros, vos ipsa ex nostra parte, quia fideliorem nuntium de nobis ad illos non habemus, sicut pro vestris fidelibus salutate.

Ad Ep. 114: 2 IDAE] De ea cf. Ep. 82.

Ep. 114 (prius II, 24) *coll. cum NEVLP* 12 RICOARDUS *N* 14 scit] sit *V* 19 salutate] salu (*ras.*) *P*

115.

Ad GUILENCUM.

Eum obsecrat, ut fugiat saeculum et Beccum veniat.

Suo dilecto, suo dilectori, suo desiderato GUILENCO: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, non diligere mundum nec ea quae mundi sunt, sed a deo amari et deum amare.

Quid prius dicam in epistola mea dilecto dilectori meo, nisi quod maxime postulat de dilectione mea? Anima namque dilecta animae meae mittendo litteras dilectione flagrantes et dilectionem fragrantes petit a me signa dilectionis, litteras consolationis. Quid autem dulcius, quid iucundius, quae maior consolatio dilectioni quam dilectio? Quid igitur scribam quod magis consoletur te dilectorem meum, quam quia sic te diligit anima mea, ut nisi te teneat, non consoletur de te cor meum nec satietur desiderium meum? Cum enim tanta dilectione, tanta postulatione rogas ut te diligam: utique facis ut te non solum voluntate diligam, sed et necessitate desiderem. Et certe nihil consolatur desiderantem, nisi quod satiat desiderium; et nihil magis torquet quam dilatio.

Optat dilectio tua consolari epistola dilectionis meae; desiderat dilectio mea delectari praesentia dilectionis tuae. Si ergo non vis torquere animam meam: satia quod tam studiose, tam vehementer accendisti, desiderium meum. Quomodo enim mihi dicis quia me diligis et ut te diligam, anima dilecta mea, si vis torquere praecordia mea? Denique si eadem fervent dilectione intima tua qua et mea, necesse est ut eodem desiderio liquefiat anima tua quo et mea. Sed quomodo vel possibile est ut tu velis me diligere te, et tu non similiter diligas me? Ne ergo sis crudelis in animam tuam et meam, veni et consolare tuam et meam. Sed cum exieris de civitate tua, esto LOTH: ne respicias retro. Oculos habe ante, ut discas viam ad veniendum; ne habeas eos retro, ut obliviscaris viam ad redeundum. Quatenus

Ad Ep. 115: Scripta ante iter secundum Anglicum. 24 retro] Cf. Gen. 19,17.

Ep. 115 (prius II, 25) *coll. cum NEVLP* 2 mundi] in mundi (!) *V* 23 meam et tuam *ELP*

cum apostolo obliviscaris ea quae retro sunt et extendas te ad ea quae ante sunt. Aperte dico: sic veni ut simul conversemur, si vis ut invicem nos consolemur.

Possem, mi carissime, commonere dilectionem tuam ex multis sacrae scripturae dictis, ut mundum et concupiscentiam eius contemneres, si ea quae tibi dicturus essem ipse nescires. Memento, carissime, quia per vanitatem transimus ad veritatem. Noli amare vanitatem, si vis obtinere veritatem.

Scito quia in Anglicam terram ante mediam hanc Quadragesimam proficiscor, circa Pentecosten deo annuente monasterium nostrum revisurus. Si tamen deus inspiraret tibi quod desidero et quod tibi expediret: scis quia ‚semper nocuit differre paratis', nec deessent qui te cum gaudio susciperent, sicut susceperunt olim me absente similiter domnum RODULFUM, filium LANSCELINI. Omnipotens dominus praeveniat omnes voluntates et actiones tuas suo consilio et subsequatur suo auxilio, amice mi, dulcissime cordi meo.

116.

Ad monachos Beccenses.

De prospera sua in Angliam navigatione.

Carissimis et desideratissimis dominis suis, servis dei Becci commanentibus: servus eorum frater ANSELMUS de virtute in virtutem proficere, ut deum deorum in Sion mereantur conspicere.

Mox ut de mari exivi in Anglicam terram die dominica mediae Quadragesimae, hora tertia: dictavi has litteras, ut vestram dilectionem de nostri itineris prosperitate laetificarem. Dei enim gratia favente vestris orationibus omnia prospere et honorifice ultra spem meam mihi et iis qui me-

26-27 ante sunt] Cf. Phil. 3,13. 36 paratis] Cf. LUCANUS, *De bello civili*, I, 281. 37 ROD.] Cf. Ep. 99 et 117. **Ad Ep. 116**: Scripta in secundo in Angliam itinere, in media Quadragesima a. circiter 1086.

34 circa Pentec.] in pentecoste *N* 35 scis] scit *EP* 37 olim *om. N*
Ep. 116 (prius II, 18) *coll. cum NEVLP* 7 omnia] mihi *add. N* iis] his *V*

cum sunt in terra et in mari, postquam a vobis discessi, evenerunt. Precor itaque ut, sicut fecistis hactenus, ita et deinceps peregrinationem nostram orando adiuvetis; sed multo magis precor ut reditum nostrum bene vivendo laetificetis.

117.

Ad WILLELMUM adolescentem.

Eum implorat, ut propositum eundi in Ierusalem ad adiuvandum fratrem dimittat, ac Christum Becci quaerat.

Suo in deo desiderato, dilecto et utinam desideranti dilectori WILLELMO: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, periculosam et aerumnosam contemnere vanitatem et securam atque beatam quaerere veritatem.

Tanta, mi dilecte atque desiderate, dilectione tui animam meam omnipotens dominus sua gratia non meis meritis occupavit, ut inter desiderium salutis tuae et timorem periculi tui angustata diurnis ac nocturnis sollicitudinibus eam pro te stimulantibus quiescere non possit. Et benedictus deus in donis suis, qui utinam sic abstulisset a te odium animae tuae, quomodo dedit mihi amorem salutis tuae! Sustine me, dulcis amice, et tolera dilectorem tuum, si importunus tibi videor et durius quam velis tecum loquor. Amor enim animae tuae cogit animam meam, nec patitur eam pati ut tu oderis eam, cuius amorem semper habet secum. Suscipe ergo, carissime, cum amore – quod oro ut deus tibi det – dicta amatoris tui.

Tu es, dilectissime, tu es – quod dicit amor cum dolore et dolor cum amore – qui, quod deus auferat a te, odisti dilectam animae meae animam tuam; quoniam »qui diligit iniquitatem, odit animam suam«. Iniquitas certe et iniquitates sunt, quo tanto affectu properas, mi dilecte. Iniquitas et iniquitates sunt, quo te trahit impetus torrentis mundanae ruinae, mi desiderate. Iniquitas enim est cruenta bellorum confusio. Iniquitas est superba

Ad Ep. 117: Scripta in itinere secundo Anglico. 1 WILL.] Non videtur idem esse cum WILLELMO, quem ANSELMUS in Ep. 46 in persona plurali alloquebatur 16 animam suam] Ps. 10,6.

Ep. 117 (prius II, 19) *coll. cum NEVLP* 1 Guilielmo *N* 5 dominus] deus *P* 17 mi dilecte] indilecte *P*

mundanae vanitatis ambitio. Iniquitas est insatiabilis falsorum honorum et falsarum divitiarum aviditas. Ad haec – heu me! – video illum, quem tantum diligendo retinere desidero, trahi ab hoste callido decipiente cor eius. Amice hominum et liberator deus, ne pertrahat servum tuum inimicus eius.

Dicis mihi, frater desiderate: Non ista diligo, sed in eis involutum fratrem meum; et idcirco festino in eis convolvi cum eo, ut adiuvem et custodiam eum. Vae aerumnosus dolor de aerumnoso errore filiorum ADAE! Quare, o homo, non potius dicis: non ista diligo, sed Christum, deum meum; et idcirco ista fugiens festino ad eum, ut adiuver et custodiar ab eo? An tu, audito fragore ruentis mundi super fratrem tuum, contemnens vocantem Christum curris sub ipsam ruinam, ut homunculus homunculum, vermiculus vermiculum sub tam confuso pondere et ponderosa confusione adiuvet et custodiat? Responde, frater: quis adiuvabit et custodiet te illum adiuvantem et custodientem? Deus, quem minus studes sequi quam ipsum fratrem tuum? Christum vocantem te contemnis sequi in pace et in patria et inter propinquos et amicos, ut haeres quidem dei, cohaeres autem eius, possideas regnum caelorum; et per tot et tantas itinerum difficiles asperitates, per marium turbines et procellosas tempestates in bellicosam confusionem curris ad fratrem tuum, ut videas eum – ut multum dicam – tenentem regnum Graecorum; – et tu putas quia deus plus adiuvet et custodiat illum per te quam sine te, aut te ipsum propter illum quam propter se ipsum? Immo multo minus hoc faciet. Irascitur enim, si videt ullum ab ullo amari plus quam se.

Sed forsitan dicis: Si incipio sequi Christum, timeo ne imbecillitate mea deficiam. Iterum et iterum dolendum et lugendum de errore filiorum hominum. Ad ea quae semper deficiunt, immo ad ipsum defectum currendo toto affectu non timent defectum; et ad deum numquam deficientem et suum auxilium promittentem non audent proficere timendo defectum? Gaudent deficere ut deficiant, et timent proficere ne deficiant? Crede, rogo, consilio dei, et committe te totum auxilio dei, et non senties defectum in servitio

35-36 cohaeres autem eius] Cf. Rom. 8,17.

20 honorum] bonorum *V* 21-22 tantum] tanto *P* 25 in eis festino *ELP* 34 et in] in *om. ELP* 37 marium] maritum *P* 41 faceret *V* videt] viderit *LP* 43 Sed] *cum signo divisionis EVLP* 48 rogo] ergo *LP* 49 committo *LP* (*in ras.*)

dei. Iacta, amate et desiderate et dulcis amice, »iacta cogitatum tuum in domino«, et certus esto, promittente spiritu sancto, quia »ipse te enutriet«.

Ne differas tantum bonum tuum et comple de te desiderium meum, ut habeam te in eundo post Christum socium meum, et conemur simul quatenus tu me tuum, et ego te possim videre in haereditate Christi, ipso dante, consortem meum. Ne pudeat te rumpere vincula propositae vanitatis, quia non dedecus, sed honor est transire in libertatem veritatis. Pudeat te deum minus thesaurario Belvacensi diligere, qui tuae aut minoris aetatis adolescens delicatus et pulcherrimus, valde dives et nobilissimus et immoderatus amator saeculi, nuper postquam ivi in Angliam, nescio qua causa veniens Beccum statim recessurus, subita sancti spiritus gratia mutatus, se monachum ibi permansurum, tonsura statim et habitu nostro sumpto, spopondit, se nunc laetiorem quam umquam in vita sua fuisset affirmans. Ne erubescas profiteri te pauperem Christi, quia tuum erit regnum caelorum. Ne timeas facere te militem tanti regis, quia rex erit ipse in omni periculo tecum. Ne tardes amplius in hac vita meliorem quam constituisti viam incipere, ne forte in alia vita moreris coronam beatam percipere. Moneo, consulo, precor, obsecro, praecipio ut dilectissimo, ut dimittas illam Ierusalem, quae nunc non est visio pacis sed tribulationis, et thesauros Constantinopolitanos et Babylonios cruentatis manibus diripiendos; et incipe viam ad caelestem Ierusalem, quae est visio pacis, ubi invenies thesauros non nisi istos contemnentibus suscipiendos.

Invitus finio longam epistolam, quia ex abundantia cordis multum tibi loqui cupit os meum. Omnipotens deus, qui de illo quem supra dixi, quem simili sed impari desiderio, quia minori spe quam te desiderabam, gaudere facit plus quam sperabat cor meum, non frustretur maiorem de te spem et

50-51 in domino] Ps. 54,23 (Vulg.: iacta super dominum curam tuam). 51 enutriet] Ibidem. 57 thesaurario Belvacensi] De eo cf. Ep. 99 et 115. 68 et 70 visio pacis] Cf. Ez. 13,16. - Cf. etiam Hymnum ad Vesperas Dedicationis ecclesiae in Breviario Romano: Caelestis Urbs Ierusalem, Beata pacis visio; sive in Breviario Benedictino-Monastico: Urbs Ierusalem beata, Dicta pacis visio. 73 quem supra dixi] I. e. de thesaurario Belvacensi.

51 quia] quoniam *LP* 57 minus deum *ELP* 68 constinopol. *LP* 72 qua *corr. ex* quia *E* 73 os cupit loqui *P* 74 quam te] quam de te *LP* 75 fraustetur *P*

Recensio alia: 59 nuper postquam ivi in Angliam] *sic NMDU;* olim cum similiter, ut modo sum, in Anglia essem *EVLP*

maius desiderium meum. Quod si deus cordi tuo ante reditum meum inspirare dignaretur: ita est deus Becci cum fratribus nostris me absente sicut me praesente. Dominus dirigat cor tuum secundum voluntatem suam et satisfaciat voluntati meae de te secundum misericordiam suam. Amen.

118.

Ad monachos Beccenses.

De negotiis in Anglia susceptis refert. – Fratres ad vitam religiosam accendit.

Dominis et fratribus carissimis, servis dei Becci commanentibus: frater ANSELMUS, servus eorum, semper ad meliora cum humilitate proficere et numquam deficere.

Bene fecistis quia de rebus domni HUGONIS defuncti et de iis quae erga vos sunt mihi mandastis; et quia gratia dei vos et vestra protegi intimastis, me semper hoc desiderantem valde laetificastis. Quoniam autem vos scio non dissimiliter desiderare nosse quae circa me sunt: scitote quoniam ex quo a vobis, vestris me prosequentibus orationibus, egressus sum, omnia mihi prospere per dei misericordiam evenerunt et iis qui mecum sunt. Ubicumque enim vel eundo vel morando sum, non aliter quam in nostra re propria deo donante sum.

De rebus domni HUGONIS quas saisistis, cum ROGERO, nepote eius, et cum rege, sicut oportere scivi, sum locutus; sed quamvis verba bonae spei responderint, nondum tamen finem quem expeto sum assecutus. Quapropter si quis alius resaisierit quod saisistis, nihil amplius inde faciatis quam fecistis; sed mobilia tantum tenete quae inde habuistis. Quoniam vero

Ad Ep. 118: Scripta in itinere secundo Anglico. - Post Ep. 115 et 116. 4 HUG.] De Mellento, ut puto (in catalogo Beccensium n. 136 aut 137), qui circa a. 1077 Becci religionis habitum assumpsit, et ibidem die XV. Octobris a. 1080 mortuus est (cf. PORÉE, *L'Abbaye du Bec*, t. I, p. 166, nota 1; 332; 399).

Ep. 118 (prius II, 26) *coll. cum NEVLP* 4 de his *V* 8 persequentibus *E* 9 et his *V* 10 nostra] vestra *LP*

Recensio posterior: 12-16 De rebus domni HUGONIS — habuistis] *sic ND; om. EVLP* 16 Quoniam] vero *add. EVLP*

rex cartam nostram de rebus quas habemus in Anglia, non nisi praesentibus datoribus, qui non omnes in curia paschali adfuerunt, voluit confirmare: iussit me usque Pentecosten ad curiam suam, ubi omnes simul iam convenerunt, exspectare; qua confirmatione peracta, deo vestris favente precibus ad desiderantes et desideratos meos desidero remeare.

Notum est dilectae mihi dulcedini vestrae, quia »religio« vestra »munda et immaculata apud deum et patrem« est desiderium meum, et bona vita vestra est in hoc saeculo gaudium meum. Si quid ergo de vestra caritate pro hac voluntate bene merui, ut taceam bene vivendi praemium, quod maius est: precor, obsecro ut bene vivendo laetificetis absentes et praesentes cor meum, et de bono vestro impleatis desiderium et gaudium meum. »Et pax dei, quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras«, ut magis ac magis, quod gratia dei estis, »solliciti« sitis »servare unitatem spiritus in vinculo pacis«.

Domnum HUGONEM de Gornaco, dilectissimum nostrum, et domnum ODONEM, antiquum amicum et novum commilitonem nostrum, et carissimas dominas et matres nostras, domnam EVAM et domnam BASILIAM, ex nostra parte quanto dulcius potestis salutate et eos, sicut vos et illos decet et nostram scitis voluntatem, serviendo et honorando confortate. Si plus quam dixi moram fecero, tolerate, quia – spero in deo – non erit sine aliqua utilitate.

19 usque Pentecosten] Cf. Ep. 115, in qua ad hoc festum se reversurum esse dixit. 22-23 patrem] Iac. 1,27. 28-29 vestras] Phil. 4,7. 29-30 pacis] Eph. 4,3. 31 HUG. de Gorn.] De eo cf. Ep. 68. 33 EVAM] De ea cf. Ep. 98. BAS.] De ea cf. Ep. 68.

19 usque] ad *add. LP* 20 vestris favente deo *ELP* 22 Notum] *cum signo divisionis LP* dilecti *V* 23-24 est desiderium — vita vestra *om. P* 35 honorando] orando *LP*

119.

Ad ROBERTUM monachum.

Eum hortatur, ut in monasterium suum quod reliquit, revertatur.

Domino et fratri dulcissimo ROBERTO: frater ANSELMUS salutem et vitam consequi sempiternam.

Dictum est mihi quia, postquam ivi in Angliam, noluistis in monasterio vestro conversari. Quod si factum est bono animo et propter rationabilem causam, utcumque potest tolerari; si vero aliquo rancore factum est, scitote me multum mirari. Nam etiam si haberetis aliquam causam quae vobis recta videretur, ut a monasterio vestro vos alienaretis: vel propter amorem nostrum deceret vos exspectare, donec mihi rem ipsam quae vos offenderet intimaretis, et deinde nostro consilio cor vestrum, sicut servum dei deceret, pacaretis.

Precor igitur ut, si me et consilium meum diligitis – sicut ego vos semper dilexi et diligo –, ad monasterium vestrum veniatis et ibi cum aliis pacifica et benigna conversatione deo serviatis. Si autem mihi acquiescere nolueritis, scitote quia animae vestrae non expedit et me contristatis. Quod si vobis grave est placita tenere quae vobis commendavi, magis volo ut illa dimittatis, quam quod animam aut famam vestram laedat faciatis. Non dico modo verba inconvenientia, quae de vobis pro hac occasione dicuntur in Anglia. Valeat mihi dulcis caritas vestra et ne faciat quod me contristet, quia iucunda est mihi benignitas vestra.

Ad Ep. 119: Ex Anglia missa. 1 ROB.] Est, ut puto, ROBERTUS de Briodna, ex monasterio S. Wandregisili, de quo in Ep. 143. S. ANSELMUS videtur fuisse administrator istius abbatiae.

Ep. 119 (prius II, 27) *coll. cum NEVLP* 1 Rodberto *LP* 7 nostrum amorem *N* 14 non animae vestrae *N*

120.

Ad HAIMONEM et RAINALDUM consanguineos.

Eos ad conversationem monasticam secum in monasterio Beccensi accendit.

Suis dilectissimis et desideratissimis consanguineis HAIMONI et RAINALDO: frater ANSELMUS, servus servorum dei Becci commanentium, tota virtute vanitatem contemnere et toto affectu ad veritatem contendere.

Cum audivi, animae dilectissimae animae meae, quas sicut se diligit et de quibus quod de se desiderat anima mea, – cum audivi vos de tam longe quaesivisse faciem meam, exprimere nequeo quantum gaudium perfudit cor meum, quantum dilatata est spes mea de vobis, quantum prius ardens vehementius exarsit desiderium meum de vobis. Concupiscunt iam, dilectissimi mei, concupiscunt oculi mei vultus vestros, extendunt se brachia mea in amplexus vestros. Anhelat ad oscula vestra os meum, desiderat conversationem vestram quidquid restat de vita mea, ut in pleno gaudio futurae vitae vobiscum gaudeat anima mea. Hoc optant, hoc orant de vobis ardentia pro vobis intima mea, carissimi; hoc iam fidentius sperant et ad hoc ardentius anhelant, quia vos in Normanniam adduxit voluntas altissimi. Spero enim orando et oro sperando in eo, qui sua gratia tantum fecit, quia secundum votum meum perficiet quod incepit.

Sed quoniam, donec videam quod opto, stimulat me desiderium meum, interim »ex cordis abundantia loquitur os« meum. »Gustate«, amatissimi, quam »suavis est dominus«, quod nequaquam scire potestis, quamdiu vobis dulcis est mundus. Scitis, dilectissimi mei, quia »mundus transibit et concupiscentia eius«, deus autem permanebit et omnis gloria eius. Qui ergo diligit mundum, sectatur vanitatem et consequetur miseram indigentiam; qui

Ad Ep. 120: Ut videtur, ex Anglia missa. 1 HAIM.] Ut putat RULE (l. c. t. I, p. 255), iste factus est monachus Beccensis; in catalogo n. 196. 18 os] Cf. Matth. 12,34. 18-19 dominus] Cf. Ps. 33,9. 20-21 eius] 1 Ioh. 2,17 (Vulg.: transit). 21 permanebit] Cf. Ps. 9,8.

Ep. 120 (prius II, 28) *coll. cum DEVLP* 1-2 RAIN.] Ainaldo *D* 2 servorum *om. V* 13 mea *om. LP* 18 amantissimi *D* 19 dominus] deus *D* 20 quia] quod *ELP*

autem contempto mundo ligit deum, sequitur veritatem et inveniet beatam sufficientiam.

Sed quid cunctor aperte dicere desiderium cordis mei? Dicam ego, persuadeat deus. Desiderati mei, nihil tam bene potestis, quam monasticae vitae propositum arripere; nusquam melius hoc potestis quam cum illo, qui vobis in hoc desiderat et potest deo dante servire et consulere. Utique non fallo, quia amicus sum; certe nec fallor, quia expertus sum. Simus ergo monachi simul, serviamus deo simul, ut de invicem nunc et in futuro gaudeamus simul. Una caro, unus sanguis sumus; una anima, unus spiritus simus.

Denique accessistis, accedendo succendistis, succendendo conflastis, conflando consolidastis animam meam cum animabus vestris. Scindi potest, secerni iam non potest. Trahere illam ad saeculum vobiscum non potestis. Aut ergo cum illa manebitis, aut illam scindetis. Sed si illi cohaeretis, non solum consanguinei, sed et conspirituales estis. Si vero illam scinditis, non consanguinei, sed vere sanguinei et carnales estis. Si ad hoc venistis: vos ipsi iudicate qui et quales dicendi estis. Sed absit, carissimi; sed avertat deus, dilectissimi, ne tam insanabiliter animam vos diligentem et erga vos innocentem laedatis, ne tam intolerabiliter spem de vobis bonam confundatis.

O quomodo inter praecordia mea fervet amor meus; quomodo laborat totus erumpere simul affectus meus! Quomodo quaerit se verbis exprimere, sed nulla verba sufficiunt; quanta vult expromere, sed tempus et carta non capiunt. Dic tu, o bone IESU, cordibus eorum, sine quo nulla vox valet auribus eorum, dic illis ut relinquant omnia et sequantur te. Promitte illis quia, cum veneris iudicare, sedebunt tecum et iudicabunt tecum. Ne separes a me, quibus me tanto carnis et spiritus affectu iunxisti; sed aggrega eos illis, quibus tibi servientibus me servire iussisti. Domine, tu testis es interius, et lacrimae quae me hoc scribente fluunt, testes sunt exterius, si mecum quod opto fecerint, quomodo gaudens erit cor meum; si alibi hoc fecerint, quoniam melius illis scio quid talibus expediat, qualiter timida et

46 sequantur te] Cf. Matth. 19,27. 47 tecum] Cf. ibidem, v. 28.

23 inveniet] consequetur *ELP* 26 persuadet *P* 29 fallo] falso *P* 36 Sed *om. D* 37-38 Si vero — carnales estis *om. D* 39 et] aut *D* advertat *V* 45 O bone iesu dic (tu *om.*) *D* 47 Ne] Nec *V* 48 iunxisti] unisti *D* 49 tibi] te *P* servientibus *om. D* 51 fecerint] fecerunt *L* 52 quoniam] quomodo *LP*

suspensa erit mens mea; si saeculum tenuerint, quam dolens et tristis erit anima mea. Nimis loquor, sed immenso amore cogor. Amati et desiderati, valete et manete. Manete, inquam, et permanete. Quod utinam prius audiam inceptum quam veniam, et cum venero inveniam!

121.

Ad HENRICUM.

Vita saeculari praestantius esse monachicum propositum demonstrat.

Domino, fratri, amico HENRICO: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, bonae voluntatis perfectionem et effectum.

Benedictus deus in donis suis et »sanctus in omnibus operibus suis«, qui vestrae dilectioni tantum de nostro desiderio, propter quod ivistis, concessit efficere; quem oramus ut, quod deest adhuc de voto nostro et de vestra mercede, dignetur perficere. De qua re consilium nostrum per fratres nostros mando.

De gratia et dilectione ducis, de qua mihi scripsistis, multum gaudeo, et pro ea deo et illi et vobis gratias ago. Quod etiam illi per litteras facere cogito, cum nuntii vestri, sicut audivi constitutum esse, ad illum redibunt. Et quoniam nescio si hoc necesse erit fieri, antequam redeam: cum prius poteritis, mandate mihi praenomen eius et nomina uxoris et filiorum eius. Solum enim nomen eius teneo, quia VITALIS vocatur.

Sed quoniam dulcis mihi vestra dilectio sic me sibi sua probitate conglutinavit, ut idem de vobis quod de me desideret cor meum, unde iam spem magnam ex vestris sermonibus concepi: non potest mens mea quiescere, donec ipsum meum desiderium de vobis satietur. Quamvis igitur nullus sermo mihi sufficiat, donec deus quod opto perficiat, pauca tamen – quia non nescienti loquor – pro hoc ipso amica familiaritate commemoro.

Pensa igitur, dulcis amice, quantalibet mundi gloria potitus fueris, quis sit finis et in fine quis fructus, quod praemium; et econtra quae sit exspec

Ad Ep. 121: Missa ex Anglia, ut videtur (‚antequam redeam‘). 3 suis] Ps. 144,17.

Ep. 121 (prius II, 29) *coll. cum EVLPD* 3-19 Benedictus deus — commemoro *om. D* 15 desiderat *ELP* 20 igitur *om. D* 21 fructus] effectus *D*

tatio mundi gloriam calcantium. Si dicis: non soli monachi ad salutem perveniunt: verum est. Sed qui certius, qui altius: illi qui solum deum conantur amare, an illi qui amorem dei et amorem saeculi simul volunt copulare? Sed forsitan dicet aliquis quia et in ordine monachorum est periculum. O homo qui hoc dicit, quare non considerat quid dicit! O rationalis natura, an est hoc rationabile consilium ut, quia ubique est periculum, ibi eligas manere, ubi maius est periculum? Denique si ille, qui solum deum nititur amare, servat propositum usque in finem: certa est salus. Si vero ille, qui mundum vult amare, non deserit suum propositum ante finem: aut nulla aut dubia aut minor est salus. Et certe satis probat quia nullatenus aut parum aliquod bonum diligit, qui illud ubi certius et melius cognoscit non eligit.

Sed dicunt multi: Gravius irascitur deus peccanti monacho quam alii, quia de proposito altiori cadit. Hoc verum est, quamdiu est in peccato. Sed certe benignius et familiarius suscipit deus monachum paenitentem, si ad suum propositum redit, quam non-monachum, qui ad idem propositum non venit. Plus namque placet deo, etiam post grave peccatum, cuius propositum est et ante et post quo maius habere non potest, quam ille, qui nec ante nec post simile peccatum vult proponere quo melius non potest. Si ergo et innocentibus et paenitentibus melius est ad vitam monachicam venire et redire quam absistere: quid moraris? Si prius de hac vita tolleris, damnum est irrecuperabile.

Multa, carissime, de monachicae vitae altitudine et certitudine, de quiete et iucunditate dicere possem, si epistola modum non excederet. Festina ergo ad tantum bonum, quia nullo bono efficacius venies ad summum bonum. Plures vidi hoc promittentes et differentes, quos ita mors tulit, ut nec hoc perficerent quo se impediebant, nec hoc inciperent quod promittebant. Quod valde timeo de te, sed avertat deus a te. Carissime, vale et noli tardare.

22 calcantium] conculcantium *ELP* 23 preveniunt *V* 24 simul *om. LPD* 25 dicet] dicit *LP* 26 quid] quod *D* dicit? *V* 35 in peccatis *D* 41 vitam *om. D* 44 vitae] de *add. D* 48 nec[1]] ne *V* proficerent *D* 49-50 Carissime — tardare *om. D*

122.

Ad WALCHELINUM episcopum Wintoniensem.

Ei monachum STEPHANUM ab abbate RAINERIO abbatiae S. Trinitatis concessum non esse refert. - Intercedit pro fratre ROBERTI.

Domino et patri, reverendo episcopo WALCHELINO: frater ANSELMUS orationum et servitii fidelitatem.

Secundum quod scivi vestram voluntatem, locutus sum cum domno abbate de Monte Sanctae Trinitatis. Concessionem a domno abbate RAINERIO vobis factam esse de domno STEPHANO penitus negat. Hanc autem negationem inde se putat asserere, quia dicit se vestris precibus eundem fratrem eo tenore concessisse, ut quandocumque ab ipso aut post ipsum a priore sui monasterii revocaretur, absque excusatione rediret, vestramque reverentiam eundem tenorem non invitam suscepisse. Persuasi tamen, quantum potui, ut nihil contra voluntatem vestram acceleraret. Quid tandem inde velit, vobis aut iam scripsit aut scripturus est, omni interim de dilatione reditus fratris offensione remota. Interea si quid plus potero, secundum quod scio vos inde velle, apud illum efficere tentabo.

Domnus ROBERTUS, frater et sub vestra sanctitate conservus noster, quem et dilectorem vestrum volo dicere, quia scio, sed non audeo, quia forsitan non omnis qui audit credit: nescio quid supra me confidens de me nimis mihi instat, quatenus apud pietatem vestram pro fratre suo GISLEBERTO intercedam. Sed valde grave mihi semper est aliquid a quoquam petere contra eius voluntatem, maxime ab illo, cuius numquam volo offendere benignitatem. Itaque »angustiae mihi sunt undique«. Si enim precibus pietatis

Ad Ep. 122: 1 WALCH.] Episcopus Wintoniensis 1070-1098. 4 abbate] GALTERIUS I., ca. 1080-1120. Trinit.] Prope Rotomagum. 4-5 RAIN.] Obierat a. 1077. 14 ROB.] Monachus Beccensis. 20 undique] Dan. 13,22.

Ep. 122 (prius II, 30) *coll. cum NEVLP* 1 Walcelino *LP* Wauchelmo *E* 4-5 Rainero *V* 9 tenorem *om. EVLP* 11 de dilatione] de *om. LP* 14 Domnus] *cum signo divis. N* Robertus *E* 16 de me] per me *NV* 18 mihi grave *LP* semper est] superest *E* 20 Itaque] mihi *insert. LP* (mihi *bis!*)

Recensio II: 1 episcopo] Wintoniensi (uuent. *V*) *add. EVLP* 3 vestram scivi *EVLP* 4-5 RAIN.] antecessore suo *add. EVLP* 5 STEPH.] monasterii sui monacho *add. EVLP*

non moveor, nimis ero durus; si autem aliquid precibus ab invito extorqueo – etiam quod sponte tribuendum sit –, timeo videri importunus. Quoniam igitur nec tacere audeo nec rogare, saltem ad discendum liceat servo vestro benignam vestram prudentiam humiliter interrogare. »Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam et legem requirunt ex ore eius, quia angelus domini exercituum est«.

Doceri ergo a vestra sapientia cupio, si apud deum pater non portat iniquitatem filii nec filius iniquitatem patris: utrum apud propinquum frater portet iniquitatem fratris. Videmus enim hoc fieri non solum apud multos extraneos, sed et apud quosdam propinquos, quorum auctoritas facile reprehendenda non est. Denique quomodo verum est quia »sicut anima patris, ita et anima filii« dei est: ita verisimile videtur quia sicut caro fratris, ita et caro fratris consanguinei est; et si cuiuslibet culpa in propinquum transit, propinquior est filius patri quam frater fratri. Si ergo vestrae pietati solubilis videtur haec quaestio: praefatum GISLEBERTUM, quia prope est, doceat suam solutionem, et super ipsum erit dubitanti mihi susceptam mandare responsionem. Valete.

123.

Ad ERNULFUM abbatem Troarnensem.

Professionem a monacho factam non esse iterum ab eo exigendam, cum abbas benedicitur, respondet.

Domino et amico, abbati ERNULFO: frater ANSELMUS salutem praesentis vitae et futurae.

Domnus NICOLAUS, frater vester, dixit mihi ex vestra parte, ut vobis consilium nostrum mandarem de eo quia episcopus Baiocensis invitat

24-26 exercituum est] Mal. 2,7 (Vulg.: custodient). 27-28 patris] Cf. Ez. 18,20. 31-32 dei est] Cf. ibidem, v. 4. **Ad Ep. 123:** Scripta a. 1088, quo ERNULFUS abbas eligitur. 1 ERN.] Etiam ARNULFUS, e priore Sagiensi abbas Troarnensis (1088-1112).

28 iniquit. patris] iniquitatem *om. N* 30 sed et] et *om. LP* 33 fratris *eras. E*
Ep. 123 (prius II, 52) *coll. cum V; Cotton. Claud. A.XI., s. XIII* (=C) 1 Due iste epistole in superioribus scribi debuissent *notatur a secunda manu in margine cod. V, ubi Ep. 123 et 124 ultimum locum libri primi obtinent* 3 nicholaus *V*

vos ad benedictionem, quae vestrae debetur electioni. Sed ego quidquid inde sentio, iam vestrae dixi praesens dilectioni.

Scimus enim quia semper profiteri ore et opere exhibere debemus maioribus nostris regularem oboedientiam. Quam scripto repetere, quamdiu eam non abnegasse cognoscimur, superfluum certe est. Ad quod si quis nos vult cogere, cum ad abbatiae praelationem promovemur, sine ulla ratione fieri videtur. Cum enim professi sumus conversionem morum nostrorum ac oboedientiam secundum *Regulam* sancti BENEDICTI, utique promisimus oboedientiam non solum abbatibus, nec solum quamdiu essemus sub abbate, sed omnibus maioribus nostris et quamdiu viveremus. Eadem enim *Regula* docet ut monachus omni oboedientia se subdat maiori et ut ad exemplum domini oboedientiam servemus »usque ad mortem«. Qui ergo monachicam semel scripsit et legit professionem: si numquam eam abnegavit, frustra aliquis ab eo aliam exigit. Valete.

124.

Ad LANFRANCUM archiepiscopum Cantuariensem.

Morbo laboranti condolet. - De conductu Longobardorum. - Ut BALDUINUS in Angliam veniens adiuvetur supplicat.

Domino et patri, reverendo archiepiscopo LANFRANCO: frater ANSELMUS et tota Beccensis coenobii congregatio quod sui.

De aegritudine paternae vestrae sanctitatis graviter dolentes pro salute vestra deum orare non cessamus, quoniam aegritudinem vestram tribulationem nostram et salutem vestram incolumitatem nostram esse putamus, nec solum nobis, sed et matri ecclesiae, quantum nomen vestrum extendi potest, vitam vestram necessariam esse intelligimus.

Iussio vestra de conductu Longobardorum amodo, deo annuente, servabitur. Domnum BALDUINUM, quem in Angliam mittimus pro necessi-

12 *Reg.* s. BEN.] Cf. c. LVIII (ed. BUTLER[3], l. 39-41). 15-16 ad mortem] Cf. ibidem, c. VII (tertius gradus humilitatis; l. 99-103). 16 ad mortem] Cf. Phil. 2,8. **Ad Ep. 124**: Scripta ante d. 24. Maii a. 1089, quo moritur LANFRANCUS.

8 repetem *V* 12 ac] ad *V* **Ep. 124 (prius II, 53)** *coll. cum VC*
2 ANS.] .a. *V* 3 paterna *C*

tatibus nostris, quas ipse vobis narrare poterit: secundum quod eas cognoscetis et paternae benignitati placebit, ut adiuvetis, sicut mos vester est, supplicamus.

Omnipotens deus diu nobis et ecclesiae suae vitam vestram in salute et prosperitate et in grata sibi sanctitate conservet. Amen.

125.

Ab URBANO papa.

De episcopo Belvacensi. - De monacho IOHANNE. - Ne ANSELMUS Sedem Apostolicam visitare differat monet, et ut res HUBERTI subdiaconi, si quae Becci sunt, mittat.

URBANUS episcopus, servus servorum dei: ANSELMO, venerabili et dilectissimo abbati, salutem et apostolicam benedictionem.

Religionis ac scientiae tuae praerogativam scientes Belvacensi episcopo quae in eius ordinatione iniusta videbantur indulsimus, et in tuae studio industriae confidentes curam ei episcopatus invito renitentique iniunximus. Nunc ergo tibi eum commendamus attentius, quatenus ei in omnibus ut filio tuo adiutor, monitor, corrector atque consultor assistas; et cum ipse adesse nequiveris, quemlibet ei fratrum tuorum, qui super ipsum spirituali zelo sollicitus sit, praesentem esse mandabis, ut quod in eius initiis minus canonicum esse cernitur, bonis in posterum profectibus valeat operiri. Si quid autem tibi vel per eundem Belvacensem episcopum vel per filium nostrum ROGERUM de servitio sanctae Romanae ecclesiae mandabimus, ut talem virum decet, impiger et paratissimus exequeris.

Ad Ep. 125: Scripta in Quadragesima (a. 1090?). 1 URB.] Papa II. regnavit annis 1088-1099. 3 Belv. episcopo] FULCO de Dammartin, ex monacho Beccensi, consecratus est a. 1089 (eius praedecessor URSIO obiit die XVI. Kal. Maii eiusdem anni), mortuus ca. a. 1095. De eo plura in Ep. sequentibus. Is has litteras secum tulit, ut ex Ep. sequente colligitur. 4 iniusta] Accusabatur de simonia (cf. URBANI *Ep.* 115, *PL* 151,388). 8 quemlibet ei fratrum tuorum] Hoc munere IOHANNEM, de quo infra, functum esse videtur (cf. Ep. 129).

14 et in] ēt in *V* etiam in *C*

Ep. 125 (prius II, 32) *coll. cum EVLP*

6 eum tibi *LP*

Sane monachum tuum IOHANNEM, nostrae ecclesiae filium, apud nos retinere voluimus. Super quo in vos querela Romanae pendet ecclesiae, quod ipsius clericum monachare et altioribus gradibus provehere praesumpsisti. Verumtamen Belvacensis episcopi precibus inclinati eum ad te sub hoc tenore remittimus, ut ante exactum a proesenti Quadragesima annum aut illum ad nos remittas, aut ipse veniens tecum ducas, et si quem alium de vestra congregatione nobis utilem noveris. Porro quanto ipse citius potueris, Sedem Apostolicam visitare ne differas, ut dilectionis mutuae praesentia devotione debita perfruamur.

HUBERTI vero, nostri subdiaconi, qui apud vos defunctus dicitur, si quae res apud te dimissae sunt, ad nos citius destinabis. Cum enim a domno praedecessore nostro sanctae memoriae GREGORIO legationem in Anglorum regno acceperit, multa ex censu beati PETRI dicitur collegisse; quae si apud vos sunt, citius ad nos volumus destinari necessitati sanctae ecclesiae profutura.

126.

Ad URBANUM papam.

Gratias agit de acceptis litteris. - Ut episcopum Belvacensem Romam venientem adiuvet rogat. - Quandam gratiam pro monasterio Beccensi petit.

Domino reverendo, ecclesiae catholicae summo pontifici URBANO: frater ANSELMUS, servus servorum dei Becci commanentium, cum debita subiectione fidele servitium.

Gratias ore et corde celsitudini vestrae quantas possum ago, quia parvitatem meam dignata est suae benignitatis epistola honorare et Aposto-

14 IOH.] In catalogo Becc. n. 177: ‚Ioh. episcopus'. De eo, qui postea abbas S. Salvatoris prope Telesinam urbem in Campania factus est (cf. *Hist. Nov.* l. II, ed. RULE p. 96 s.; *PL* 159,408 s.) et a. 1101 legatus in Angliam missus est, cf. Ep. 128 et 129. 23 HUB.] Cf. Ep. 102. 28 profutura] In edit. Gerberoniana additur: ‚Data Capuae Kal. Augusti'. Sed nescio ex quo fonte editor haec sumpserit, cum neque in cod. *V*, quo usus est, neque in prioribus editionibus reperiatur. Et certe non congruit cum verbis: ‚a praesenti Quadragesima'. **Ad Ep. 126**: Respondet ad Ep. praecedentem.

26 regna *LP* PETRI] patri *LP* **Ep. 126 (prius II, 33)** *coll. cum EV*

lica benedictione laetificare. Pro vestra et Romanae ecclesiae tribulatione, quae nostra et omnium vere fidelium est, non cessamus orare deum assidue, ut mitiget vobis »a diebus malis, donec fodiatur peccatori fovea«. Et certi sumus, etiam si nobis moram videatur facere, quoniam »non relinquet« »virgam peccatorum super sortem iustorum«, quia »haereditatem suam non derelinquet«, »et portae inferni non praevalebunt adversus eam«.

De dilectissimo nostro episcopo Belvacensi, quem ea diligentia qua scivi et potui, exquisito eius introitu, ut onus episcopale susciperet coegi, sic multimode coactus regis Francorum et cleri Belvacensis et multorum aliorum religiosa – inquantum cognoscere poteram – instantia, cum assensu Remensis archiepiscopi, nullo resistente, ut nisi hoc facerem, deum timerem offendere: novit sanctitas vestra qua voluntate post susceptum episcopatum olim eam petiit, quid fecit, quomodo rediit. Cur autem nunc quoque vestrae se maiestati repraesentet, plenius per eius vocem quam per litteras nostras innotescet. Scio namque quoniam ipse mendacium et maxime in hac re et coram vobis exsecratur, et sperat ob puritatem conscientiae quia veritas in hac causa sibi non adversatur. Verum rei ipsius serie pertractata nec vestra prudentia nostro consilio indigebit, nec iustitia precibus opus habebit.

Solum igitur hoc nunc intimo, quod si ad vestram iam venit – sicuti est aut venturum est – notitiam per alium nescio, scilicet quia non minimam idem episcopus persecutionem patitur »propter iustitiam«, quam per iussionis vestrae servare nititur oboedientiam. Nam in tantum eius odium canonici et presbyteri eius episcopatus, paucissimis exceptis, et quidam laici exardescunt, et extraneos quoscumque possunt et quibuscumque modis valent accendunt, ut non solum ipsum, sed et illos immoderate detestentur et detestabiles monstrare conentur, qui ei aliquod solatium impendunt, et cum propheta ipse dicere possit: »Tota die verba mea exsecrabantur, adversum me omnes cogitationes eorum in malum. Inhabitabunt et abscondent, ipsi calcaneum meum observabunt«.

Canonici quidem et presbyteri hoc illi faciunt, quia eos a pravis consuetudinibus, et maxime a mulierum reproba conversatione vult prohibere,

8 fovea] Cf. Ps. 93,13. 9-10 iustorum] Ps. 124,3. 10-11 derelinquet] Ps. 93,14. 11 eam] Matth. 16,18 (Vulg.: inferi). 26 propter iustitiam] Cf. Matth. 5,10. 32-34 observabunt] Ps. 55,6 s.

7 vere et omnium *E* 15 religiosa] religione *E*

et filios eorum sive quos sibi secundum placitum haeredes eligunt, a praebendarum haereditaria successione atque a sacrorum ordinum promotione conatur arcere. Laici vero idcirco, quia invasionibus rerum ecclesiae inordinate factis non vult favere. Quapropter ut eum vestris litteris vehementer roboratum remittatis valde necessarium existimo et ut dominum supplex servus postulo. Sicque illum auctoritas vestra Remensi archiepiscopo et aliis vicinis episcopis et clero civibusque Belvaci et eiusdem episcopatus nobilibus commendans, contra malevola machinamenta muniat, ut in executione mandatorum vestrorum non tam eos adversarios quam adiutores inveniat.

Praesumo aliquam gratiam de vestrae largitate pietatis ecclesiae Beccensi postulare, sed haec praesumptio non tantum de mea ascendit temeritate, quantum de vestra reverenda mihi et carissima descendit benignitate, quae se meae parvitati litteris per praefatum episcopum Belvacensem missis et verbis mihi per illum et quosdam alios relatis dignata est monstrare. Est enim nova res nostrum monasterium, nec adhuc ulla antiquitate aut ullius Apostolici auctoritate vel privilegio confirmatum, sed vestris temporibus et vestrae clementiae iussioni divinitus servatum. Ut ergo aliquo vestrae auctoritatis dono, prout vestrae visum fuerit religiosae discretioni, se gaudeat honorari et confirmari, nulla nostra merita obtendimus, sed divinae voluntati et vestrae pietati committimus. Non enim ignotum esse puto vestrae excellentiae quia plures episcopi non tantum gaudent monasteria paterna pietate nutrire et episcopali cura erudire, quam austera quadam dominatione et propria voluntate gravare. Quod tamen sub paterna sanctitate reverendi archiepiscopi nostri WILLELMI, fidelis dilectoris vestri, non timemus.

Servi vestri, conservi et domini mei, fratres nostrae congregationis, qui pro vestra paternitate cotidie mecum non cessant orare, desiderant se mecum orationi et benedictioni vestrae commendare.

46 aliquam gratiam] Exemptionem a potestate episcopali, ut videtur. 60 WILL.] De eo cf. Ep. 18.

45 vestrorum] vestrum *V* 52 vel] aut *V* 60 uuilelmi *V* wilielmi *E* vestri] nostri *corr. ex* vestri *V*

127.

Ad eundem.

Ut episcopum Belvacensem nihil proficientem ab onere liberet in epistola secreta petit. - Se ipsum defendit se solummodo coactum a ceteris eundem ad episcopatum coegisse.

Suo reverendo domino, Christianorum universali pontifici URBANO: frater ANSELMUS quod suus.

De Belvacensi episcopo quod sentio breviter sed magno affectu dico, et ut multum sit vestrae pietati desidero. Nihil proficit in episcopatu, sed et ipse a sui custodia impeditur, nec rebus ecclesiae prodest, nec in futuro ego aut aliquis eorum qui rem noverunt et secundum deum eam considerare volunt, aliquid melius sed deterius exspectamus. Non quia in eius innocenti vita aliqua culpa malae voluntatis sit, sed quia non est talis qui tantum onus possit sustinere, tantam malitiam irruentem repellere, tantas insidias circumstantes cavere. Unde valde timeo ne abundantiori tristitia absorbeatur, in qua cum nimio dolore cor eius versatur, et in qua nullo alio vinculo quam sola vestra iussione ligatur.

Quapropter ego et alii secundum deum amici eius corde cum ipso prosternimur ad vestigia vestrae misericordiae, ut ei viscera sua aperiat, et de tanto malo et periculo, in quibus sine utilitate esse se sentit, clementer eripiat. Nec prohibeat agnum mitem de medio circumvenientium et irruentium luporum et leonum fugere, nec puerum innocentem de Chaldaeorum fornace exire. Quod qualiter meae parvitati fieri posse congruentius videatur, per eundem ipsum excellentia vestra poterit audire, si dignatur. Eo enim modo, nisi aliter prudentiae vestrae videbitur, nequaquam gloriabitur se malitia per falsitatem praevaluisse, sed innocentia gratulabitur per libertatem mentis evasisse.

Mirari potest forsitan vestra sapientia, cur sic mihimet contrarius videar

Ad Ep. 127: Scripta post Ep. praecedentem (aut simul?). 17-18 exire] Cf. Dan. c. 3.

Ep. 127 (prius II, 34) *coll. cum EV* 4 desiderio *V* 12 vestra] nostra *E* 16 Nec] Ne *V*

existere, ut quem episcopum fieri coegi, episcopatum velim deserere. Sed fateor illi, cui conscientiam meam celare non debeo, quia mala quae patitur prius sensi et praedixi, quam ad episcopatum peteretur; sed illi in me sententiam meam obruerunt, qui illum petendo cum magna importunitate concorditer in me irruerunt. Timebam enim in corde meo asserere deum magis esse in meo solo sensu et voluntate, quam in multorum se simpliciter eum propter deum petere clamantium unanimitate. Ingerebat se etiam hoc menti meae quia saepe deus magis operatur per vitam illitteratorum quaerentium quae dei sunt, quam per astutiam litteratorum quaerentium quae sua sunt. Ecce in conspectu vestro est, cur eum episcopum fieri concessi et cur nunc mutare desiderem quod coactus concessi; et iudicio vestro subiacet, si puniendum aut corrigendum aut suscipiendum sit quod facio et quod feci.

Paternam vestram sanctitatem omnipotens deus diu nobis in integra prosperitate conservet. Amen. Soli vestro conspectui hanc epistolam notam esse, si vobis placet, quidquid vobis de illa videatur, desidero et flagito.

128.

Ab IOHANNE monacho.

Petit ab eo, ut contra dictum ROCELINI scribat, quid de tribus deitatis personis sentiat.

Suo domino et patri ANSELMO: frater IOHANNES, suus servus et filius, quod domino servus, quod patri filius.

Scimus certe, venerande pater, et vere scimus perspicacitatem vestram etiam in illis scripturarum nodis solvendo proficere, in quibus plerique alii deficiunt. Quid igitur fides et simplex prudentia et prudens simplicitas vestra de tribus deitatis personis sentiat, ad communem utilitatem catholicorum diligentiam vestram mihi et quibusdam aliis scribere non pigeat.

Hanc enim inde quaestionem ROCELINUS de Compendio movet: ,Si

Ad Ep. 128: Scripta circa a. 1090: LANFRANCUS mortuus est (+1089). 1 IOH.] De eo cf. Ep. 125. Ad rem huius et sequentis Epistolae necnon Ep. 136 cf. *Florilegium Patristicum*, fasc. XXVIII (1931), p. 1 ss.

26 quam] cum *V* 38 de illa vobis *V* **Ep. 128** (BALUZ., *Misc.* II, 174) *coll. cum LP*

tres personae sunt una tantum res et non sunt tres res per se, sicut tres angeli aut tres animae, ita tamen ut voluntate et potentia omnino sint idem: ergo pater et spiritus sanctus cum filio incarnatus est'. Dicit enim huic sententiae domnum LANFRANCUM archiepiscopum concessisse et vos concedere se disputante. Sed de tribus angelis et de tribus animabus trinitatis et identitatis similitudini isti illa sancti AUGUSTINI trinitatis et unitatis similitudo de sole, qui una et eadem res est et calorem et splendorem inseparabiliter in se habet, omnino resistit.

A deo de quo agitur trino et uno, integritas vestra incolumis conservetur in praesenti et in futuro. Amen.

129.

Ad IOHANNEM monachum.

Respondet ad dictum ROCELINI. - Non esse utile IOHANNI secum conversari, antequam Romam proficiscatur, putat.

Domino et fratri dilecto IOHANNI: frater ANSELMUS semper ad meliora proficere.

Ad litteras, quas mihi dilectio vestra misit de illo, qui dicit in deo tres personas esse tres res, aut patrem et spiritum sanctum cum filio esse incarnatum, ideo tam diu moratus sum respondere, quia volebam plenius de hac re loqui. Sed quia multis me occupationibus impedientibus, postquam vestram epistolam suscepi, non mihi licuit, interim inde breviter respondeo. In futuro vero, si deus dare opportunitatem dignabitur, voluntatem habeo copiosius inde tractare.

Quod ergo dicit tres personas tres res: aut vult intelligi secundum tres relationes, id est secundum quod deus dicitur pater et filius et a patre et a filio procedens spiritus, aut secundum id quod deus dicitur. Sed si ipsas tres relationes dicit tres res esse, superflue hoc dicit. Nullus enim negat hoc modo tres personas esse tres res. Sic tamen, ut diligenter intel-

Ad Ep. 129: Responsio ad Ep. praecedentem.

Ep. 129 (prius II, 35) *coll. cum EVLP* 11 sec. quod] quod secundum *E* 12 et a filio] a *om. E*

ligatur quomodo ipsae relationes dicantur res et cuiusmodi res, et si aliquid faciunt eaedem relationes circa substantiam — quemadmodum multa accidentia — an non. Quamvis videatur non intelligere hoc modo tres res quas dicit, ex eo, quia subiungit trium personarum unam esse voluntatem aut potestatem. Nam tres ipsae personae non habent voluntatem aut potestatem secundum relationes, sed secundum hoc quod unaquaeque persona deus est. Quod si dicit tres personas esse tres res, secundum quod unaquaeque persona deus est: aut tres deos vult constituere, aut non intelligit quod dicit. Ad ostendendum quid sentiam de sententia praefata, ista interim dilectioni vestrae sufficiant. Bene semper valeatis.

Quod autem petitis mecum conversari, antequam Romam proficiscamini, scitote quia quantum ad dilectionem honestatis vestrae pertinet, libenter vellem. Sed inquantum intelligo, et vobis parum esset utile propter multas occupationes meas, et impedimentum esset vobis. Omnino namque persensi quia, nisi cum episcopo manseritis usque dum proficiscamini, aut nihil aut parum vos ipse iuvabit ad hoc quod facere debetis; nec ego aliquid quod valeat ad iter agendum vobis facere possum.

130.

Ad GISLEBERTUM abbatem Westmonasteriensem.

Dolet de amici absentia. - Respondet ad quaedam interrogata.

Amico, fratri, domino, patri, dilecto dilectori, reverendo abbati GISLEBERTO: frater ANSELMUS perseverantem in longa vita cum prosperitate sanctitatem et indeficientem in aeternitate felicitatem.

Si[1] velim scribere mutuae nostrae dilectionis affectum, timeo ne aut videar ab ignorantibus veritatem excedere, aut necesse sit aliquid veritati subtrahere. Qui affectus quantus et quam verus sit cum multum cognosce-

25 antequam Romam proficiscamini] Cf. Ep. 125. 29 cum episcopo] IOH. apud FULCONEM episcopum Belvacensem moratur (cf. mandatum papae in Ep. 125). **Ad Ep. 130**: 1-2 GISLEB.] De eo cf. Ep. 84 et 106.

20 persona *om. E* est deus *E* 21-22 persona *om. V* 24 valeatis] *cetera om. LP*
Ep. 130 (prius II, 36) *coll. cum DUEVLP* 1-2 Gillb. *D* .G. *U* 2 ANS.] .A. *U* 5 necesse sit] nescientibus *DU* 6 quantus *om. DU*

rem, quando sese oculo ad oculum, osculo ad osculum, amplexu ad amplexum ostenderet: nunc multo magis experior, cum abesse illum irrecuperabiliter, in quo tanta iucunditate delectabar, intueor. Sicut enim abundans nescit quid sit indigenti – ut qui deliciis affluit ignorat quid sit esurienti –: ita qui amico fruitur, non sentit languorem animae carentis. Quoniam ergo nec scribi sufficienter potest quid nobis invicem sit, nec ignoranti loquor, his interim omissis oro vobiscum, ut aliquando nos invicem videntes oculo ad oculum, osculo ad osculum, amplexu ad amplexum non oblitum amorem recolamus.

De iis autem quae de vitae suae conversatione caritas vestra mihi dignata est exponere, gratias ago deo, quia nihil ibi videre possum quod non sit laudabile. De fratre illo quem in claustrum reduxistis, quod vultis, donec vobis aut nobis aliter videatur, concedo; sed occulta eius vestra discutiens prudentia prout iudicaverit illi consulat. De damno vestro quod mandastis, miror et condoleo. Quod dignatur vestra caritas excusare se quia non potest modo facere quod vellet, gratias ago vestrae dignationi et bonae voluntati. De domno LANFRANCO nihil melius scivi aut potui, quam quod in Anglia feci et dixi. Valete.

131.

Ad IDAM comitissam.

Exhortatio ad profectum. - De quibusdam negotiis.

Reverendae et carissimae dominae suae comitissae IDAE: frater ANSELMUS per bona temporalia ad aeterna pertingere.

Sicut verus amor, quem secundum deum erga reverentiam vestram habeo, a sua integritate non potest deficere: ita numquam debet a salubri exhortatione deficere. Quamvis igitur semper sperem prudentiam vestram

23 LANFR.] Nepos archiepiscopi. Cf. Ep. 138. **Ad Ep. 131**: Scripta post iter Anglicum secundum (cf. infra). 1 IDAE] De ea cf. Ep. 82 et 114.

10 ut] aut *corr. ex* ut *E* 11 animae] amico *add. DU* 12 nec[1] *om. DU* potest] non potest *DU* 12-13 nec ignoranti — omissis *om. DU* 13 vobiscum *om. DU* 15 recolamus] *hic deficit U* 16 iis] his *DV* 20 vestro] nostro *P* 24 dixit *D* **Ep. 131 (prius II, 37)** *coll. cum DEVLP* 1 suae *om. P*

undique sibi prospicere, ne callidus hostis aliqua fraude violare valeat bonae vitae propositum: nequaquam tamen, si vel tantum suggero, ut instantius faciatis quod bene facitis, iudicandum est esse superfluum. Nullus enim gradum bonae vitae, quem iam conscendit, custodire sufficit, qui semper ad altiorem proficere non appetit. Semper igitur necesse est, ut nitatur ad profectum, qui semper vult vitare defectum. Sic itaque se reverentia vestra, immo deus cor et os et actus vestros semper et ubique custodiat, ut vita vestra numquam et nusquam in magna vel parva culpa decidat.

De monasterio vestro quod a me petebatis regi Anglorum retuli, sed certe non laudavit ut facerem. Argentum domni RICARDI per praesentium latorem mittite nobis. Valete.

132.

Ad ROBERTUM abbatem.

Respondet ad quandam quaestionem de re morali.

Domino et patri, abbati reverendo ROBERTO: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, huius vitae prosperitatem et futurae felicitatem.

Respondens vestrae reverentiae de re, unde per filium suum WILLELMUM meam parvitatem dignatur consulere, vellem exempla et auctoritates proponere; sed eius festinatione et mea occupatione, sicut ipse testis est, impediente, vix mihi licet rei ipsius veritatem simpliciter exponere.

Nullius catholici ignorat prudentia quia, sicut ille, qui bonum opus facere volens prohibetur et postea gaudet se facere non potuisse quod bene voluit, non est laudandus fecisse bonum quod proposuerat: ita ille qui pravum opus agere disponens non permittitur et postea laetatur se non esse concupiscentiae suae traditum, nequaquam iudicandus est crimen egisse quod

14 De monasterio vestro] Forsitan S. Vedastus prope Bononiam, ubi s. IDA sepulta est. retuli] Probabiliter in itinere Anglico secundo. 15 RIC.] De eo cf. Ep. 114, in qua comitissae commendatur. **Ad Ep. 132:** 1 ROB.] Fortasse abbas S. Martini Sagiensis (1073-1089).

6 aliqua] antiqua *P* 9 quem iam] propositum (!) *D* 15 Ricoardi *E* **Ep. 132 (prius II, 38)** *coll. cum DEVLP* 3 Wilielmum *E* 5-6 impediente *om. D* 8 gaudeat *P*

voluerat. Nam etsi, quamdiu est aliquis in criminis voluntate, si in illa vitam terminat, de crimine iudicandus sit: magna tamen distantia est inter illum, quem ira superni iudicis usque in reprobam actionem deserit, et illum, quem gratia a praecipitio servans operis in bonam voluntatem restituit. Multum igitur est criminandus ille, qui pariter illis crimen conatur impingere, quorum pravas voluntates divina sapientia tam diverse voluit disponere. Ille namque nomine facinoris notandus est, qui aut in actum labitur aut in malitiosa intentione deseritur; non ille, qui nec in opus malitiae praecipitatur et a perversa intentione eruitur. Hic enim in hoc servatus est, unde gaudendo gratias possit agere; ille in hoc desertus est, unde dolendo veniam necesse sit petere. De hoc certum est quia pro huiusmodi gaudio praemium accipiet; illi multum est, si pro dolore peccati poenam effugiet.

Plura vellem scribere, sed quia, sicut dixi, mihi non licet: ista vel ad testimonium eorum, quae praedictus filius vester de nostra viva voce vobis referet, licet intercisa, sine reprehensione suscipite. Valete.

133.

Ad LAMBERTUM.

Hunc nobilem virum ad vitam monasticam hortatur.

Dilecto et desiderato in Christo LAMBERTO: frater ANSELMUS, abbas Beccensis, toto corde saeculi huius vanitatem contemnere et ad aeternam veritatem contendere.

Tanta mihi carissimus frater et filius meus, domnus RODULFUS Belvacensis, olim socius tuus, nunc verus amicus et desiderator tuus, retulit de nobilitate et de morum tuorum, quae generis nobilitatem exornat, honestate: ut non parvo affectu cogatur cor meum te desiderando diligere et diligendo desiderare.

Quapropter, quoniam animam tuam anima mea nec minus vult nec plus potest diligere quam se ipsam, non aliud potest desiderare de illa quam

Ad Ep. 133: Scripta post Ep. 99. 4 ROD.] De eo cf. Ep. 99.

12 si in illa] si nulla *V* 12-13 vita *L* 15 praecipio *P* 18-19 malitiosa] malignosa *D* **Ep. 133 (prius II, 39)** *coll. cum NDEVLP* 2 beccensi *V* 4 Radulfus *D*

de se ipsa. Hoc igitur est de te desiderium meum, ut mundum relinquendo Christum sequaris et per temporalem humilitatem et paupertatem exaltationem et divitias aeternas consequaris. Non te detineat, mi dilecte, nec moretur ulla occasio carnalis; quia utique non est consilium, non expedit bonum aeternum perdere aut minuere, aut vel differre pro temporali. Quod si superna gratia tibi – quod utinam videant oculi mei! – inspirare dignabitur secundum desiderium meum, et ad hoc eligere non dedignaberis consortium et consilium meum: iam dilatata in amplexus tuos obviam cantat tibi anima mea: »Paratum cor meum«, dilecte mi, »paratum cor meum«.

Vale, dulcissime, vale; et quam dubia et brevis sit vita hominis, et quam infinita sunt quae sequuntur bona vel mala, incessanter memorare.

134.

Ad ERMENGARDAM.

Precatur, ut virum suum monachum fieri concedat.

Dominae in deo dilectae ERMENGARDAE: frater ANSELMUS, abbas Becci, salutem et fideles orationes.

Quamvis vos non cognoscam visu, tamen, quia eius ordinis sum, qui omnibus hominibus debet bene velle et salubriter consulere, nulli mirum videri debet, si vestram reverentiam secundum quod audio expedire commoneo.

Audivi, carissima domina, qualiter sit inter virum vestrum et vos, quoniam nobilitas vestra non hoc patitur occultari, sed longe lateque facit publicari. In qua re primum gratias ago deo, a quo est omne bonum, qui eidem viro vestro dedit tanta constantia temporalem gloriam pro aeterna contemnere, et vobis concessit tot tribulationes pro tuenda castitate tam vi-

19 cor meum] Cf. Ps. 56,8; 107,2. **Ad Ep. 134**: 8 omne bonum] Cf. Iac. 1,17.

12 per *om. D* paupertatem] diligendo *add. D* 13 nec] ne *D* 15 bonum aeternum perdere] *his verbis cod. N. mancus deficit* 15 aut vel] vel *om. LP* 17 non dedignaberis] dignaberis *V* 18 et consilium] et *om D* **Ep. 134 (prius II, 40)** *coll. cum DEVLP* 1 frater *om. D* 3 non *om. D* ordinis *om. D* 9 vestro] tuo *D*

riliter sufferre; ita tamen ut ille in ipso mundi contemptu non plus diligat se ipsum quam vos, nec vobis aliquid in hoc mundo sit carius illo. Certe in hoc ambo deo et bonis hominibus amabiles, ambo estis laudabiles. Utique in tanta et tam vera mutua vestra dilectione non tam corpora vestra diligere credendi estis quam animas. Corpora namque vestra nulla cura, nullo mutuo amore potestis a morte temporali eripere; animabus vero vestris, si ipsum vestrum amorem regere scitis, vitam aeternam potestis acquirere.

Quid ergo est, femina reverenda, femina probatae castitatis, quid est quod te cogit impedire virum tuum, ne perfecte quaerat salutem animae suae, quam non minus diligis quam tuam? Nullatenus enim vel cogitandum est, ut hoc facias propter vilem carnis delectationem, quam tantum, postquam ipse a te discessit, contempsisti, ut, ne virum alterum susciperes, cum hunc habere non posses, multas passa sis tribulationes, multas respueris persuasiones. Quod si detines animam eius a salutis suae profectu propter gloriam et commoda temporalia, quae amas et quae te per illum speras posse retinere: quomodo diligis animam illam, cuius certo et aeterno commodo dubia, vilia et transitoria tua praeponis commoda? Aut qua ratione potes ab eo exigere, ut ipse aeterna bona animae suae postponat temporalibus bonis corporis tui, si tu bona corporis tui praeponis bonis animae illius? Vide ergo, carissima domina, vide, fortis et prudens mulier, vide, si hoc facis, quam non bene regas amorem tuum, quam non recte diligas diligentem te virum tuum. Quid si illum cogis ut deserat consilium animae suae pro voluntate tua, et tunc morte tua vel illius occurrente, aut alio casu, sicut solet, irruente, ille non prosit tibi et tu noceas illi? Utique si noces animae illius, noces animae tuae.

O quanto melius, reverenda domina, quanto laudabilius ostenditis vos diligere virum vestrum, si non solum permittitis, sed etiam consulitis et iuvatis, ut quod incepit deo inspirante, hoc conetur perficere ipso adiuvante; si bonum illius amando vestrum facitis; si certissime creditis quia, quanto fortius propter amorem dei et proximi humanum auxilium dimittitis, tanto

30 fortis... mulier] Cf. Prov. 31,10.

12 aliquid] quicquam *D* 13 ambo in hoc *DV* 21 carnis] carnalem *D* 23 sis] tibi *D* 23-24 suasiones *D* 25-26 retinere] movere *D* 27 vilia et] et *om. ELP* 29 tui[2] *om. E* 31 non recte] non *om. P* 36 quanto[2]] quanta *P* 37 vestrum] tuum *D* 39 si[1]] sic *D*

familiarius et securius vos divinae protectioni committitis. Confidat ergo in deo prudens vestra fortitudo et fortis prudentia; et sicut, si mortuus esset vir ille, absentiam eius sufferretis nolendo sine ullo eius et vestro proficuo, ita dum vivit, sponte illam tolerate pro magno eius et vestro praemio. Concedite ut libere faciat quod desiderat, quatenus cum illo participetis mercedem. Si enim deus curam gerit de viduis, quae non propter illum sunt viduae: multo carius illam fovebit, quam pro suo amore sponte videbit viduam. Quod si contigerit – quod forsitan non erit – ut terrenum perdatis honorem: nolite dolere, quia in caelo recipietis meliorem. Et certe quod a melioribus et sapientioribus multum contemnitur, non est multum dolendum, si perditur.

Plus aliquid vellem consulere, sed non audeo; orare tamen non timeo: Omnipotens et misericors deus ita det tibi mundi contemptum, sicut dedit viro tuo, ut in caelesti regno par sis viro tuo, soror et domina in deo dilecta.

135.

A WILLELMO.

Rogat, ut pro fratre suo GAUFREDO oret.

Domino et omnium amicorum suorum excellentissimo ANSELMO: unus ex servis suis et utinam minimus servorum dei, WILLELMUS, optatae salutis gaudium.

Non est nostrum de meritis sanctorum virorum extollere, nec laudes eorum atterere, sed deus qui gloriatur in sanctis suis et cui omne cor patet, novit quanta sit devotio humilitatis vestrae in deum, quantave animi affectione diligo bonum vestrum. Nec immerito. Non est enim mihi incognitum, si quid foret in me vel minimum, quam nimio zelo amplecteremini bonum meum. Sed quoniam de meritorum meorum qualitate diffido – immundi etenim hominis immunda est oratio –, genibus ac pedibus vestris quasi advolutus, quam obnoxius possum vos deprecor, si umquam de me gaudere volueritis, orate intentius pro fratre meo GAUFREDO.

44 pro eius magno *ELP* 47 videbit sponte *DV* **Ep. 135 (prius IV, 68)** *coll. cum DLPE* 1 ANS.] .A. *P* 2 WILL.] Guiuuellemus *LPE* 4 virorum *om. D* 4-5 nec laudes eorum atterere *om. D* 8 si quod *DP* 12 intentius] attentius *LPE* gausfrido *LPE*

Scio enim per dei misericordiam illum adepturum remissionem peccatorum quandoque, si ex toto corde pro eo ad deum clamaveritis. Nec id dico sine causa. Sed interim sufficiat vobis quod praemissum est, donec conveniamus in unum. Plura etenim de hoc et de aliis quae vellem dicere vobis supersedeo, quia omnia tempora sua habent. Sed quoniam videtis in naufragio fratris me miserabiliter naufragantem, orationum vestrarum tabula sustinete periclitantem, ut qui diu culpis nostris exigentibus naufragium sustinuimus, quandoque vestris precibus portum salutis ingredi mereamur.

136.

Ad FULCONEM episcopum Belvacensem.

Ab eo petit, ut se in concilio Remensi a calumnia ROSCELINI defendat.

Domino et amico carissimo, reverendo episcopo Belvacensi FULCONI: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, salutem.

Audio – quod tamen absque dubietate credere non possum – quia ROSCELINUS clericus dicit in deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas; aut patrem et spiritum sanctum esse incarnatum; et tres deos vere posse dici, si usus admitteret. In qua sententia asserit venerabilis memoriae archiepiscopum LANFRANCUM fuisse et me esse. Quam ob rem dictum mihi est concilium a venerabili Remensi archiepiscopo RAINALDO colligendum esse in proximo. Quoniam ergo puto reverentiam vestram ibi praesentem

Ad Ep. 136: Scripta post Ep. 128 et 129. 1 FULC.] De eo cf. Ep. 125-129. - 3 Audio] Cf. Ep. 128. 9 concilium] Suessionense, quod quo anno—inter a. 1090-1093—habitum sit, non certo constat. RAIN.] Ab a. 1083 ad a. 1096.

14 ad deum] ad dominum *LPE* clamaveris *LPE* **Ep. 136 (prius II, 41)** *coll. cum EVLPTD; Br. Mus. Reg. 5 F. IX, 9, s. XII (=F)* 3-31 Audio — resipuerit *om. FD* 4 rocelinus *L* Recolinus *P* 5 sunt *om. T* 8 Quam ob rem] Quapropter *EV* (*in ras.*) mihi *om. V* 9 RAINOLDO *LP*

Conspectus cum Priore recensione Epistolae de incarnatione verbi: 3-8 me esse] Cf. n. 2, vol. I, p. 282, 4-11

futuram, volo ut instructa sit quid pro me respondere debeat, si ratio exegerit.

Archiepiscopum quidem LANFRANCUM vita eius multis religiosis et sapientibus viris nota, quia de eo numquam aliquid tale sonuit, ab hoc crimine satis excusat, et absentia et mors eius omnem de eo novam accusationem recusat. De me autem hanc veram omnes homines habere volo sententiam: Sic teneo ea quae confitemur in symbolo, cum dicimus: ‚credo in deum, patrem omnipotentem, creatorem'; et: ‚credo in unum deum, patrem omnipotentem, factorem'; et: ‚quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem', et ea quae sequuntur; haec tria Christianae confessionis principia, quae hic proposui, sic inquam haec et corde credo et ore confiteor, ut certus sim quia quicumque horum aliquid negare voluerit, et nominatim quicumque blasphemiam, quam supra posui me audisse a ROSCELINO dici, pro veritate asseruerit – sive homo sive angelus –, anathema est; et confirmando dicam: quamdiu in hac pertinacia perstiterit, anathema sit. Omnino enim Christianus non est. Quod si baptizatus et inter Christianos est nutritus, nullo modo audiendus est, nec ulla ratio aut sui erroris est ab illo exigenda aut nostrae veritatis illi est exhibenda; sed mox eius perfidia absque dubietate innotuerit, aut anathematizet venenum quod proferendo evomit, aut anathematizetur ab omnibus Catholicis, nisi resipuerit.

Insipientissimum enim et infrunitum est propter unumquemque non intelligentem, quod supra firmam petram solidissime fundatum est, in nutantium quaestionum revocare dubietatem. Fides enim nostra contra impios ratione defendenda est, non contra eos qui se Christiani nominis honore gaudere

15 mors eius] D. 24. Maii a. 1089. 17-18 creatorem] Cf. Symbolum Apostolicum (DENZINGER n. 6). 18-19 factorem] Cf. Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum (ibidem n. 86). 19-20 fidem] Cf. Symbolum sic dictum Athanasianum (ibidem n. 39).

13 multis] et *add. E* 14 tale aliquid *LP* 18 creatorem] caeli et terrae *add. E* 19 factorem] caeli et terrae *add. E* 22 aliquid horum *LPT* 24 rocelino *LP* dici] diei *T* 27 sui] si *T* 28 mox] ut *insert. EV* (*a sec. manu*) 30 evomuit *E* evovit *corr. ex* evomuit *a sec. manu V* 32 Insip.] *hic incip. FD* enim *om. FD* infrunitum] infinitum *ELPT* infirmum *FD* 34 revocari *D*

Conspectus: 13-16 recusat] Cf. ibidem, n. 3, p. 282, 16-19 16-20 sequuntur] Cf. n. 4, p. 283, 11-15

fatentur. Ab iis enim iuste exigendum est ut cautionem in baptismate factam inconcusse teneant; illis vero rationabiliter ostendendum est, quam irrationabiliter nos contemnant. Nam Christianus per fidem debet ad intellectum proficere, non per intellectum ad fidem accedere, aut, si intelligere non valet, a fide recedere. Sed cum ad intellectum valet pertingere, delectatur; cum vero nequit, quod capere non potest veneratur.

Has autem nostras litteras ad praedictum concilium a vestra sanctitate portari, aut, si forte non iveritis, per aliquem de vestris litteratum mitti deposco. Quae, si ratio nominis mei exegerit, in totius conventus audientia legantur; sin autem, non erit opus ut ostendantur. Valete.

137.

Ad LANFRANCUM monachum.

Eum docet se non consensum praebere ad id, ut donum abbatiae accipiat.

Frater ANSELMUS, licet indignus, tamen abbas monasterii Beccensis: fratri LANRFANCO, monacho eiusdem coenobii, declinare a malo et facere bonum.

Ego frater ANSELMUS, secundum deum dilector tuus, fidelis consiliarius tuus, divina dispositione et tua electione abbas tuus: tibi, frater LANFRANCE, in nomine domini nostri IESU Christi moneo, consulo et praecipio, ut plus quam bis aut ter intente perlegas hanc fidelem epistolam meam, et intra cor tuum assistens coram districto iudice, in cuius conspectu semper es, pertractes verba et consilium meum. Quod si aliquo modo factum fuerit, ut alius illam te non habente aut legere nolente legat: adiuro

Ad Ep. 137: Scripta a. 1089-1092: GERBERTUS, abbas S. Wandregisili, obiit Non. Sept. a. 1089. 2 LANFR.] Nepos archiepiscopi. 2-3 bonum] Cf. Ps. 36,27.

36 Ab his *EVF* 38 debet per fidem *E* 40 delectetur *D* 41 potest] valet *T* veneretur *D*; *hic deficiunt FD* 43 forte *om. LP* (si *insert. in L*) iveritis] veritis *T* litterarum *EP* 44 deposco *om. T* nominis mei *om. LPT* 45 Valete] Valetur *V* in domino semper *add. LP* semper in domino *add. T*
Ep. 137 (prius II, 42) *coll. cum EVLPD* 1 licet] quamvis *V* 4-15 Ego — dei *om. D* 4-5 fidelis consiliarius tuus *om. LP*

Conspectus: 40-41 veneratur] Cf. ibidem, 24-25

eum per omnipotentem deum, ut non subtrahat animae tuae salubre consilium, sed hanc praemissam meam iussionem tibi aut audienti aut legenti aperiat, et ipsam epistolam totam tibi legendam exhibeat. Quod si facere noluerit, peccatum tuum ab illo requirat deus, ita ut nulla illi sit excusatio »in die« »revelationis iusti iudicii dei«.

Antequam donum abbatiae acciperes, dicebam tibi et aliis secrete et publice, corde et ore, me nolle ut acciperes, non approbare, non consulere, numquam me esse praecepturum, et si sine iussione mea acciperes, numquam te benedictionem abbatis ab ullo episcopo meo assensu esse accepturum. Et tamen nescio quo superno iudicio celabatur mihi quid sensurus eram, cum idem donum acciperes. Sed postquam factum est, subito se ingessit cordi meo grave pondus rei, et aperuit se terribile iudicium dei. »Audivi, et conturbatus est venter meus«. Consideravi et expavi. »Contritum est cor meum in medio mei, contremuerunt omnia ossa mea«. Sensi rem detestabilem coram deo et coram omnibus illuminatis ab eo. Unde quod tristis dico, tu primum et per te totus noster ordo et maxime dolens et rubescens ego pater tuus et mater tua, ecclesia nostra, »facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et irrisio iis qui in circuitu nostro sunt«, et omnibus audientibus. Factus es exemplum dedecorandi et destruendi ecclesiam dei, cuius rei te fecisti principium et principem nostris temporibus in hac patria.

Sustine me sic graviter loquentem, fili, quia non me impellit furor ex odio, sed cogit dolor ex amore. Desiderat enim tristis frater subvenire pereunti fratri suo. Festinat tremens pastor eruere de faucibus leonis ovem tremendi domini sui. Prosequitur dolens pater, ut revocet properantem in infernum dolendum filium suum. Redi ergo, redi ad cor tuum. Discute factum tuum et concute mentem tuam. Reprobasti consilium aeternum, et tenuisti consilium reprobum. Nam »dominus« »reprobat consilia principum, consilium autem domini manet in aeternum«. Non enim te fecit abbatem

15 dei] Rom. 2,5. 16 donum abbatiae] S. Wandregisili (sive Fontanellae), ut ex Ep. sequente colligitur. 22-23 meus] Habac. 3,16. 23-24 ossa mea] Ier. 23,9. 27-28 sunt] Ps. 78,4 (Vulg. : irrisio] illusio). 35 redi ad cor] Cf. Is. 46,8. 37-38 in aeternum] Ps. 32,10 s. (Vulg. : in aet. manet].

24 detestabilem] esse *add.* *V* 28 iis] his *V* 29 dedecorandi] dederandi *P* 32 cogit] me *add.* *EV* me *expunct. in D* 35 dolendum] dolentem *LP* 35-36 factum tuum] factuu (!) *V* 37 consilia] consilium *D*

Christus veritas, sed tua cupiditas et eorum qui non percipiunt quae dei sunt temeritas. Memento quia »qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro«. »Fur non venit, nisi ut furetur et mactet et perdat«.

Fili mi, non intrasti per ostium, quia non intrasti per Christum. Non intrasti per Christum, quia non per veritatem. Non per veritatem, quia non per rectitudinem. Non enim intrat monachus in abbatiam per rectitudinem, qui non intrat per regularem electionem et per oboedientiam. Non te excuses dicens mihi: Non intravi per inoboedientiam, quia non prohibuisti. Sufficit ad removendam rectitudinem quia non per oboedientiam introisti. Verum est quia non dixi ‚prohibeo', aut ‚praecipio ut facias'. Videbam enim intelligenti sufficere quia incessanter dicebam: ‚Non vult, non approbat cor meum. Non consulit, non praecipit, nec praecipiet os meum. Si acceperis sine iussione mea abbatiam, numquam habebis ab archiepiscopo benedictionem'. Non enim debet monachus exspectare oris imperium, si novit voluntatem abbatis sui aut consilium. Si ergo non intrasti per ostium: grave mihi est dicere, sed tu considera et intellige, quem te nominet veritas, ad quid te venisse testetur.

138.

Ad priorem WALTERUM et monachos S. Wandregisili.

Consolatur afflictos in tribulatione. - Se non consentire, ut LANFRANCUS eorum abbas fiat, scribit.

Dominis et fratribus carissimis, domno WALTERO, priori monasterii Sancti WANDREGISILI, et aliis monachis eiusdem monasterii, qui cum eo sunt: frater ANSELMUS post praesentem tribulationem temporalem et aeternam consolationem.

Domnus NORMANNUS petiit a me ex vestra parte, ut dilectioni vestrae aliquam scriberem consolationem, et nostram ostenderem de LANFRANCO voluntatem.

39-40 dei sunt] Cf. 1 Cor. 2,14. 40-41 latro] Ioh. 10,1. 41-42 perdat] Ibidem, v. 10. **Ad Ep. 138:** Scripta eodem fere tempore quo Ep. praecedens.

39 Christi *D* 49 ut] ut non *D* ne *V* 50 dicebam] dicam *LPD* 52 sine mea iussione *V* **Ep. 138 (prius II, 43)** *coll. cum EVLP* 1 WALT.] Gualtero *V*

De consolatione quidem hoc mihi scribere pro temporis brevitate sufficit, quod sacra Scriptura dicit: »Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis; scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habet«. Et alibi: »Oportet nos per multas tribulationes introire in regnum dei«. Et: »Fidelis deus, qui non patietur vos tentari supra quam ferre potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut sustinere possitis«. Cum ergo ex tribulatione tot nobis bona veraciter promittantur, nec frangi nec desperare nec a bono proposito ullo modo deficere pro ulla tribulatione debemus; sed tanto magis in proposito bonae voluntatis secundum similitudinem grani sinapis fervere, quanto magis tribulationum adversitate atterimur. Confidite ergo quia annuente deo post tribulationem laetitia consequetur. Si quis autem ex vobis in hac tribulatione defecerit, dicite: ‚De nobis exiit; sed non erat ex nobis, quia non erat nobiscum radicatus.'

De voluntate autem nostra hoc mens nostra dicit et lingua quia, si olim voluissem et praecepissem ut LANFRANCUS esset abbas vester — quod certe non feci —: tam crudelem se super vos ostendit, ut iam nec velle possem. Valete.

139.

Ad GISLEBERTUM abbatem S. Stephani Cadumensis.

De febri qua Cadomo revertens correptus est narrat. – Pollicetur se quam primum reversurum esse.

Domino et patri, reverendo abbati GISLEBERTO, eiusque sanctitati commissis dominis et fratribus in Cadomensi coenobio commanentibus: frater ANSELMUS quod servus fidelis et frater.

9-11 habet] Iac. 1,2-4. 12 dei] Act. 14,21 (Vulg.: per mult. trib. op. nos intrare). 12-14 possitis] 1 Cor. 10,13 (Vulg.: supra id quod potestis... possitis sustinere). 17 sinapis] Cf. Matth. 13,31 s. 20 ex nobis] Cf. 1 Ioh. 2,19. 22 De voluntate etc.] Cf. Ep. praecedentem. **Ad Ep. 139:** 1 GISL.] Abbas S. Stephani Cadumensis a. 1079-1101.

18 aversitate *LP* **Ep. 139 (prius II, 44)** *coll. cum EVLP* 1 abbati reverendo *EV*

Postquam a vestra desiderata praesentia nuper vi quam scitis abstractus recessi, Beccum ante festivitatem sancti BENEDICTI ob multa impedimenta videre non potui. Intra quod spatium cum multis curis et doloribus corporis affectus essem in Francia, insuper febris subito irruit in me,, ferociter comminans me non amplius vos aliosque dominos nostros Beccenses visurum, multumque exterritans bis ausa est tangere servum vestrum. Sed cum videret me intentissime meditantem, ut ad vos et quoscumque possem mitterem pro auxilio et succursu orationum, exterrita fugit exterritum. Sed illud tantillum quod habebam saporis edendi et dormiendi et virium corporis, avida nocendi accelerando rapuit et secum tulit. Tria igitur eius haec mancipia, fastidium scilicet et insomnium et horum sociam imbecillitatem, quae eius semper sequi solent tetra vestigia, a me nondum expellere possum.

Haec idcirco mando vestrae caritati, quia statum meae parvitatis semper vobis notum esse volo et vos id ipsum velle non ignoro. Scitote quia, donec vos videam, semper me debitorem ad vos veniendi cognosco. Iuvate ergo me vestris orationibus, ut secundum votum meum possim solvere debitum meum. Valete nunc et semper.

140.

Ad HENRICUM priorem ceterosque fratres Cantuarienses.

Intercedit pro monacho fugitivo, cui est in animo in monasterium reverti.

Dominis et amicis et fratribus carissimis, domno priori HENRICO et aliis in Cantuariensi coenobio Christi Ecclesiae servis dei commanentibus: frater ANSELMUS in sanctae vitae proposito semper ad meliora proficere et numquam deficere.

MOYSES, carissimus frater noster, qui claustrum sanctae conversationis vestrae sua iuvenili levitate et aliena deceptus fraude deseruit, utpote

7 in Francia] Ibi forsitan visendi causa Confluentium (cf. Ep. 104) vel Pexeiam, aliam cellam Beccensem, fuit. **Ad Ep. 140:** Scripta a. 1089-1092: LANFRANCUS mortuus esse videtur. 2 Christi Ecclesiae] Hic erat titulus monasterii ecclesiae Cathedrali adiuncti.

8 domnos *P* 12 virium] virum *EV* **Ep. 140 (prius II, 45)** *coll. cum EVLPD* 6 sua *om. D*

filius EVAE matris nostrae, quae in paradiso decepta paradisi amoenitate caruit: superno protegente respectu nec dissipavit »substantiam suam cum meretricibus«, nec inedia coactus pavit porcos extraneos, nec desideravit saturari siliquis quas porci manducant; sed nondum exhausta mentis satietate, quam de spirituali mensa vestra acceperat, ad nostrum monasterium, quasi ad notum portum post multos mundani maris discursus tandem applicuit.

Qui quamvis ob reatus sui conscientiam severitatem iustitiae sibi timeat, apostolo dicente: »nemo umquam carnem suam odio habuit«, tamen intra gregem, in quo lactatus et nutritus est, omni modo recolligi cupit. Et quoniam non se dignum vocari filium aut fratrem iam iudicat, saltem fieri se sicut unum ex mercenariis vestris, tantum inter vos esse mereatur, desiderat. Famulo quoque suo, quem ipse ad consensum et obsequium sui delicti attraxit, tanto magis quam carni suae timet quanto, si ille aliqua vindicta puniatur, iusto iudicio ab anima sua exigendum videt. De pecunia etiam aliena sub pacto redditionis accepta, quam incaute per alienam fallaciam expendit, ita sollicitus est ut, nisi per largitatis vestrae auxilium et per licentiam, ut undecumque poterit se adiuvari postulet, ab eo debito contigerit eum exonerari: numquam speret cor suum ex hac verecundia posse consolari.

Sed quoniam ad tot et tantas res preces suas considerat nec posse nec debere sufficere: me, servum vestrum, quoniam nec fideliorem vobis, nec quem magis confidat a vobis aliquid posse impetrare ad praesens habet, pro se rogat intercedere. Verum cum nulla maior sit intercessio quam pellis pro pelle et animae pro anima positio, dicente domino: »maiorem dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis«: domnum MOYSEN a planta pedis usque ad verticem in circuitu pelle servi vestri fratris ANSELMI indutum, et os eius os meum esse vestra sciat dilectio. Si quis ergo vestrum est, in quem aliquando sponte peccavi, primus in illo pro praedicta culpa pellem meam percutiat, et os meum a cibo

8-9 cum meretricibus] Cf. Luc. 15,30. 9-10 manducant] Cf. ibidem, v. 15 s. 14 habuit] Eph. 5,29. 16 filium] Cf. Luc. 15,19;21. 17 mercenariis] Cf. ibidem, v. 19. 30-31 suis] Ioh. 15,13 (Vulg.: maiorem] hac *add.*; quam *om.*).

10 de siliquis *D* manducaverant *D* 12 mundani] mundi *LP* 13 sibi *om. D* 15 in quo] intra quem *D* omni modo] omnino *LPD* 17 ex merc.] de mercenariis *V* vos *om. ELPD* 23 eo *om. D* debito] delicto *ELPD* 28 quem] quam *D* 30 anima] prosit *add. D* 34 ergo *om. D* 35 in illo *om. D*

prohibeat. Post hanc vero culpam pellem meam fratri MOYSI studiosissime commendo, sicut suam diligit, ad custodiendum, vobis autem non adeo ad parcendum. Nam si eius culpa pellis mea laesa aut gravius excussa fuerit, ab illo exigam; si quis autem ei pepercerit, illi gratias agam. De famulo vero eius scitote – quia aliam pellem non habeo – quia salus eius salus mea, anima eius anima mea est. Quoniam autem quod de argento postulat, est ad faciendum facile, non erit – ut puto – apud misericordiam vestram ad impetrandum difficile.

De iis omnibus, antequam incipiat redire, voluntatem vestram per litteras vestras desideramus audire. Non quia ipse recuset, si iubetis, etiam ad tormenta properare, sed quoniam cum bona spe laetus ad eos quos desiderat optat remeare. Valete.

141.

Ad GONDULFUM episcopum Rofensem.

Exorat pro eodem monacho refuga.

Domino et patri, amico verissimo, reverendo episcopo GONDULFO: frater ANSELMUS in huius vitae perseverare sanctitate, in futurae permanere felicitate.

Si vestrae benevolentiae et vestrorum beneficiorum in gratiarum actione retributionem esse sciremus, utique multas pelles ovium gratiarum actionibus impleremus. Sed quoniam non in voce irrevocabili nec in scriptura putribili, sed in aeternae plenitudine felicitatis mercedem vestram novimus consistere: idcirco supersedemus per singula vestra beneficia gratias remittere. Mutuam vero nostram dilectionem, sicut in vobis manere immutabilem non ignoramus, ita in nobis eam servare inviolabilem curamus.

De fratre MOYSE Cantuariensi iuvene, qui nunc est in monasterio

Ad Ep. 141: Eodem tempore quo Ep. praecedens scripta. 1 GOND.] Is administrator ecclesiae Cantuariensis vacante sede esse videtur.

39 agam] agit *P* 40 quia[2]] quoniam *V* 44 De his *EV* 47 Valete *om. D*
Ep. 141 (prius II, 46) *coll. cum EVLP* 1 Gundulfo *P* 9 nostram] vestram *P* (nostram *corr. ex* vestram *L*)

nostro et vult in Angliam ad monasterium suum redire, vestram precamur sanctitatem, ut et vos ei veniam delicti sui propter nostrum amorem, sicut de vobis confidimus, tribuatis, et ut a domno priore HENRICO et a tota congregatione benigne suscipiatur efficiatis. Epistolam quam de hac re praedicto priori et congregationi misimus, placeat vestrae sanctitati legere, et secundum quod in illa postulamus, antequam frater MOYSES a nobis proficiscatur, communem voluntatem vestrae benignitatis per litteras vestro sigillo signatas mereamur accipere. Valete.

142.

Ad GISLEBERTUM abbatem Westmonasteriensem.

Gratias agit de beneficiis. – De febri qua in Francia correptus erat refert. – Intercedit pro RICARDO famulo eius.

Domino servus, amico amicus, dilecto dilectus, domno abbati GISLEBERTO: frater ANSELMUS sempiternum gaudere.

Si sane, si bene, si prospere cuncta sunt erga domnum abbatem GISLEBERTUM, dilectum dilectorem meum, vere inde gaudet cor meum, quia certe sic est desiderium meum. Si dilectionem et beneficia, quae nobis et nostris rebus impenditis, alienus alienis impenderet, utique gratiarum magnam actionem in scriptis et voce exhiberemus, ne deficeret. Sed quoniam hoc ille facit, de quo numquam possumus desperare: sufficere credimus maiores gratias cum semper prompta bona voluntate, praesertim cum hoc ipsum non ignoretis, indesinenter in cordis arca servare.

Scio quia vestra dilectio, quomodo se habeat status noster, desiderat cognoscere, qui deo protegente secundum modum nostrum et secundum temporis huius varietatem in cunctis bene est et prospere. Nisi quia, cum nuper in Francia essem, aliis quibusdam affectum laboribus levis quaedam febris subito irruens plus me terruit quam laesit. Sed cum videret mentem

Ad Ep. 142: Scripta paulo post Ep. 139: effectus febris iam superati sunt. 1-2 GISL.] Abbati Westmonasteriensi (cf. infra: ,qui vos in Angliam secutus est'). 13 ss. Nisi etc.] Cf. Ep. 139.

Ep. 142 (prius II, 47) *coll. cum EVLP* 1 servus] dominus *ELP* 10 ignoretis] nos *add. ELP* 11 se] sese *ELP* 13 quia *om. ELP*

meam intentissime conversam, ut ad amicos nostros pro auxilio mitterem orationum, exterrita bis tactum fugit exterritum. Unde aliquamdiu post passus sum cum edendi fastidio dormiendi difficultatem et membrorum maiorem imbecillitatem.

Dominos et fratres nostros dilectissimos, filios vestros, quanta possum devotione saluto; de quorum erga me dulci dilectione, re mihi cognita, quotiens recogito exsulto. De RICARDO serviente vestro, qui vos in Angliam secundum iussionem vestram secutus est, vellem vestram – si vobis non displiceret – benignitatem rogare; quoniam, quem deus suo iudicio ab impacto crimine excusavit, si ipse ab incepto fideli servitio non deficit, iam nihil est quod bonae vestrae voluntati, quam de eo incepistis, debeat obviare. Iustius enim est et plus decet honestatis vestrae auctoritatem, ut vestra constantia cuiuslibet perversitatis impetus circa illum repellat, quam ut aliena non laudabilis pertinacia laudabilem intentionem benevolentiae vestrae reflectat. Valeat semper dulcis mihi vestra dilectio.

143.

Ad WALTERUM (priorem S. Wandregisili).

Intercedit pro ROBERTO de Briodna paenitente. – Hortatur fratres ad unitatem.

Domino et fratri carissimo WALTERO: frater ANSELMUS, abbas Becci, salutem.

Domnus ROBERTUS de Briodna gratias magnas agit vobis pro benignitate, quam illi supra quam sperare umquam potuit exhibetis, et cum gratiarum actione testis vobis est quia et ab ipso et ab aliis propter eum multa molesta passi estis. Unde ego cum amore gratias ago et cum gratiarum actione laudo et laudando precor discretionem vestram, ut memor quia calamus quassatus non est conterendus, et quia »sani non egent medico, sed qui

Ad Ep. 143: 1 WALT.] Ut mihi videtur, est is WALT., qui fuit prior S. Wandregisili (cf. Ep. 138). 3 ROB.] Eum esse istum ROBERTUM, ad quem Ep. 119 scripta est, non improbabile est. 7-8 conterendus] Cf. Is. 42,3; Matth. 12,20.

20 Domnos *P* 21 dulci *om. P* **Ep. 143 (prius II, 48)** *coll. cum EVLP*
1 Walterio *EP*

male habent«: in hoc quod incepit perseveret. Sperandum enim est quoniam, qui per vestram tolerantiam iam aliquatenus misericordia dei efficiente profecit, si in eo quod incepistis perseveraveritis, per eandem dei misericordiam ad maiora proficiet. Nam hoc ipsum magnum signum est profectus eius quia illi, per quem se profecisse cognoscit, multum commendari per me, amicum vestrum, desiderat; non ut vitiis suis consentiatis, sed ut infirmitati eius, ut ab illis paulatim sicut aeger levetur, condescendatis. Nondum enim audet promittere se mores suos, in quibus aliter quam expediebat nutritus est, in proximo penitus deserturum; sed cum voluntate et desiderio promittit, quotiens ciderit, se deo adiuvante per vestrum auxilium et consilium et per vestras orationes surrecturum et quandoque in bonis moribus constanter staturum.

Salutate fratres et dominos nostros, vestrae congregationis monachos, ex nostra parte. Quos rogo ut fidelis et amicus, quatenus »solliciti« sint »servare unitatem spiritus in vinculo pacis«, si »templum« volunt esse »spiritus sancti«, qui sicut scindi non potest, ita in discordia habitare non potest. Valete.

144.

Ad GIRARDUM episcopum Morinorum.

Eum precatur, ut quendam monachum Beccensem a regimine S. Vulmari excuset.

Domino et patri, reverendo Morinorum episcopo GIRARDO: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, quod suus.

Multa propter rei necessitatem dicere expediret, sed propter multa nunc mihi non licet. Brevi igitur alloquio et magno affectu vestram deprecor paternam pietatem, ut et vos faciatis, et domino nostro Remensi archiepi-

8-9 habent] Cf. Luc. 5,31. 22-23 pacis] Eph. 4,3. 23-24 sancti] Cf. 1 Cor. 6,19.
Ad Ep. 144: 1 Morinorum] Hodie diocesis Bononiae-supra-Mare. GIR.] A. 1084-1096.

14 vitiis] viis *P* 21 fratres et dominos] domnos et fratres *V* congregationes *LP*
Ep. 144 (prius II, 49) *coll. cum EVLPD*

scopo ex vestra et nostra parte persuadeatis, quod ad prudentiae vestrae pertinet discretionem, quatenus hic frater noster diutius frustra non vexetur, nec ecclesia Sancti Vulmari eius occasione convenienti consilio et ordinatione privetur. Impossibile enim est eum amplius in eadem ecclesia ob multa – quae longum est narrare – in pace consistere aut ad aliquam utilitatem vel cum nimio labore proficere.

Quapropter iterum iterumque precor ne tantum auctoritatis vestrae censuram attendatis, ut animam proximi insanabiliter vestro rigore frustra frangatis. Nolite, obsecro, amplius agnum fugientem ad lupos reducere; nolite ovi catulos leonum domandos committere; nolite innocentem et reclamantem in fornacem Chaldaeorum ad nullius boni effectum impellere. Permittite ut alius in loco eius constituatur, cuius mens paratior sit interiora et exteriora bella contra pravos mores tolerare, et qui tentet – quod iste sese non posse probavit – si quo modo deo auxiliante possit utiliter cohabitantibus concordare. Quod si vestra sententia aliud immutabiliter senserit – quod non optamus –: prius in praedicta ecclesia pacem et bonam voluntatem aedificate, et sic pacatum et benevolum in domum pacis inter benevolos revocate. Valete.

145.

Ad R. abbatem.

Eum rogat, ut latorem epistolae ad quoddam opus perficiendum suscipiat.

Domino et patri carissimo, reverendo abbati R.: frater ANSELMUS, dictus abbas Becci, quod patri filius et amico amicus.

Fiducia dilectionis saepe facit praesumptorem. Sed talis praesumptio vapulare debet plagis aut nullis aut paucis. Hac itaque praesumptione frater

7 hic frater noster] Videtur esse LANFRIDUS, ad quem ANSELMUS postea (in edit. Ep. III, 31) scribet. In catalogo Beccensium n. 191 : ‚Lanfredus abbas'. **Ad Ep. 145:** 1 R.] Est fortasse RODULFUS, tum abbas S. Martini Sagiensis (ab a. 1089), postea episcopus Rofensis (1108), tandem archiepiscopus Cantuariensis (1114-1122). Cf. ad Ep. 12.

6 ex vestra et n. parte *om. D* et nostra] et ex nostra *P* 6-7 quod prud. vestrae obtinet discretio *D* 7 diutius fr. non vexetur] frustra ulterius non fatigetur *D* 14-15 nolite ovi — committere *om. D* 18 sese] se *D* 21 pacem et *om. D* 23 Valete *om. D* **Ep. 145** (*w* VII) *coll. cum M*

ANSELMUS, fidelis vester, confidens de vestra dilectione, non dubitat onerare vos et ecclesiam vestram sui carissimi latoris praesentium, donec perficiat propter quod mittitur, conversatione. Ad quod perficiendum eum adiuvari petimus vestro iussu et vestra, prout disposueritis, permissione, et domni IOHANNIS, carissimi fratris et amici nostri, prout opportunum fuerit, instantia cum dilectione. Utrum autem pro hac praesumptione nullis aut ⟨paucis⟩ plagis vapulare praesumptor debeat: vos iudicate. Quod si nullis, vestro iudicio subiacet, non contradico. Si vero paucis, suscipiat interim ipse pro me, qui scit me peccare propter se.

Omnipotens deus vos et vestrae reverendae paternitati commissam sanctam congregationem sic inter huius mundi laqueos custodiat, ut vos ad aeternam beatitudinem perducat. Amen.

146.

Ad IOHANNEM et BOSONEM monachos.

De quaternionibus ab ipsis deperditis dolentes consolatur. - Se musicam petitam quam primum missurum esse promittit.

Amicis amicus, dilectis dilectus, domno IOHANNI et domno BOSONI: frater ANSELMUS huius vitae et futurae inviolabilem laetitiam.

Quamvis delectabiles et dulces sint sapientia et dilectio, tamen in huius vitae lubrico generant dolorem et amaritudinem aliquando. Quae quanto veriores et maiores sunt, tanto hoc faciunt rarius et tanto gravius. Rarius enim sapientiores falluntur; sed cum hoc contingit, magis laeduntur. Et qui verius diligunt, rarius quos diligunt offendunt; verum quando hoc accidit, gravius se affligunt. Quapropter cum vos modicum quid incaute fecisse – si tamen incautum iudicandum est quod de quaternionibus nostris fecistis – vos tam

7 propter quod mittitur] Cf. Ep. sequentem. 9 IOH.] In catalogo Beccensium n. 239. 10-11 vapulare] Cf. Luc. 12,47 s. **Ad Ep. 146:** Scripta eodem fere tempore quo Ep. praecedens. 1 IOH.] Est certe idem, qui in Ep. praecedente memoratur. BOS.] In catalogo Beccensium n. 261: ‚Boso IIII abbas' (1124-1136). Eius *Vitam* vide in *PL* 150,723 ss.

10 paucis *supplevi; om. ms.* 11 nullus *M* **Ep. 146 (prius II, 50)** *coll. cum DEVLP* 1-2 domno et domno .b. fr. a. *D* 4 generant] generavit *E* 5 et maiores *om. LP* tanto gravius] tanto dolent gravius *LP*

graviter ferre mandastis : utique non hoc ex consuetudine nec ex negligentia descendisse, sed ex ea necessitate quia non est homo qui non peccet, monstrastis. Unde vos probatis pro certo in cautela prudentiores et in dilectione ferventiores.

Quod quanto verius intueor, tanto rectius laesionem cordis vestri cor meum laedere debere confiteor. Cum ergo mihi vulnus cordi vestro infixum ob dilectionem mei, quem timuistis vos offendisse, scripsistis, non dissimile vulnus cordi meo inflixistis. Quanto enim vos dolere studio amoris mei cognovi, tantum quia doluistis, recte et ego dolui. Sanate ergo vulnus vestrum ne doleat, sicut vultis sanare meum ne condoleat. Salvum enim est quod perditum esse timuistis, et habemus quod in tuto loco reliquistis.

Salutate reverendum et dilectissimum nobis domnum abbatem RODULFUM et dilectos fratres nostros sibi commissos. Musicam quam petitis, a Cadomensi priore, cui eam praestitimus, repetemus, et eam quam citius poterimus vobis mittemus.

147.

Ad BALDRICUM priorem et ceteros fratres Beccenses.

Quomodo res procedant in Anglia refert. - Petit ut sibi quaedam sua opuscula et epistolae mittantur.

Desideratis desideratoribus suis, domno priori BALDRICO et aliis qui cum eo sunt fratribus : frater ANSELMUS, suus illorum, semper bene esse intus et extra.

Nondum vobis possum aliquid mandare de utilitate nostri itineris in Angliam, quantum pertinet ad nostram ecclesiam. Differt enim adhuc rex respondere petitioni nostrae, quamvis ipse et alii principes Angliae mihi nimis ultra mensuram meam amorem et honorem exhibeant.

21-22 ROD.] Est certe ille R., ad quem Ep. praecedens scribitur. **Ad Ep. 147 :** Scripta hieme a. 1092-3 : ANSELMUS tertio in Anglia. - Post Ep. 129 et 136: De haeresi ROSCELINI. 1 BALDR.] In catalogo n. 147. De eo postea plura.

15 inflixum *D* 17 influxistis *P* 19 enim *om. D* 21-22 ROD.] .R. *D* 22 dilectos *om. D* fratres *om. ELP* **Ep. 147 (prius II, 51)** *coll. cum EVLP* 1 Balderico *LP*

De incolumitate mea lator praesentium, monachus domni abbatis GISLEBERTI, melius quam epistola nostra docere vos poterit. Quem volo ut valde benigne suscipiatis. Reditum nostrum ante Quadragesimam non spero futurum. Mandate mihi litteris de his quae circa vos sunt, ea quae scire me debere scitis.

Mittite mihi *Orationem ad sanctum NICOLAUM* quam feci, et *Epistolam* quam *contra dicta ROSCELINI* facere inchoavi, et si quas de aliis nostris epistolis habet domnus MAURITIUS, quas non misit. Salutate matres nostras, dominam EVAM et dominam BASILIAM. Valete.

8-9 GISL.] Abbatis Westmonasteriensis saepius commemorati. 13 *Orat. ad s. NIC.*] Est *Oratio* XIV, p. 55 ss. 13-14 *Epistolam* etc.] De *Priore recensione Epistolae de incarnatione verbi* sermo est; cf. vol. I, p. 277 ss. 16 EVAM] De ea cf. Ep. 98 et 118. BAS.] De ea cf. Ep. 68 et 118.

11 de his *om. ELP* 14 Rocelini *LP* 15 epistolis nostris *LP* 16 domnam (*bis*) *LP*

Corrigenda:

P. 2, lin. 23-29, legas ut sequitur:

A: (praemisso separate Or. XIV inter alia opuscula) Or. VI, II, XV, XVIII, XIX, Medit. I, Or. V, VII-IX, XI.

T: Or. II, V-VII, IX, XI-XIII, VIII, XIV-XVII, X, XVIII-XIX, Medit. I-II.

P: Medit. I, Or. II, V-XV, XVII, XVI, XVIII, XIX, Medit. II.

D: Prologus, Or. II, Medit. I-II, Or. I, IV, III, XVIII, XIX, V-XV, XVII, XVI, Medit. III.

C: Prologus, Or. I, Medit. III, Or. II, IV-XIII, XV, XIV, XVII, XVI, XVIII-XIX, Medit. I-II.

P. 4, lin. 2, post cod. Erlangensi *addas*: 190.

P. 5, in II. apparatu critico, lin. 8, legas: inscriptio deest in TA; *pro*: inscriptio deest in TE.

P. 19, in II. apparato critico, lin. 2-3, legas: 32 pudent P*; pro*: 32 pudet P

P. 20, in fine, legas: (=Rec. II-III); *pro*: (=Rec. II).

P. 21, in III. apparatu critico, lin. 1, legas: (=Rec. I et II); *pro*: (=Rec. I-III).

P. 25, in Or. VII, lin. 187, legas: diligam eam; *pro*: diligam eum.

P. 30, in fine, addas: Recensio prior: 2 CUM MENS TERRETUR PRO CRIMINIBUS *add. T.*

P. 80, in II. apparatu critico, lin. 1, legas: 2 sic *PDCGLBV*; *pro*: 2 sic *PDCGLV*.

P. 94, lin. 4, post Cantabrigiensis Collegii Corporis Christi *addas:* 299.
lin. 6 ab infra legas: VI; *pro* V.

Corrigenda:

Alter elenchus eorum quae corrigenda sive addenda sunt :

P. 23, lin. 125, legas reconciliatorum *pro* reconcialiatorum.

P. 25, lin. 2 ab infra, legas Recensiones *pro* Recensiores.

P. 26, lin. 13, legas Ad te ergo *pro* Ad te, ergo.

lin. 19 legas qualem *pro* qualum.

P. 28, lin. 5 ab infra, legas 62 aeterna erit GL *pro* 62 aeterna erit GH.

P. 35, lin. 50, legas pietas *pro* pietatis.

P. 38, lin. 6 ab infra, legas 1 Cor. 9, 22 *pro* Cor. 9, 22.

P. 53, lin. 94, legas Domine, ne *pro* Domine ne.

P. 55, lin. 7 ab infra, legas neque ad id *pro* neque ad eandem.

P. 58, lin. 104, legas qui *pro* quis.

P. 63, lin. 37, legas audes *pro* audis.

P. 78, lin. 6 ab infra, legas lacrimam per *pro* lacrimas ; per.

P. 105, lin. 42, legas nominibus, per omnia et *pro* nominibus per omnia, et.

P. 106, lin. 9 ab infra, legas Monasticon Anglic. *pro* Anglicon Monastic.

P. 112, lin. 4 ab infra, addas 25-26 dei] Act. 14, 21. 28 parcat] Iob 6, 10 (Vulg.: dolore).

P. 122, lin. 22, legas servando *pro* servendo.

P. 136, lin. 8, legas ipse *pro* ipsi.

P. 175, lin. 15, legas usu *pro* uso.

P. 177, lin. 9 ab infra, legas Eccli. *pro* Eccl.

P. 194, lin. 7 ab infra, legas Eccli. 32, 24 *pro* Eccl. 34, 24.

P. 211, lin. 33, legas veniendi *pro* venienti.

P. 212, lin. 4 ab infra, legas WILLELMI *pro* WILLEMI.

P. 215, lin. 5 ab infra, legas (prius II, 1) *pro* (prius II, 2).

P. 217, lin. 6 ab infra, legas 9 voluntate] *pro* 9 operari].

P. 221, Ep. 95, lin. 5, legas onerati *pro* onorati.

P. 231, in margine superiore, legas 231 *pro* 131.

P. 238, lin. 9, legas dominos nostros, alios filios *pro* dominos nostros alios, filios.

P. 255, lin. 16, vero *delendum est.*

P. 259, lin. 23, legas diligit *pro* ligit.

Loci ex Sacra Scriptura addendi :

P. 28, lin. 68-69 : dominum] Ier. 2, 19.

P. 29, lin. 102 : domine] Ier. 17, 14.

lin. 103 : magnus dominus] Cf. Ps. 47, 2.

P. 39, lin. 167 : quia peccatrix est] Luc. 7, 39.

P. 63, lin. 41-42 : mors mihi est] Dan. 13, 22.

lin. 44 : erumpe et clama] Gal. 4, 27.

P. 72, lin. 48 : dives in misericordia] Eph. 2, 4.

P. 103, lin. 37 : in id ipsum] Cf. Ps. 121, 3.

P. 108, lin. 27 : voluntatem suam] Cf. Ps. 142, 10.

P. 141, Ep. 34, lin. 3 : mea tua sunt] Cf. Luc. 15, 31.

P. 146, lin. 61 : peiora prioribus] Matth. 12, 45 ; Luc. 11, 26.

P. 157, lin. 46 : possideatis] Cf. Matth. 19, 29.

P. 166, lin. 5-6 : prodeat] Cf. Ps. 16, 2.

P. 169, lin. 2-3 : in Sion] Cf. Ps. 83, 8.

P. 189, lin. 2 : homines] Cf. Luc. 2, 52.

P. 193, lin. 22 : de medio fiat] Cf. 2 Thess. 2, 7.

P. 209, lin. 6-8 : anima mea] Cf. Ps. 76, 3.

P. 230, lin. 32 : malo] Ps. 120, 7.

P. 249, lin. 10 : deficiatis] Cf. 2 Thess. 3, 13.

P. 251, lin. 3 : conspicere] Cf. Ps. 83, 8.

P. 254, lin. 63 : caelorum] Cf. Matth. 5, 3.

P. 269, lin. 10-11 : absorbeatur] 2 Cor. 2, 17 (Cf. s. Benedicti Regula, c. 27, lin. 9).

P. 270, lin. 31-32 : dei sunt] Cf. Phil. 2, 21.

P. 280, lin. 24-25 : anathema est] Cf. Gal. 1, 8.

P. 282, lin. 23 : Consideravi et expavi] Habac. 3, 16, sec. veteres versiones.

Loci ex Regula s. Benedicti (ed. Butler 1912 etc.) addendi :

P. 51. lin. 43-44 : delicias corporis . . . amplector] Cf. c. 4, lin. 14.

P. 62, lin. 14 : pie pater] Cf. Prolog., lin. 3.

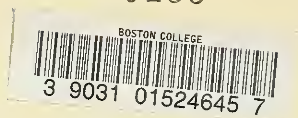
P. 108, lin. 14 : praebeatis] Cf. c. 43, lin. 11 ; c. 54, lin. 11.

P. 203, lin. 14-15 : timeri] Cf. c. 64, lin. 37.

Huius elenchi multo maior pars nobis liberaliter suppeditata est a Domno H. de Sainte-Marie, priore abbatiae S. Hieronymi in Urbe, cui pro hac re maximas gratias agimus.

Date Due

[illegible] -8 '62	D. McCarthy		
MAR 22 '66 PAID			
FEB -6 '67			
JAN -2 '69			
JUL 10 2000			

BOSTON COLLEGE
3 9031 01524645 7